

A
KISFALUDY-TÁRSASÁG
ÉVLAPJAI

LVI. KÖTET

A KISFALUDY-TÁRSASÁG
É V L A P J A I.

ÚJ FOLYAM

ÖTVENHATODIK KÖTET.

1923—1924.

KIADJA A KISFALUDY-TÁRSASÁG.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1924.

FRANKLIN-TARSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

A LXXVII. ünnepélyes közülés.

	<i>Lap</i>
Berzeviczy Albert elnöki megnyitó beszéde	5
Szász Károly titkári jelentése	9
Papp Ferenc : Erdély és a magyar költészet (tanulmány)	15
Kozma Andor : A második Holubár (költemény)	24
Bartóky József : A szent tűz (legenda)	26
Némethy Géza : Tündérálm (költői elbeszélés)	29

II.

Rendkívüli ünnepélyes közülés Beöthy Zsolt emlékezetére.

Berzeviczy Albert elnöki megnyitó beszéde	37
Szász Károly titkári megemlékezése : Beöthy Zsolt a Kisfaludy-Társaságban	40
Bárd Miklós : Beöthy (költemény)	47
Kozma Andor : Beöthy Zsolt (tanulmány)	49

III.

Rendkívüli ünnepélyes közülés Madách Imre születése százados fordulójának ünneplésére.

Vargha Gyula elnöki megnyitó beszéde	62
Sajó Sándor : Madách-ünnepen (költemény)	68
Voinovich Géza : Madách művének magyarsága. (Részlet Madách és műve c. tanulmányából)	71

IV.

Székfoglalók.

Sik Sándor : 1. Kiss József ; 2. Versek (Harangvirág, Áldás, Hazátlan folyók, Ének egy rút arcról, Alszik a sátor)	73
Vargha Gyula elnöki üdvözlő beszéde Sik Sándorhoz és Sik Sándor válasza ...	83
Pintér Jenő : Heinrich Gusztáv emlékezete	84
Berzeviczy Albert elnöki üdvözlő beszéde Pintér Jenőhöz és Pintér Jenő válasza	106
Ravasz László : 1. A Láthatatlan Ember (emlékezés Gárdonyi Gézára) ; 2. Műalkotás és műélvezet (tanulmány)	108
Berzeviczy Albert elnöki üdvözlő beszéde Ravasz Lászlóhoz és Ravasz László válasza	121
Horváth János : 1. Szilády Áron emlékezete : 2. Egy fejezet a magyar irodalmi ízlés történetéből (Berzsenyi Dániel)	123
Berzeviczy Albert elnöki üdvözlő beszéde Horváth Jánoshoz és Horváth János válasza	143

V.

Bírálatok és pályázatok.

	<i>Lap</i>
Papp Viktor: Jelentés az 1923. évi Greguss-jutalom tárgyában (Második Zeneművészeti Évkör, 1917—1922)	145
A Kisfaludy-Társaságnak ez évben lejárt jutalomtételeire beérkezett pályaművek jegyzéke	163
Sík Sándor: Bíráló jelentés a Bulyovszkyné-pályázatról	165
Négyesy László: Bíráló jelentés a Széher Árpád-pályázatról	166
Angyal Dávid: Bíráló jelentés a Bojári Vigyázó-pályázatról	166
Voinovich Géza: Bíráló jelentés a Grünwald-pályázatról	168
Kéky Lajos: Bíráló jelentés a Franklin-társulati társadalmi regény-pályázatról	168
Jakab Ödön: Bíráló jelentés a Franklin-társulati történelmi regény-pályázatról	170
Ferenczi Zoltán: Bíráló jelentés a Halmos Izor-féle essay-pályázatról	173
Sajó Sándor: Bíráló jelentés a Halmos Izor-féle olvasmány-pályázatról	174
A Kisfaludy-Társaság jutalomtételei	174

VI.

Tájékoztató közlések.

A Kisfaludy-Társaság személyzete: elnökség, tisztviselők	176
Rendes tagok névsora	176
Levelező tagok névsora	177
Állandó bizottságok	178
Szerkesztők	178
Tisztviselők a Társaság alapítása óta	179
A Greguss-jutalom nyertesei	180
Elhunyt tagok névsora	181
A Társaság új alapítói	185
Kivonatok a Társaság jegyzőkönyveiből	186
Berzeviczy Albert búcsuztató beszéde Váradi Antal ravatalánál	202
Szász Károly búcsuztató beszéde Rákosi Viktor ravatalánál	203
Berzeviczy Albert búcsuztató beszéde gróf Zichy Géza ravatalánál	204
Vargha Gyula: Berzeviczy Albert köszöntése születésnapjának hetvenedik fordulójának alkalmából s Berzeviczy Albert válasza	205
Berzeviczy Albert: Vargha Gyula köszöntése születésnapjának hetvenedik fordulójának alkalmából s Vargha Gyula válasza	207
Vargha Gyula: Abonyi Lajos emlékünnepe Abonyban	209
Ferenczi Zoltán: Üdvözlő beszéd a csekei Kölcsey-ünnepen	210
Tagajánlások: I. A költővel betölthető rendes tagsági helyre: Harsányi Kálmán ajánlása Sík Sándortól, Pekár Gyulától és Sajó Sándortól; Lőrinczy György ajánlása Szász Bélától, Rákosi Jenőtől és Szász Károlytól.	
II. Az íróval betölthető rendes tagsági helyre: Lyka Károly ajánlása Berzeviczy Alberttől, Bartóky Józseftől, Csathó Kálmántól, Pekár Gyulától, Petrovics Elektől, Szász Károlytól, Vargha Gyulától és Voinovich Gézától	212
A Társaság vagona	216

I.
A LXXVII. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉS.

1924 FEBRUÁR HÓ 10-ÉN.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

BERZEVIČY ALBERTTŐL.

Tisztelt ünneplő gyülekezet!

Egyik jeles elnökeldöm, kinek születése centennáriumát ünnepeltük nemrég, b. Kemény Zsigmond, ötvenhat évvel ezelőtt a Kisfaludy-Társaság 1868-iki, XVIII-ik ünnepi közülésén tartott megnyitó beszédjében irodalmunk szerepét történelmünk váltakozó korszakaiban következő szavakkal jellemezte:

«Rendszerint a politikai élet felpezsdülő mozzanatait szokta kísérni az irodalom fejlődése. Ellenben nálunk az irodalom hatott elsősorban a nemzeti érzelem emelésére. Majdnem egyedül és támogatás nélkül küzdött a német olvasztási erő ellen, s majdnem egészen neki köszönhetjük, hogy a latin nyelv uralkodása a törvényhozásból kiküszöböltetett.

S midőn 1849 után az iszonyú válság beállott s azon elnyomatás, mely az egyéneket és intézményeket egyaránt sújtá, még gyászosabbá lón oly sejtelmek miatt, mintha hazánk a vonaglás kínjaival küzdene, s létét fenntartani már alig lehet, és midőn a közélet még fennmaradt jeleseit s magát a tömeget is tétlenségre zibbasztotta: irodalmunk, s főleg a szépirodalom volt a bátorító, az erélyt fenntartó, a termékenyítő elem, mely nemcsak hitt és lelkesedék, de maradandó műveivel is folyvást bizonyítá, hogy a hazának élni kell, hogy a haza élni fog.

Ez oly érdem, melyet irodalmunktól senki sem tagadhat meg.»

Irodalmunknak ezt a történeti érdemét és a történelemtől igazolt hivatását kell szemünk előtt tartanunk hazánk jelenlegi szomorú helyzetében is.

Volt alkalmam már fejtegetni nemzetünk jelen katasztrófájának a multakkal való hasonlatosságait és a megkülönböztető vonásokat. Különösen irodalmunk szempontjából, melyre ezen, talán valamennyi átélt között legsúlyosabb válság leküzdésénél bizonyára nem kisebb szerep vár, mint a multban, a különbségek szembeötlők. Hogy csak a török hódoltság korszakát és az abszolutizmus idejét vonjam be az

összehasonlításba, amott a mostanihoz képest rendkívül fejletlen irodalmunkat a török uralom részéről tulajdonképen veszély nem fenyegette, mert hiszen az a magyar nyelv fejlettebb voltát s íródeákjaink ügyességét szívesen használta fel a maga diplomáciai céljaira; csak a magyarság széttagoltsága volt akadály a irodalmunk erőteljesebb fejlődésének. Az abszolút uralom idejében viszont a nyomás, mely irodalmunkra is nehezedett, általános volt ugyan, de a nemzet együtt volt és együttes ellentállással viszonzozhatta a nyomást s így e korszak, ahelyett, hogy elsorvasztotta volna szellemi életünket, irodalmunknak mondhatni egyik fénykorává lett.

Ma, sajnos, a helyzet egészen más. Igaz, hogy a megmaradt Csonka-Magyarországon szellemi életünket semmi más békó nem nyomja, mint az, amit szegénységünk, a pénzügyi romlásunkból eredő drágaság rak reánk, és az, amit magunk rakunk magunkra egyenetlenségünkkel, pártoskodásunkkal, gyűlölködésünkkel, mely sokszorosan megakadályozza az eszmék tisztázását és egészséges irodalmi közvélemény kifejlődését is. Azonban a főbaj nemzetünk nagy részének a hazától való elszakíttatásában rejlik és abban, hogy elszakított testvéreink oly uralmak alá jutottak, amelyek kijátszásával, vagy nyílt megtagadásával a békeszerződéseknek minden magyar szellemi életet elfojtani s a magyarságot vagy idegen kultúra járma alá hajtani, vagy, amennyiben erre nem hajlandó, a műveletlenségbe visszataszítani igyekeznek.

Ennek az igyekezetnek legvilágosabb jele és legerősebb eszköze a magyar iskolák bezárása mellett a régi hazával való szellemi érintkezés mesterséges, sőt erőszakos akadályozása. Tudjuk, hogy mindhárom állam, amely az elszakított magyarság fölött uralkodik, tilalom alá helyezte nemcsak a magyarországi politikai sajtó bevitelét az illető államok magyarságlakta területeire, hanem e tilalmat kiterjesztette minden 1918 őszén túl megjelent nyomdatermékre, tehát a tudományos és szépirodalmi kiadványokra is.

Mikor a múlt év szeptemberében a magyar kormány képviselőjében megjelentem a Nemzetek Szövetségének genfi közgyűlésén, ott résztvettem egyebek között annak a bizottságnak a tanácskozásaiban is, mely a nemzetek szellemi együttműködésének kérdéseivel foglalkozik. Megragadtam az alkalmat felszólalni abban az irányban, hogy ha — ami nagyon üdvös — gondoskodni akarunk a szellemi együttműködés könnyítéséről, előmozdításáról, a szellemi téren szenvedett veszteségek pótlásáról, gondoskodjunk mindenekelőtt a szellemi együttműködés fennálló korlátainak és akadályainak eltávolításáról. Gondoskodjunk arról, hogy a háború ellenségeskedéseiből fennmaradt féltékenység, bizalmatlanság és gyűlölet ne emelhesen politikai ürügyek alatt korláto-

kat a tudományos és szépirodalmi szellemi termékeknek szabad kicserélése, forgalma elé.

Megvallom, azt hittem, hogy annak a népszövetségnek a körében, amelynek magasztos hivatása volna a háborútól ütött sebek behegesztése, a nemzetek békés együttműködésének újramegalapítása, elég kimondani azt a kívánságot, amelynek én hangot adtam, hogy az általános elfogadásra találjon. Fájdalom, nem úgy történt; habár felszólalásom a bizottság széles köreiben a legrokonszenvesebb hatást keltette, habár több nemzet részéről támogatták indítványomat, elég volt a szomszéd államok egy képviselőjének sértődött felszólalása, hogy nekem a békerontás vádjá ellen kelljen védekeznem, s hogy a szellemi szabadság egykori nagy és diadalmas bajnoka, Franciaország képviselője, mint egyúttal előadó, ellenfelem támogatására siessen s a békeszerződések szentségének nevében szálljon szembe javaslatommal.

Habár a bizottság ennek ellenére hozott oly határozatot, mely a szellemi termékek szabad kicserélése akadályainak elhárításáról való gondoskodás szükségességét bizonyos tekintetben elismeri, tapasztalásom mindenesetre igen tanulságos arra nézve, hogy micsoda védelmet várhat a többi nemzeti kisebbségek között az elszakított magyarság is azoktól a nemzetközi intézményektől, melyek a békeszerződéseknek nemcsak a győztesek érdekeit biztosító intézkedéseit is érvényesíteni volnának hivatva.

Mi nem fogunk megszűnni követelni minden téren a nemzeti kisebbségek jogainak védelmét, tehát a nemzeti kultúrájukhoz való ragaszkodás és abban való részesedésök terén is. Kérjük elszakadt testvéreinket, hogy semmi erőszak és fenyegetés által magukat nemzeti irodalmunkhoz való hűségöktől eltántoríttatni ne engedjék, és feladatául ismerjük irodalmunknak, hogy tovább is szolgálja elszakadt testvéreink érdekét is, valljon közösséget velök, az ő életökkel s mindazokkal az emlékekkel, melyek ma területileg — de csakis területileg — elszakadottaknak tűnnek föl.

Az elszakított magyarságot irodalmi életünkben való részvétele szempontjából kettős hátrány sújtja és kettős veszély fenyegeti. Az egyik elszigeteltsége a csonkává lett haza irodalmi életétől. Ez ellen küzdeni addig, amíg a tilalmak fennállanak, nehéz, de nem lehetetlen, és amely mértékben fognak — remélhetőleg — a személyközlekedés akadályai csökkenni, oly mértékben fognak ennek a jogosult küzdelemnek is kilátásai javulni. A másik veszély abban a magyar irodalomban támadhat, amely az elszakadt területeken fejlődött ki. Távól áll tőlem minden magyar szellemi terméket, mely idegen területen, idegen uralom alatt jó létre, meggyanusítani akarni. Hiszen tudom, hogy kitűnő magyar

hazafiak s köztük nagyérdemű írók is voltak kénytelenek idegen állampolgárságot vállalni és elszakított területen maradni. Bölcsen és hazafiasan cselekedtek és eszünkbe se jut még csak titokban is azt kívánni tőlük, hogy azon állam törvényeinek szegüljenek ellen, melynek állampolgárságát vállalni voltak kénytelenek. Ők vannak hivatva képviselni és fenntartani azokat a nagy irodalmi és kulturai hagyományokat, melyek épen az elszakadt területekhez, különösen a felvidékhez és Erdélyhez fűződnek. A veszély csak abban rejlik, hogy azok az államok, melyek hazánk testéből gyarapodtak, ma még — elég dőren — feladatuknak tekintik a magyarságnak nemzeti szellemében és érzésében való elnyomását és üldözését, és ennek következtében az olyan irodalmi termékeket is elnyomják és üldözik, melyek az ottani magyarságnak a hazai magyarsággal való szellemi és érzelmi egységről tesznek tanuságot. Ellenben szívesen látják, sőt pártolják az olyan magyarszervező szellemi termékeket, melyek olvasóikat a csonka hazától és az ott élő magyarságtól elidegeníteni igyekeznek, sőt a csonka haza iránt sok esetben gyűlöletet támasztani s az elszakadt magyarságot valami sajátságos, magyarszervező, de nem magyar szellemű, a magyarsággal csak nyelvi közösséget valló kultúrával felruházni tekintik feladatuknak.

Amíg lesznek magyarul író egyének, kik ennek a Magyarországnak s a magyarság iránt ellenséges irányzatnak szolgálatába állítják tollukat, addig kötelességünk lesz ez ellen az irányzat ellen küzdeni s megalkuvás nélkül fenntartani az elszakadt magyarsággal szemben is irodalmunk hamisítatlan nemzeti szellemét.

Az, amit mi, mint nemzeti irodalmunk feladatát, nemzetünk mai feldaraboltságának szomorú korszakában hirdetünk, nem irredenta politika, sőt ahhoz semmi köze. Ellenkezőleg, bölcs és lojális számolás a tényekkel. Irredenta politikát hirdetni, akkor, amikor annak megvalósítására minden anyagi erő hiányzik, a legnagyobb elvakultság és dőreség. Mert az ilyen önámítás semmivel sem fokozhatja a nemzeti önbizalmat, ellenben végtelenül nagy ártalmunkra van egyrészt a nemzetközi vonatkozások elmérgesítése, másrészt az elszakadt területeken levő magyarság helyzetének megnehezítése által.

Van azonban valami, ami egyáltalán nem azonosítható a politikai irredentizmussal, és ez nemzetünk föltétlen joga, minden fiát, bárhol tartózkodjék, a maga szellemi életének részeseként tekinteni s rá mint ilyenre igényt tartani. Ezt a jogunkat még azok a békeszerződések is elismerik, amelyek hazánkat szétdarabolták, és eléggé sajnálatos, hogy ezt a jogot gyakran lábbal tapodják épen azok, kik tőlünk minduntalan a békeszerződések pontos és lojális megtartását követelik. Ezt a jogunkat érvényesíteni fogjuk, az elszakadt magyarsággal tovább is érzelmi és

szellemi közösséget fogunk vallani most és mindenkor, és elvárjuk irodalmunktól, hogy úgy, mint a mult legsúlyosabb megpróbáltatásai közt, nemzetünk jelen válságában is a nemzeti egység fenntartása körül rá váró feladatot híven és buzgón fogja teljesíteni.

Ma is valljuk azt, amit egy másik, kitünő elődöm ez elnöki székben, Gyulai Pál hirdetett az elnyomatás legszomorúbb korszakában :

«A mult követeli, a jövő várja, hogy szellemi felsőségünkkel terjeszkedjünk, teljes díszében megteremtsük a nemzeti műveltséget, mely nemzetiségünk erősebb támasza minden politikai intézményénél.»

Ezzel a Kisfaludy-Társaság hetvenhetedik ünnepélyes közülését megnyitom.

TITKÁRI JELENTÉS.

Szász Károlytól.

Királyi Fenség! ¹ Tekintetes Társaság! Tisztelt Ünneplő Közönség!

Egykori nagynevű elnökünk, Gyulai Pál — kinek szavaival végződött az imént elhangzott elnöki megnyitó s kinek idézésével kezdem én is titkári jelentésemet — majdnem negyedszázaddal ezelőtt, a költészetről és az irodalmi műveltségről szóló, ünnepélyes közülési megnyitó beszédében nyomatékosan hangoztatta, hogy a Kisfaludy-Társaság «nemcsak a mult emléke, hanem a jelen és jövő képviselője is», — mert «részt veszünk nemzeti fejlődésünk újabb küzdelmeiben is, amint résztvettünk a régiekben, ha kevesebb dicsőséggel is, de éppen olyan hő vágygal és buzgó lelkesedéssel».

Mikor most jelentésem szűkre szabott keretei között röviden számot adok Társaságunknak a mult évi ünnepélyes közülés óta kifejtett tevékenységéről — ennek a lefolyt esztendőnek történetéről szólva én is mindenekelőtt azt akarom hangsúlyozni, hogy ennek az irodalmi testületnek sem a multat megtagadnia, sem a jelenek munkáját elmulasztania nem szabad, ha igazán szívéen viseli irodalmunk jövőjét, ami sok tekintetben egy a nemzet jövőjével. A szellemi nagy világrámlatok elől elzárkóznunk nem szabad, hiszen a beléjük kapcsolódás adott a magyaroknak mindig új lendületet művelődése fejlesztésére. De mikor ezt megállapítjuk, egy pillanatra se feledkezzünk meg arról, hogy a nyugati nagy eszmeáramlatok — akár a renaissance-ot vagy a reformációt, akár a XVIII. századi felvilágosodást vagy a mult évszázad demokratikus irányzatát tekintjük — az által váltak igazán termékenyítővé a magyar földön,

¹ Az ülésen jelen volt József Ferenc kir. herceg is.

magyar ég alatt, hogy határainkon átlépve : nemzeti színezetet és nemzeti tartalmat nyertek, nemzeti célok szolgálatába állottak. A XX. század szárnyain érkező radikalizmus azonban — és én most természetesen elsősorban az irodalmira célzok, ami azonban a politikaival szoros kapcsolatban van — nem tudván, nem is tudhatván levetkezni a lényegét tevő nemzetközi jelleget — nem válhatott vérévé a magyarnak. S ha tősgyökeres magyar íróink közül is csatlakoztak ehhez az irányzathoz, ők sem tudták azt nemzetivé tenni ; az azonban sikeresen meg tudta őket mételyezni és rontani.

Ezzel a világramlattal igenis szembe kell szállanunk, szembe, még ha kevés kilátás lenne is a sikerre. Mert amint a katonának nem szabad letennie a fegyvert, ha túlnyomó ellenséggel kell is harcba szállnia, a győzelem minden reménye nélkül, éppúgy irodalmunk harcosait sem menti föl a nemzeti gondolatért, a magyar érzésért, a szent hagyományokért való küzdelemben jelentkező kötelességteljesítés alól az a körülmény, hogy a nemzetközieség : világjelenség, s az a lehetőség, hogy az hódító útján eltíporja a nemzeti felfogás harcosait.

Ez először is nem igaz. Sőt a nemzeti eszme újabban mintha újult erővel kelne és támadna föl mindenütt, hirdetve azt az igazságot, hogy a világirodalomban is csak az az irodalom számít és ér valamit, amely az emberiség közös nagy érzése mellett a maga népének nemzeti eszményeit szolgálja.

A magyar irodalomnak a külfölddel kacérkodó és sokszor egyenesen a külföld tetszésére pályázó szomorú jelenségei közepett a Kisfaludy-Társaságnak, mint szellemi életünk legszebb nemzeti hagyományai egyik őrének, éppen az irodalmi haladás és a nemzeti fejlődés érdekében föl kell vennie a harcot amaz irányzat ellen, amelynek hősei magyarul írnak ugyan, de sokszor egyáltalában nem magyarosan, s nem éreznek igazán magyarán és a *l'art pour l'art*nak alapjában helyes, de félremagyarázott jelszava mellett irodalmunk egyik legszebb hagyományával s magyar népünk lelki alkatának egyik legjellemzőbb tulajdonságával szakítva, a léha erkölcsi felfogásnak, sokszor egyenesen az erkölcstelenségnek szószólóivá és terjesztőivé válnak.

E küzdelemből a lefolyt év folyamán is igyekezett kivenni részét a Kisfaludy-Társaság. Legfőbb fegyverünk a könyvkiadás lenne, e téren azonban, a rettenetesen megnehezedett viszonyok között, csak fogyatékosan tudtunk eleget tenni, nagyon csekély anyagi erőnkkel, kötelezettségünknek. Riedl Frigyes társunk *Petőfiről* szóló, csonkán hátrahagyott, de így is remekbe készült munkájának legelső példányát most egy éve mutattam be, s azóta e mű a könyvpiacon is megjelent már s eljutott a közönség kezébe, remélhetőleg lelkébe is. Mult közülésünkön csak

jeleztem, hogy sajtó alatt van kedves volt elnökünknek, Beöthy Zsolt-nak *Romemlékek* című kétkötetes munkája, mely felejthetetlen vezérünk összegyűjtött tanulmányait, beszédeit, cikkeit foglalja magában. Az év folyamában megjelent ez a mű is, mely annak a férfiúnak tanításait van hivatva terjeszteni, ki irodalmunkban a nemzeti szellem erejének egyik legfőbb képviselője s jelentőségének lelkes magyarázója volt és hatását nem csekélylendő mérvben biztosította.

Ezeket a műveket a Franklin-Társulattal karöltve, s áldozatkészsgétől segítve, adtuk ki. Ugyane Társulat nyomdájából került ki kiadásunkban *Évlapjaink* LV. kötete, mit szintén melegen ajánlok a mi megértő, lelkes közönségünk figyelmébe. Ez a mű nemcsak Társaságunk belső életéről, történetéről nyújt hű képet, hanem az ünnepélyes közülés felolvasásainak és a székfoglalóknak közlésével igen értékes irodalmi olvasmánnyal is szolgál.

Egyben jelzem, hogy sajtó alatt van az áldozattól szintén vissza nem riadó Athenæumnál *Népköltési Gyűjtemény*ünk legújabb kötete: a *Szalontai Gyűjtés*, mit így rövid időn szintén közrebocsáthatunk, nemcsak hódolva annak az irányynak, hanem büszkén szolgálva is azt, amely nemzeti irodalmunkat a mult század derekán népi alapon oly gyönyörű virágzásra juttatta.

Társaságunk *Shakespeare-Bizottsága* — a vallás- és közoktatásügyi miniszter támogatásával — néhány évi kényszerű szünet után kiadta értékes *Shakespeare-Tárunk* XII. kötetét, melynek költségeit azonban legnagyobbrrészt irodalmunk és Társaságunk egyik régi bőkezű barátja: Rust József fedezte. A Shakespeare-Bizottságról szólva, megemlítem, hogy a Bizottság tagjai közül hárman bevezető beszéddel fokozták a Nemzeti Színház tavalyi első Shakespeare-ciklusának érdekességét — s hogy a Bizottság, a Franklin-Társulat kinyilvánított készsége nyomán elhatározta már évekkal ezelőtt megkezdett, de a nehéz viszonyok miatt abbahagyott új Shakespeare-kiadásának folytatását, mely kiadás, a remekbe készült régi fordításokon kívül néhány új fordítást és több átjavított régít fog tartalmazni, magyarázatokkal és jegyzetekkel.

Tevékenységünk másik nevezetes része: felolvasásaink sorozata. A lefolyt évben rendes havi üléseinken kívül, miket közönségünk mindig meleg érdeklődéssel vár és buzgón látogat, két rendkívüli ünnepélyes közülést is tartottunk: az április hó 22-ikét Beöthy Zsolt, az október 14-ikét pedig Madách Imre halhatatlan emlékezetének szentelve.

Rendes tagjaink közül eredeti verssel heten jelentek meg üléseinken, és pedig: *Vargha Gyula* mutatvánnyal Thury Györgyről szóló vitézi énekeiből, s más alkalommal «A fáraó bosszúja» c. költeménnyel; *Szász Béla* mutatvánnyal a «Kurucok» c. költői elbeszélésből; *Bárd Miklós*

«Beöthy» című; *Némethy Géza* «Könyveim» és más alkalommal «Életemből», majd «Tündéralom» c. költeménnyel; *Sajó Sándor* «Versek»-kel és «Madách-ünnepen» c. költeménnyel; *Sik Sándor* «Versek»-kel, mely alkalommal e társunk Kiss Józsefről megemlékezve foglalta el székét; *Kozma Andor* «A löbi gazda», máskor «A második Holubár» c. versekkel. Fordított költeményekkel *Radó Antal* szerepel Wilde Oszkár lírájából, *Kenedy Géza* pedig Dante «Isteni színjáték»-a prózai fordításából mutatott be részleteket. Elbeszélést tartalmazó felolvasásaink a következők voltak: *Szemere Györgytől* «Pacsirta a verebek közt»; *Bartók Józseftől* «Törvény» s más alkalommal «A szent tűz»; *Jakab Ödöntől* «Gyuri bá'» Éртеkezés vagy tanulmány tíz társunktól került felolvasásra: *Szász Károlytól* «Beöthy Zsolt a Kisfaludy-Társaságban»; *Kozma Andortól* «Beöthy Zsolt», s más alkalommal «A magyar Hiszekegy»; *Kékylajostól* «Beöthy Zsolt utazásai»; *Császár Elemértől* «Henszlmann mint kritikusz»; *Radó Antaltól* «Wilde Oszkár lírája»; *Voinovich Gézától* «Madách és műve»; *Pintér Jenőtől* «Heinrich Gusztáv emlékezete» (székfoglaló), *Ravasz Lászlótól* «A műalkotásról és műélvezetről» (székfoglaló, megemlékezéssel Gárdonyi Gézáról), *Horváth Jánostól* «Egy fejezet a magyar irodalmi ízlés történetéből (Berzsenyi Dániel)» (székfoglaló, megemlékezéssel Szilády Áronról), *Papp Ferentől* «Erdély és a magyar költészet».

Elnöki megnyitó beszédet a Beöthy-emlékülésen, valamint 1924. évi ünnepélyes közülésünkön *Berzeviczy Albert* elnök, a Madách-emlékülésen *Vargha Gyula* másodelnök tartott. Említett ünnepélyes közülésünkön titkári jelentést *Szász Károly* titkár tett.

Vendégektől következő dolgozatok mutattattak be: *Osváth Gedeontól* részlet a «Küzdő lelkek» c. drámai költeményből, *Papp Viktor* meghívott előadótól «A magyar zene hat éve» (Greguss-jutalmi jelentés), *Forbáth Sándortól* három vers.

Társaságunk Shakespeare-Bizottságának tagjai közül a Nemzeti Színházban 1923 júniusában lefolyt Shakespeare-ciklus során *Császár Elemér* a «Sok hűhó, semmiért», *Ferenzi Zoltán* «A vihar» és *Hevesi Sándor* külső tag a «Vízkereszt» színre kerülte alkalmával bevezető előadást tartott.

Lejárt pályázataink, sajnos, a legtöbb esetben sikertelenek maradtak.

A szaválásra alkalmas lírai költeményre kiírt pályázaton értékre nézve valamennyi pályamű közül kiemelkedett ugyan egy versfüzet, mely a *Magyar Tavasz* c. s még egy csomó költeményt tartalmazott, de miután e versek nagyobb része már megjelent nyomtatásban, szerzőjük neve alatt, ez a mű így kiesett a pályázók sorából. A *Nem adom a múltat* c. pályaművet, mint amely ha kissé kezdetleges formában is, de némi egyszerű erővel ad kifejezést mindnyájunk érzésének, a bíráló bizottság

egy tagja jutalomra méltónak ítélte ugyan, a bizottság többsége azonban, s annak nyomán a Társaság sem találta ezt a Bulyovszky-díjat ez alkalommal kiadhatónak.

Csupán egy pályázatunk volt sikeres, az, amit a Franklin-Társulat adományából magyar társadalmi regényre tűztünk ki. A beérkezett négy pályamű közül az 1. számú, *Visszatérés* című, «Ich kenne wohl dein Missgeschick, verfehlttes Leben, verfehltte Liebe» jeligéjű pályaművet a bírálóbizottság javaslata alapján Társaságunk jutalmazhatónak találta, mert a munka tagadhatatlan tehetségre vall, sok szép és finom részlete van, stílusa is a kész írókat mutatja, aki tudja, hogyan kell elbeszélni s föl tudja kelteni az érdeklődést. Célja művészi, s a lélektani elemzés mellett elég változatos társadalmi rajzot is nyújt, melyen a 80-as évek feltörekvő, boldog lendületét megkapóan érezteti. Így, bár a regény szerkezetében sok szeszélyesség, a lélekrajzban pedig elnagyolt-ság mutatkozik, mégis a Társaság, biztatásul és a jövő fejlődés reményében készséggel nyújtja a jutalmat a tehetséges szerzőnek.

A Greguss-jutalommal, mely ezúttal az utolsó hat évben felmerült legjelesebb zenei műnek járt, Szendy Árpád *Helikoni Magyar Suite*-jét koszorúztuk meg; de koszorúnk az időközben elhunyt jeles szerzőnek már csak sírját díszítheti.

Az új, valamint régiebb, de még le nem járt pályázatainkra vonatkozó hirdetés mai közülésünk meghívóján olvasható, de közzétételéről a lapok útján is gondoskodunk.

Az év folyamán több irodalmi ünnepélyen vettünk részt képviselőink útján. Így az Abonyban, Abonyi Lajos társunk halálának negyedszázados fordulója alkalmából rendezett ünnepen másodelnökünk, — az Acsádon, a Rákosi Jenő társunk szülőházán elhelyezett emléktábla leleplezésén a titkár, — a Himnusz megjelenésének százéves fordulóján Mátészalkán és Csekén rendezett Kölcsey-ünnepen Ferenczi Zoltán társunk, — a Kiss József budapesti lakóháza falába illesztett emléktábla felavatásán a titkár képviselte Társaságunkat. Mindez alkalommal Társaságunk nevében s képviselői részéről ünnepi beszédek hangzottak el.

A közönség szeretetének melegén kívül ebben az évben is hálásan tapasztalhattuk anyagi áldozatkészsége megnyilatkozásait. Az adományokról, alapítványokról, a Beöthy Zsolt síremlékére folyó adakozás eredményeiről havi üléseinkben számoltam be, s a beérkezett összegeket a hírlapokban is nyugtáztuk. Most itt csak arra utalok, hogy a múlt 1923. év végén összes vagyonunk — a Shakespeare-Bizottságét is ide számítva — az Aszalay-alapítványi 75 holdas, még haszonélvezetünkbe nem jutott dobozi birtokon kívül 7.518,402 K, melyből 3.197,600 K a Beöthy Zsolt síremlékére történt adakozásokból folyt be. Ezek, a régi

viszonyokhoz képest, nagy számok, de a mai gazdasági helyzetben igen kis értékek, kicsik ahhoz, hogy a ránk háramló nevezetes feladatokat csak megközelítőleg is jól elláthassuk. Most hát e helyről, melynek tisztos és díszes volta, s ez alkalmából, melynek ünnepélyessége nagyban fokozhatja az én hívó és kérő szavam erkölcsi súlyát és erejét — hadd forduljak a magyar közönséghez; jöjjenek hozzánk, közművelődésünk ez egyik legszebb templomába és tegyék le annak oltárára lelkük lángján kívül anyagi adományait is. Hogy könyvet adhassunk ki, hogy emlékeket emelhessünk, ahhoz pénzbeli erőforrásokra is szüksége van Társaságunknak. Aki teheti: sokat — akitől sok nem telik: keveset — de adjon mindenki a nemzeti irodalom szent céljaira, mikre törünk mi is, a Kisfaludy-Társaság lobogója alatt sorakozó írók, nem lankadó buzgalommal, nem erőtlenedő hittel, nem fogyó reménységgel. Adja meg az Isten buzgóságunk eredményét, hitünk, reményünk beteljesedését!

Meg kell említenem ez évi jelentésem során, hogy mult évi ünnepélyes közülésünk után tartott rendkívüli tisztújító közülésünkön betöltöttük a Beöthy Zsolt halálával megüresedett elnöki széket — másodelnökünket, Berzeviczy Albertet választván elnökké teljes egyetértéssel. Ebben az egyértelműségben a meleg szeretetnek és bizalomnak teljessége nyilatkozott meg, mellyel mi Berzeviczy Albert személye és pályája, egyénisége és törekvései iránt viseltetünk. Ő a magyar közélet fórumán sok tisztség díszét és terhét hordozza, s mi mégis úgy érezzük, hogy ő szívvel-lélekkel és egészen a miénk, a mi vezérünk, a mi eszményeink áldozó papja, a mi küzdelmeink bajnoka. Elnökké választása ez esztendőnk történetének egyik legszebb mozzanata.

Utódja a másodelnöki székben Vargha Gyula társunk lett, ki Társaságunknak korra egyik legrégebb, munkakedvre azonban legfiatalabb, s munkaerőre egyik legizmosabb tagja. Belépése az elnökségbe bizonyára méltán fokozhatja a Társaságunk további munkásságához fűződő reményeket.

Tagtársaink közül a halál abban az évben, melyről jelentést teszek, hármat elragadott. Tavasszal elvesztettük *Várad* *Antalt*, a jeles lírai költőt, műfordítót és drámaíró, a régi magyar színészvilág lelkes kutatóját, kinek munkásságát tisztult ízlés, jeles készültség s nemes idealizmus jellemezték. A vándormadarak őszi költözésekor elszállt fényesebb hazájába a *Rákosi Viktor* nemes hevületű, derűs lelke, s mi megilletődve álltunk sírja mellett kedves társunknak, ki könnyet fakasztani és mosolyt kelteni egyaránt tudott, szíve mélyéből fakadó írásaival. Most néhány hete pedig Társaságunk egyik legrégebbi tagjától, *gróf Zichy Gézá*tól kellett végbúcsút vennünk, kit születése főúrrá, tehetsége kedves költővé és jeles művésszé, meleg szíve igaz barátunkká tett.

Áldás legyen mindhármójuk emlékezetén.

Új tagot minap lefolyt közülésünkön kettőt választottunk: Beöthy Zsolt «író»-i helyére *Lyka Károlyt*, a művészeti irodalom érdemes régi művelőjét, kinek egy jeles munkáját évekkal ezelőtt már megkoszorúzza Társaságunk, s kinek írásait — mint ajánló hangsúlyozták: «az előadás világossága, a logika ereje, a stílus velőssége, fordulatossága és nyelvi gazdagsága jellemzik». Rákosi Viktor «költő»-i helyét pedig *Lbrinczy Györggyel* töltöttük be, kinek írói munkásságát, akár képzelete gazdag világából, akár emlékeinek dús kincsesházából veszi tárgyát, nyelvének zamata és tisztasága, s magyar szívének lobogó érzése teszi értékesé.

Szív szerinti örömmel üdvözöljük körünkben új társainkat. Mindkettejük mögött évtizedekre terjedő írói mult áll már, homlokukat pályájuk hervadhatatlan koszorúja ékesíti. E koszorú leveleit most a Kisfaludy-Társaság elismerése gazdagítja, s mi bizonyosra vesszük, hogy ők megválasztásukat a legfényesebb multú és legnagyobb tekintélyű irodalmi társaságba épp olyan megtiszteltetésnek tekintik, mint amilyen meleg érzés fogadja őket itt. Ez az érzés nem csupán a barátságé, hanem a közös szent célokra irányuló törekvésekből is fakad. Céljainknak akadályai, törekvéseinknek irigyei és ellenségei is vannak. A Kisfaludy-Társaság csak örülhet, hogy új tagjaiban olyan férfiakat csatolt magához, kik a csöndes, kitartó munkára, de a szépnak és igaznak, az erkölcsi érzésnek és a nemzeti gondolatnak érdekében — ha kell: heves küzdelemre is bizonyára készséggel vállalkoznak.

Kérem jelentésem tudomásul vételét.

ERDÉLY ÉS A MAGYAR KÖLTÉSNET.

PAPP FERENC TŐL.

Erdély, a hegyek és völgyek hazája, a patakok és folyók szülőföldje, maga a valóságga lett romantika. A sziklás hegyormok, melyek messzire hatolnak a gomolygó köd és felhő birodalmába, olyanok, mint a vágy, mely a végtelenséget ostromolja. A viruló völgy közvetlenül a bércek aljában fűzfaligeteivel s jegenyesoraival, mintha csak színes ábránd volna, melyet képzeletünk festett. S míg a hegyi patak merész szökelessel siet egyik szikladarabról a másakra, hogy hangos zajával verje fel az erdő csendjét, addig lent a síkon nagy kanyarulatokban csendesen halad tova a Maros, a hajlós fűzfalombok alatt szinte titkosan suttog, csak a gátak körül zúg, morog félelmesen. Íme a költői szeszélynek s a rejtelmes szenvedélynek képe.

Az izgató ellentétek, melyeket a festői tájképek tárnak elénk,

megismétlődnek Erdély multjában is, abban az ezeréves állami életben, melyet a magyar szellem teremtett Erdély bérci között. Ennek az erdélyi magyar uralomnak kivirágzása a fejedelmi korszak, a XVI. és XVII. századi Erdély, a nagyszerűnek és torznak kapcsolata, melyben az emberiségnek legszentebb eszményei az önérdékkel vívnak örökös csatát. Mennyi könny és vér tapad egy-egy kegyetlen vagy gyarló fejedelem nevéhez, mennyi kín és szenvedés a gyűlölködő családok emlékéhez! De ha volt Erdélynek Báthori Zsigmondja és Apafi Mihálya, voltak nagy államférfiai is, mint Fráter György, Báthori István, Boeckai, I. Rákóczi György, kik megküzdve két nagy hatalom hódításvágyával, fenntartották a magyar állameszmét; s ott volt a nagyok közt is a legnagyobb, Bethlen Gábor, ki államférfiúi lángelméjével Erdélyt az európai politikának jelentős tényezőjévé tudta tenni. Másrészt ha a török uralom erkölcselensége meg is fertőztette az erdélyi törvényhozás termét, a kis bérces országnak örök dicsősége marad, hogy a vallásháborúk sötét századaiban törvénybe iktatta és megvalósította a lelkiismereti szabadságot. Ragyogó világ volt Erdély fejedelmi kora lovagi eszményeivel s előkelő magyar szellemével, de felette mindenütt ott lebegett a végzet szeszélye, hogy egy pillanat alatt sujtson porba hatalmas egyéneket, boldog családokat s virágzó városokat.

Mennyire kész költői tárgy az egyéni és nemzeti akaratsnak e megrendítő küzdelme a vadregényes környezetben! S mégis a Maros évszázadokon keresztül megénekeletlenül folyt fűzfakoszorús medrében, s az erdélyi fejedelmek kora költői nyilatkozás nélkül hangtalanul tűnt el az idők árjában. Erdélyt annyira lefoglalták a lét és nem-lét kérdései, hogy ezeken kívül legfeljebb a túlvilág érdekelte. Feljegyezte saját sorsának fordulatait, kutatta a hitélet mélységeit, de arra már sem ideje, sem nyugalma nem volt, hogy élményeit költői formába öntse. A XVI. és XVII. századi erdélyi históriás énekek és drámák legfeljebb az alaktalan költői anyagot őrizték meg. Még Gyöngyösinek erdélyi tárgyú elbeszélő költeményén is csak itt-ott villant meg a költészet csilláma.

Annál ellenállhatatlanabbul vonzotta Erdély a XIX. századi magyar romantikát. A romantikus képzelet- és érzésvilág saját eszményeire ismert a merész vonalú hegyvidékben s a lovagi szellemű multban; azért neki jutott az a feladat, hogy Erdély néma századaait megszólaltassa, s hogy a bérces magyar hazát a magyar költészet számára felfedezze. Ez a feladat, melyet leginkább a XIX. századnak erdélyi magyar költőnemzedéke oldott meg, hozta egyúttal felszínre azokat a nagy költői értékeket is, melyek az erdélyi magyarság lelkében századokon keresztül halmozódtak fel.

Az első nagyarányú festmények, melyeken Erdély fejedelmi korszaka a romantika hódítóerejével jelent meg, b. Jósika Miklós történeti regényei voltak. Bennük oly költő nyitogatta a mult idő zárait, ki — saját szavai szerint — imádta Erdélyt.

A megindult lélek azonban gyakran többet merít saját kedélymozgalmaiból, mint tárgyának adataiból. Jósika is leginkább merész vágyaiból és borongó sejtelmeiből vette a festéket erdélyi tájképeihez. Különösen vonzották képzeletét azok a helyek, hol a természet zavar-talanul munkál: rombol és alkot, — az erdő mélye, a rejtett barlangok s a meredek sziklabérczek. A rejtelmes hatást fokozta Jósika költői rajzainak elmaradhatatlan eleme, a holdvilág. Regényeiben minduntalan előbukkan a hold, hogy ezüstös fényvel vonja be a hegyvidék hullámain, vagy a fenyvesek sűrűjébe világítson, vagy a Szent Anna-tó tükrében számlálja meg csillagtáborát. Így vált a természet színpadi díszletté, s a romantikus képzelet ügyes rendezővé.

Amint Jósika költői ízlése hatással volt festőmodorára, épúgy alakította történeti felfogását is. Figyelmét Erdély multjában is a felöltő kötötte le: a fejedelmi palota fénye, a régi várak berendezése, egy-egy udvari ünnep, vitézi torna s a sok ragyogó öltözet. Gyakran képzelete annyira elmerül a régészkedésben, mintha egyetlen célja az érdekes ritkaságok halmozása volna. Ez a múzeumi költészet azonban mégsem pusztá számítás, hanem egyúttal a szürke jelenből a fényes multba vágyódó lélek nyilatkozása. Valahányszor Jósika szembeállítja a fejedelmek korát saját századának polgári rendjével, mindig amannak ad elsőseget, csak ott talál őserőt és igazi kedélyt. Még a Báthoriak udvari életét is fölébe helyezi a saját korában dívó kimért fejedelmi pompának. Könnyen felejtí kegyetlen szeszélyüket, ha keleties fényűzésükről vagy mulatozásaiknak fesztelenségéről mondhat dicsőítő éneket.

Még inkább kiütköznek Jósika fellengő ábrándjai a letúnt erdélyi világ belső mozgalmainak rajzából. Hősei örökölték a fejedelmi kor lovagi erényeit, de nehezen találják magukat bele az eszménykép szerepébe, melyet a költő erőltet rájuk. A romantikus képzelet szertelenségeivel kuszálja össze Jósika a jellemrajz vonalait, úgyhogy regényeinek alakjai egyaránt talányok maradnak önmaguk s az olvasók előtt. Így foszlik szét az a dicsfény, mellyel Jósika a ragyogó öltözetű lovagokat s az angyali lelkű nőket vette körül. A túlzott eszményítés akasztja meg Jósikát a tragikai hatás összehangzó kifejtésében is. Tragikus hősei — mint Jósika István — csak a végzet hatalmának súlyát érzik sorsukban szabad elhatározásuknak tudata s felelősségük érzete nélkül. Azok a nemes és nemtelen szenvedélyek, melyek Jósika történeti regé-

nyeiben csatáznak egymással, nem is annyira az emberi lélek és történelem mozgatóerőinek kitörései, mint inkább az ügyes színpadi rendezés jelei.

Jósika költészetének természetéből következett, hogy mindjárt feltűnése idején minden értékét kitarta. Az *utolsó Báthori* és *Jósika István* ugyanazzal a görögtüzes világitással mutatták be Erdélyt, mint Jósika első regénye: *Abafi*. Pedig a régi Erdély több volt színpadi díszletnél, múzeumi érdekességnél s a megdöbbenés és megindítás eszközeinél. Amit azonban Jósika romantikus képzelete az erdélyi magyar mult kincséből bányájában nem tudott megközelíteni, azt b. Kemény Zsigmond lángelméje kápráztató művészetrel aknáztta ki.

Keményt is épúgy, mint Jósikát, síríg tartó vonzalom kötötte Erdélyhez, de ő époly szigorú bírása saját érzelmeinek, mint annak a tárgynak, melyen ábrándos szeretettel csüng. Lelkében visszhangra talált a régi Erdély életének romantikus tartalma is, de mélyreható tekintete a multban is felfedezte a fény mellett az árnyékot, a látszat mögött a valóságot.

Összetett világ Kemény költői egyénisége. Gazdag kedélyére sűrű köd borul, melyen ritkán hatol keresztül az életöröm s a boldogság. Ítéelőereje is oly rendkívüli, hogy számára szinte életszükséglet a bonyolult feladat. Lelkének szakadékait csak mozgékony képzelete hidalja át, mely a villám gyorsaságával kapcsolja össze a belső és külső élet jelenségeit. Mennyire összeillett e rendkívüli lelki világgal Erdély fejedelmi korának komor nagysága és felemelő gyászja! Az alvinci várrom hatásaként már a gyermeklélek előtt feltűnt a fejedelmi kor első nagy államférfiának, Martinuzzinak alakja, hogy az ingatag emlékekből Kemény ifjúkori regénytervének középpontjába lépjen. Ettől fogva Kemény költői alkotóereje állandó igézete alatt állott a két századnak, úgyhogy új meg új történeti regényben festette meg Erdély fénykorának emlékszerű képét.

Míg Jósika a regény fő értékének az érdekes mesét tartotta s a megrendítő hatásnak a történelmet is alárendelte, addig Kemény a történelmi regényírótól azt kívánta, hogy kutassa az elmúlt idők lelkét az egyének belső életében, a koreszmék csataterében. Regényelméleti elvét már a szabadságharc előtt írt regényében, *Gyulai Pálban* egészen határozottan így fogalmazta meg: «A regényszerző, ha csak eseményeket ad a kedély történetei és a szív életírása nélkül, a hatásért feláldozta a hatás becsét». Tulajdonképp ez már az elmélyedő realizmus állásfoglalása a hatásvadászó romantikával szemben. Kemény realizmusa azonban élettani elemei ellenére mindig megőrizte lélektani jellemét. Hőseinek belső élete végtelen sok elemből alakuló világ, melybe egy-

aránt belejátszik a vérerek és idegek munkája, valamint a környezet eltűnő hatása.

Ezzel a jellemzőmóddal vezeti elének Kemény a különböző rendű és rangú, különböző fajú és felekezetű férfiaknak és nőknek hosszú sorát. Valamennyien olyanok, mintha most léptek volna elő Izabella királyné, Báthori Zsigmond s I. Rákóczi György korából; mindegyikük magával hozta századának divatját, szokásait, sejtelmeit, ábrándjait és eszméit. Az összes alakok mind egyének határozott kézmozdulattal, arckifejezéssel, hanghordozással, még inkább határozott belső világgal. A magyar irodalomban nincs is senki, aki Keményt a lélekábrázolás művészetében felülmúlta volna, s nincs senki, aki annyi s oly belsőleg jellemzett egyénnel népesítette volna be Erdély multját, mint ő.

Kemény azonban hőseivel együtt környezetüket is egyénítette. Az erdélyi táj fölé ismét felkerült a romantika holdvilága helyett a nap, hogy fényében újra érvényesüljön minden szín, vonal és mozdulat. A letűnt korok rajzában is fölragyogott a történelmi bírálat világossága, mely az uralkodó eszméknek minden árnyalatára s minden vonatkozására vetett egy-egy fényugarat.

Még inkább növelte Kemény művészi lélek- és korrajzainak jelentőségét azzal, hogy bennük éreztette az egyén és a korszak küzdelmének komor nagyszerűségét. Regényeiben könyörtelen szeszéllyel viharzott végig a végzet a XVI. és XVII. századi Erdélyen. Kemény, mint a tragikai hatásnak egyik legnagyobb mestere állította vele szembe hőslékű alakjait, hogy feldúlt szívük romjaiban jelezze a világfejlődés legnagyobb áráit. Erdély multja így nyer Kemény tragikus világfelfogásában egyetemes értelmet, így alakul át embersorsot jelentő tragédiává, az emberi lélek nagyráhatottságának képévé, az emberszeretethek s az erkölcsi törvény tiszteletének költői nyilatkozásává.

Kemény történelmi regényei a maga bonyolult és teljes valóságában fejezték ki mindazt, ami szépet, nagyot és retteneteset Erdély fejedelmi kora gondolt, érzett és cselekedett. A nagyarányú s mély jelentésű költői alkotások azonban, mint a Medici-kápolna szoboralakjai, nemcsak tárgyaiknak, hanem az alkotó lángelmének vonalait is megörökítették.

Az az erdélyi világ, melyet Jósika és Kemény szólaltattak meg történelmi regényeikben, különösen a mult század ötvenes éveiben kedvelt tárgya volt a magyar regényirodalomnak. Regényíróink azonban inkább akarták a multat Jósikával együtt csodálni, mint Keménnyel együtt megérteni. Jósika költői irányát követték a Királyhágón túl: Dózsa Dániel, Szathmáry Károly, Halmágyi Sándor, a Királyhágón innen: Jókai Mór és Pálffy Albert. Közülök kivált Jókai sok ragyogó szint vitt bele a korrajzba, de egyikük sem közelítette meg azt a megdöbbentő

művészetet, mellyel Kemény a XVI. és XVII. századi Erdély lelki világát tárta szemünk elé.

A XIX. századnak erdélyi magyar költői azonban nemcsak a multat aranyozták meg költészetük fényével, hanem azt a bérces hazát is, melyhez minden nap új meg új szállal fűzte lelküket. A letűnt századoknak művészi képét legteljesebben a regényirodalom alkotta meg, a XIX. századnak közvetlen benyomásai viszont egészen természetesen öltöttek lírai formát.

Amint a történeti regény, épúgy a líra is a romantika ábrándjain keresztül vette észre Erdélyt. Már 1840 körül Kriza János és Szentiváni Mihály költeményeiben a költői ábránd csalóka színei ragyogtak az égbetörő bérceken, a szabad sasok otthonán, s a székely népen, a boldog egyszerűség mintaképén. Mindketten a Székelyföld fiai voltak, s amily áhitattal ejtették ki a természet, a szabadság és a nép nevét, époly öntudatosan utánozták már Petőfi feltűnése előtt a népköltészet művészi formáit. Dalaiukat találóan jellemezte Gyulai Pál azzal a megjegyzéssel, hogy rajtuk a népköltészet fuallata, a székely bércek levegője érzett. Szentiváni nemsokára meghalt, Kriza csakhamar elhallgatott, de költői eszményeiket tovább rajzolgatták költőtársaik: Veress József, Szolga Miklós, Medgyes Lajos, Dózsa Dániel.

Új költői értelmet adott Erdélynek Petőfi, mikor egyesülésre hívta fel a két-országos nemzetet, s mikor a forradalom mámoros dalaival üdvözölte az erdélyi csatatereteket. Az ő varázskörébe került a szabadságharc ideje táján az erdélyi költőnemzedéknek három kiválóbb tagja: Mentovich Ferenc, Gyulai Pál és Szász Károly is. Költeményeikben itt is, ott is feltűnt a költői lángelme visszfényeként egy-egy merészebb eszme, egy-egy forradalmibb kifejezés. Mindhárman együtt lelkesedtek a két ország ölelkezéséért, a sajtószabadságért s a székely fegyverek dicsőségéért. Hármuk közül mégis legtökéletesebben Gyulai olvasztotta az irodalmi hatásokat lírai egyéniségébe, hogy eredeti szelleme a maga hódító költőiségében tükrözze vissza a XIX. századi Erdélyt.

Gyulai nem volt a szenvedélyes vágyaknak, a viharos érzelmeknek költője; lantjának több húrja volt a visszafojtott fájdalom és a merengő bánat számára. Költői világát, a férfiaság és gyöngédség vegyületét, inkább jellemezte a mély kedély, mint a heves képzelet; azért gyakrabban szolgáltatott neki lírai anyagot a bevégzett mult, mint az alakatlan jelen. Lírai egyéniségének uralkodó elemei a valóság szeretete s a megvesztegethetetlen erkölcsi érzés, a műforma tisztelete s a szabatos kifejezés voltak, úgyhogy költészetében époly határozottan érvényesültek a multnak eltűnő emlékei, mint szülőföldjének tiszta hegyi levegőjében a távoli erdős hegyoldalak színei. Így jutott Gyulainak a magyar

líra fejlődésében az a hivatás, hogy a romantika legigazabb értékeit mentse meg a realizmus számára.

A romantikus ízlésnek még minden jelét magán viseli az a költői rajz, melyben Gyulai a szabadságharc előtt festette meg szülőföldjének képét. Benne a bércvidék éji pompája, a hold bűvös világítása a romantikus eszménynek, a szabad természetnek, felsőbbségét hirdeti, míg a merész vonalak s a végtelen távolságok a romantikus vágnak nyujtanak izgató célpontot. Gyulainak *Erdély* című költeménye alig is egyéb, mint a szabadság után sovárgó lélek álmodozása, mely a sasok és villámok birodalmában felejtí a nagyvilági élet bilincseit.

Mindazáltal Gyulai romantikus kedélyvilágában több az ábránd, mint a forradalmi láz. Azért a szabadságharc idején az erdélyi sors költői ábrázolásában is inkább megragadta lírai egyéniségét a nagy idők erkölcsi tartalma, mint a forradalom mámora. Ez előtt hajolt meg 1849 őszén, mikor a mezők virágaival együtt gyászolta a véres csaták halottait, s mikor a székely fogoly visszaemlékezésében az erdélyi szabadságharc legendás alakjainak: Bemnek és Gábor Áronnak adott díszhelyet.

Valójában Gyulai mégis lelki alkatánál fogva arra volt hivatva, hogy az elnyomatás idején ő legyen Erdély gyászának költői visszhangja. 1851 tavaszán látta újra Erdélyt s ettől fogva 1852 őszéig Gernyeszegen tartózkodott. Lírai egyénisége itt nyert új tartalmat. Lelkét még mindig vonzotta a bérc a felhők közelében, a madárfütyty az erdőn, a vízomlás a sziklán, de természetimádása mindinkább elvesztette ábrándos jellemét, úgyhogy költészetében a bércvidék romantikája valósággá, a hazafiúi bánat magasztos érzetév alakult. E lírai határozódás leginkább a *Szülőföldemen* és a *Szüreten* című költeményekben tárta ki összes költői értékeit. Az első a «bércnek, erdők szomorú hazájá»-nak, a «koporsóban mosolygó halott»-nak megrázó képe; a másik a megtiprott, hős nemzet néma bánatának tökéletes kifejezése. Mintha Gyulai maga is érezte volna költői rajzának teljességét, későbbi műveiben sem változtatott rajta, legfeljebb újra másolta. *Romhányiban* borongó kedéllyel idézte vissza a Gernyeszegen átélt idő hangulatát. Mikor pedig öregkorának legszebb költői termékében újra köszöntötte a Marost s a gernyeszegi vén kastélyt, a boldogabb kor benyomásai csak keretül szolgáltak az egykori erdélyi gyász képéhez. Így vált Gyulai lírája az ábrándok gőzkörétől megtisztult hazaszeretetnek költői nyilatkozásává, egyúttal az erdélyi magyar sorsnak, a magát soha meg nem adó magyar önérzetnek ércnél maradandóbb emlékévé, melyet sem irtókapa, sem bomba el nem rombolhat.

Íme Erdély multja, hegye, völgye, gyásza, amint kiváló magyar

költői egyéniségekben tükröződött! Vázlatunk azonban nemcsak Erdélynek a magyar költészetben való térhódításait jelzi, hanem egyúttal, bár elnagyolva, magában foglalja az erdélyi magyar költészet körvonalait is. Leginkább kimaradtak belőle erdélyi származású drámaíróink eredményei, minthogy Bolyai Farkas, Czákó Zsigmond és Szász Károly püspökök ritkábban választották a drámai küzdelem színhelyéül Erdélyt. Mindazáltal így is elég adatunk lesz arra, hogy velük az erdélyi magyar költészet valójába világítsunk.

Az erdélyi magyar költő lelki világának legállandóbb indítéka a szülőföld borongó szeretete. Nincs hatalom, mely az égbetörő hegyek és viruló ligetek varázsát meg tudná törni. Nyár vagy tél, közelség vagy távolság egyaránt növeli a vadregényes természet báját. Szász Károly püspökök is így sóhajt erdős, völgyes szép hazája felé:

Most, hogy távol vagyok tőled,
Most szeretlek igazán.

Az erdélyi költő lelkében azonban, mintha elmúlt századok siralma hangzanék vissza, mindig van valami hazafiúi bánat, valami megszentelt fájdalom. Tartalma tulajdonképen öröm, melyet szenvedés nemesít meg, bánat, mely kétségbe nem esik, erő, mely el nem bízta magát, óvatosság, mely harcra kész. Így eszményítette a költészet késő nemzedékek számára azt a hazaszeretetet, mely a magyar szellem szélsőségeit kiegyenlítette, s mely Kelet és Nyugat földrengető harcai között Erdélyt egy ezredéven át a magyar gondolat hatalmi körében tartotta.

Az erdélyi magyar költészetnek másik jellemző eleme a kiművelt történelmi érzék, évszázados hagyományok eredménye. Még a lírai költő képzelete is könnyen röppen át a jelenből a múltba, úgyhogy Gyulai a szabadságharc előestéjén *Erdély* című költeményében Erdély régi szabadságát és régi fényét siratja. Ez a finom történelmi érzék teremtette meg a magyar történelmi regényt, ez hozta összhangba a költői igazságot a történelmivel; ez vezette a költői alkotóerőt oly tárgyias szempontokhoz, honnan a múlt bepillantást enged nemcsak a magyar nemzet hivatásának, hanem az emberiség életének titkaiba is.

Még mélyrehatóbb eredetiséggel nyilatkozott az erdélyi magyar szellem abban a komor költői világnézetben, mely az egyén és végzet erőviszonyait részletezte. Már a székely népballadák világa fölé sötét borút vont a tragikum mozzgatóereje, a szenvedélyek vihara. Szigorú erkölcsiséggel bírálta Gyulai lírai költészete is az emberi lélek végzetes tévedéseit, a zsarnoki önkényt épűgy, mint a nemzeti hiúságot. Ily izgató eszmekörből emelkedett ki zord fenségével b. Kemény Zsigmond

tragikái felfogása, mely a túlzott erény katasztrófájában is az erkölcsi törvény diadalát ünnepelte. Valóban az erdélyi magyar költő világnézete komorsága mellett is annyi fényt foglal magában, mintha benne szellemült volna át a fenyvesek homálya, a sziklabércsek köde s a havasok hócsillogása.

Kevesebb erdélyi vonást tüntet fel az erdélyi magyar költészet költői forma tekintetében. Itt az erdélyi magyar szellem hatása leginkább abban a bölcs mérsékletben jelentkezett, mely a romantika és realizmus elemeit egyeztetette össze, valamint azokban az eredeti szó- és mondatfűzésekben s finom árnyalatú kifejezésekben, melyekkel egykor az erdélyi udvari és társadalmi élet segítette elő a magyar nyelv magasabb kifejlését.

Bármily eredeti alkotás is azonban az erdélyi magyar költészet, mégis az egyetemes magyar költői alkotóerő nyilatkozásának szerves része. Ezért Szilágyi Sándor is joggal tiltakozott 1860 körül az erdélyi szépirodalomnak az önállóság alapján való elkülönítése ellen. Valóban az erdélyi magyar költészet nem szakadást, hanem gazdagodást jelent. Benne az erdélyi gondolat-, érzés- és képzeletvilág oly rendkívüli költői értékeké finomul, melyeket általános tisztelet illet meg nemcsak a magyar, hanem a világirodalomban is. Ezt ismerte el a Kisfaludy-Társaság is, mikor az erdélyi magyar költők közül hármat ültetett elnöki székebe.

Még inkább növeli Erdély költői jelentőségét a nemzetmentés gondolata, főképp a fény, mely ezer év magyar munkájából verődik rá. Magyar ész húzta meg a völgyekben kanyargó utak vonalait; magyar ízlés adott a tornyos városoknak vonzó jellemet; magyar műveltség emelt az emberiség eszményeinek díszes oltárokát; magyar akarat koronázta meg a hegyormökat büszke várakkal; magyar vitézség állott őrt a hegyszorosoknál Kelet rablósapataival szemben. Ezért vált Erdély a harcra kész magyarság jelképévé.

Így vonult be Erdély a magyar költészetbe a mult század közepén, mikor már-már úgy tetszett, mintha Világosnál végkép elbukott volna a magyar igazság. Az elnyomatás korában Erdélyhez fordultak költői anyagért a magyar költők, hogy hitet ébresszenek a csüggedőben s tette buzdítsák a lemondót. Erdély volt a harci lobogó, s a magyar költő jóval előbb megteremtette a nemzetegységet, mielőtt az államférfiú törvénybe foglalta.

Most is, mint minden században legalább egyszer, a halál tornácában ül a magyar nemzet. Darabokra törve porban hever Magyarország, s a Maros, Szamos és Olt környékén idegen lobogót lenget a szél a magyar műveltség bástyáin. Vajjon átérezzük-e veszteségünk nagyságát egész

borzalmisságában, s megértjük-e, hogy Erdély nélkül nincs magyar jövő? Hol a magyar költő, ki igéző szépségében varázsolja elénk a bérekek és erdők tündéri vidékét, hogy olthatatlan vágyat érezzünk utána? Hol a magyar költő, ki visszaidézte a múltból Erdély régi dicsőségét, hogy szemünk káprázzék, karunk feszüljön, akaratunk acélosodjék? Vajha a magyar költészet tudatára ébredne történelmi hivatásának, vajha rázná fel a milliókat a Királyhágón túl és innen aléltságukból, s tűzne a magyar nemzet elé oly magasztos célt, melyért érdemes élni és meghalni!

A MÁSODIK HOLUBÁR.

KOZMA ANDORTÓL.

Mátyás király udvarában
Fényes elme-torna van.
Vaslovag pár sisak-zártan
Most egymásra nem rohan;
Mert a menny- és pokoljósok,
Világhírű hittudósok
Tiszte most a küzdelem.
A királyi könyvesháznak
Csarnokában nyargalásznak
Betún, szón és cikkelyen.

A hit egyszerű szivekben
Mély sovárgás, szép vigasz;
De tudósok írt szövegben
Keresik: mi mért igaz.
S mert sajátos módszerével
Mindenik más útra tér el,
Egy bár s szent a cél nekik,
Nagy vitára kedvvel szállnak
S hasogatják a hajszálat
Fényes elmeéleik.

Fóliánsos asztal mellett
Izgve-mozgva negyven ül —
És kegyes tornára kelnek
Iszonyú kegyetlenül.
Nyilatkoznak, vitatkoznak,

Szentatyákra hivatkoznak,
Míg a király szótlánul,
Bíborbársony trónusában,
Gyönyörködve a tusában,
Figyel, fontol és tanul.

A küzdőkkel egy nap múlva
Már egészen ismerős.
Már húsz gyöngye le van gyúrva,
Ám tovább küzd húsz erős.
Másodnapra, harmadnapra,
Figyelvén egy tudós papra,
Mátyás király tudja már,
Hogy a sokból megmaradt húsz
Elmehős közt ez a Gattusz,
E talján a — Holubár.

Ennek, ha kell: kard a nyelve;
Ha kell: szálfá, öklelő;
Tudománnyal el van telve
S göggel is ez agyvelő.
Biztos győzelembe' bízva
Pereg ajkán a szofizma
S fejből szósz szerint idéz;
Érvei harsogva zúgnak —
Úgy igaznak, mint hazúgnak
Rémes itt e szóvitéz.

Hanem Mátyást a természet
 Úgy alkotta valahogy,
 Hogy dőlésétől a merésznek
 Szótalan türelme fogy —
 S mert Gattusz már elbizottan
 Diadalmát érzi ottan,
 Melyért majd a díj kijár :
 Némaságát felcserélve,
 Csak azért is, harcra véle
 Maga száll most a király.

— Óh, te híres doktor Gattusz!
 Kit csodálnak mindenek,
 Ha valóban oly sokat tudsz,
 Ezt a kérdést fejtsd te meg :
 Egyházában trónra mért tett
 Krisztus urunk gyöngé Pétert,
 Kakasszóra hűtelent?
 Mért nem inkább tette Jánost,
 A hűségben nem hiányost,
 Szeretőt és büntelent?

Hókök Gattusz e kérdésre,
 Melybe' nem sok kedve tel ;
 Elméjében, hogy megértse,
 Megforgatja s így felel :
 — Óh király! a Szentírásban
 S szentek írta annyi másban
 Tudok minden szót s jelet —
 S bizonyágom mind e szent kincs,
 Kérdésedre egyikben sincs,
 Tehát nincs is felelet.

— Már pedig van! — mondja Mátyás —
 Bárha szívbe irt csupán :
 Bűnösöké a megváltás
 Illő vezeklés után.
 Ehhez bűnebanó Péter,
 Megbocsátó megértés kell,
 Mert az enyhet ad s vigaszt.
 János, aki sose' bottlott,
 Könnyen mérne bűnre poklot
 S ez a hittől elriaszt. —

Gattusz böles fejét lehajtja,
 Mert jaj! — ő is tudja már,
 Hogy ma itt, bár nem cseh fajta,
 Bizony, ő a Holubár.
 Mint a cseh a lovagtornán,
 Búsul ő is olyanformán,
 Bár jutalma, az kijár ;
 Mert a pálmát más nyéré el :
 Fenkölt lelki fegyverével
 Mátyás, a magyar király.

A SZENT TŰZ.

BARTÓKY JÓZSEFTŐL.

Alig, hogy a pápa küldöttje nagy hajlongásokkal kiment, András király Miklóst, a nádorispánt hívatta s mikor a Barcz fia megjött, így szólt hozzá :

— Nézd, a pápa megint azt sürgeti, hogy már most menjünk mi is a Szentföldre és szabadítsuk ki azt a pogányok kezéből. Mit gondolsz : mit tegyünk?!

A nádorispán hamar készen volt a felelettel :

— Uram, Királyom, én azt tartom, hogy már most csakugyan rá kellene mennünk a pogányra!

— Azért mondd ezt, — kérdezte a király — mert már izentünk olyasfélét, hogy a Szentföld védelmére mi is hadbaszállunk?!

— Legfőképpen azért mondom, Uram, mert ha már százezer számra járt a Szentföldön a német, a francia, meg mindenféle más országok népe, hát nekünk is meg kell mutatnunk a világnak, hogy mi sem vagyunk valami rongyos kis ország! Azt tartom Uram, hogy már most : az ország becsülete parancsolja, hogy elmenjünk a Szentföldet megtisztítani a pogánytól!

András király elgondolkozott egy kicsit ezen a mondáson, aztán megkérdezte Miklós nádort :

— Hát te azt hiszed, hogy mostanság csak annak az országnak van a világ előtt becsülete, amelyik akkor is harcot kezd, ha őt magát senki sem bántja s nemcsak a maga földjét oltalmazza, hanem idegen országokban is meghordozza hadi lobogóit?!

A nádorispán ráfelelt :

— Uram, Királyom, ha az oroszán bebúvik a barlangjába és sohase mutatja magát, bizony utójára el se hiszik a népek, hogy igazán oroszán lakik a barlangban!

András király elbocsátotta a nádort s lovas seregének főemberét hívatta magához s mikor megjelent színe előtt Sebős, a Hunt-Pázmánok ivadéka, annak is elmondta, hogy mit üzent megint a pápa, s megkérdezte, hogy mit szól ehhez a dologhoz.

— Uram, Királyom! — így szólt Sebős a feladott kérdésre — én már régen sürgetem, hogy induljunk a Szentföldre pogányt pusztítani. Hiszen : azért kard a kardunk, hogy forgassuk, arra való a nyíl, hogy ellőjünk s vitézeid arra való, hogy vitézségüket megmutassák mind az egész világnak! És, Uram, micsoda örökös dicsőségre les, hogyha a

hadiszerencse kedvezésével többre megyünk, mint az angolok híres királya, akit az erre járó keresztes-vitézek úgy emlegettek, hogy : oroszlán-szívű Richárd!

András király elgondolkozott egy kicsit, s aztán megkérdezte Sebóst :

— Azt hiszed, hogy : a karddal szerzett dicsőség örökös dicsőség? . . .

— Uram, — felelte Sebós — a krónikásoknak minden más betűje megfakul, de a vérrel írt írás : örökös írás, mert ez nem haloványodik meg sohasem!

Harmadiknak Tamás püspököt hívatta a király.

Tamás püspök nagy örömmel hallgatta a király szavait s kérdésére lelkesedve válaszolt :

— Oh, Uram Királyom, boldog lenne országod, ha oltárainkon a gyertyaszálakat a Szentsír körül fellobogó szent szövétnekek lángjaival gerjesztett olyan tűzzel gyujtanók meg, melyet nagy ügyelettel onnét hoztak hazáig a dicsőséggel visszatérő magyar keresztes vitézek!

András király elgondolkozott egy kicsit, s aztán megkérdezte a püspököt :

— Aztán miért lenne boldog az országunk, ha az oltári gyertyákat a Szentsír körül égő lángok messzire elhozott tűzével gyujthatnók fel?

— Azért, Uram, — felelte Tamás püspök, — mert a gyertyák lobogó lángja azt hirdetné, hogy ez az ország igazán keresztyén és igazán Jézusnak országa . . .

. . . András király, amint kitavaszkodott, a magyar keresztes vitézek válogatott szép seregével elindult a Szentföldre : országának becsületet, kardjának dicsőséget, s a templomok oltárára szent lángot szerezni.

*

A magyarok neki-neki ugrottak a sziklavárnak, a pogány ki-kicsapott rájuk, s noha alig mult el nap valami véres összecsapás nélkül, Al-Adilnak a Táborhegyen épült erős várát hosszú hetek óta hasztalanul ostromolta a magyar sereg; úgy látszik, a hadiszerencse inkább azoknak szolgált, akik a maguk hazáját védték.

Egy éjszaka András király álm-riasztó nehéz gondolataival álmatlanul virrasztott tábori sátorában. Mint az egész megfáradt had, Miklós, a Barcz fia, Sebós és Tamás püspök, — ki-ki a maga sátorában — nyugodtan aludta az igazak álmát s a király mégis mintha velük vitázott volna az ország becsületéről, kardjának dicsőségéről s az oltárookra szánt szent lángokról . . .

Egyszerre csak valami messziről felzokogó keserves jajgatást hallott a király.

Egy darabig csak hallgatta, hogy honnét s merről jön a jajszó, aztán felkelt s kilépett sátorából.

Úgy aludt az egész tábor, hogy senki sem hallott semmit, csak a király : hiszen a jó királynak a szívével is meg kell hallania a jajszót.

András király egy pár pillanatig figyelve állott sátora előtt, aztán mikor az aznap elfogott pogányok fekvőhelye felől megint fel-felesuklott a zokogás hangja, szinte akaratlanul arrafelé indult.

Alig ment egy-két lépésnyire, valami csodálatos fényesség tűnt a szemébe.

Mi lehet ez? tünődött egy kicsit a király magában.

Nem a holdvilág fénye, hiszen újhold van s a teli holdnak fénye sincsen ilyen ragyogó.

Csillag se lehet, hiszen nem az égről árad a fény lefelé, hanem a földről sugárzik fel az égig!

Aztán mintha mindig közelebb-közelebb jönne a rabok alvó helyéhez?

András király dobogó szívvel ment, ment előre, aztán, mikor a csodálatos fényesség nem kápráztatta már szemeit, megismerte, hogy maga Jézus az, aki a síró pogány rabhoz égi fényességében lejött vala.

András király térdre omlott egy sátor mellett s így hallgatta nagy áhítattal Jézusnak szavait :

— Miért sírsz, fiam? — kérdezte Jézus szelíden a rabot.

A pogány elzokogta :

— Rabul estem, elvesztettem hazámat, családomat, testvéreimet s felebarátaimat, akik engem is embernek tartanak! Inkább ölj meg, Uram, hiszen jobb a halál, mint az ilyen élet!

Jézus megsimogatta a zokogó rab fejét s vigasztalta :

— Ne csüggedj, fiam, aki a hazáját, családját s felebarátját szereti, azt nem hagyja el az Úr, mert az ilyen ember megtartotta a legnagyobb törvényt, ami nem más, mint : a szeretet!

A rab egy kicsit megcsihodva, sirdogált tovább, Jézus pedig tovább beszélt hozzá :

— Csendesedj meg, fiam, nem leszen bántódásod, mert eljön majd hozzád egy, az én követőim közül s megoldja rabláncodat, mert immár tudja, hogy a felebaráti szeretet lángjánál semmi sincsen a földön Istennek tetszőbb, fényesebb és dicsőségesebb!

A pogány Jézus lábaihoz vetette magát s hálás szavakat dadogva csókolgatta Jézus palástjának szegélyét.

— A te hited megtart tégedet! — szólt Jézus szelíden s aztán sugárzó égi fényességében lassan el-kiment az alvó táborból.

András király megrendült lélekkel sokáig, nagyon sokáig nézett a távozó után, s aztán, mikor észrevette, hogy amerre Jézus elment, arra-

felé immár felpiroslik az ég alja s hajnalodik, felkürtölte az egész táborn.

— A rabokat eresszétek szabadon! — parancsolta a király. — És készüljön fel mind az egész tábor : indulunk haza, Magyarországra!

Miklós, a Barcz fia megszólalt :

— Igazad van, Uram, Királyom, eleget tettünk a becsületnek s megmutattuk a világnak, hogy mi sem vagyunk valami rongyos kis ország!

András király erre nem szólt semmit.

Sebős is megszólalt :

— Hát, amit oroszlánszívű Richárd nem tudott megtenni, mi se tehattuk meg, de megmutattuk, hogy jó vitézek vagyunk!

András király erre sem szólt semmit.

Aztán megszólalt Tamás püspök :

— Oh, de ha most tüstént hazamegyünk s nem viszünk haza a Szentsír szövétének lángjából, oltárainkon a gyertyákat nem gyújt-hatjuk fel innét vitt szent tűzzel!

András király erre valami megilletődéstől meg-megrezdülő hangon ezt mondta :

— Ki-ki gyujtsa fel az ő szívében itt, a Szentföldön a felebaráti szeretetnek lángját s örökítse ezt ivadékaire, mert bizony ennél a szent tűznél nincsen semmi a földön Istennek tetszőbb, fényesebb és dicsőségesebb! . . .

. . . És ez a Szentföldön gerjesztett s onnét hazahozott szent tűz ma is él a késő ivadék szívében ; az igaz, hogy olykor-olykor pislákol és néha-néha sercegve füstölög, de akármilyen rossz szelek fujnak, mégsem alszik ki sohasem s újfent mindig fellobog!

TÜNDÉRÁLOM.

NÉMETHY GÉZÁTÓL.

I. Előhang.

Az álmok országában éltem,	Lelkemben ünnep van ma, ünnep
Mióta élek, mindig én :	S oly ájtatos csend, mint soha :
Mit itt gyűjtöttem, féltve őrzöm	Táruljon hát fel dús szívemben
A kincset szívem rejtékén.	Emlékeim szent csarnoka.

Mert gyűjti a pénzt a kapzsi ember,	Álmodjam újra legszebb álmom,
A műértő szép képeket,	Mit egykor ifjan álmodám :
Tudós nép ócska pergamentet,	Jelenj meg, álmaim tündére,
Én, álmodó, emlékeket.	Én édes, szép Titániám!

II. Vitorlásan.

Szép nyári késő délután van,
Fény játszik felhőtortalon,
Sötétkék Adriát utánoz
Füröd mellett a Balaton.

Sétálok én a bájos parton,
A tó azúrját nézdelem;
Kedves pár jó, melyet látásból
Rég ismerek, szemben velem.

Öreg művész és szép leánya :
Nehéz kórságból keltek ők,
De gyógyulástól új erőre
És új örömré ébredők.

Ismerkedünk : a vízre vágyunk ;
Ma csendes ringatást kínál,
És engem a jókedvű piktor
Vitorlázásra invitál.

Hajón vagyunk : színét a tájnak
Ott kémli a szín mestere,
Kemény padon ülünk mi ketten
S kezdődik a terefere.

Beszélek hát sok léhaságot
S a tréfát, gúnyt előszedem,
Mivel profán világ előtt én
Szívem szentélyét elfedem.

Mert e szentélybe nem tekint be,
Csak, kit méltónak vélek én :
De hirtelen melegség támad
E zárt kebelnek balfélén.

Alig két szót szóltál, leányka,
Alig néztél szemembe még,
S már azt hiszem szelíd gyönyörrel,
Hogy én ismerlek rég, de rég.

S nem szólok többet léha szót már
Ezen a szép hajóuton :
Már érzem, hogy szívesen túrsz,
Hogy jó vagy hozzám, már tudom.

III. Tihanytól Keszthelyig.

Oly szép a reggel, most kel a nap,
Mint a smaragd, a Balaton :
Kirándulók kies Füredről
Megyünk Keszthelyre gőzhajón.

A kedves lányka is velünk van,
Engem meg elfog a negéd,
Mint annyiszor, s nem fogy kiszámból
A sok hiú, üres beszéd.

Tréfás haraggal mondja ő : «Hát
Nem hagyja abba estelig?
Beszélte Füredtől Tihanyig már,
Most már hallgasson Keszthelyig.»

Én megfogadtam a parancsot,
Leültem én baloldalán
És egy kukkot se szóltam többet,
De szívverését hallgattam.

Mondhatlan édes e közelség!
Érzem hajának illatát
És látom keble pihegesét,
Lesem minden pillantatát.

Nem volt nehéz a hallgatás így,
Hisz tündérálom szálla rám,
És éberem, nyitott szemekkel
Az üdvömet megálmodám.

Célnál vagyunk : asztalt keresni	Körültünk egyre hangosabb zaj
Megyünk a vendéglőbe már :	És mink még mindég hallgatunk ;
Ugyancsak víg élet van erre,	De szól ő végre : «Szóljon hát már!
Zeng itt a húr, cseng a pohár.	Hiszen rég Keszthelyen vagyunk.»

Nem szólok én : minek beszéljem,
 Mit úgy is tud már ő velem :
 Jó pajtás voltam még Tihanynál,
 De, hajh, szerelmes Keszthelyen.

IV. Boldogság.

Kísérőd lettem hát a fürdőn	Így telnek napjaink derűben,
S követtelek, mint árny a fényt :	Egyforma szépen, boldogan,
Nem untad a tudós gavallért	És nincs unalmas közte egy sem,
És jól szívelted a szerényt,	Bár mindnek egy programja van.

Ki boldog volt, ha kebelére	Ott várlak reggel már a kútnál,
Egy rózsát tűzött szép kezed	Elnézem a gyógyulók sorát
S hálájaként ha lopva, félve	S lelkem repes, ha a nyárfasorban
Megcsókolhatta e kezet.	Feltűnik kedves pongyolád.

Te meg fogadtad naiv örömmel,	Szép délelőtt a park zugában
Ha illatos csokrot hozott	Költőket olvasok neked
Vagy egy doboz finom cukorkát,	És lelkesedve magyarázok
Mit Gerbeaud mester alkotott.	Egy-egy szerelmes éneket.

Mily boldogság, ha kettő lelke	Ha rossz idő van, a teremben
Egymáshoz vágyva közelít :	Együtt ülünk a pámlagon,
Megismerhettem fényes elméd	Vagy ülsz a zongorához, én meg
S arany szívednek kincseit ;	Művészjátékok hallgatom.

Elméd, mit oly szépen kiművelt	Oh drága játék, halk piánó!
Művészatyád, a bölcs, a nagy,	Lelkembe lopózik édesen,
S a szíved, mellyel a nemesnek	S ha elhangzott, folytatja szívem
S igaznak méltó lánya vagy ;	Ábrándosan, szerelmesen.

És megnyithattam e méltónak	Majd délután a hűvös parton
Keblem szentélye ajtaját,	Hol sétálunk, hol leülünk,
Hogy lásd, ki az való alakban,	S a színjátszó tündéri tónak
Ki híved lett, az új barát.	Szemléletébe merülünk :

S idézem Himfyt enyelegve,
Hogy a szívünkben szent tűz ég
És hogy felettünk és alattunk
És hogy bennünk is ott az ég.

De este is találkozunk még
Rozzant fabódé padjain,
Mulatva kis komédiások
Ügyefogyott játékain.

Színház után még a verandán
Búcsúzkodván beszélgetünk
És tudjuk, amily boldog esténk,
Épp oly boldog lesz reggelünk.

S ha jó az éj, mit az nap éltem,
Lelkemben zsong a szép való
S emlékeim szimfóniája
Elringat, mint lágy altató.

V. Búcsúzás.

Utaztok már : hát itt a búcsú,
De, égnek hála, nem komoly ;
Te szívesen hívsz otthonodba,
Orcádon biztató mosoly.

Kezemben a legszebb ajándék,
Legédesebb búcsúfia :
Egy édes arckép és alatta
Egy édes név : Kornélia.

Búcsúztatóid bokkrétáit
Viszi egymás hátán-hegyén
A szolganép, de kis kezekben
Csak egy csokor van : az enyém.

Megindul már a gőzhajó is,
Te intesz még egy kedveset,
Előveszed majd csipkekendőd
S felém vidáman lengeted.

Nem látlak már, de azt a kendőt
A szél még egyre lengeti :
Az a fehér kendőcske nékem
A sors kegyelmét hirdeti.

VI. Viszontlátás.

Hogy a városba visszatértem,
Első utam hozzád visz el,
Ott állok már a lányszobában,
Te a sétából érkezel.

Leülsz : az ernityós lámpa fénye
Csókolja hófehér ruhád ;
Amott sötétlik büszkeséged,
A drágaművű zongorád.

Örömmel üdvözölsz, beszélgetsz,
De én csendes vagyok nagyon,
A kedves szót alig hogy értem :
Szívem zenéjét hallgatom.

Hisz mintha édes ének szólna
Ott benn, egy lágy szerelmi dal,
Amit lehelletfinomsággal,
Halkulva ejt az ajk, ha vall.

Te látod, nem megy a beszéd ma :
Mégysz zongorádhoz csendesen,
Píanót játszol, mint szokásod,
Művészi kézzel, édesen.

Hát megtaláltad lelkeink közt,
Oh kedves, a harmóniát :
Lehelletfinom, halk zenéddel
Kíséred szívem lágy dalát.

VII. Ninon dala.

Szentélyem lett, hol élsz, az otthon, S mint a hívő, ha imája közben
 A kedves, meghitt környezet: Egy áldott képre rámered,
 Jámbor vagyok, ha jössz elémbé E szentélyben nem érzek semmit,
 És csókra nyújtod a kezéd. Csak tégedet, csak tégedet.

Felejttem itt, mi megzavarná Egész valómat önfeladtság
 Lelkemet forró áhíthatát, Nagy boldogsága járja át:
 Felejttem a profán világot Így hallgatom, reád tekintve,
 S a hétköznap gondját, baját; George Sand barátja bús dalát,

Felejttem multam sok tusáját S igaznak érzem, mit te játszol
 S jövőmnek aggodalmait, S nővéred énekel nekem:
 Felejttem bűnös büszkeségem «Ninon, Ninon! Mit ér az élet,
 S a nagyravágyás álmait; Ha nincs a szívbe szerelem?»

VIII. Társaságban.

Hát most már zsúrba járok én is, Kiállok hát a zongorához
 Mit nem nagyon szívelhetek: És szinte reszketek, hiszen
 Van ott olyan sok szép gavallér, Oly furcsa verset mondok én most,
 Hogy én hozzád se férhetek. Amit nem ért meg senki sem.

Egy szót se tudnék szólni néked, Mindegy: te érted s lelkesítesz,
 De te segítesz a bajon Mert a rímek csengésinél
 És kérsz, a tisztelt társaságnak Tekinteted reám függeszted
 Szavaljam el egyik dalom. És szép szemed hozzám beszél.

Mit bánom én, ha a társaságnak
 E vers csak zengő szóhalom:
 Tudod te, mért vagyok poéta,
 Tudod te, mit beszél dalom.

IX. Bálban.

Bálban vagyunk ma: itt a farsang, Kacaghatnék: hát én a bálban!
 Virágjában van a szezon; Hát ennek is eljött a sora?
 El kellett jönni nékem is most, Hisz a világ nagy farsangjában
 Mert udvarodhoz tartozom. Nem voltam táncos én soha.

De mért ne? Hisz jó szívvvel néztem
 Mindég a más vigalmait,
 S te vagy ma bálkirálykisasszony :
 Anyád a patronessz ma itt.

Így szól s kart karba öltve járunk
 S a legbüszkébb pár ó meg én
 És a legédesebb pillantás,
 A legnyájasb szó mind enyém.

Áll már a bál : mosolygva nézem,
 Hogy visznek fürge táncosok,
 De végre még se tagadhatom, hogy
 Kissé unalmas a dolog.

Nem bál ez már, de bűvös ünnep,
 A szála tündérrel telik ;
 S én szólok halkán : «Hála, kedves!
 Most már kihúzom reggelig.»

Szünet jön és a fáradt párok
 Most a nyugalmat élvezik.
 Magához int : «Jőjjön, barátom,
 A tánca most következik.»

Hajnalban ballagok az úton,
 Mely otthonomhoz elviszen,
 S vidáman dúdолоk magamban :
 Hogy jól mulattam. azt hiszem.

X. Az Operában.

Együtt vagyunk az Operában,
 Ülök hálásan oldalán :
 Ő oktatott engem zenére
 A művészüjjú, ritka lány.

Olasz nő mondja ezt s a hangja
 E faj hevével van teli :
 Ez játszik lelkünk minden húrján
 És édesen rezegetti.

Ő megnyitotta én előttem
 A hangok búbájos honát
 És új gyönyört hozott szívemnek,
 A szép élmények új sorát.

Dicső hang, mely mélységbe szállva
 Hévit : oly szívbe markoló,
 S midőn felszökken a magasba,
 Világít, mint a fénygolyó.

A dalszínház ma telve néppel,
Hugenották áll a lapon :
 Raoul s Valentine nagy duettjét
 Éneklik most a színpadon.

Io t' amo: ily hangon ejtve
 Elbűvöl mondhatatlanul :
 Mi összenézünk pillanatra
 És értjük egymást szótlanul.

Egymásra lelt ott két szerelmes,
 Két hű szív, összedobbanó,
 S elhangzik a hősnőnek ajkán
 A vallomás : *Io t' amo*.

Megszállja lelkem boldog érzet
 És édes, büszke diadal,
 Hogy egyformán nyilalt szívünkbe
 A szép olasz szó és a dal.

Igen, van a nézők terén is
 Két szív, mely összedobbanó,
 És visszhangozza az égi hangot :
Io t' amo, io t' amo.

XI. Margitszigeten.

A boldog Margit szent szigetjén	Ott áll, ott áll a szép alak, kit
A sűrű lombú fák alatt	A hold ezüsthénnel bevon,
Járok-kelek holdfényes estén :	És hófehér palást a vállán
Itt tölti ő a hév nyarat.	És a kezébe lilium.

A fürdő tisztására érek :	Ki vagy te? Költő legszebb álma,
Minden világos e helyen ;	Szent János-éj igézete!
Ott látom állni őt magában	Rád ismerem : Titániám vagy,
Harmattól csillogó gyepen.	Az álmaim tündére te.

XII. A műteremben.

Atyádnak tágas műtermében	«Én néked lelkem szárnyalását,
Volt egy kedves, kicsiny sarok.	Az ihletet köszönhetem ;
Oh édes zug, hol amnyit ültünk!	— Feleltem én — oh add a Múzsát :
Rá most is hányszor gondolok.	Te földi Múzsám vagy nekem.»

«Ott függött mesterünk sok képe :	Idadtad és a kép szobámban
A Vénusz, a Nyár és Tavasz,	Ma is díszíti a falat.
Madonna, Emlék és Merengés,	Azóta, hajh, rég elszakadtunk :
S mi legszebb volt, a Múza az.	Ez emlék az, mi megmaradt.

Sez, drága, mind, de mind te voltál,	Utánad már az én szívembe
Igen, te, szívem édene,	Nem költözött több földi lány :
Művészatyádnak ideálja,	Kit még imádtam, égi asszony,
Megihletője, mindene.	A komoly Múza volt csupán.

Meg is kérdeztél egyszer engem,	Dé, hogyha ez az égi asszony
Hogy szívem mellyikért hevül,	Álmomban néha megjelen,
Hogy bírni mellyiket szeretném,	Fenséges, istennői arcán
Barátságunk emlékeül.	Vonásaid felismerem.

XIII. Utóhang.

Ez a mesém, szívem meséje!	Sosem szóltam hozzád merész szót
Ki hallja, unja : úgy hiszem.	Féltem, hogy érte számkivetsz.
Elismerem, szegény történet,	Sosem mondtam neked : szeretlek,
Hiszen nem történt semmi sem.	Sosem mondtad nekem : szeretsz.

Sosem kószolta ajkam ajkad,
 Sosem pihentél keblemen ;
 A csók is, mit kezedre adtam,
 Nem csók volt, csak lehelletem.

S te a szemem sosem nyitád fel,
 Te álmot adtál énnekem,
 Szépséges álmot : hála érte,
 Ezért magasztal énekem.

De én mindég oly dőre voltam,
 Aki nem él, csak álmodik,
 Mert fél, az élet megcsúfolja
 Legszebb, legédesb álmait.

Hisz boldog a jámbor álmodó, ha
 A zord való rá nem borult.
 Vagy álom nem szebb a valónál?
 Nem szebb az emlék, mint a mult?

Ilyen világ az én világom :
 Nem éltem én e sártekén ;
 Hisz ifjan álmaimban és ma
 Emlékeimben élek én.

II.

RENDKÍVÜLI ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉS BEÖTHY ZSOLT EMLÉKEZETÉRE.

1923 ÁPRILIS HÓ 22-ÉN.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

BERZEVICZY ALBERTTŐL.

Tisztelt Ünnepi Közülés!

Négy nappal ezelőtt, április hó 18-án telt el egy esztendeje annak, hogy feledhetetlen elnökünket, Beöthy Zsoltot elvesztettük. Mindjárt a gyász első napjaiban elhatároztuk, hogy emlékét nemcsak a szokásos emlékbeszéddel, hanem emlékünneppel fogjuk tisztelni; erre a mai emlékünnepeyre meghívtuk tisztelőinek nagy számát, mely körülbelül egybevág a magyar irodalom és a magyar tudomány barátainak számával s erről a helyről, melyen nekem kellett őt felváltanom, a fájdalmas kegyelet közösségének tudatában üdvözlöm a Kisfaludy-Társaság nevében az összes megjelenteket.

Beöthy Zsolt nemcsak egy emberöltőn át tagja, egy időben titkára, azután 23 éven át elnöke volt Társaságunknak; anint ő szellemi családjának tekintett bennünket, úgy személyesült meg benne mindaz, ami a Kisfaludy-Társaság legnemesebb öröksége volt a multból s legszentebb hivatása a jövőben, a XIX. század végének büszke reményei közt s a nemzeti katasztrófánk utáni felocsúdás napjaiban egyaránt, változatlanul. Mert mindnyájan, kik hozzá közel állottunk, őrizzük a tanubizonyosságait annak, — aminek különben legutolsó nyilvános megnyilatkozásaiiban is nem egy jelét adta, — hogy őt az ország összeomlása még a saját testi erejének összeomlásával való találkozásában sem fosztotta meg nemzetünk nagy szellemi jövőjébe vetett hitétől.

«Bár füstölgő romok közt élünk, — mondta az összeomlás utáni első ünnepélyes közülésünk elnöki beszédjében, — kifosztva, megrabolva ősi örökünkől, a feltámadás, a megváltás hitének, cselekvő, munkás ösztönének nem elhalnia, de megingania sem szabad bennünk... Köntösünket megszagathatjuk gyászunkban, de fejünket fel kell emelnünk... Ha területünk szűkebbre szorúl, semmi akadályja nincs, hogy arra haladjunk, amerre szabad az út: fölfelé s egyelőre szellemünkkel maradjunk urai régi országunknak.»

A szétszaggatott magyarság szellemi egységének és integritásának megóvását s a nemzeti szellem folytonosságának biztosítását az irodalmi munkában: e két célt kötötte ő szívünkre utolsó szózataiban, mint az idő megnehezedett járása alatt mindenk fölé helyezendő feladatokat, s szent örökség gyanánt fogjuk e köteleességeket tőle átvenni és lelkiismeretes odaadással teljesíteni igyekezni.

Látjuk a majdnem leküzdhetetlen akadályokat, melyek különösen az első feladat elé tornyosulnak: ellenségeink zsarnoki munkáját, magukat magyaroknak valló emberek nemzetellenes törekvéseinek gáncsvetéseit, az anyagi érdekek eltántorító hatását s a mi saját anyagi erőtlenységünket. De a Beöthy apostoli hitével fogunk ez akadályokkal is szembeszállni.

És látjuk a nehézségeit a szellemi folytonosság fenntartásának is. Ehhez mindenk fölélt szükséges az, hogy a szellemi termékek létrehozása és terjesztése függetleníthető legyen a pusztán üzleti érdekektől. Ámde hogy biztosítsuk ezt az árviszonyok oly változásaival szemben, melyek a nem biztos jövedelmezésű könyvek kiadását ma-holnap a lehetetlenségek körébe fogják utalni? Csak társadalmunk áldozatkészségébe s a viszonyok lassankinti javulásába vetett hitünk képes bennünket ezen a téren is elhatározásunk útján szilárdan megtartani.

A szellemi folytonosság követelését Beöthy Zsolt joggal kötötte össze azzal, hogy az idegen bálványok oltárain való áldozástól óvott bennünket. Nagyon jól tudjuk, hogy ő a külföldi régi és új irodalmak valódi nagyjainak ismeretét, megértését, sőt csodálatát sohasem azonosította ezzel a bálványimádással. Amit ő ostorozott, az a magyar irodalomnak csak az a faja volt, amely éppen csak nyelvileg magyar, — néha még nyelvileg sem igazán — tartalmilag, szellemében azonban a divatba jött külföldi példákat vakon követve megtagad minden közösséget irodalmi multunkkal és hagyományainkkal, nemzeti érzésünkkel és közszellemünkkel s teljesen kivetkőzik az irodalminak és magyarán népiesnek abból a közösségből, amelynek legtökéletesebb, fölülhaladhatatlan megvalósulását az Arany költészetében bírjuk.

Beöthy valóban jogosult és hivatott volt irodalmi téren az európaiság és külföldieskedés, a korszerűség és divatszűrség közti kényes határvonalat biztos kézzel megvonni. Az ő gondolkozásának szabad-
elvérsége és elfogulatlansága ép úgy kétségen felül állott, mint rendkívül kiterjedt irodalomismerete és művészeti tájékozottsága, világlátottsága és nyílt szeme a régi és új, közeli és távoli, irodalmi és művészeti értékek felismerésére s megértésére.

Talán senki sem rajzolta meg plasztikusabban, hívebben, életteljesebben a magyar faji típus, mint ő *A magyar irodalom kis-tükre* című

remek művecskéje bevezetésében. A ma oly sokat hánytorgatott faji problémát egyszerűen és természetesen oldja meg ez egy mondatban: «A mai nemzet történetileg alakult; de a magyar faj alakította s a maga képére alakította». A legkülönfélébb népelemeknek erős és szinte szakadatlan vegyülése az alapító faj lelki típusát mégis híven és félreismerhetetlenül megőrizte: az irodalomban is!

Aki így nézte nemzeti irodalmunkat, mint egy hosszú történeti fejlődésfolyamat megállapodott eredményét, aki úgy ismerte értékét, sajátosságait, hódító erejét és fejlődésének lehetőségeit, mint Beöthy, azt az arányok értékelésében nem zavarhatta meg a legerősebb, idegenből vett benyomás sem. Az ő végtelenül gazdag és finom lelki és szellemi műveltségének legérdekesebb jelensége az a szaporóság volt, amellyel ő a külföldi irodalmi vagy szemléleti benyomásokat magyar lelkében földolgozni, ezt azokkal gazdagítani tudta. Ő azok közé az utazó magyarok közé tartozott, akiket minden utazásuk csak magyarabbakká tesz. Ha zsörtölődött is olyanokért, amiket másutt máskép látott s amiket nálunk is máskép szeretett volna látni, azért mégis kétségtelen, hogy mint a spectrum színei csak a színtelen, tiszta napfény sugártörései, úgy a változatos külső képek is nála összeolvadásukban csak a hominak, a nemzetinek megbecsülését és szeretetét növelték.

Szeretetének, rajongásának álmvilágában az egyiptomi ősműveltség, a klasszikus ókor, az olasz rinascimento, Shakespeare és Goethe, Hippolit Taine és Hermann Grimm, Dickens és Thackeray, Kipling és Hauptmann csodálatosan megfértek a nagy magyar irodalmi ideálok, különösen Arannyal.

Hanem egészen különleges, legellenállhatatlanabb vonzalom ragadta őt magával a tavasz beálltával Olaszország felé. Mi, akik jártunk olasz földön vele, tudjuk, milyen csodálatos fiatalító erővel hatott az a föld reá. Mintha testileg megnőtt, járása gyorsabbá vált volna, szeme ragyogóbbá; oly fiatalosan vidám volt és ötletes és közlékeny, megnyitva szívét az őt elhalmozó lelki gyönyörűségeknek, bennünket, társait is azok egyenlő részeseivé akart tenni. Mikor előbb a háború, majd a köznyomorúság, végre betegsége is elválasztották őt álmai honától, még a testi szenvedést is könnyebben viselte, mint ezt a lelki nélkülözést. «Csak még egyszer szeretném Flórencet látni!» sóhajtozott előttem, utolsó telén, utolsó betegségében.

Jött a tavasz, de nem azért, hogy utat nyisson neki az Arno virágos partjai felé, hanem azért, hogy elvigye őt mindenkorra a szenvedéseknek ebből a siralomvölgyéből nyugodtabb, boldogabb hazába. Ott egyesülhetett mindazokkal a nagy szellemekkel, akikhez lelkét már életében fölemelni szerette; ott tovább álmodhatja álmait hazája boldogságáról,

nagyságáról, dicsőségéről, amelynek szentelte munkás életét s amelynek reményeit foszladozni kellett látnia halálos ágyán. Veszteségeink mértékét tetézte az ő elvesztése; hiszünk az igazságos Istenben, aki nemzetünknek is igazságot fog szolgáltatni és akkor a Beöthy Zsoltok és mind a haza összeomlásába belétemetkezett igazak és nagyok sírja fölött ki fog zsendülni újra a nemzeti élet dús virághajtása, amelyért ők éltek s amelyről sírjukban álmodnak.

Tisztelt Közönség! A Kisfaludy-Társaság a mai ünnepi alkalmat használja föl arra, hogy először intézzen szózatot a közönséghez a mi feledhetetlen elnökünk nyugvóhelyének méltó emlékkal való megjelölése érdekében. A sír egyelőre jeltelen, pedig a nemzet kegyeletének zarándokolóhelye kell, hogy legyen s a Beöthy Zsolt sírját csak oly emlékkal szabad megjelölni, amelyet művészi ihlet hozott létre. Ez ma meghaladja egy szűkebb baráti kör erejét. A nemzethez akarunk fordulni s a vallás-és közoktatásügyi miniszter úr nemeslelkű elhatározással máris egy félmilliónyi összeget bocsátott rendelkezésünkre. Reméljük, e szép példa nem fogja eltéveszteni hatását a társadalomra. Minden adományt, nagyot és kicsit köszönettel fogadunk; szinte szeretnők, ha a Beöthy Zsolt síremléke nem keveseknek nagy, de minél többeknek adományából épülne. A magyar nemzetnek meg kell mutatnia, hogy még szerencsétlenségében sem feledkezik meg azokról, akik életüket neki szentelték.

Társaságunk egyelőre egy más emlék állításáról gondoskodott; olyan emlékről, amely minden magyar ember asztalán helyet találhat. Kiadtuk — még életében, az ő utasításai szerinti összeállításban — eddig összegyűjtve meg nem jelent újabb, kisebb műveit, *Romemlékek* címén. E kiadványunk első megjelent példányait van szerencsém közönségünknek bemutatni.

Abban a reményben, hogy e könyv szíves fogadtatásra, a síremlékre vonatkozó felhívásunk megértésre és követésre fog találni, megnyitom az ünnepi közülest.

BEÖTHY ZSOLT A KISFALUDY-TÁRSASÁGBAN.

Szász Károlytól.

Főméltóságú Kormányzó Úr! Királyi Fenség! Tekintetes Társaság!
Tisztelt Közönség!

Beöthy Zsolt egyik titkári jelentését a Kisfaludy-Társaságban arra a keleti mesterre való utalással kezdte, aki valamennyi szótárba legelső szó gyanánt a *hálát* akarta iktatni.

Mikor mi, Beöthy Zsolt barátai a Kisfaludy-Társaságban, és velünk

együtt a Kisfaludy-Társaság barátai, akik tehát így bizonyára mind hívei és tisztelői voltak a mi elhunyt nagynevű elnökünknek, ma, a Beöthy Zsolt halála első évfordulójának vasárnapján összegyűlünk, hogy áldozzunk az ő halhatatlan emlékének, s én azt a sok tekintetben oly könnyű és gyönyörűsége, de másrészt oly nehéz és fájdalmas feladatot kaptam, hogy Beöthy Zsoltnak a Kisfaludy-Társaság körében kifejtett munkásságáról röviden megemlékezzem: kezdhetném-e szavaimat más-sal, mint a hála említésével, a háláéval, amely valamennyiünket eltölt Beöthy Zsolt iránt, akinek a Kisfaludy-Társaság s nyomában a magyar irodalmi élet és a közönség, s végeredményben a nemzeti szellem annyit köszönhet!

Kazinczy és Gyulai után Beöthy Zsolt volt közéletünkben a legigazabban, legteljesebben «irodalmi ember», akinek egyénisége úgyszólván megszemélyesítése volt az irodalmi érzéknek és törekvéseknek, s akit társadalmi és politikai téren való forgolódásaiban is mindig az irodalom szempontjai vezettek, az irodalomban pedig a nemzeti eszme irányított.

Fiatalon, nem is egészen 28 éves korában — valamennyi beadott szavazattal, ami nagy ritkaság — választatott meg a Kisfaludy-Társaság «belső» tagjává, s az ugyanakkor, 1876 januárius 26-án, megtartott tisztújításon mindjárt másodtitkár lett, az e tiszttól 15 évi munkásság után visszavonult Tóth Kálmán helyébe. És már az azon évi ünnepélyes közülesen Beöthy Zsolt tett jelentést az 1875. évi pályázatokról, amely közülesen, *Hamlet és Ofélia* címmel felolvasást tartott az akkori tagok közül ma egyedül élő *Rákosi Jenő* is, aki mai ünnepünknek is egyik szereplője.

Beöthy Zsolt, bár már egészen fiatal éveiben is foglalkozott elméleti irodalmi kérdésekkel, elsősorban mint szépíró került a Kisfaludy-Társaságba, mint a nagy angol regényírók beható tanulmányán pallérozódott ízlésű, de felfogásban és stílusban egészen magyaros elbeszélő. Székét is egy kedves humorú és megindítóan szép rajzzal foglalta el, az 1877. évi közülesen, *Az új család* cíművel, melyben az agglegény vadász két apró gyermeket talál az erdőben, kiket elvetemedett anyjuk hagyott magukra, s kiket aztán az öreg Nimród haza visz, jól tart, becéz, de azok mégis csak elszöknek, hogy megkeressék az anyjukat.

Három évi másodtitkárság után, 1879-ben — mikor Lukács Móríc-nak, a finom lelkű «literary gentleman»nek helyére Gyulai Pál került az elnöki székbe, Gyulai helyett pedig az addigi titkár, Greguss lett másod-elnök — Beöthy Zsoltot titkárává választotta a Kisfaludy-Társaság, mely tisztet ő 21 évig viselte, páratlanul helyes érzékkel és nagy buzgalommal intézve Társaságunk adminisztrációját.

De Beöthy Zsolt nemcsak a titkári munkakörben fejtett ki igazán korszakos tevékenységet, a felolvasó-asztalnál is a legszorgalmasabbak egyike volt. Az első években aránylag sok szépirodalmi dolgozattal szerepelt, itt mutatta be *Ráskai Lea* c. gyönyörű költői elbeszélését is. A novellákkal csakhamar felhagyott, de költeményt még évek mulva is olvasott fel, legutoljára az 1900—1-iki társasági évben: *Castagnavizza* címmel. Felolvasásainak nagy részét az irodalomtörténet és az esztétika köréből vette, s utolsó szereplése a felolvasó-asztalnál az 1921—22-iki évben történt, mikor ismét egyik legkedvesebb és sokat bűvárolt költőjével, Vörösmartyval foglalkozott, *Hósdalok a «Zalán futás»-ban* c. tanulmányát mutatva be.

Társaságunk pályázataival kapcsolatban Beöthy mint bíráló igen nagy és rendkívüli mélyre ható munkásságot fejtett ki, egészen a legutolsó időkig. Finom kritikai érzéke és szilárd elvei sokszor a legszélesebb körű érdeklődést biztosították, magukkal ragadó és tökéletesen meggyőző bíráloi jelentései számára.

De a Társaság pályakoszorúsai közt is ott ragyog az ő neve, és pedig egyik legnagyobbszerű alkotásának címlapján. A magyar regény történetére kiírt pályázatra vonatkozólag ugyanis a Társaság 1880 februáriusában úgy határozott, hogy a már másodízben meghirdetett pályázatban részt vett egyetlen munkának — bár az nem a regény történetét nyújtja, hanem a szépprózai elbeszélését általában, de csak a *Kártigámig* — a százaranyas jutalmat kiadja, mert a munka olyan nyeresége irodalmunknak, mit szakértő és nagy közönség egyaránt gyönyörrel fog olvasni. A jeliges levélből Beöthy Zsolt neve tűnt ki, kinek ez a műve azután — sajnos: bevégezetlenül, de így is tudományos irodalmunk egyik nagy ékességéként — az Akadémia kiadásában jelent meg, két kötetben *A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban* címmel.

Itt említem meg, hogy mikor a Greguss-jutalom másodszer vált műkritikai alkotásért esedékesé, a koszorút a Beöthy híres *Kis-tükre*nek adta Társaságunk, annak a remekbe készült irodalomtörténeti összefoglalásnak, mely egész szellemi életünk fejlődésének vázlatát adja, különösen nemzeti sajtóságainkat hangoztatva.

Kiadványainknak immár alig felbecsülhető értékes sorozatában is többször találkozunk a Beöthy Zsolt nevével. *Rajzok* című kötete 1879-ben jelent meg. Pár év mulva ő írta meg Csató Pál szépirodalmi munkáinak Társaságunk kiadásában megjelent gyűjteménye elé e nagytehetségű, de szerencsétlen természetű és sorsú író rendkívül érdekes életrajzát. 1885-ben pedig Beöthynek *A tragikum* című, az irodalmi világban nagy mozgalmat keltett s rendkívül olvasottá vált híres munkáját adta ki Társaságunk. És most, ime, e fájdalmasan ünnepélyes

órában, bemutatjuk legelső példányát legújabb kiadványunknak, amely két kötetben Beöthy Zsolt tanulmányainak és beszédeinek válogatott gyűjteményét tartalmazza. E könyv kiadását 1921 őszén határozta el Társaságunk, amikor szinte családias melegséggel ünnepeltük Beöthy Zsolt frói munkásságának hatvanadik évfordulóját. Boldogult elnökünk — ki a szétszórva megjelent beszédek és tanulmányok összeszedésében is segítségünkre volt, élete utolsó hónapjaiban — maga választotta ki a könyv címét, tavalyi koratavaszi balatonfüredi tartózkodása alatt írt leveleinek egyikében írásban is kifejezve azt az óhaját, hogy a könyv címe *Romemlékek* legyen, mert hiszen — mint baráti kedves levelében írta — a gyűjtemény darabjai «egy immár rommá lett világ emlékei mind». Valószínű azonban, hogy e cím választásánál megcsendült lelkében emléke annak a *Romemlékek* c. albumnak is, amit 1851-ben a kedves humorista Beöthy László — Beöthy Zsolt korán elhalt nagybátyja — szerkesztett az 1848-ban tűzvésztől, 1849-ben ágyúgolyóktól és 1850-ben árvízről elpusztított, romba dőlő Komáromnak, Beöthy Zsolt mindhalálgig kedves városának károsultjai javára.

Mielőtt még elnöki megnyitó beszédeinek rövid megemlítésére térnék, hadd utaljak Beöthynek azokra a beszédeire s állítsam őket a szónoklati miniatűröknek formai és tartalmi tekintetben tökéletes példányaiúl és követendő példáiúl, amiket Társaságunk képviselőjeként irodalmi ünnepeken és elhunyt tagok ravatalánál mondott. Csiky Gergelytől Haraszti Gyuláig egész sorát parentálta el kiváló írónknak és költőinknek. A Gyulai frói ünnepe alkalmából készített arany-serleget 1895-ben ő avatta fel, Gyulaira köszöntve, — s mikor e serleget Gyulai azzal a rendeltetéssel adta át a Társaságnak, hogy az évi ünnepélyes közülest követni szokott lakomán valamelyik elhunyt tag emlékére üríttessék: Beöthy négy ízben is volt a Társaság megbízottja, kezében a serleggel felújítván Csató Pálnak, Vörösmartynak, az időközben elhunyt Gyulainak és Eötvös Józsefnek emlékezetét. Irodalmi ünnepeken pedig, attól kezdve, hogy 1887 nyarán a *Falusi nótárius* halhatatlan szerzőjének, Gvadányinak szakolcai házán elhelyezett emléktábla leleplezésekor Társaságunk szónoka volt, élete utolsó nyaráig, mikor 1921-ben a keszthelyi Helikoni Ünnep rendén megkoszorúzta Festetics György szobrát, a legkülönbözőbb alkalmakból egész csomó, érdekesnél érdekesebb beszédet tartott, hatalmas tudásának és sokoldalú egyéniségének együgyűnazon tenger mélyéről való, de mégis mindig különböző gyöngyszemeit ragyogtatva.

Az 1900. évi közülesen, az előző őszön lemondott Gyulai helyére, ritka egyértelmű elhatározással Beöthy Zsoltot választotta elnökévé a Kisfaludy-Társaság. Mindjárt a megválasztást elfogadó és megköszönő rögtönzött beszédeben két fő vezérelvet hangoztatott, miknek az irodalmi

élet élén haladó Kisfaludy-Társaság vezetésében érvényesítését, s munkásságában érvényesülését óhajtotta.

Egyik: hogy a hagyományok megvédelmezésében inkább számot kell vetni a haladó idő követelményeivel, semmint hogy ellenök szegüljünk.

Ez a felfogás volt a Beöthy Zsolt lényének, egyéniségének úgyszólván magja, főjellemvonása, kifejezője. E felfogás egy lényegbe vágó és egy formai elemből szövéődött. A lényegbe vágó az volt, mely nemzeti szent hagyományaink megvédését, fenntartását és követését ismerte el, megalkuvás nélkül, jelenünk legfontosabb feladatának és jövődönk legbiztosabb zálogának. A formai pedig: mely szerint ha a kitűzött nagy cél előtt sziklafal állja el utunkat, bőlebb és hasznosabb megkerülni a sziklát s úgy haladni tovább, semmint botorúl bezúzni rajta homlokunkat.

A másik fő vezető elvül pedig azt jelölte meg az új elnök: sohase szabad elfelejteni, hogy a Kisfaludy-Társaság baráti körből alakult, s magát mindig közös célra együttműködő, egymást támogató, barátilag útbaigazító társak gyülekezetének tekintette. És ünnepélyesen fogadta Beöthy, hogy ő mindent meg fog tenni e régi hagyomány minél teljesebb, minél mélyebb és minél sikeresebb érvényesítésére.

Oh, van-e köztünk egyetlenegy is, — még akihez egyszer-másszor komolyan intó, talán feddő szavai is voltak — aki nem érezte, aki nem tudja, hogy Beöthy Zsolt ezt a fogadalmát milyen komolyan vette s életefogytáig hogy megtartotta! Barátunk volt ő, a szónak legszebb és legigazabb értelmében. A meleg közvetlenség, mellyel ő bennünket, fiatalabbakat a Kisfaludy-Társaságban való székfoglalásunk alkalmával fogadott és köszöntött — s mely üdvözlő beszédek közül az első Riedl Frigyeshez, az utolsó pedig Csathó Kálmánhoz szólott — az önzetlen szeretet, amellyel ő valamennyiünkkel bánt, ahogyan minket felkarolt és istápol, irányított és vezetett, korholt és dicsért, amennyire szíve mélyéből részt vett örömeinkben és fájdalomainkban: azt mindig életünk legdrágább emlékei egyikének mondhatjuk, de igazi értéke szerint csak most, Beöthy Zsolt elköltözése után tudjuk felbecsülni, ebben a mai, annyira zord és sivár, annyira izgatott és annyira gyűlölködő világban!

Rendes ünnepélyes közüléseinken tartott megnyitó beszédein kívül, mikről később szölok, sokszor nyílt alkalma az elnöki székből egy-egy rövid, de kitűnően jellemző megemlékezés keretében szólni a szellemi élet egy-egy nevezetes alakjáról, hazaiakról és külföldiekről is. Kazinczytól és Kisfaludy Károlytól kezdve Arany Jánosig és Lévay Józsefig, Petrarcától és Dantétól Schillerig és Tolsztojig, Kossuth Lajostól Ferenc Józsefig. De talán legmeggrázóbb volt mindannyiunkra nézve az az alig néhány

szóból álló kis beszéd, amellyel a nyomorult «őszirózsás» forradalom gyászos emléké napjaiban, 1918 novemberi havi ülésünket megnyitotta, megemlékezvén Társaságunk és egyben nemzetünk nagy halottjáról: Tisza Istvánról — kinek éppen ma van születése 62. évfordulója — csak ennyit mondván könnybeborult szemmel és megcsukló hangon: «Személyének és pályájának emlékét a végzet átadta a történelemnek és baráti szívünknek, s én hiszem, hogy a két emlék nem fog különbözni egymástól.» — Ime, mi már látjuk, hogy az ő hite szerint lett: a történelem megkezdte ítélező munkáját — s folyama a mi szívünk érzésének irányában ömlik, mind jobban dagadva és emelkedve . . .

Ünnepélyes közüléseinkben az elnöki székéből tartott megnyitó beszédei, úgy formai szépség, mint gondolati gazdagság s irodalmi jelentőség és hatás tekintetében egyenesen amaz igazgyöngysor mellé állíthatók, amely elődjének, Gyulainak e nemű beszédeiből összefűzve, irodalmi kincsesházunk egyik legnagyobb értéke. A *Romemlékek*ben össze vannak gyűjtve e megnyitók 1901-től 1922-ig. Kiszakítva páratlanul dús gazdagságukból egy-két vezető gondolatot, hadd utaljak mindjárt első, az *Irodalmi fejlődésről* szóló megnyitó beszédére, melyben a letűnt XIX. század utolsó évtizedére célozva, éles szemmel és a jövő alakulásainak irtózatossá veszedelmeit előre sejtő lélekkel mutatott rá az akkortájtban készülődni kezdett, idegen ízű és léha erkölcsű új irodalomra, amelynek — mint magát kifejezte — «jóformán egyetlen kapcsa velünk: a nyelv s ez a nyelv is nem annyira kifejezője, mint inkább megvesztegetője, elaltatója a magyar léleknek» — annak a nemzeti léleknek, amelyből fejlett az immár homályosodni kezdő erkölcsi ideál.

Erre a gondolatra, erre az oly fontos tárgyra minduntalan visszatér megnyitóiban, mint ahogy egész irodalmi munkásságán eltéphetetlen aranyfonálként húzódik keresztül a történeti egységnek az a felfogása, amely hangos és hangzatos jelszavak nélkül tört mindig a lényegre, s e kéz egyetlen rezzenése nélkül mutatott rá a veszedelmekre és a teendőkre.

Három forradalomszerű irodalmi mozgalom emlékét idézte egy ízben: a *Bessenyeiét*, amely egy új világfelfogásnak, — a *Kazinczyét*, amely a nyelvnek és ízlésnek, — s a *Petőfiét*, amely az egyéniségnek forradalma volt. De nyomatékosan hangsúlyozta, hogy mindegyik magyar forradalom volt, «amely száz szállal fűződik a multhoz».

Ezzel a nemzetietlenség bélyegét sütötte arra a silány irodalomra, amelynek — ma már tisztán látjuk — oly jelentékeny része volt megrontásunkban és nemzeti katasztrófánkban, s mely ellen aztán, a csúfos összeomlás utáni egyik beszédében — melyben *Irodalmunk és jövőnk* kérdéseit fejtegette — oly leplezetlen szent haraggal támadt, mondván,

hogy irodalmunknak — «sok-százados életében legelső megtévelyedése, hűtlensége, az utóbbi időknek azzal a végzetes iskolájával jelentkezett, mely ... a kultúra léha gőgjével hirdette nemzeti és erkölcsi közönyét, s melynek a lélekmétélyezés terén, következményeiben oly borzalmasan szomorú szerepe volt».

«Ezt a mételeyező irodalmat — folytatta Beöthy, s mondhatnék-e én különbet az idézetnél — szellemi mezőnknek ezt a nadragulyáját, amit még a nagy égi és földi háború ki nem pusztított — ki kell gyomlálnunk. Folytassuk a régi nemzetfenntartó, sőt nemzetmentő irodalmat, haladva és fejlődve formákban, eszmékben, művészetben, tanulva az idegen nagyoktól, de védve, ápolva, őrizve a régi lelket, az örök magyar lelket benne.» És akkor — kiáltotta átszellemülten — «a szellemi integritás, melynek térképe a szívekbe van írva ... vissza fogja szerezni a területit is ...»

Utolsó elnöki megnyitója mult évi ünnepélyes közülésünkön hangzott el. Akkor ő már halálos betegen feküdt, de megnyitóját megírta, — s elnöktársa olvasta föl azt *A szellem folytonossága* címmel. E beszédből mint a Beöthy Zsolt irodalmi végrendelete szól felénk az intelem: «Maradjunk a mi régi útunkon, szellemünk folytonosságának útján, ennek munkáját folytatva, de harcos képviselőtől sem riadva vissza.»

Nemzeti szellemünk folytonosságán dolgozni, békésen, ha lehet — harcolva, ha kell — ebben az irányeszmében benne ragyog a Beöthy Zsolt egész egyénisége, kifejezi ez az ő irodalmi törekvéseit, szinte megmutatja egész pályáját, érezteti e pálya jelentőségét.

S ebben a gondolatban szinte bennefoglaltatik a Beöthy Zsolt által a mi jövőnk munkásságunkra vonatkozólag adott program, amely irányít bennünket további tevékenységünkben s melyből sugárzik felénk a támogatásunkra siető erő, ha lankadunk. Erre gondolva, valamint látva a társadalom érdeklődését és anyagi támogatását is, mely az utóbbi években oly meghatározó melegséggel fordult felénk és oly szép eredménnyel járt, s mit úgyszólván egészen a mi nagynevű volt elnökünknek, az ő lelkes felhívásának, az ő súlyos szavának köszönhetünk: nagyobb fájdalommal, de egyszersmind nagyobb büszkeséggel is, mint valaha, érezhetjük, hogy milyen jó szelleme volt s milyen örök dicsősége lesz a bár magas korban, de mégis oly korán elköltözött Beöthy Zsolt a Kisfaludy-Társaságnak!

BEŐTHY.

BÁRD MIKLÓSTÓL.

Beöthy a jelszóm, — jelszó, mely világít.
 Útat nekem e csöndes palotáig
 E név nyitott. — És kitérult nekem
 E büszke csarnok, napfényes terem,
 S én óva lépek, hogy léptem ne döngne,
 A közvitéz, e magasrangu körbe,
 Döbbenve áll meg, ajka kérdve kér :
 Magas vezérkar, hol van Zsolt vezér?

Magas vezérkar! fényes hadiszállás!
 Mért fátylos itt a szem, borus a látás,
 Hol szellemek mérkőznek büszke kedvvel ;
 S mit ész, tudás és költészet kitervel,
 Mind győzedelmek, győztes haditervek ?
 Mért tétováz el rajtam a tekintet,
 Mint olyanon, ki zavartan beszél?
 Magas vezérkar, hol van Zsolt vezér?

Urak! . . . ki ide tiszteletre jöttem,
 Kopjámát ott künn leütém a földben,
 S leraktam páncélt, puzdrát, ahogy illett.
 Hát szóljon, akit itt a szó megillet,
 A messziről jött tiszteletadónak!
 De hallga! . . . Mért előzi itt a szókat
 Egy szívből fölszakadt nehéz fohász?
 Nagy itt a bánat, — beszél itt a gyász. —

Most már megértem! Nem köll magyarázat,
 A volgamenti lovas lóra szállhat,
 S majd őrhelyén, ha végtelenbe néz el,
 Forgatva rájön közvitézi ésszel,
 Mért dőlt alá e fényes tiszta szellem :
 Sülyed a benntört nyíl a régi sebben,
 És akkor öl, ha hegye szívet ér. — — —
 Most már tudom, hogy hol van Zsolt vezér!

Tudom, vezérhez méltón temetétek :
 Szárnyas lován, fegyverben, mely az éjnek
 Sötét falába rést üt, hogy ha villan ;
 S a mellén csüngve szunyadoz a sirban
 Lélekbe zengő ezüsthangu kürtje.
 Tudom, ki itt e hős torát megülte,
 A hajnalt várva, mint én, fölfigyel,
 Nem zendül-é a hívó kürti jel?

Mert zendül egy nap s végigzug e termen,
 S ha kitalált, hogy végtelenbe zengjen,
 A sík föld mozdul s szálig talpra kelnek,
 Szellem-szaván az ezüsthangu kürtnek,
 A volgamenti lovas ivadékok.
 A bitangba ment ősi hagyatékot
 Jó perleni e bosszus szittya had,
 Magas vezérkar, majd ha kél a nap!

Most Istenáldás! s aztán köd utánam,
 S ha ködbe veszve, hozzá kitaláltam,
 Hol búban szenderegnek most az alvók,
 Megzörgetem kopjámmal a vasajtót,
 S koppantva halkán szólitom az éjet :
 Aludj vezér! — az égi tűszekérnek
 Elé már fogják a fujó lovat,
 De messze még a fénylő napfogat.

S majd szólok így : — Vezérem, látva láttam,
 Mitől színes és szárnyas lesz az álom :
 A dult romokbul fölszárnyalt a szellem,
 A *hadroncs* itt áll büszkén, szervezeten,
 Harcvágtyól reszket minden kopjaszál.
 S hol szürkületbe vész a szemhatár,
 A volgamenti örlovas vitéz
 Merően áll s a messzeségbe néz.

BEÖTHY ZSOLT.

KOZMA ANDORTÓL.

Keresem az íróban az embert. Abban is, aki csak a maga írásaiból szól hozzánk. Mert az írótól, aki olvasóközönségén át kiszámíthatlan sokaságú emberi lélekre hat, el kell várnunk, hogy ne csak tehetséges, hanem az átlagon felül emelkedő, nemes törekvésű igaz ember is legyen.

Még inkább keresem az embert az íróban, ha nem csupán a maga írásaival, hanem mások érzéseinek kutatásával, ismertetésével, bírálásával és méltatásával is még szélesebb körben, még mélyebben s még tartósabban hat. Aki egész egyéniségével, összes személyes tulajdonaival is ott áll az irodalmi rostrumon. Aki ítél, int, óv, oktat és vezérel. Akire sokan hallgatnak s akihez sokan igazodnak. Aki a saját ízlését szinte közízlésül sugallja át az olvasókra és az írókra. Szóval, aki valamely benne rejlő varázserőnél fogva, bizonyos körülmények közt egy-egy korszakban nemcsak író, hanem elismert irodalmi vezérférfit is.

Ilyen író és ilyen irodalmi vezérférfit volt Beöthy Zsolt.

Ismertem és figyeltem őt több mint három évtizeden át. Előbb távolabbról, majd mind közelebb és közelebb nemes szívéhez. Éreztem barátságának áldott melegét és nagyon szerettem őt. Kerestem benne az embert és megtaláltam. Az igaz embert, akit nemcsak a magam, hanem mindnyájunk s jóformán az egész magyar irodalmi közönség bizalma méltónak tartott, hogy vezérünk legyen. Akiben megvolt az a varázserő, melynél fogva azzá lett. De valameddig szemem előtt láttam az ő kedves alakját, sohasem jutott eszembe azt is keresni, hogy mi volt az ő varázsanak titka. Miért ragadott az meg és tartott fogva egy egész korszakon át engem, mindnyájunkat, szinte az egész irodalmi magyarságot?

Amióta ráborítottuk a szemfedőt, ezen gondolkozom, ezt keresem. Úgy hiszem, ezt is megtaláltam.

Beöthy Zsolt úr volt és magyar, a kifejltség legmagasabb fokán. Tehát éppen annyira különbözött a testileg-lelkileg zömök magyar úri típustól, mint az ősi fának égbetörő sudara földben gyökeredző törzsétől.

Egyéniségének geneológiáját így képzelem el :

A honfoglalás idejében az az etelközi magyar úr volt a lelki őse, aki leginkább sürgette faját nyugat felé. Szent István idejében az, aki leg hamarabb értette meg, hogy a nyugati keresztyénség felvétele nélkül Árpád nemzete elvész. Harmadik Béla király idejében lelki őse ama diákos magyar urak közül való lehetett, kiket a király a párizsi egyetemen taníttatott ki. A vegyesházi királyok idejében valószínűleg a bolognai

egyetemről hozta haza a humanista eszméket s az Itáliában látott rinascimento művészi szépségeinek szeretetét. Zápolya öldöklő századában lelki őseit már ott sejtem ama nemes urak közt, akiket nem a teológiai szörszálhasogatás, hanem a magyar nyelv és nemzeti művelődés feldelegő ideálja a reformáció híveivé tett. Akiket a könyvnyomdák és iskolák alapítása inkább érdekelt, mint a hitviták, s akik, ha a magyar nemzeti érzésű Pázmány Péter félszázaddal előbb születik vala, talán sohasem fordultak volna a wittenbergai, genfi és hollandiai eszmeforrások felé.

Íme, a nyugati műveltségre törekvő magyarok régi prototípusából már akkor kifejlődött a nyugati műveltség magyar nemzeti válfajára törekvők típusa. Ez a típus, Pázmány fellépése folytán, vallás- és pártkülönbség nélkül, mind több és több intellektuális magyarban valósul meg. A tizenhetedik században már hovatovább főnemeseik, katonák, tanult nemes urak és honoratiorok a háromfelé tépett s a német és a török malomkő közt morzsolódó nemzetnek magyarnyelvű nemzeti irodalmat teremtenek. Hatalmas tehetségek is emelkednek ki közülök, akik első sorban nagy egyéniségek, de azért főtörekvésük szerint épp úgy folytatásai a magyar nemzeti literátor-típusnak, mint azok a kortársaik, akik, ha egyéni alkotó erejük kisebb volt is, törekvéseikben velük egyeztek. Mindezek egyúttal szellemi ősei a tizennyolcadik század elején szórványosan, de vége felé annál sűrűbben előtörő magyar nemzeti literátoroknak. Ezek közül kimagaslik végre Kazinczy, mint a legnagyobb egyetemes hatásra predesztinált rendkívüli egyéniség, hogy a típust önmagában befejezze s újjá, magasabbrendűvé, igényteljesebbé alakítva, átvigye a tizenkilencedik századba.

Kazinczy az első magyar irodalmi vezérférfű. Nála nagyobb költőink és íróink voltak ő előtt is, kortársai közt is, de olyan, aki az egész irodalmat, a nemzeti nyelvvel és a művészetekkel kapcsolatban, mint nemzeti közügyet, úgyszólván mint nemzet-művelődési politikumot fogta volna fel s szolgálta volna, ő előtt nem volt. A tizenhatodik század óta mozgó, inkább csak ösztönszerű vagy érzelmi részleges törekvések benne egységes nagy érzéssé s öntudatos és céltudatos értelmi rendszerré fejlődtek ki. Fáradhatatlan apostoli buzgalma is megvolt hozzá, hogy az általa szent közügynek felismert irodalom további fejlődésére mint vezérférfű hasson. Hatása az egész tizenkilencedik századbéli magyar irodalomra s szellemi leszármazottjai útján még a huszadik századbéire is kiterjed. Én Kazinczyban nem is csak Kölcsey és az utána következő jelesek egész sorának mesterét, szellemi atyját tisztetem, hanem őt, az irodalom nemzeti közügyként felfogása tekintetében, a nála száz évvel később született Beöthy Zsolt lelki ősei közé is vélem számíthatni.

Nem tanok öröklődnek át az utódokra lelki őseikről. A tanok jóformán

úgy születnek és halnak meg, mint az embrenemzedékek. Örök tanok nincsenek, de öröklő szeretet és öröklő bölcsesség van. A szeretet kategorikus imperativusa minden magasabbrendű magyarban, hogy nemes ősi nyelvünket és sajátos nemzeti erkölceinket meg kell tartanunk minden idők végéig. A bölcsesség kategorikus imperativusa ellenben, hogy a végzettől Európa középebe hajtott s idezárt magyar nemzetnek minél teljesebben részt kell vennie az európai művelődésben. Ez a kettős feltétlen kényszer nehéz probléma éppen a mi nemzetünk részére, mely Európában «testvértelen ága nemének». Ha a magyar a hozzá kajánúl testvértelen európaiak közül világgá futni nem akar, mert nincs is hová, kénytelen hozzájuk alkalmazkodni s eltanulni tőlük, ami a közös megélhetést lehetővé, sőt szebbé is teszi. Ezzel az alkalmazkodással viszont, ha a magyar nem ügyel eléggé ősi nyelvére, nemzeti mivoltára, az elfajzás, elnemzetietlenedés veszedelmébe sodródik, ami nemzetre nézve a leghitványabb halál.

Ez a nehéz nagy probléma, mely soha úgy meg nem oldható, hogy többé ne legyen probléma, s melyet mégis folyton figyelni és oldozgatni kell, századok, szinte ezer év óta foglalkoztatja minden téren a magyarság legjobbjait, a nemzet leghívebb vezéreit.

Ennek a problémának áldozták oda magukat a magyar történelmi titánok: Zrínyi, a költő, katona, államférfi, végzetes haláláig; Széchenyi István, az őrjögésbe hajtott lángész, önkéntes haláláig — és Tisza István, a sorstragédia-hős, vértanú-haláláig. E probléma politikai bölcese volt Deák Ferenc. E problémával küzdötte szolgálta és szolgálja nemzetét minden önzetlen igaz magyar, akiben mind a két kategorikus imperativus, a szereteté és a bölcsessége is megvolt és megvan, mint lelki őseitől rászállt keserves, kifogyhatatlan szellemi örökség.

Nos, ennek a problémának szentelte élete munkáját, mint irodalmi vezérférfi, Kazinczy, száz évvel ezelőtt és ennek a nála száz évvel utóbb született Beöthy Zsolt is. A lelki ős és a lelki utód ugyanazzal a szeretettel s ugyanazzal a bölcsességgel a problémának merőben ellentétesül hangzó, de lényegében mégis egyező megoldási módját hirdette. Az eltérés nem bennük, nem is logikájukban, hanem a magyar irodalomnak Kazinczy korabeli és Beöthy Zsolt korabeli állapotában volt.

Mindketten feltétlenül magyar nemzeti irodalmat akartak, magas, európai színvonalon. Ámde Kazinczy a maga korában irodalmunkat az európai színvonal alatt mélyen elmaradottnak, pallérozatlannak, nyelvünket nehézkesnek, finom kifejezésekben, tetszetős formákban szegénynek ítélte — s ezért a fősúlyt, az európai színvonal elérhetése érdekében, a túlbuzgó újításra helyezte. Viszont Beöthy Zsolt a maga és a mi korunkban hovatovább aggódva észlelte, hogy a nagy hirtelenséggel és felület-

séggel szaporodó, komoly bírálattal alig ellenőrizhető irodalmi tömegtermelés, a nyugati irodalmak kiselejtezett cicoma-hulladékaival, léha paródiává torzítja az európai műveltséget, a magyar nemzeti léleknek ellenben nemcsak nem kifejezője, hanem inkább veszedelme. Ezért Beöthy Zsolt, noha az európai egyetemes művelődés nemes értékeiért valósággal rajongott, mindinkább s mind erőteljesebben a nemzeti motívumokat hangsúlyozta.

Itt, a Kisfaludy-Társaság elnöki székéből int bennünket, már a folyó század első esztendejében, két főeszmére. «Az egyik : a drága kapocs megőrzése szellemünk multjával és népünk szellemével. A másik eszme : az író tisztelete a saját pályája iránt.» — Ugyancsak itt hangzott el, más alkalommal, ékesszóló ajkáról a fényes tétel : «Nemcsak a magunk életét éljük, hanem elődeinkét is. Szellemünkben élnek a mult szellemei, alkotásainkban a mult műveltsége és alkotásai». — Innen hirdette azt is, hogy «a magyar érzés, magyar erkölcs, magyar eszmény hagyományának kell végighúzódnia irodalmunkon, egész szellemi életünkön. Akár vagyunk magyarok vér szerint, akár nem, de lelkünkben a régi magyar nemzedékek utódainak kell éreznünk magunkat».

Ha valamikor mindazt összegyűjthetnők egy könyvbe, amit Beöthy Zsolttól ebben a Társaságban hallottunk, az a könyv, noha az irodalmi retorikának más-más alkalmakra szánt, nagy időközökben egyenként keletkezett remekeiből szerkesztődnék, teljesen egységes kompozícióként hatna. Mert ha Beöthy Zsolt még oly kifogyhatatlan volt is új meg új eszmékben, új meg új dekoratív stílusformákban és hangulatfestésekben, ha gazdag termékenységgű szelleme és lelkesedő fogékony szíve még úgy ragadta is, az idő és alkalmak sugallatai soha egy pillanatra s egy hajszálnyira sem térítették őt el élete nagy vezérlő eszméjétől s nem mozdították ki egységes érzésrendszeréből. Neki nem kellett tudatos összekomponálnia, egyéztetnie különböző dolgokról szóló s egymástól időben is távol eső megnyilatkozásait, mert hűsége eszményeihez és önmagához úgyszólván valamennyit harmóniává stilizálja.

Egyáltalán, ő annyira abszolút, kész, önmagában befejezett egyéniség volt, hogy nála minden természetesen, önként adódott — s neki, azonfelül, hogy magát kinyilatkoztatta, mesterkednie semmit sem kellett.

Ezért, nem pedig úri magyar családból való származásáért mondtam róla, hogy úr volt és magyar. Származása bizonyára kedvezett szabad fejlődésének, de én, tekintet nélkül a származásra, azt tartom úrnak, akit a maga természetes, szabad egyéniségénél fogva, a maga tudatos kelletése híján is annak érzünk, annak ismerünk el. És azt tartom jellemzetesen magyarnak, aki eredt legyen bárhonnan, nemcsak biztos nyelvérzékével, hanem a maga benső valójának öntudatos reflex-moz-

dulásaival is elárulja, hogy minden érzése, minden gondolata feltétlenül magyaros.

Beöthy Zsoltnak nem kellett uraskodnia, mert úgysis úr volt. Nem kellett magyarkodnia, mert úgysis magyar volt. Nem kellett tekintélyt tartania, mert a nélkül is tekintély volt. Nem kellett szeretetreméltóskodnia, mert ha akart volna, akkor sem tudott volna egyéb lenni, mint szeretetreméltó. És neki szabad volt úgy elvi, mint személyi kérdésekben is engedékenynek lennie, mert kíméletes taktikájával végül is rendszeren elérte vagy azt, amit ő akart, vagy legalább azt, amit ő sem bánt. Neki szabad volt nem bánnia, ha nem minden kérdés dől el feltétlenül ilyen vagy feltétlenül olyan megoldással, mert ő sokszor tapasztalta, hogy a kíméletességből tovább tengődő kérdések idővel úgysis elvesztik izgató erejüket, elcsitulnak, feledésbe merülnek s természetes halállal múlnak ki.

Ebben a tekintetben, mint még sokban, Beöthy Zsolt merő ellentéte volt nagy elnök-elődjének, a kemény, harcias Gyulai Pálnak, aki a döntő ütközeteket szerette, még ha a győzelemre nem is volt biztos kilátása. Az ellentét korszakunknak e két legkiválóbb irodalmi vezéralakja közt, kétségkívül, két egészen különböző, egyaránt igen erős és teljesen kifejtett egyéniség természetzerű ellentéte volt. De feltűnően érdekes, hogy e két merőben különböző, egymás gondolkozásától kölcsönösen független erős egyéniség a nemzet és a nemzeti irodalom életbevágó, leglényegesebb dolgairól elvben mégis egyformán gondolkozott.

Mindig egy párton voltak. Történelmi és irodalomtörténeti nevezetes alakjainkról jobbra nemcsak ítéleteikben, hanem érzéseikben is egyeztek. Hogy csak az idevágó legjellemző példát említsem, mindkettő a legnemesebb, leggyöngédebb és legbátrabb hódolattal környezte a «tiprott hős»-t, az agg Görgey Artur tábornokot már akkor is, mikor ez még félelmesen népszerűtlen merés volt. A nemzeti és irodalmi közélet korukbéli szereplői közül is általában ugyanazokat kedvelték s ugyanazokra bosszankodtak. Legfeljebb a bosszankodás mértékében volt köztük különbség, mert Gyulai Pál még jobban bosszankodott, mint Beöthy Zsolt. De már, például Tisza István nagyratartásában, szeretetében és féltésében, e nagy sorstragédia-hős szereplésének kezdete óta egészen egyek voltak, szinte versenyeztek. A hazánkban gyakori közhóbortoktól, divatjelszavaktól és hűhóktól egyforma gúnnyal és a nemzet jövődjét illetően, azonos balsejtelmekkel irtóztak. Mindez az egymással meg nem beszélt egyezésük voltaképp logikus eredménye volt annak, hogy mindketten azt a hagyományos fő credo-t vallották, mely nemzetünk fennmaradásának kettős feltételül a magyarság ősi mivoltának fenntartását s az európai művelődésben való részvételét egyaránt megszabja. Magasabbrendű, egyenlően tanult elméjű, lelkiismeretes magyarokként e credo mellett

nehéz is lett volna főelveikben az egész vonalon össze nem egyezniök. Viszont, ellentétes erős egyéniségük, vérmérsékletük és más-más élet-körülményeik folytán ép oly nehéz lett volna a fő elveken túl következő dolgokban szét nem különbözniök. Elvekben egyezni erős elméknek könnyű; módokban egyezni erős egyéniségeknek majdnem lehetetlen.

Gyulai Pál kistermetű, zömök, fűrge, villogó feketeszemű, heves, szaggatott beszédű, kevés, de határozott kézmozdulatú, kemény magyar volt. Beöthy Zsolt magas, karcsú, elegáns alak, némileg decentrikus merengő tekintettel, választékos ékesszólással s úri nyugodtságra fegyelmezett s mégis ideges gesztusokkal. Gyulai Pálban az impetuózus erő nyilvánvaló volt. Beöthy Zsoltban viszont a kitartó, szívós erő rejtve maradt a tekintet előtt. Csak megfigyelésünk és ítéletünk útján bizonyosodtunk meg róla, de aztán szinte elcsodálkoztunk rajta, hogy látszatra túlfinomodott, törekeny, betegségekől meg-megtámadott szervezete mily gazdag ellentálló és regeneráló életerőkben és üde életkedvben, s mily biztosan, mily könnyen, valósággal játszva győzi nemcsak a szellemi munkát, hanem a testi fáradalmakat is.

Gyulai Pál valamikor ifjú korában, mint azt egy kedves versében meg is írta, lakott a Spree s a Szajna partján, — de aztán úgy megtelepedett Budapesten s az ide úgyszólván csak egy hajításnyira lévő bájos nyaralóhelyen, Leányfalun, hogy soha többé külső országba csábítható nem volt. Még a hazában is csak régi hű barátságai ápolása kedvéért vagy valamely irodalmi kötelesség érzetéből szánta el magát nagynéha egy-egy utazásra. Beöthy Zsolt ellenben élete végéig minden nap útrakész volt s mihelyt rést kapott, mindjárt útra is kelt. Az egész világ érdekelte. Európának minden országában járt. Afrikában Egyiptomot, míg a világháború minden jót el nem rontott, nemcsak járta, hanem telente néhány-szor meg is lakta. Itália meg éppen kedves volt neki. Ezt a legvonzóbb országát a földkerekeknek, hogy úgy mondjam, apróra ismerte. Természetesen nem a turista felületes szemével, hanem a tudós elmélyedő és a műértő gyönyörködő tekintetével nézte. Így ott sok részletszépséget ő maga fedezett fel, maga és barátai részére, amit még írott és beszédes cicerónék el nem banalizáltak. S így vett lelkébe temérdek nagyszerű benyomást, mely abban írói kincstartalékának részévé alakult át, hogy utóbb kifejező stílusában mint biztos formaszépség s a forma vonalait soha meg nem bontó, bár pazar díszítés, a késői rinascimento hatásaként felfelcsillanjon. Magam is találkoztam vele Itáliában egy feledhetetlenül szép forró nyáron. Mily boldog idő volt az! Mint ragyogó kép, a legkisebb részletig pontosan, belső szemem előtt van ma is Rimini tengerpartjának szikrázó bársony fővenye, melyen Beöthy Zsolt szeretettétől és bará-

taitól körülvéve hever s a tüzes napfénynek fordított arccal mosolyogva sütkérezik.

Am, ha Gyulai Pál nem is járta a nagyvilágot, mégis mindig számon tartotta annak nagyságát. Viszont Beöthy Zsolt, ha még oly nagyvilágjáró volt is, mindig, mindenütt szívében hordta magyar hazáját. Gyulai Pál, mikor leányfalvi gyümölcsösének messzelátó magaslatáról a Duna két ága szegte magyar síkság felé nézett, arra gondolt: mennyi európai kultúra kellene még ide, hogy a természet készséges ajándékozó kedve még sokkal bővebb áldással árásson el még sokkal több magyart. Beöthy Zsolt, ha ugyanakkor valamely remek itáliai oszlopcsarnokban elragadtatással hallgatta valami nagyszerű cantate tökéletes művészi előadását, amint a hatalmas kórus elhallgatott s kitört a tetszés falrengető viharja, csak azért is arra gondolt, hogy a világ minden cantatéjáért sem adná oda azt a gyönyörűséget, mikor a debreceni diák-kántus őserejű fiatal hangjain zendül fel, hogy «óh, Tihanynak riadó leánya, szállj ki szent hegyed közül!»

Nekem, akinek megadta a sors a szerencsét, hogy úgy Gyulai Pálhoz, mint Beöthy Zsoltához mindhalálig tiszteletteljes bizalommal közel lehettem, nagyon nehéz volt a megválás mind a kettőtől. Mégis, valamедdig Beöthy Zsolt élt, nekem a vele való sűrű érintkezés nemcsak azt a nagy értéket jelentette, amit benne nyertem, hanem azt is, hogy Gyulai Pált még nem vesztettem el egészen. Sohasem lehettem együtt Beöthy Zsolttal úgy, hogy az ő egész valója fel ne idézte volna lelkembe Gyulai Pál egész valóját. Igaz, hogy Beöthy Zsolt maga is szeretett Gyulai Pálról minél többször, minél melegebb szívvel megemlékezni, — de ha nem teszi vala, akkor is mindig az jutott volna eszembe: milyen szép, milyen nemes, milyen érdekes tünemény, hogy íme, itt van egy nagy író ugyanazon az irodalom-vezéri polcon, amelyen előtte egy véle merőben ellentétes egyéniségű immár holt nagy író ült — és ez a két mindenképen különböző egyéniség mindenben, ami magyar bölcsesség, magyar igazság, magyar eredetiség és magyar művelődés, egyszóval mindenben, ami a nemzet életfeltétele, mégis egy.

Ez az, amiért én Beöthy Zsoltban, mikor kettejük közül már csak ő élt, nem csupán őt magát, hanem a már rég halott Gyulai Pált is tovább tiszteltem és szerettem. Ezért van, hogy most, mikor már Beöthy Zsoltot is elvesztettem, még mindig nem tudok rá úgy gondolni, hogy Gyulai Pált hozzá ne érezzem. Számomra Gyulai Pál újra meghalt Beöthy Zsolttal, s ha emezt fel tudom éleszteni emlékezetemben, számomra amaz is újra éled. És azért lelki szükség nekem Beöthy Zsolt kedves egyéniségének rajzolója közben a másik kedves egyéniséget is vázolnom, mert éppen azokat a vonásaikat tartom legjellemzőbbeknek, amelyekben különböztek s amelyekben egyeztek.

Gyulai Pál kritikus volt. Beöthy Zsolt méltató. Gyulai Pál szeretett korholni. Beöthy Zsolt szeretett dicsérni. Ez volt a különbség. És mégis — Gyulai Pál korholásba tudta rejteni az igaz elismerést, viszont Beöthy Zsolt dicséretbe az igaz gáncsot. Ez volt az egyezés.

Gyulai azonkívül igen mély, érzelmes lírikus volt. Beöthy Zsolt azonkívül igen magasröptű, elmés rhetor. Ez volt a különbség. De amaz a lírában is került az esztelenséget, emez viszont a retorikában sem került az érzelmességet. Ez volt az egyezés.

Gyulai Pál kezébe vette valamely új költő friss kötetét. Bele nézett, elolvasott egy strófát: Ha abban afféle érthetetlen, nyakatekert galimatiaszt s magyarhoz nem illő affektációt talált, amiért lelki köznyavalyás időkben divat bolondulni, rögtön földhöz vágta a könyvet s többé soha egy betűt sem olvasott belőle. A költőnek még csak a nevére sem volt kíváncsi, azt meg sem nézte a címlapon. Ha véletlenül megtudta, akkor is elfeledte. Beöthy Zsolt ugyanazt a kötetet figyelmesen végigolvasta, kelletlenül, fejét rázva letette, aztán kitűnő memóriájával örökre megjegyezte elkövetőjének nevét. Ha valamikor utóbb ugyanaz a költő valamely más irodalmi dolgával a kemény kritikus Gyulai Pál elé kerül vala, régi galimatiasza miatt nem forgott volna veszedelemben. De ha Beöthy Zsolt elé kerül vala, ezt a különben mindenkihez szíves, kíméletes, engedékeny méltatót soha többé nem tudta volna maga részére megnyerni. Beöthy Zsolt mindent meg tudott boesátani vagy legalább el tudott nézni, de a nagyzó és bámulatot követelő irodalmi eszelősséggel szemben hajthatatlan volt. Magam próbáltam egyszer jobb véleményre bírni valamely irodalmi örökre elítéltjével szemben. Nem sikerült. Igen kedvesen okolta meg hajthatatlanságát egy Gyulai Pálra való reminiscenciával:

— Egyszer — így mondá — Gyulai bácsi rettenetesen szidta bizonyos íróársunk legújabb könyvét. Én azt kérdeztem tőle: hát Gyulai bácsi, maga már ismeri a könyvet? — «Nem! — felelte Gyulai bácsi a meghatározottabban, — de ismerem az embert . . .» Nos, — folytatta Beöthy Zsolt — én meg nem ismerem az embert, de ismerem a könyvet. Gyulai bácsinak is igaza volt: attól az embertől, akit ő ismert, csakugyan nem telhetett jó könyv. De nekem is igazam van: annak a könyvnek írójától, amelyet én ismerek, nem várható semmi jó.

Beöthy Zsolt ezt a humorról enyhített elítélő véleményét, fájdalom, rövid idő múlva, az ismert könyvön kívül, a nem ismert ember is teljesen igazolta. Én pedig a Beöthy Zsolttól anekdótává formált Gyulai Pál- esetet is, meg az ahhoz toldott Beöthy-féle megfordított pointeirozást is megtanultam komolyan venni. Való igaz és nem tréfa, hogy tehetségtelen ember nem írhat jó könyvet, s hogy rossz könyv írójától nem kell jót

várni. Mi több, e kettős egy-igazság folytán jogos az is, hogy keressük az íróban az embert, s hogy értéktelen emberben ne keressük az író.

A nagy írónak emberi emlékkrajzához, kiben az igaz embert s annak varázserejét kerestem és megtaláltam, a teljesség kedvéért még néhány vonással tartozom.

Beöthy Zsoltnak veleszületett hivatása volt, hogy tanítson. Sőt az ő esetében a még erősebb bibliai szóval kell élnem: neki elhivatása volt, hogy tanítson. Mert ő már mint jogvégzett ifjú ember bennült valami pénzügyminisztériumbeli hivatalban, mikor újra meg újra hangot vélt hallani, mely elhívja őt hivatalából hivatásába. «Jer és taníts! . . .» És ő ment, mert az elhívó hang ellenállhatatlan volt. Hiszen lelke erősebb része kiáltozta, mely, mikor ő hivatalába lépett, oda nem fért be, hanem kívül maradt.

Beöthy Zsolt tanár lett. A középiskolai katedrán kezdte hivatásos pályáját. Szándékosan nem mondom, hogy a tanítást. Egy régi barátom ugyanis, akinek pedig ezüst hajszálai nem az irodalom, hanem a felsőbb matematikai valószínűségszámítások gondjaiban hullnak ki, meghatottan és büszkén mondja el nekem, hogy ő, mint kisdíák, ült még a mesternek, Beöthy Zsoltnak lábainál. Igenis, a lábainál, mert Beöthy tanár úr a reáliskolában nem a katedráról tanított, hanem a fiúk közé a középső padosrok valamelyikébe ült be, fel az iskolapolcra, lábát a padközbe lógatva. Ez a közelség megbűvölte a tanítványokat. Tágra nyílt szemekkel néztek fel a bizalmas tanárra; fülük, agyuk, egész lelkük tárva volt a lelkes, a szépséges, az érdekes magyarázatnak. Egy-egy különösen megkapó mondásra úgy rebbentek össze s oly hirtelen moccsantak előre a gyerekfejek, mint az etetésre gyűlt kis halak, ha nagyobb morzsa pottyán közibük.

Ez az elmondott iskolai kép feltétlenül hiteles s én egészen látom benne Beöthy Zsoltot, a nem hivatalból, hanem hivatásból tanárt. A hivatásos tanár nem az, aki a szabályszerű megszokott örök egy módon végzi kötelességét, hanem aki a maga kedvteléséből, a maga passziójából, a maga különös egyéni módjai szerint, a maga örömeire tanít. Az ilyen megragadja a tanítványok képzeletét s kitörülhetetlenül belevési tanításainak főbb vonásait azok eszébe, a maga képét azok szívébe.

Én sohasem hallottam Beöthy Zsoltot előadni az egyetemi katedráról sem. De, azt hiszem, egyetemi előadásai körülbelül ugyanolyanok lehettek, mint aminőket a tudományos akadémián vagy itt a Kisfaludy-Társaságban tartott: magas színvonalúak, lelkesek, elmés pointe-ekben, fordulatokban, meleg érzelmekben és stíluszépségekben gazdagok — s mégis oly könnyeden, oly biztosan egyensúlyozott egységes kompozíciók, akár Rafael festményei.

Gyulai Pál szintén hivatásos tanár volt. Őt egyszer, valamikor suhanc koromban, hallottam az egyetemi katedráról szólani. Petőfiről tartott sorozatos előadásainak egyikére sikerült befurakodnom. Az az előadása csodálatosan egyszerű monológja volt a magába és Petőfi-be elmélyedt nagyesszé, mély szívű puritánnak, aki nem is látszik észrevenni, hogy más, nála hívságosabb lények hallgatják. És mégis, valamennyien csak tanui lehettünk annak az érdekes, lüktetésszerű ütemekben haladó, egyéni tündésnek, mind azt éreztük az előadás után, hogy ebben az egyetlen rövid órában többet és igazabban ismertünk fel Petőfi költészetének valódi, eredeti örök szépségeiből, mint amennyit addigi egész életünkön át, mint buzgó Petőfi-olvasók sejtettünk.

Ez megint bizonyosság rá, hogy két különböző egyéniség, különböző módjai dacára, tanításai hatása tekintetében mennyire egyezhet.

Azt mindkettejüknél számtalanszor láttam, hogy tanárkodásuk nekik sokkal több volt, mint foglalkozás. Ők azt valósággal megélték, mint ahogy az apaságot élék s nemcsak intézik a jó apák. Egyiküknek sem jutott volna soha eszébe, hogy az óra-, a colloquium- és a vizsgarend szabta időközön túl nincs többé tanári dolguk. Mindegyiküknél minduntalan talákoztam tanítványaikkal. Azokkal mindegyikük mindig a maga sajátos modorában, a legbarátságosabban bánt: Nem lehetett náluk olyan előkelő vendég, akivel meg ne értették volna, hogy az ő diákjaik az ő házukban senkinél sem hátrábbvalók. Diákjaiknak nemcsak tanulmányos, hanem egyéb dolgai és bajai iránt is mindketten egyaránt, meleg szívvel érdeklődtek. Mindegyikük csupa szeretettel s dicsérettel beszélt általában is tanítványairól, de különösen a tanító szerzetesrendekhez tartozó hallgatóikról volt, szinte szóról-szóra egyező, sokszor elmondott nagy véleményük.

Mindketten szerették az életet. Nem csoda. Erősek voltak s a magasabbrendű elmék legszebb életét, az írói és tudósi életet élték. Nehéz anyagi gondoktól és anyagi telhetetlenségtől egyaránt mentesen, függetlenül élhették. Lelki dúsgazdagok voltak s az ilyenek, még a legádázabb sorscsapásoktól sujtva is, mindig találnak annyi érdekes szépet az életben, amennyiért élni érdemes. Hisz még a boldogtalan vak Milton is hasonlíthatatlanul több isteni szépet lát, mint akármely szemes szerencsefi, akinek nincs belső világa. Még ezen felül, a felmagasult írónak és tudós-nak az élet folyton kifogyhatatlan, új meg új feladatokat sugall. Mindig olyat, aminek teljesítésére maga az író és tudós mint dicső vagy legalább vigasztaló öröme vágyik. Mindig szeretne még valamit megírni, még valamit megkezdeni s annak befejezését megérni. Ezért az élet keserveinek férfias átszenvedését szent kötelességének tartja. Nem magától a haláltól fél, hanem attól, hogy «ars longa, vita brevis».

Akik így szeretik az életet, — s Gyulai Pál is, Beöthy Zsolt is így szerette — azok szeretik az olyan bizalmas baráti kört is, melyben hozzájuk hasonló irodalmi és tudományos életszeretők gyűlnek össze. Ezért volt Gyulai Pálnak és Beöthy Zsoltnak nemcsak fóruma, hanem úgy szólván második családjá, második otthona is az Akadémia, meg a Kisfaludy-Társaság. A családjában, az otthonában az ember, ha jól érzi is magát, bátran vitatkozhat, pörölhet, megharagudhat, kifogásolhat. Még a kalapját is felcsaphatja, hogy: no, most mindjárt úgy elmegy...! Se baj. Dehogy megy el. Legfeljebb szalad egyet a Dunaparton s hamarosan visszatér megint. És mosolyog és körül néz a nyájas lámpafényben... Igen, ezek a régismert arcok az ő családjá, ez a megszokott hajlék az ő otthona; őt itt szeretik, neki itt jó. És ami az ügyes-bajos dolgok során nem intéződik el mindig teljes harmóniában, azt mind a legszebben, legvidámabban megoldja vagy feledésbe meríti egy-egy barátságos, szerény, de jó lakoma «magunk közt».

Gyulai Pál is, Beöthy Zsolt is nagy súlyt helyezett erre a derús mindenre jó megoldási módra. Persze, Trianon előtt ők ezt még tehették. Ma már, fájdalom, a hagyományos kedves irodalmi lakomák csak kegyeletos emlékeinkben újulhatnak fel.

Gyulai Pál még, az évenként egyszer tartott nagy ünnepi lakomán kívül, csak kisebbkörű, bizalmas együttvacsorázásokat hozott divatba. Beöthy Zsolt, aki nem győzte minden alkalommal hangsúlyozni, hogy a Kisfaludy-Társaság eredetileg egy baráti kör közös magyar irodalmi törekvéseinek folytatója, az elnök elődje kezdette vacsorákat az egész társaságnak valóságos szellemi symposionjaivá fejlesztette ki.

Mily kedves emlékek...! Azokban a régibb kisebbkörű vacsorákban is minden szép volt, de legszebb az öreg Gyulai Pálnak eredeti, ősi humortól zamatos életöröme. Azokban a későbbi, általánosabb symposionokban szintén minden szép volt, de legszebb az ősz fejjel is fiatalos Beöthy Zsoltnak elmésen szikrázó, jókedvűből kikacagó életöröme.

És mindez elmúlt!...

Hiába minden életszeretet, minden életöröm. «Ars longa, vita brevis.» A művészet végtelen hosszú távlatához képest minden élet rövid. Gyulai Pálé is az volt, bár 88, Beöthy Zsolté is, bár 74 évre terjedt.

A halál gonoszúl bánt mindkettejükkel. Nem azzal, hogy végre őket is levágta kaszájával, hanem hogy előbb meg akarta törni hatalmas életkedvüket. Evégből, még mielőtt hozzájuk mert volna sujtani, szeretteik közé vagdosott s le-leterített közülök egyet-egyet. De a kegyetlen rém nem ismerte e két magasabbrendű erős férfiú életkedvének törhetetlenségét. Irtóztató kínokat okozott csak nekik, de életkedvüket megtörni nem tudta.

Ott voltam Gyulai Pálnál tíz évvel az ő halála előtt, s nekem kellett vele tudatnom a szörnyű hírt, hogy egyetlen fia, akit ő nagyon szeretett, meghalt. A pokoli kínok minden néma jele ott termett, egy pillanat alatt, a váratlanul fiavesztett apa elrémült szemében, de egyetlen könnyecsepp sem. Arca halálsárgára sápadt, vonásai eltorzultak, melle zihált, ajkai vonaglottak, de sem sírás, sem egyetlen szó nem verte fel a halotti csendet. Bizonyosan tudom, hogy Gyulai Pál kimondhatatlanul szenvedett; hogy fia halála újra átszenvedtette vele gyönyörű Margit leánya és imádott hitvese korábbi elvesztésén érzett kínjait is; de azt is bizonyosan tudom, hogy csak még egy szent, sírig tartó fájdalommal lett megint gazdagabb; életkedvben szegényebb nem lett. Sőt még évekkel utóbb sem, mikor már hosszan feküdt súlyos betegen s halála csak napok kérdése volt. Tudta, hogy meg fog halni, egyáltalán nem félt a haláltól, de még szeretett volna egyet-mást írni, s tán még befejezni a töredékben maradt Romhányit is.

Ott voltam Beöthy Zsoltnál is, mikor, négy évvel halála előtt, megjött a halálos hír, hogy legkisebbik fiát, méltán dédelgetett Benjáminját, a húsz éves hőst, Beöthy Józsefet, akinek nem volt elég a huszári dicsőség, hanem a levegőbe szállt fel harcolni, az Isonzo mellett ellenséges repülőket lelőtték.

Beöthy Zsolt szerető szívének érzelmességéről mindenki tud. Elég annyit mondanom, hogy azon a gyászos napon egész férfias méltóságára szükség volt, hogy könnyei ne omoljanak, csak peregenek, s hogy kitörni készülő zokogását csak szomorú suttogásba fojtja.

De Faustnak nincs vége azzal, hogy Euphorion holtan hull alá a magasból, szülői lábaihoz. A megrázó jelenet után még mindig következnek tettek s következik Faustnak egy nagy alkotása.

Az apai keserv kiviharzott, s elült Beöthy Zsolt szívébe. Aztán ő töretlen életkedvvel s a régi lendülettel járt-kelt, buzdított, tanított, írt, szónokolt és hatott tovább. És még egy nagy keserves gyászt kellett kiállnia: csodált és rajongva szeretett férfi- és államférfiúi eszményképének, Tisza Istvánnak vértanuhalálát, mely baljóslatúan előre szimbolizálta a haza szétदारabolását. Beöthy Zsolt ezt is töretlen életkedvvel állta ki, mert érezte, hogy éppen ő van hivatva felrázni a rémületében elkábult nemzet magyar becsületérzését a nagy nemzeti vértanu szent emlékezetének méltó kultuszára. És csakugyan ő rázta fel. Ő alkotta meg az országos Tisza István bizottságot, ő vezette mint elnök haláláig. Ez a nem írói, de nem is politikai, hanem magyar történelmi bátor cselekedete ragyogó fényt vetett nemes életének borús alkonyára.

E mellett irodalmi, tudósi, tanári kedves kötelességeinek is lankadatlan energiával élt tovább. Öröme telt benne.

A halál azonban nagyon fente már rá a kaszáját. Már 1921 nyarán környékezni kezdte. Akkor még talpra állt s még majdnem egy esztendeig megint kedvére járt-kelt, tanított, írt, szónokolt, buzdított, hatott tovább.

Most egy éve a halál megismételte rohamát. Beöthy Zsolt bátran nézett szemébe. Láta, tudta, megírta, megmondta, hogy most már csakugyan meg kell adnia magát. Életkedve még mindig töretlen maradt, mert lelke erős, élete szép volt. Keresztyéni komolysággal készült utolsó utazására. Nagy utazásra, a nem ismert tartományba, melyből nem tér meg utazó, — de Beöthy Zsolt nem félt. Úr volt és magyar.

Meghalt, minden művelt igaz magyar fájdalmára. Senkinek sem nagyobb fájdalmára, mint nekem.

III.

RENDKÍVÜLI ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉS

MADÁCH IMRE SZÜLETÉSE SZÁZADOS FORDULÓJÁNAK ÜNNEPLÉSÉRE

1923. OKTÓBER HÓ 14-ÉN.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

VARGHA GYULÁTÓL.

Tisztelt ünneplő közönség!

Az idei nagy jubiláris év ünnepléseinek hosszú sorát valószínűleg mai ünnepünk zárja be, melyet az Ember Tragédiája halhatatlan költőjének kívánunk szentelni. Úgy érezzük, hogy Madách Imrét ünnepelni senkinek sincs annyi joga, mint a Kisfaludy-Társaságnak. Hatvankét esztendővel ezelőtt itt mutatta be Társaságunk akkori igazgatója, Arany János, hogy az ő saját szavait idézzem: «majd örvendő meglepetés, majd lelkesült csudálkozás, itt jellemző elégyütség, ott elmélyedő figyelem, mindenütt pedig folytonos, fokozatos érdek kifejezése» mellett az akkor még teljesen ismeretlen költő remekét. Arany János gondos keze tüntette el a verselés apró fogyatkozásait s a Kisfaludy-Társaság kiadásában jelent meg a nagy mű, azonnal országos nevet szerezve költőjének, pár évtized mulva pedig a színpadon is halhatatlan életet biztosítva magának.

Madách Imre neve elválaszthatatlan a Kisfaludy-Társaság és Arany János nevével. De egy véletlen most, a költő születése száz éves fordulójának ünneplési során, költészetünk egy másik halhatatlanjának nevéhez is közel hozza. Madách születése napját csak három hét választotta el a Petőfiétől, centennáriumuk összeesett s országszerte együtt ünneplik, együtt emlegetik ezt a két nevet.

Születésük napja egészen közel esett, de nagyobb ellentétet alig lehet elképzelni, mint aminőt sorsuk, egyéniségük és költészetük közt látunk. Madách középkori várkastélyban pillantotta meg először a napvilágot, Petőfi szalmafödeles parasztházban. A várkastély szülőttét kora ifjúságától kezdve sötét kétségek, pesszimista gondolatok gyötörték, míg a szalmakunyhó gyermekének lelkén csak futó felhőként vonult át a világtájdalom, s utána nyomban felragyogott a kimeríthetetlen jókedv s életöröm verőfénye. Madách súlyos gondolatain sokszor a nehézkes forma bilincse csikorgott, Petőfi ellenben úgy dalolt, mint a madár.

Madách keserves bukdácsolások közt, izzadva jutott föl élete főművének büszke magaslatára, Petőfinek pedig már legelső verseiből kicsillant a nagy lírikus ragyogó tehetsége. De ennyi ellentét mellett is találkoztak a költészetnek szinte áhítatos kultuszában s egyek voltak a minden más érzésnél erősebb honszeretetben. Találkoztak még abban is, hogy lángész volt mind a kettő, s csak áldhatjuk a Gondviselést, hogy nemzetünket jóformán egyszerre, két ily eredeti, gazdag szellemmel ajándékozta meg, kik költészetünk határait, két ellentétes irányban, oly messze kitágították.

Különösen Madách haladt nálunk meglehetősen töretlen nyomon. A magyar természet contemplációra, bölcséleti elmélyedésre nem igen alkalmas. Meglátszik ez költészetünk egész multján. Nagy költőink, Csokonai, Berzsenyi, Vörösmarty, Arany, írtak ugyan mély gondolatok súlyától terhes költeményeket, de inkább csak kivételkép, erejük nem ebben nyilatkozott. Madách az egyetlen, akinél a gondolatköltészet a túlnyomó.

Lírája talán ezért nem hat elég közvetlenséggel, de azért sem, mert nála a teremtő költői erővel távolról sem áll arányban a formakészség. Különösen a zenei elem hiányát érezzük erősen. Lehet, hogy ezt tehetségének ily irányú fogyatékosága okozta, de lehet, hogy a külső körülményeknek is része volt benne, különösen annak, hogy Madách gyermek- és ifjúkora nem magyarajkú vidéken folyt s a magyar népköltészet zengő muzsikája nem ihlette meg az ébredező gyermeki lelket. Madách azonban ízlését olvasmányokkal folyvást művelte, s tehetségét fáradhatatlan gyakorlattal edzette. A haladás meglepő. Utolsó művében, a Tündéralomban, mely, sajnos, töredéknek maradt, a forma szépsége, a kifejezések könnyedsége, bája mondhatni semmi kívánnivalót sem hágy.

Hová fejlődik tehetsége, ha a kora halál derékon ketté nem törí pályáját? Ki tudná megmondani. Amit az Ember Tragédiája előtt írt, azt, bármi sok s részben értékes volt is, alig tekinthetjük másnak, mint anyagnak s építőállványnak élete főművéhez, melyet oly magasra emelt, hogy nagyságát a világirodalom legelső remekeinek mértékével mérhetjük.

Aligha van irodalmi mű, mely a felfogás nagyszerűségét és merészségét tekintve az Ember Tragédiájával kiállná a versenyt. Az emberiség egész történetét egyetlen tragédiába sűríteni s évezredek változó jeletereit egyetlen hőssel játszani el, oly merész feladat, mely szinte túlhaladja a teremtő képzelet határait. Nem csodálhatjuk eléggé Madách tehetségének erejét, hogy e szinte lehetetlennek látszó feladatot oly diadalmasan megoldotta. Victor Hugo nagy műve, a *Századok legendái*, melyhez legrokonabbnak tartják az Ember Tragédiáját, mily széteső

tarka mozaik Madách egyetlen márványtömbből kifaragott hatalmas alkotása mellett. A bűnbeesett Ádám, ki a Gondviselés vezető kezét eltaszította magától, folyvást megújuló alakban, de lelkében, egyéniségében változatlanul s Ádám voltának teljes tudatával küzdi végig eszméinek harcát: Bízik saját erejében, de küzdelme az Úr nélkül csak bukás lehet.

A nagy mű szerkezete is szigorú szabályossággal épült fel. Voinovich Géza társunk, kitűnő Madách-tanulmányában, melyet a számtalan Madách-tanulmány betetőzéséül tekinthetünk, élesen rámutat az álmoképek sorozatának szigorú logikus rendjére, a fejlődésre és hanyatlásra s az egész kompozíció kerektségére.

Az Ember Tragédiája, rejtelmes mélységeivel, erősen csábítja a kutató eszt, s nincsen hazánkban irodalmi mű, mellyel kiváló elmék annyit foglalkoztak volna. A magyarázatok során egymástól nagyon eltérő, sokszor homlokegyenest ellenkező nézetekkel találkozunk, de abban jóformán minden magyar kritikus egyetért, hogy Madách drámai költeménye egyike a világirodalom remekeinek. Kiváló jelességét a külföldi kritika is elismeri, bár értékét s világirodalmi jelentőségét nem helyezi oly magasra. Ennek oka bizonyára jórészt abban az elfogultságban rejlik, mellyel nemzetünket a nyugati nemzetek, sajnos, állandóan tekintik. De lehet még egy más oka is: az Ember Tragédiája első színének feltűnő hasonlatossága Faust mennyei jelenetéhez. Ez kedvetlenítette el Arany Jánost is, midőn először kezébe vette az ismeretlen szerző munkáját. Őt, amint tovább olvasott, elragadta a mű nagyszerűsége; lehet azonban, hogy az idegenek, az első benyomás kedvetlen érzésétől később sem tudtak megszabadulni. Goethe hatása Madáchra e jelenetben kétségtelen; de még ez a jelenet sem pusztá utánzása vagy éppen másolata a Faust-belinek. Faustban a mennyországnak csak egy megszokott hétköznappjával találkozunk, szóról-szóra úgy, mint Jób könyvében. Eljönnek az Istennek fiai, hogy udvaroljanak az Úr előtt. Eljön Mefisto is, de csöppet sem félelmes sátán-alakban, inkább mint tréfás udvari bolond. Madáchnál ez a köznapi jelenet óriás arányokat ölt. Az Úr a teremtés befejezését ünnepli. Csillagvilágok milliói zúgnak el lábai alatt. Lucifer nem udvarolni jó az angyalsereggel, hanem osztályrészét követeli a teremtett világból, mert a teremtésben ő is részesnek állítja magát. «Együtt teremtének!» mondja kevélyen. Mefisto fogadást ajánl az Úrnak, hogy Faustot, ezt a nagy szellemet s igaz embert eltántorítja hivatásától. Madáchnál szó sincs fogadásról. Lucifer azon a talpalatnyi földön, melyet fukarúl mért osztályrésze, a két megátkozott fa elfoglal, akarja megvetni lábát, hogy Isten szép világát megrontsa. Természetes, hogy ebben az ördögi munkában először is a teremtés koronája, az ember ellen fordul.

Ez egy példa is mutatja Madách eredetiségét. Még ott is, ahol nyil-

vánvaló a hatás, teljesen a maga lábán jár. Tudós kutatók fáradhatatlan buzgósággal megállapítani igyekeztek az Ember Tragédiája forrásait, s tömérdek gondolatról kimutatták, hogy Madách honnan vette, vagy mely írók hatása alatt írta. Én azt hiszem, hogy nagyon sok gondolatnál a hasonlóság csak véletlen találkozás. De még ha közvetlen hatásról beszélhetnénk is, Madách eredetiségéből ez mit sem vonna le, oly hatalmas épülethez nagyon sok követ kell összehordani az építőmesternek. Hiszen még Goethe is, ez a termékeny, talán legtermékenyebb emberi agyvelő, Fausthoz s annak végtelenül gazdag részleteihez hány forrásból merítette az anyagot és benyomásokat.

Oly mű, mely félelmes szakadékok közt, szédítő mélységek fölött vezet, nem lehet oly átlátszó, mint egy üvegharang, homály és rejtelmesség elválaszthatatlan tőle. Innen van az, hogy jóformán minden elemzője mást és mást lát benne s nagyon tág tere van az egyéni fel fogásnak. Egyik el nem döntött vitás kérdés, hogy Ádám az egész emberiséget képviseli-e? Az én véleményem szerint az isteni lehellettől életre ébredt Ádám, kinek lelkében nagyratörő nemes vágyak égnek, csak egyes kiváló utódaiban újul meg; a nála jóval gyarlóbb Évától született s az eredendő bűn átkát hordozó emberiség nagy tömegei nem arra valók, hogy eszméket adjanak a világnak hanem inkább arra, hogy az eszményeket eltorzítsák, sárba rántsák s az emberiség üdvéért küzdő nagy embereket bukásba kergessék. Csak a kiváló embereknek lehet tragédiájuk. Saját szemünk előtt is játszott le ily tragédia, és én nem tudom, ha Madách ma írja meg művét, a londoni vásár után nem ír-e még egy színt, mely az emberiségnek 1918. évi szörnyű katasztrófáját Budapesten mutatja be, egy oly Ádámmal, akihez fogható hatalmas egyéniséggel egy álomképben sem találkozunk.

Az eszményekért hevülő Ádám, s az ő lélek szerint is utódai, az emberiség javáért küzdő hősök lehetnek csupán méltó ellenfelei Lucifernek, kit Madách félelmes nagyságban rajzolt meg. Lucifer túlnő a keresztyén felfogás sátánjának arányain, szinte az Istennel egyenrangú erő, amint ezt a történelem folyamán többször felbukkanó dualisztikus tan tanítja. Büszkén mondja az Úrnak, ki a teremtés napján hasonló hódolatot kíván tőle, mint az angyalseregétől:

«Dicsér eléggé e hitvány sereg,
És illik is, hogy ők dicsérjenek,
Te szülted őket, mint árnyát a fény,
De mindöröktől fogva élek én.»

Majd később:

«Együtt teremténk, osztályrészemet
Követelem.»

A költő azonban csak a mennyei színben rajzolja Lucifert ily félelmesnek. A föld szelleme gyöngének látszott az égi karban, de lenn a földön végtelen erős, addig Lucifer a földre szállva az emberekhez hasonlóvá lesz, s az álmoképek során elvegyül a köznapi tömegben, mint Ádám egyszerű kísérője. Ádám észre sem veszi, hogy tulajdonképen Luciferrel küzd. Madáchot költői ihlete bölcsen vezette ebben. Midőn Lucifer az első emberpárt eltántorította Istentől, ezzel az egy tettevel évezredekre megpecsételte az emberiség sorsát. A rossz szenvedélyektől vezetett korlátolt tömegben az ő szelleme működik tovább, neki nem lehet s az ő szempontjából nem is szabad Ádám ellen nyílt harcot folytatnia, elég ha Ádám lelkét, mint kísérője cseppenkint mérgezi meg a kétség, hitetlenség s keserű kiábrándulás lassan ölő mérgével.

Általánosan elfogadott nézet, hogy Lucifer az álmoképek vigasztalan sötét sorával, melynek végső csattanója az emberiség teljes elajásodása és kihalása, Ádámot öngyilkosságba akarja kergetni, s megsemmisíteni az emberiséget már a legelső emberben. Sokat töprengtem e kérdés fölött, de nem látom helytállónak az általános véleményt. Lucifer csak úgy tudja megmutatni álmoképekben Ádámnak a jövődőt, ha azt ő maga is látja. De ha látja, tudnia kell, hogy az emberiségnek évezredekre terjedő történetét rejti a jövő, tudnia kell azt is, hogy Ádám nem lehet öngyilkos, Ádámnak gyermekei születnek, akik a fajt fenn tartják. Hogy Ádámot nem akarja kétségbeeséssel halálba kergetni, maga kimondja világosan :

«Hogy csüggedés ne érjen,
És a csatától meg ne fussatok,
Egére egy kicsiny sugárt adok,
Mely biztatand, hogy esalfa tünemény
Egész látás — s e sugár a remény.»

Én úgy látom, hogy Madách felfogása szerint Lucifernek nem is lehetett célja Isten világának s az emberiségnek megsemmisítése, csak megrontása. Az első színben az Úr maga mondja :

«Hah szemtelen, nem szült-e az anyag,
Hol volt köröd, hol volt erőd előbb ?»

Ha az anyagi világban van Lucifer ereje, hatásköre, törekedhetik annak megrontására, eltorzítására, ami sátáni lelkének meg is felel, megsemmisítésére azonban nem, hiszen azzal önmagát semmisítené meg. Nézetem szerint Lucifer az embert csak gyötörni akarja, s az álmoképeket is azért mutatja, hogy Ádámot kínozza velök, maga pedig előre gyönyörködjek az ember nyomorult vergődésében.

Feladatomban körén messze túlesik az Ember Tragédiájának részletes

elemzése. De legyen szabad egészen röviden még egy kérdést megpendítenem, egy sokat vitatott kérdést, azt, hogy pesszimista mű-e az Ember Tragédiája? Legutóbb két nagy egyház két nagynevű főpapja hallatta messzehangzó szavát. Prohászka püspök sötét, lehangoló, sívár pesszimizmusnál nem lát egyebet Madách művében, míg tisztelt társunk, Ravasz László, egy fényes előadás keretében, határozottan tagadja, hogy az Ember Tragédiája pesszimista mű volna. Szerinte, bár a történeti képeknek, melyeket Lucifer mutat, szükségkép sötétekek kell lenniök, de még ezekből is mindenütt kivillan az isteni kegyelem s az egész költeményen mint fénysugár ragyog át a megváltás gondolata.

Nem érzem magamat hivatottnak, hogy döntő bíró legyek, de úgy érzem, hogy Madách megtépett fájó lelkéből a hitnek, bizalomnak oly szinte mennyei ragyogású sugárkévéje, amilyent tisztelt társunk festett, nem ömölhetett, még akkor sem, mikor ez a fájó lélek a kitombolt vihar után megenyhülve tekintett szét a romokon. Igaz, hogy Lucifer az emberiség történetét mindig nehéz válságok fordulópontján mutatja, midőn az eszmények fonákra fordulnak; de ez is csak azt mutatja, hogy minden eszmény, bármily magasztos, leéli magát, s az emberiség sorsán is ott borong a minden földi dolgok kikerülhetetlen végzete, a mulandóság. Madách kétségkívül nem takarja el azt a kis rést, mely a sűrű felhők kárpitján egy szebb világba enged sejtelmes bepillantást, de azt vigasztaló bizonyosságul nem mutatja. Ez kétségkívül pesszimista felfogás, de mit sem von le az Ember Tragédiájának költői becséből, hiszen már Arany megmondta, hogy «a művészet harmóniája nem mindig az optimizmusé is egyszersmind».

Most oly időket élünk, mintha Lucifer bennünket legsötétebb álomképének tett volna szenvedő részesévé. Látjuk a világ leghatalmasabb nemzetét sárosan, véresen keresztre feszítve. Látjuk saját nemzetünket nem az emberiség javáért, hanem a legszennyesebb önérdékből az élveboncolók véres asztalán. Látjuk az önzés orgiáit. Látjuk az emberiség arcát torzító tükörből reánk vigyorogni. Jaj, nagyon megnehezült fejünkön az Ember Tragédiája. De az Úr biztató szava hozzánk is szól. Erősítsük meg szívünket. Oly nemzet, melynek hősei Ádám legnemesebb incarnatiói voltak, oly nemzet, mely egyetlen évben egy Petőfit és egy Madáchot tudott szülni, el nem veszhet.

Ezzel a hittel nyitom meg ünnepélyes ülésünket.

MADÁCH-ÜNNEPEN.

SAJÓ SÁNDORTÓL.

Kiszabadulva ketrecbörtönébül
 Ha bús világa új reményre szépül
 És hazaszállva dúlt fészket talál :
 Magasság, mélység árjain csapongva
 Míg lelke kínját befelé jajongja,
 Mit érez, mondd, a sebzett sasmadár?
 Gomolygó felhők fekete lován
 Nyargalvást jönnek kusza néma árnyak,
 Seregbe gyűlnek s bólogatva állnak
 A kerti fák közt Alsó-Sztregován, —
 A sebzett sas, ki ember és magyar,
 Kiben az öröm önhamvába hal,
 Mert hajh! világa rombadőlt világ :
 Fáradtan ül meg önnönkínja ormán
 S multon, jövődön végigvándorolván
 A mindenségről ír tragédiát . . .

Óh, szentgyászú könyv, búsán emberi,
 Életbölcesség zengő bibliája,
 Lantját a költő melyben úgy veri,
 Ujját előbb hogy önvérébe mártja, —
 Nekem : sok búmat enyhítgetni lágyan
 Imádságoskönyv életem során,
 Minden magyarnak : fény az éjtszakában
 Ledőlt világok átkozott porán! . . .
 Magányos órán, mikor fáj a lét
 S mégjobban fáj a nemlét gondolatja,
 Mikor sötétlőn áradozva szét
 Szegény lelkünket száz gond fojtogatja,
 Mikor az ember meggyötört szíven
 Ezer gonoszság harcot vív a jóval :
 Én vagyok Ádám, Lucifer is én, —
 Fölöttem lengve Madách lelke szólal
 S mint felkelő nap, fénybe olvad át
 Lelkem tavára festve önmagát . . .

A hangok árja ringat, mint hajó :
 Csatázik tűz-víz, küzd a rossz s a jó ;
 Küzdés az élet . . . «milliók egy miatt» —
 Rút hálátlanság, — kéjek undora, —
 Hősben, tudásban eszmény megriad, —
 Sorsunk : bukások egyhangú sora ;
 Megátkozott fán csak tövis terem :
 Véres szabadság, — könnyes szerelem, —
 Vásár az élet s jaj! nincs irgalom :
 Rab földiségben, rút egyformaságban
 Az égi szikra elhamvad magában,
 Isten képmása : aljasult barom . . .
 Örök szomjúság és arasznyi lét, —
 Jaj, száz gond tépi bús ember szívét, —
 De élni mégis mily édes, mi szép,
 Ha kék az ég és Éva mosolyog!
 Így minden bánat halkultan zokog ; —
 Óh, szép az élet, ha tudunk szeretni,
 Csak az a vég, — csak azt tudnók feledni! . . .

Gomolygó felhők fekete lován
 Nem messze (mégis fájó messzeségen!)
 Árnyak tolongnak Alsó-Sztregován
 S minőt nem látott eddig a világ,
 Átzúgatják az ősi jegenyéken
 A rettentő magyar tragédiát . . .
 Költő, ki immár égre csillagultál
 És szíved bújja régen elcsitul már
 A végtelenség titkos távolán :
 Az embersorsot oh ha mostan írnád,
 Mi végzetünket milyen *színbe* sírnád
 Az írott képek szomorú során? . . .
 Költő, ha tudnád, nemrég itt mi volt
 S mi az, mikor az anyaföld sikolt
 S hangját se hallja sikoltó szavának
 A gyáva bú s a féktelen gyalázat!
 Költő, ha látnád, mi van itt ma már!
 Muzsikaszóval vígad a halál
 S a sok véres csonk külön táncra áll,

Sirhalmokon bukdácsol szerteszét
 Itt részeg fő, ott láb, lemetszve tőben, —
 Kavargó borgóz, bűn, piszok, szemét, —
 Vígóság van itt most . . . bál a temetőben . . .
 A bűnök medre áradtig teli,
 A hangos dózs az égboltot veri,
 Hogy meg se hallja szörnyü végzetét :
 El fogsz pusztulni, koresult nemzedék!

Mint megdúlt erdőn bőszi vihar nyomán
 Csak félve szólal újra a madárdal :
 Át kósza felhők tépett fátyolán
 Az imádság is kételkedve szárnyal . . .
 Ne hallanék egy égi szózatot :
 Már azt hinném, hogy ránszakadt az ég is, —
 De fönt Isten van, csillagfény ragyog,
 Tán van mit hinni, mit remélni mégis . . .
 Ti csillagok, ti égi szellemek,
 Ugy-e lehet még hinni bennetek?
 Hisz azért vagytok fénylő csillagok,
 Hogy éjtszakánkban vigasztaljatok, —
 Világrafénylő csillagunk, Madách,
 Van-e számunkra — mondd — feltámadás?

Ezüstsörényű hófehér lován
 Sugárfény nyargal át a messzeségen :
 Titkos tündöklés fönt a magas égen
 S a sztregovai jegenyék során ;
 És szózat zeng mint égi biztatás,
 Sejtetve jósol, parancslón javall, —
 Az Úr szavával szól hozzánk Madách :
 Küzdj s küzdve bízzál — azt mondom — magyar!

MADÁCH MŰVÉNEK MAGYARSÁGA.

(Részlet szerzőnek *Madách és műve* c. tanulmányából. E tanulmány szerzőnek *Madách Imre és Az ember tragédiája* c. könyve eredményeit foglalta alkalmoszerű formába, ezért szerzője csak e részletnek közzétételét találta indokoltnak.)

VOINOVICH GÉZÁTÓL.

Az ember tragédiáját szemlátomást sok szál köti költője életéhez, érzéseéhez s a kor áramlataihoz. Ennyi egyéni és kor-vonás mellett csoda volna, ha éppen a nemzeti vonások nem érzenének a művön. Pedig a közvélemény már szinte belenyugodott e hiányba. De föl lehet-e tenni, hogy az ötvenes években, midőn egész irodalmunk a nemzeti érzést ápolta, éppen egy ekkora költő ne érezte volna hatalmát? A szabadságharc korában, Petőfi hatása alatt, ő is honvéd-dalokat írt. Az ötvenes évek elfojtott hazafisága számos vonással rajzolódik verseibe. A fórummal szembeállítja a köztért, melyen a bitó mered (*Ó- és új-kor*). Egyik legszebb versében, a *Dalforrásban*, a természet minden nyilvánulásával egybeolvad költészete, s a viharban ismer a honfi-dalra. A sírba is szabad mezőn kíván feküdni, ahol hallja a természet hangjait, életét :

S fergeteg ha jő robogva,
Gondolom, hogy népem ébred
Szamadást tart és haragján
Múltja vesz, jövője éled.

Drámáiban is, *Csák végnapjainak* 43-iki kidolgozásában a kor lehe köztársasági eszméig ragadja, az ötvenes években pedig, midőn művét átdolgozza, Csák fölkelése, kettétört kardja mintegy a közelmúlt rajzának tetszik, s e korszak hangulata vegyül belé, amint félti népét «a kegytől, mely hasonlást hoz közém». Ez Deák politikájával szemben a határozati párt szónokának szava. *Az ember tragédiájánál* későbbi, 61-ből való *Mózesben* is, az elnyomottakban a magyarságra ismerünk, mely «vágó imával külveszélyt óhajt, hogy az ellenség zászlajához álljon», ami azon idők Garibaldista-álmaira céloz.

Ily hazafias költő éppen főművében tagadta volna meg nemzeti érzését s vonásait?

Pedig éles szem sem talált művében más magyar vonást, mint hogy Hunyadiról azt mondja Lucifer: vált volna-é belőle ily hős, ha nem méltó nép körében jó a világra? Így szólal meg Ádámban a magyar, — Beöthy Zolt finom megfigyelése szerint — midőn a phalanstérebén

sajnálja a haza fogalmát. Ez valóban kevés. Magyar színt nem illesztetett bele, mert az a mi szemünkben az egészen uralkodott volna. De ott van lelkének magyarsága művének lényegén. Ott eredetén. A nemzet balsorsa és családi gyásza érezte vele összefonódva az egyén és a nagy összesség sorsát. Testvéreinek halála, kik a szabadságharc áldozatai voltak, keltette föl benne a küzdelem és önfeláldozás hiábavalóságának érzését. Maga az, hogy a hivatás helyett most a családi életben lát enyhelyet, nagyrészt az ötvenes évek világára vall, midőn a feldúlt közélet romjai közt csak a család maradt meg épen.

Mélyebben, művének lényegén s a költő szellemének alkatában is van valami jellegzetesen magyar : a mű szerkezetének és alapeszméjének világossága. A költészet kiapadhatlan forrásában a Múza Madáchot nem merítette meg oly mélyen, mint Goethét, csak úgy, mint anyja Achillest : maradt rajta egy kis száraz folt. De eszméjét tisztábban, világosabban fejezi ki, mint *Faust*, hol néha szakadozó az Ariadne-fonal. Goethe egy Prospero varázsvesszejével mutatja meg a tengerfenék kincseit, hova csak bűvárok szállhatnak alá értők ; Madách felhossa kagylóit, melyekben a tenger zúgása hallik. Goethe azt mondta, magyarázattal szétfoszlik a művek nagyszerűsége, költő ne tegye át művét hétköznapi prózába, hideg elemzés szétrombolja a költeményt. Máskor arról beszél, amit 'beletitkolgatott'. Madách ellenben azt tartotta, hogy «mint a zene, e legillantszerűbb nyilatkozata az emberi szellemnek, ép a legmerevebbel, a mathezissel rokon, úgy a költészet a száraz logikának tőzsomszédja». Olyan világos, tiszta nála szerkezet és eszme, hogy egyszerű szavakba foglalhatni s mindenki megértheti. Ez a magyar agyvelő józansága.

Maga az, hogy történeti képekben gondolkodik, a történeti jogok nemzetének fiára vall. E képek veleje, a folytonos remény és folytonos csalódás, mintha a mi nemzeti történelmünk tartalma volna. A folytonos önfeláldozás nemzeti nagyjaink képe lehetne. Az örök küzdelem is nemzeti érzésünk parancs-szava. Így hirdette azt az ötvenes években egyik verse : «Küzdés az élet, nyugvás a halál».

A költemény megnyugvó befejezésében is része lehet annak, hogy a hatvanas évek küszöbén a nemzet küzdelme már nem látszott egészen hiábavalónak. A «küzdj és bízzál» biztatása nemcsak az Úr szavából hangzik az emberiségnek, hanem a költő szívéből is, nemzetéhez. E bizalom nem következik a műből ; a költő úgy fejezi ki, mint lelkének parancsszavát. Így szól minden korban a költő nemzetének küzdelmeire, csalódásaira és gyászára, egy nagy költő szívéből, küzdelmes történelmünk tanulságából, a hit szavával : küzdjünk és bízzunk!

IV. SZÉKFOGLALÓK.

1. KISS JÓZSEF.

SÍK SÁNDORTÓL.

(Felolvasta az 1923 október 3-diki ülésen.)

A Kisfaludy-Társaság nagynevű vezetőinek jósága a nemrég elhunyt kiváló költőnek, Kiss Józsefnek székébe emelt. A társulati szabályok előírta kötelességemnél fogva, mielőtt székemet elfoglalnám, megboldogult jeles elődömről kell megemlékeznem. Megemlékezésemben a kegyelet és az igazság fog vezérelni. Kiss József emléke megérdemli az elsőt és megbírja a másodikat.

*

Mikor Kiss József emlékét idézem, felelevenedik lelkemben a költő alakja, úgy, amint megismertem, ezelőtt tizenkét esztendővel. Gödöllőn történt, ahol akkor a nyarat töltötte. A véletlen hozott össze vele, és az öreg költő elsétálgatott velem, a kezdő poétával, a még majdnem kispappal. A valkói dombon jártunk. Alattunk a Fácános lombtengere és az Álvég apró házai, messzebb a királyi kastély csillogó kupolája, felette a lenyugvó nap mosolygó öreg arca. Az öreg úr beszélt, szívesen, érdekesen, sokat. Tapasztalatokat beszélt el, tanácsokat adott, mit kell tennie az írónak, hogy érvényesülhessen. Nagyon gyakorlati, nagyon ügyes, nagyon, ridegen józan dolgokat beszélt, éppen nem olyanokat, amilyenekből a fiatal képzelet és a papi ambíció a poéta pályáját rajzolta magának. Szótlanul hallgattam, egyre kényelmetlenebbül, egyre csalódottabban, és csak a belémnőtt kegyelet, az ősz haj és a poéta tisztelete tartóztatta vissza ajkamon a heves ellenmondást. Aztán könyvecskét vont elő és olvasni kezdett. Egyik legkevésbé szerencsés munkájából olvasott, a *Legendák a nagyapámról* stanzáiból, és kényelmetlen érzésem csak növekedett. Aztán egyszer csak azt mondta: «Ezt hallgassa!» és egy háromstrófás költeményt húzott elő a zsebéből, amelyet előttevaló nap írt. Olvasni kezdett és én elfelejtettem az előbbi kellemetlen érzést, elfelejtettem az öreg úr bántó tanácsait, vitt, ragadt magával a poéta, az igazi élmény, az igazi költészet.

Az *Intermezzo* volt az :

Siess, siess, ne tétovázz sokáig,
Ó dal, dalom, szeszélyek éneke!
Ki tudja, meddig zöldel még a pázsit!
És meddig bölint még a jegenye?
A hegy mögött a bíbor csik nem ámit,
Nem hajnal az, de éjnek követe :
Piros süveg az éjszaka fején —
És lassan már elálmosodom én.

Mihaszna vér és tűz, szerelmek, vágyak :
Fagypontra felé hajt minden lobogás,
És a legszínesebb szimfóniának
A vége mégis mély, nagy hallgatás.
Az elröppent hang újra föl nem támad,
Mi újra keltse, ninesen oly varázs.
Ó, semmi sem hal úgy meg, mint az ének,
Utódtalan — ha forrásához tér meg.

Hoztam magammal egy egész világot,
Álmerdőket, akácillatot,
Az én istenem mindennel megáldott,
Amit csak jókedvében adhatott,
Siess én lelkem, ródd le tartozásod —
Ki pazaljon, ha nem a gazdagok?
Selyempárnára hajtom le fejem
És várom, hogy már éjszaka legyen.

Ott volt ebben a versben a természet, amely körülöttünk csillogott, a gödöllői jegenyék és akácok hervadó szín pompája, az erdő esti csendessége, az öregedő nap búcsúzó mosolya — ott volt az aggastyán költő fázó-borongó lelke. Meghódított. Az emberrel tétován álltam szemben, — a költőt megszerettem.

És így áll előttem a képe most is. Vonzó és elidegenítő vonások el nem simult összhangtalansága, tisztulatlanság, elmélyülés hiánya bánt könyveiben lépten-nyomon, — de ahol a maga hangját csendíti meg, ahol a szívéből szól, ott elhallgat a diszharmonia, elhallgatnak az utánzott, mesterkelt akkordok, és a vox humana csengése szólal meg, lélekből szakadó dal igaz melódiája.

A diszharmonia pedig, az egyensúlyozatlanság, nem az ő bűne volt. Átmeneti kornak volt gyermeke és költészete mindvégig magán hordja az átmeneti korszak bizonytalan jegyét. Arany Jánoshoz járt iskolába,

de ugyanakkor még többet Heinetől tanult. Népszerűségét népies stílusú balladákkal szerezte, de ugyanakkor lírájának melegebb szava a pesti utca költészetének első hangjait hallatja. Az ő költészete nem úgy emlékeztet Aranyéra, mint Gyulaié, Szász Károlyé, Lévyayé vagy Vargha Gyuláé, akiknél a rokon hang rokon lélekből, rokon műveltségéből és rokon ízlésből táplálkozik. Az ő népiessége fölvettnek, eltökéltnek és éppen ezért keresettnek érzik. Hogy mennyire nem belső szükségéből fakad, legjobban mutatja, hogy csak epikája egy részében jelentkezik: egyéni költészetében, lírájában nincsen nyoma. Ezt a lírát inkább a Heine óta nyugatról egyre szivárgó, utóbb széles sugárban özönlő városi, majd többé-kevésbé dekadens költészet táplálja. Nem véletlen dolog, hogy a magyar dekadensek nem egyszer ősüknek vallották Kiss Józsefet, és közismert tény, hogy a magyar dekadencia a Hét lapjairól indult hódító útjára. Mégis: a huszadik század magyar modernjei nem vallották a magukénak. És csakugyan, nem lehet azt mondani, hogy Kiss József dekadens költő. Hiányzik belőle a dekadensek züllött, beteges-satnya lelkivilága. Idegen tőle a rothadásnak az a költészete, amely a háború előtti két évtized magyar lírájában olyan sok hangot talált, — de idegen az erkölcsi akarattalanságnak és a mélységes lelkiségnek az a megrázó küzdelme is, amely Paul Verlaine vagy Reviczky Gyula költészetéből sűrű felénk. Mindezeknél sokkal kevésbé komplikált, de sokkal egészségesebb is az ő költészete. Ha itt-ott megcsendül benne egy-egy pajkosabb vagy szabadabb hang, annak nem erkölcsi romlottság a szülője, hanem a határozott erkölcsi felfogás hiánya vagy az örök emberi hédonizmus. Még a versforma kezelésében is magán hordja az átmeneti korszak jellegét. Balladáiban és egy-két más költeményében a népies iskola magyar hangját utánozza, de költészetének legnagyobb része a legújabb ritmikái fejlődés egyik útjelzője. Talán semmi sem mutatja annyira az utolsó félszázadban a jambus bomlását, az értelmi hangsúly ritmusteremtő előnyomulását úgynevezett nyugateurópai verselésünkben, mint a Kiss József költészete. De míg igen sok versében ez inkább csak bántó zökkenésekben, a formával vívott kínos küzdelem nyomaiban jelentkezik, a szerencés ihlet óráiban meglepően dallamos sorokat, megkapó melódiákat komponál. — Így áll Kiss József hosszú költői pályája, két egymással küzdő, de egymásba olvadó irodalomtörténeti korszak mesgyéjén: kortársa mindkettőnek, rokona mindkettőnek, de lelkében mégis idegen mindkettőtől. Ez mindenesetre egyénisége egyedülálló voltának bizonyossága, de költészete átmeneti jellegének is.

A művészi stílus azonban sokkal bensőbben összefügg a művész egyéniségével, semhogy pusztán a korviszonyokból magyarázható volna.

Kiss József költészete tisztulatlan, bizonytalan jellegének okai is sokkal mélyebben rejlenek. És ha mélyre nyomozzuk őket, akkor megértjük azt is, miért hiányzik költészetéből a nagyszabású vonás? Ehhez azonban vizsgálnunk kell azt a világnézetet, amelyből költészete fakadt.

Nagyszabású, mély és egész művészet csak ott születik, ahol az alkotások szervesen, a magától-értetődés egyszerűségével nőnek ki abból a bonyolult összetételű lelki húnuszából, amelyben öröklés, tanulás és környezet, fajiság, történelmi tudat, vallási meggyőződés és gyakorlati erkölcsi élet egy megnevezhetetlen, de állandóan jelenlevő rejtelmes egységben fonódnak össze; ez a lelki húnusz, mely életnyilvánulásaink legmélyebb principiuma és ez határozza meg azt is, hogy a művész miért látja a dolgokat így és nem másként, miért éli át ezt meg ezt, így meg így, és miért nem mást és másként? Ezt a mély lelki egységet nevezem esztétikai értelemben világnézetnek. A művész élményét képzelete és világnézete formálja, azért stílus és világnézet, esztétikai érték és világnézet a legszerveesebb, legelválaszthatatlanabb összefüggésben vannak. Világnézet szempontjából Kiss József szintén szerencsétlen korszaknak és szerencsétlen miliónek volt gyermeke. A déracinéak sajnálatraméltó osztályából való, akiknek lelki gyökerei nem mélyednek élő, televény, nekivaló talajba, nem táplálja őket állandó, mélyről jövő nedvkerítés, azért nem is tudnak igazi, eleven, nagyszabású lombkoronát hajtani. Nincs határozott, szerves, magától-értetődő világnézete, azért nincs mélysége sem. Kiss József zsidó volt; ezzel adva volt számára a lehetősége a nagyszerű ószövetségi világnézetnek, a zsoldárok és a próféták, vagy akár a középkori nagy zsidó költők világnézetének, akik egy nép lelkét fejezik ki. Őt is elérte a modern zsidóság nagy, végzetes tragikuma: a régi talajról lesiklott, de utat nem talált lába alá. Ősei tüzénél nem tudott fölmelegedni, de más tüzet nem talált az éjszakában, — bolyongó Ahasvér maradt köztünk, aki megnyugodni nem talált tetőt, sem keleten, sem nyugaton. Érezte ő ezt a kínzó végzetet, küzdött is ellene, és költészete leghatalmasabb szárnyecsapásainak éppen azokat érzem, amelyekkel ennek a nyomasztó lelki börtönnek falait verdesi, — de hasztalan: a régi ajtó bezárult, az újhoz nem talált kulcsot. Szerette volna magára venni apái szent köntösét, de mikor megpróbálta, szűknek találta. Az *Ünnepnapok* zsidó ünnepi énekei mutatják legérdekesebben ezt a törekvést. De a kötet első és legszebb darabja, az *Én imádságom*, a maga pantheista isténfogalmával, hagyománytagadó hangjával: egyenesen ellentéte az ősi zsidó világnézetnek. Mintha a költő szeretné szentnek érezni apái szentségeit, de nem lenne képes rá. Éppen így szeretné magáéinak tudni a mi szentségeinket is: verset ír a *Mi Urunk Jézus Krisztus*-ról, meg-

énekli az öreg református tiszteletest, szerelmes sóhajt intéz a Tiszához, ódát ír a kalászt érlelő magyar naphoz, sőt odaadja lantját a háborús költészet olcsóbb hazafiságának is. És mégis: majdnem mindig érezzük, hogy ezek a virágok melegházi növények, eltökélésnek, akarásnak művei, csinált versek, nem lett-versek, nem szól belőlük az érzés elemi spontánsága. Érti ezt maga a költő is. «Akiknek nevére honfi szíve dobban, — Az én árva nevem nincs az ő sorukban» — énekli egy rezignált pillanatban. Egyre panaszkodik, egyre emlegeti a magyar közönség megnemértését. Később hatalmasra nőtt művészi önérzete átsegítette az efféle keserűségeken, de azért például a kisiklott izlésű Nagyapalegendát alighanem egy ilyen őszintén, keserűen gőgös hangulatban írhatta. Ez a talajvesztettség, ez a világnézethiány adja egész költészetének tragikus alapszínét és éppen ezzel válik kifejezőjévé a magyar zsidóság egy egész generációjának. Annak az embernek költészete ez, aki zsidó, de már nem lélekből az, és magyar, de még nem lélek szerint az. Ezért nem fakadhatott Kiss József lelkéből egész harmónia és egész, monumentális költészet.

És mégis költő volt ez a küzködő, szürke kis ember. Az isténeknben nem tudott hinni, de magában, a maga tehetségében, hivatottságában nagyon erősen hitt. A zsidóság ős lelkét nem tudta kifejezni, mert kiszakadt belőle, de ennek a kiszakadottságnak keserű átkát, a talajvesztettség, a hontalanság Ahasvér-tragikumát átélte és meghatóan kifejezte. És nem tudta kifejezni a magyar lelket sem, mert nem tudott egyé olvadni vele, de az utána való sóvárgásnak néhány felejthetetlen hangot adott. És azokban a ritka szerencsés pillanatokban, amikor elhallgatott egy-egy percre lelkében a kiszakadt gyökérszet vérenek csepegése, mikor tisztán egyéni fájdalomnak adott tisztán egyéni hangot, olyankor egy-egy egészen tiszta, szinte klasszikus csengésű akkord is elhangzott húrjairól. *A nápolyi emlék*, az *Ó mért oly későn?*, az *Intermezzo* hangjaira gondolok. Azt hiszem, hogy ezek a versek sokáig túl fogják élni a hangosabb, de múló sikerű balladákat.

Mi pedig, társai és utódai, kegyelettel őrizzük emlékét a költőnek, aki abban is, amit alkotott, abban is, amit megalkotnia nem adatott: hűséges kifejezője korának és nemzedékének.

2. VERSEK.

SÍK SÁNDORTÓL.

(Felolvasta az 1923 október 3-iki ülésen.)

Harangvirág.

Harangvirág az erdő közepén,
Az ünnepélyes hűvösön
Simitó szellőn meghajol felém
És rám köszön.

A kelyhünk színig boldog áhitat,
Harangozunk, két kis virág,
Páros harang a templomív alatt,
Halk estimát.

Megálljatok, kik halkan jártok itt,
A fák alatt, ti kedvesek,
Kik értitek az erdő titkait,
Rám nézzetek.

Hogy jó az erdő s szépnek lenni jó,
És jó az Isten és szeret
Harangvirágot és harangozó
Emberszivet.

Párommal én az erdő ünnepén,
Szentséges édes alkonyon
Csendben, harmatban, lilán és üdén
Harangozom.

S jó nektek, hogy mi, kis virágszivek
Lilák és boldogok vagyunk.
És értetek mi is, ti kedvesek,
Imádkozunk.

Áldás.¹

És a hegyen még egyszer visszanéztél
És megálltál és magasra emelted
Malasztos dús kezéd.

És szólottál : Utravalónak,
Szegec ostornak, örök ösztökének
Áldást hagyok neked :

Bélyeget irok nyugtalan szemedre,
Hogy bármit nézel, nézvéen meg ne állhass,
Amíg a látás hozzámig nem ér.

És törvényt irok szomjazó fülednek,
Hogy semmi hanggal meg ne békélj,
Míg ki nem hallod, hogy rólam beszél.

¹ Egy Istenről szóló ciklus befejező része.

Futó lábának rendelést vetek,
 Hogy menjen, menjen szerte-széjjel,
 Föld ezer útján nappal-éjjel
 Pihenhetetlen szenvedéllyel,
 Mig el nem ér hozzám megint.

És két kezetre jelet égetek,
 Hogy olthatatlan fájva fájjon
 És mindig-mindig mélyebb mélyre vájjon,
 Mig engemet ki nem tapint.

És szíveden élő parazsat gyűjtök
 Gyötrő és győzelmes jelül :
 Legyen a lelked minden kincessel terhes,
 De tenmagadra addig rá ne lelless,
 Mig énbőllem nem lesz újra teljes
 És tengerembe vissza nem merül.

Hazátlan folyók.

Eljön a nap,
 Amikor akik a hegyekben laknak,
 Bújdosó Dunának, keserű Tiszának
 Ekképen szólnak :

«Folyók, megálljatok!
 Állítsátok meg a vizek futását :

Vizeitek a mi szemünk vízből patakoznak,
 És mi akarjuk : akik arra lent lakoznak,
 A mi szemünk könnyét ne lássák!

Ne tudjanak halálíg szomorúnak,
 Ne lássák, hogy sírunk, mert ők csak sírni mernek,
 Ne tudják, hogy kezünk ökölbe dermed,
 Mert kezeik ökölbe nem szorúlnak!
 Folyók, megálljatok!»

És aznapon : kik messze lent lakoznak,
 Ott, ahová a nagy vizek sietnek,
 Szólni fognak a nagy vizeknek :

«Folyók, megálljatok!
 Mert könnyek zúgnak bennetek,
 Amik a boldog tájakon fakadnak,
 Ahol most könnyel vetnek és aratnak.
 Folyók, forduljatok,
 Kanyar vizekkel vissza verjete!

Nem kellene a könnyeik nekünk!
 Nálunk itthon vannak a könnyek :
 Halálnyomán a vízőzönnek
 Nem is maradt egyebünk.
 Mást küldjenek nekünk!

Ameddig könnyek feketítik a hullamérges vizeket,
 Míg föl nem forrnak a habok,
 Tűzkatarakták amíg nem ömölnek,
 Villámai az intéző Ökölnék,
 Addig ne lássunk titeket.

Folyók, forduljatok!»

Ének egy rút arcról.

Forgatag utcák nyüzsgése között
 Az emberarcok rengeteg erdejében
 Valami a szemembe villant :
 Egy szem, gyűlölködő,
 Alattomos, didergető,
 Akár a meztelen gyilok.
 Rám néz egy arc,
 Rút arc, kaján, setét, gonosz.
 Mint nyirkos újjak illete :
 Borzongat és taszít.

Szegény arc!
 Kegyetlen fátyol! Mi lehet mögötted?
 Ez a szegény szem mennyi rútat láthatott,
 Míg ennyi rútság ivakodta át!
 E fül, e száj, ez orr
 Ó mennyi rontó mérget szíhatott,

Hogy ennyi ártót tud fecselni szét!
 Hány durva kéznek hány ökölesapása
 Szaggatta szét e boldogtalan areon
 Az Isten arca mását,
 Míg ennyi vadság, ennyi gyűlölet
 És ennyi sárga undor ülte meg!
 Rettentő lajstrom ez az arc :
 Annyi embernek annyi bűneit
 Kiáltja ég felé!

Testvér, megállj! Hadd fogjam át
 Melengető testvérkezemmel
 Verejtékes, magányos újjaid,
 Én szólni akarok veled :
 Akarom hallani keserű titkodat!
 A szó kegyetlen zúzmarája
 Kimondva : boldogan megolvad vad ajkadon.
 Zord rejtvény, tán a kulcsod én vagyok.
 Vert életed kietlen sok *nem*-ére
 Tán ajkamon rügyellik az *igen*.
 Jőjj, fáradt bújdósó :
 Tán írva van, hogy bennem lelj hazát!
 Testvér, a kezedet!

Ninesen, sehol! Az arcok óceánja
 Összesodort és újra szétkavart.
 Egy pillanatra villant csak felém,
 Mint hulló csillag lobbanása,
 Mint denevér az éjszakában :
 Csak meglegyint és elsuhan.
 Csak siket arcok, értetlen szemek,
 És én csak nézek, nézek, valamit, ami nincs,
 Ezer testvér közt egyedül.

Alszik a sátor.

A vén hegyoldalon dörmögve bólogattak
 A százados fenyőfák. Jóságos este volt.
 A Garam mormogott. A sátor szűk nyílásán
 Széles, nagy huncut arccal benevetett a hold.

Az erdőn még dalolt egy elkésett rigó
 És frissen dudorászott víg éji szél körültem.
 A jóillatú szénán fölültem csendesen,
 A köpenyem ledobtam s a könyökömre dültem.

Körül a ponyva mentén álomrózsálla képpel
 (Pirosló aranyalmák) feküsznek a fiúk.
 Végigsimúl közöttük simogatón, fehérén
 Az édes holdsugár, mint egy szelíd tejút.

Az alvó sátoron, — virágos kertemen,
 Úristen drága kertjén — a hold fehér nyomában
 Halkan végigsuhan könnyű tekintetem
 S a pihegő fiúkat végigesókolja lágyan.

És éber két szemem virrasztó szeretettel
 Szemük zárt ablakán kopogtat nesztelen.
 S a zárt szemek beszélnek, a lelkek ajka nyílik.
 És áhitat fog el, szentséges félelem.

Még itt lebeg felettük a fészek illata,
 Az édesanyacsóktól melegek még az ajkak,
 De lenn a foghatatlan lélek-világ ölén,
 A termő mély melegben, ki tudja, hogy mi sarjad?

Álmukban most a játék izgalma úzi őket,
 A szálló fürge labda s a könnyű métabot,
 De tán csiráznak már a szem-nem-látta mélyen
 Jövő szent tűzcsirák, szűz gondolat-napok.

Verejtékes napon és éber éjszakán
 Imádkozó szívem amin annyit virrasztott :
 A gyenge szép gyökérből ki mondja meg, mi lesz,
 Ha esőt ad az Isten, kövér, meleg malasztot!

Ó drága szép palánták, szívem szerelmes kertje,
 Jövendő éjszakáján ki tudja, hogy mi vár?
 Itt, — itt a jó meleg, a sátor és a szívem,
 De kinn, — kinn dúvadak sorvasztó mérge jár!

És szívemben a messze magányos éjszakában
 Felénk fohászzkodó anyák mély szíve dobban,
 Keresztbe kulcsolódnak maguktól újjaim
 S remegő lelkemen imádság mécse lobban.

Kértem jóságos Atyja, ki nékem adta őket,
 Szeresd, végig szeresd az én plántáimat!
 Engedd, hogy úgy vihessem örök szivedre őket,
 Hogy tiszta szép szemükben megismerhesd magad.

ELNÖKI ÜDVÖZLŐ BESZÉD

Sík Sándor székfoglaló r. taghoz.

VARGHA GYULÁTÓL.

Kedves Társunk!

Midőn alapszabályaink értelmében székfoglalóját megtartotta, meleg szeretettel üdvözlöm, mint Társaságunk végleges, teljes-jogú tagját. A Kisfaludy-Társaság Önt jeles költői működésének elismeréséül választotta tagjai sorába. Méltán, mert érzéseinek nemes tisztasága, képzeletének szárnyalása s nyelvének zengő bája egyaránt valódi hivatottságról tesznek tanúságot. Ön irodalmunk megszentelt hagyományainak híve és folytatója, ha olykor kifejezéseiben az újabb költői irány keresett mesterkélttségéhez látszik hajolni, az a nyugtalan művész próbálgatása; de bizonyára hamar be fogja látni, hogy csak az egyszerű és természetes lehet igazán szép, s az erős, eredeti tehetség régi formákban is alkothat újat.

Ön erejének javát költészetünknek egy kevésbé művelt területén érvényesítette. A vallásos áhitat a magyar lélektől sem idegen. Nemcsak Berzsenyi fenséges Fohászzkodását említhetem, nincs nagy magyar költő, kinek lantján az Istenhez sovárgó lélek buzgósága meg nem zendült volna koronként, de igazi vallásos költőnk alig akad s ezeknél is a költői erő többnyire messze elmarad a vallásos érzés mögött. Önnél tökéletes a harmónia. A szívből felbuzgó áhítatos érzések valódi költői nyelv és ritmus szárnyain emelkednek ég felé. Költészetünknek nem csekély gazdagodása ez. De a hazafi-ézés tüze is ott lángol igen sok költeményében. Lehet-e a költészetnek hivatottabb papja annál, ki a két legszentebb oltáron, az Isten és haza oltarán gyújtja meg áldozati tüzét?!

Ön előtt, kedves Társunk, még hosszú pálya áll. Kövesse lelke sugallatát, haladjon szilárd léptekkel s ég felé emelt szemekkel azon az úton, mely mindig magasabbra vezet.

Sík Sándor válasza.

Méltóságos Elnök Úr! Tekintetes Társaság!

Mélységes meghatottsággal mondok köszönetet ezekért az oly tisztelt ajkáról jövő és oly nagyon megtisztelő szép szavakért, melyekre nagyon jól érzem, mennyire méltatlan vagyok. Egész nagyságában átérzem, milyen nagy kitüntetés és milyen nagy felelősség annak a Társaságnak tagjai közé tartozni, amelynek évkönyveit a magyar lélek történetének legragyogóbb nevei töltik meg. Teljes lelkemből fogok törekedni, hogy ezt a nagy dísz, legalább ezután, meg is érdemeljem.

HEINRICH GUSZTÁV EMLÉKEZETE.

PINTÉR JENŐTŐL.

(Felolvasta az 1923 november 7-diki ülésen.)

Tekintetes Társaság!

A Kisfaludy-Társaságnak lélekemelő hagyománya, hogy az elhunyt tag helyébe lépő új tag megemlékezik elődéről. Ez a megemlékezés lehet rövidebb vagy hosszabb, elvont általánosságú vagy szakszerűen részletes, aszerint, ahogyan az író feladatának legcélszerűbb megoldását föl fogja. Magam úgy véltem, hogy a megválasztás nagy tisztessége és elődömmnek munkában gazdag élete egyaránt megköveteli azt, hogy végigolvassam elköltözött társunk munkáit s a rendelkezésemre bocsátott időt egészen neki szenteljem. Nem annyira általánosságokat akarok tehát elmondani, mint inkább tényeket felsorakoztatni. Ez illik legjobban elődöm pozitív egyéniségéhez s bizonyára hozzám is, akit bizonyára sokkal inkább történetírói képességeikért választottak meg a Kisfaludy-Társaság tagjai közé, semmint költői csillogású tanulmányokért.

Feladatomban nehéz és hálátlan. Nehéz, mert boldogult tagtársunk olyan nagy arányokban dolgozott, hogy könyveinek és cikkeinek még elolvasása is hosszú időt lekötő munka. Hálátlan, mert Heinrich Gusztávra sokan nehezteltek még legjobbjaink közül is. De ravatalánál helyesen mondta egyik kiváló tanítványa: «Ember volt s bizonyára

voltak emberi gyarlóságai, hibái és tévedései, — ám a halálnak zord fenségével szemben hadd némuljon el a gáncs és engesztelődjék meg minden ellenérzés.»

*

Egy akadémiai emlékbeszédben olvastam a következő szép gondolatokat :

«Földi életünk korlátjai nem engedik, hogy tisztán és igaz mivoltában ismerjük meg az ember valóságát. Inkább csak a külső szín szerint, mintegy homályos vagy kicsinyítő tükörben, látjuk itt lenn embertársainkat. Míg közel állunk egymáshoz, jobbadán csak fogyatkozásainkba és gyarlóságainkba ütközik látásunk. Ami nagy, szép és kiváló az emberben, csak a földöntúli örök valóság fényességéből világít le reánk igazán. Onnan, a szellemek honából, tökéletesen ragyog le az igazság, mint éj homályából a hajnali csillag.»

Sajátságos, hogy mikor Heinrich Gusztávra gondolok, nem tudományos pályája tűnik fel először emlékezetemben, hanem egyénisége, emberi alkata, megjelenésének a mindennapiságtól annyira elütő eredetisége. Kevés ember volt tudományos életünkben hozzá hasonló. Alig egyet-kettőt hullámozott annyira körül az ellenségeskedés áradata. Sohasem állott egymagában, mindig akadt több-kevesebb barátja, de környezetének szűkebb testőrségével szemben állandóan ott vigyáztak minden lépésére az érzékeny pályatársak és a tudományos körökön kívül élő ellenséges írói csoportok. Ha úgy akarta volna, nyugodtan tölthette volna életét. De neki nem kellett a béke, mert ő nem akart mást adni, csak ami lényege volt. Játszva küzdött a tudományos problémákkal s mosolyogva állt a támadások elé. Annyi ellenséges indulat és megtorló szenvedély ellenére sem riadt vissza a küzdelemtől s még életének végső éveiben is az állhatatos bajvívó izgalmaival kereste az alkalmat a tudományos mérkőzésre. Olykor sebekből borítva húzódott vissza, de csak azért, hogy a legközelebbi alkalommal újból előretörjön és harcba szálljon tudományos meggyőződéséért.

Azok, akik ma férfikoruk deléhez közelednek, még a világon sem voltak, mikor Heinrich Gusztáv már híres ember volt : országosan emlegetett filológus, nagytekintélyű pedagógus, rettegett kritikus és fáradhatatlan irodalomtörténetíró egy személyben. Mire mi felnőttünk és munkába kezdtünk, akkorára ő az újabb könyvek, tanulmányok, cikkek, beszédek, bírálatok, viták egész halmazával szaporította érdemeinek sorát és ellenségeinek tömegét. A mi ifjabb nemzedékünk nem sorakozott a támadók táborába s óvakodott attól, hogy perbe szálljon vele. Munkáságát bámultuk, őt magát szerettük s nem tudtuk egészen megérteni azt

a komor ingerültséget, mely ezt a külső megjelenésében annyira vonzó s a társas érintkezésben annyira szeretetreméltó embert körülvette.

Elevenebb szellemű, ötletekben gazdagabb, hirtelen visszavágásokra talpraesetten készebb egyéniség alig akadt még egy a magyar filológusok eddigi táborában. Olyan elmeéllel vitatkozott, mely ritkította párját. Elvetve minden tekintélytartást, pusztán érveinek ellenállhatatlan fordulataival és kedélyének páratlan frissességével szabott irányt a tudományos eszmecseréknek. Humora tavaszi világot varázsolt a legéletuntabb embercsoportokba, csak gyilkos iróniája eszméltette rá hallgatóságát, hogy a kedélyesség és szellemesség virágbokrétaí tele vannak tövissel és csalánnal. A hír, a maga lopva-bujdokló futása közben, egyre jobban növekedik és mire személyi megbántás alakjában oda jut, ahova voltaképen nem is szánták, méregpohárrá válik azok számára, akiknek névéhez kapcsolódik. Heinrich Gusztáv ellenségeinek tábora legnagyobb részben azokból az írókból toborozódott, akik fájdalommal hallották, hogy a nagynevű tudós ismét kipróbálta rajtuk elháríthatatlanul cikázó ötletességét.

A túlságba vitt őszinteség — vegyítve a szarkasztikus hajlam zuhanyag gyanánt omló aforizmáival — éppen elég arra, hogy valaki hamarosan belekerüljön az ellenséges érdeklődés középpontjába. Heinrich Gusztáv elmésségével csodálatot ébresztett maga iránt, de metsző gúnyolódásával ellenségévé tette nagyon sok tisztelőjét. Halálos sebeket osztogató szellemessége sok borús órának lett okozója.

Miféle tehetség lehet az, milyen erő és mekkora hatalom, aki ilyen körülmények ellenére is könnyedén föl tud jutni a tudományos elhelyezkedés legmagasabb polcaira. Ebben a férfiúban a maga ellentmondást keltő egyéni sajátosságai mellett kellett lennie olyan elismerést parancsoló erkölcsi erőnek és szellemi termelőképességnek is, amely visszaverhetlenné tette előretörését az ellene feszülő ellenséges indulatokkal szemben.

*

Heinrich Gusztáv a kiegyezés idején tűnt föl irodalmunkban. Pesti német polgáresalád gyermeke volt, pesti középiskolába járt s külföldi egyetemi tanulmányainak befejezése után a pesti evangélikus gimnáziumban kezdte meg tanári pályáját. Ez 1867-ben történt. Ekkor indult meg tudományos munkássága. Hat évig az evangélikus gimnáziumban tanított, két évig a tanárképzőintézet gyakorló-főgimnáziumában, azután elnyerte a budapesti egyetem németnyelvi és irodalmi tanszékét.

Az egyetemen kívül különösen sokat munkálkodott az Országos Közoktatási Tanácsban és a Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságban. A Budapesti Philologiai Társaságnak egyik alapítója volt, a Pædagogiai

Társaságnak ujjászervezője : mindkettőnek egyúttal elnöke is. A Magyar Tudományos Akadémiában mint főtitkár és mint az Irodalomtörténeti Bizottság elnöke hosszú időn keresztül irányította a tudományos törekvéseket.

Pályája első felében különös kedvvel *iskolaügyi kérdésekkel* foglalkozott. Németországban élénken figyelte a közoktatás állapotát s mindazt, amit ott jónak talált, iparkodott meghonosítani hazánkban is. A középiskolai és egyetemi kérdések, a pedagógia és kultúrpolitika gyakorlati vonatkozású problémái egyaránt foglalkoztatták. Az Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönyébe, Egyetemes Közoktatási Szemlébe, Magyar Pædagiába számos tanulmányt írt s külföldi folyóiratokban és hírlapokban is igen sok cikket adott közre a magyar közoktatásügy állapotáról. Az 1860-as évek végén a Tanügyi Füzeteket, az 1870-es években a Magyar Tanügyet szerkesztette : ma elfeledett folyóiratok, akkor a pedagógiai gondolkodás újjáteremtői. De nem állt meg a szerkesztésnél és cikkírásnál, a reformjavaslatoknál és tanügyi értekezleteknél. *Iskolakönyvei és jegyzetes szövegkiadásai* úttörő munkák voltak s ezért neve a magyar tankönyvirodalom fejlődésében is emlékezetes név marad mindvégig. Ezt az érdemét csak az kicsinyelheti, aki nem vet számot azzal, hogy egy-egy jól sikerült iskolakönyv mennyire hozzá tud férközni a tanárok és tanulók lelkéhez. Sok kiváló emberünk elsősorban valamelyik kedves középiskolai könyvének köszönheti tudományos és irodalmi érdeklődése első fejlődését. A Heinrich Gusztáv által kiválogatott német olvasmányok gyűjteményei, sokoldalú magyarázataik, a legszebb német balladák, románcok és drámák jegyzetes kiadásai egyrészt jelentékeny nevelő erővel hatottak ifjúságunkra, másfelől minták gyanánt szolgáltak a magyar költők magyarázóinak. A bevezetések és jegyzeteket nyújtó középiskolai magyar szövegkiadások ezen a nyomon indultak meg, hogy alaposságukkal és elevenégükkel rövid időn belül teljesen utólrérjék magukat a német mintákat is, melyekből Heinrich Gusztáv példaadó munkássága kisarjadt.

Heinrich Gusztáv hatása mindenestre az *egyetemen* volt a legerősebb. A hallgatóság nagyon szerette előadásait. Rendkívül világosan, tetszetős közvetlenséggel és nagyon elevenen beszélt. 1873-tól kezdve a világháborúig úgyszólván minden érdemesebb német filológus tőle tanulta hazánkban a német irodalom történetét egyetemi évei alatt.¹

¹ Egyetemi tanárságának emlékét őrzi az a gyűjteményes munka, melyet tanítványai bocsátottak ki haláljuk jeléül, mikor közel félszázados tanári működés után vissza vonult egyetemi tanári székéből : a *Philologiai dolgozatok a magyar-német érintkezésekről*. (Szerk. Gragger Róbert, 1912). Ezt a kötetet Heinrich-

A filozófiai karról távozó jelesebb tanítványait az *Egyetemes Philológiai Közlöny* köré csoportosította. E folyóirat megteremtése, irányának kijelölése, munkatársainak és olvasóinak egybegyűjtése és együtt-tartása a legnehezebb, de egyúttal a legfényesebben megoldott feladatok egyike volt tudományos életünkben. Mikor a folyóiratot Heinrich Gusztáv és Ponori Thewrewk Emil 1877-ben megindították, nem volt sem pénzük, sem munkatársuk, sem közönségük. Céltudatos kitartásuk mégis meghozta gyümölcsét, mert önzetlenül és leleményesen dolgoztak. A folyóirat köré lassankint a lelkes tanítványok egész serege sorakozott, addig ismeretlen tudományzakok kezdtek virágozni Magyarországon, a régi tudományágak viszont tisztultabb módszerű kutatókat nyertek. Évtizedről évtizedre nőtt a folyóirat tekintélye s egyre jobban izmosodott az egyetemes érdeklődésű filológiai munkásság.

A német irodalomtörténet terén Heinrich Gusztáv témáinak sora kimeríthetetlennek látszott. A gót bibliafordítástól kezdve a legmodernebb német regényírókig minden irodalmi mozzanat lekötötte érdeklődését. A középkori líra, epika és dráma maradványain kívül különös kedvvel mélyedt Lessing, Herder, Goethe, Schiller, Körner, Heine, Lenau és Grillparzer munkásságának elemzésébe.

Kisebb értekezései inkább ismertető célzatúak és összefoglaló jellegűek. A legjobb külföldi szövegkiadások és filológiai magyarázatok alapján tájékoztatta a magyar szakközönséget az érdeklődése körébe vont tételről. A magyar vonatkozásokra még a látszólag összekapcsolhatatlan témáknál is gondosan ügyelt.

Nagyobb tanulmányai közül filológiai módszerességével kitűnik két értekezése: *Eitzelburg és a magyar hunmonda* (1882) s a *Kudrun* (1885). Az előbbivel lényegesen elősegítette hunmondáink eredetének megvilágítását, az utóbbiban a német monda és eposz köré fűződő kérdésekről szólt. Tudományos módszere mind a két értekezésében mintául szolgálhatott kortársainak.

Faust-tanulmányainak négy évtizedre terjedő eredményeit 1914-ben adta közre végleges szövegezéssel. A Faust-monda föltűnését, vándorlását,

emlékkönyv néven ismerik a szakkörök, de voltaképen nem emlékkönyv, mert hiányzik belőle az ilyen kiadványok egyik legfontosabb része: a megtisztelt tudós irodalmi munkásságát egybeállító bibliografia. A szóban forgó kiadványnak egyik legértékesebb cikke az lett volna, amelyik kimerítően közli, hogy az évek sorrendjében mit írt Heinrich Gusztáv s ennek a dúsgazdag irodalmi munkásságának kik voltak a legnevezetesebb méltatói. Ettől eltekintve, az emlékkönyv kiválóan gazdag tartalmú. Közleményei sokoldalúan megvilágítják a magyar szellem és a német szellem egymásra gyakorolt hatását.

elrejtőzéseit és fölbukkanásait igazi széles látókörű világirodalmi álláspontból vizsgálta. Az ókor, középkor és újkor Faustjai, a különböző nemzetek népköltészetének és művészi irodalmának csodatevő doktorai egymásután jelennek meg tanulmányaiban, értékes történeti és esztétikai magyarázatokkal kísérve. A sok idegen ördögös mellett méltó helyet talál a magyar Faust is: Hatvani István.

Összefoglaló tudományos munkája, *A német irodalom története* (1886—1889), befejezetlenül maradt. Olyan széles alapokon kezdte meg fölépítését, hogy két kötet közrebocsátása után elkedvetlenedett folytatásától. Művében a XVII. század végéig haladt, figyelemmel kísérve mindenütt a legújabb kutatások eredményeit. Mindenesetre elismerést érdemlő vállalkozás. Kár, hogy azóta sem lépett nyomába senki német filológusaink közül.

Ma is súlyosan érezhető hiány irodalmunkban, hogy nincs meg az idegen költők fordítóinak — minden egyes külföldi verses és prózai mű eddigi magyar tolmácsolásának — teljes címjegyzéke. Még a szakemberek is tájékozatlanok aziránt, milyen időrendben és hányszor fordítottak le jelentékeny és kevésbbé jelentős külföldi munkákat nyelvünkre. Egyik-másik költeménynek van nyolc-tíz jó fordítása, más költeménynek egyetlen egy sincs: mégis, ha valamelyik műfordítónk hozzálát a munkához, nem a hiányt igyekszik pótolni, hanem újból azért töri magát, amit őelőtte már mások jól vagy nála is jobban elvégeztek. Heinrich Gusztávnak könyvészeti egybeállításai — *Schiller hazánkban*, *Lessing hazánkban*, *Wieland hazánkban* — mintákat adtak az ilyen tudományos és egyben gyakorlati értékű fordítói serégszemlére. Ezek a dolgozatok alkalmasak lettek volna arra is, hogy valóra váltsák egy teljes magyar fordítás-jegyzék gondolatát; sajnos nem akadt sem szerző, sem kiadó, aki rászánta volna magát az áldozatra. A könyvészeti egybeállítások iránt tudományos köreinknek sohasem volt elég érzékük, pedig ezt nemcsak a multban szenvedte meg tudományos életünk, hanem még inkább meg fogja szenvedni a jövőben. A rendszeres és teljes bibliográfiák és repertóriumok nélkül olyan a tudomány, mint az a vezérkar és az a hadsereg, amely térkép nélkül, csak úgy vaktában vág neki egy meghódítandó ország ismeretlen vidékeinek. A jó hadvezetőség inkább az egyenruhák cifraságából enged, de a térképeket idejekorán beszerzi; vajha a magyar tudományos élet vezérei is inkább a repertoriális kiadványok tervszerű megjelenését mozdították volna elő sok bőbeszédű tanulmány és csekélyértékű alkalmi munka kiadása helyett.

A magyar és német szellemi kölcsönhatások tudományos vizsgálatában Heinrich Gusztávnak évtizedeken keresztül oroszánrésze volt. *Magyar elemek a német költészetben* című tanulmányában (1909) össze

is gyűjtötte a mi tájainkról szomszédainkhoz sodródó nevezetesebb irodalmi motivumokat. Az Árpádok korától kezdve a kiegyezés koráig számos magyar vonatkozás bukkan elő a német költészetből: nevek és helyek, események és azok megítélése, emlékek és hangulatok. Azután a földünkkel és történetünkkel szorosabb kapcsolatban álló költők: Körner, Lenau, Beck, Hartmann. A lappangó adatokat helyes formába öntve találó jellemzésekkel tárja elénk a tanulmány.

A német irodalmon kívül az angol és olasz irodalommal is szívesen foglalkozott. A híresebb vándormondákról, Ossiánról, Shakespeareról több olyan tanulmányt írt, amelyeknek a művelt nagy közönség is hasznát látta. Szakszerű irodalmi elemzéseit itt-ott emelkedettebb előadású részletekkel tette vonzóbb hangúakká.

Világirodalmi tanulmányai keltették föl benne egy nagyszabású *Egyetemes irodalomtörténet* megindításának eszméjét. A vállalat első kötete 1905-ben jelent meg, a további három kötet is elég gyorsan került ki a sajtó alól, csak éppen a befejező kötet, a magyar irodalmat tartalmazó ötödik rész, késett évről-évre. Az első magyarnyelvű világirodalomtörténet megjelenése tetemes hiányt tüntetett el irodalmunkban. Az irodalmi műveltség terjesztésén kívül módot nyújtott ez a vállalat arra is, hogy egyes kiváló magyar tudósok beszámoljanak világirodalmi tanulmányaikról. Mint a légtöbb gyűjteményes munkában, ebben is sajátosságosan váltakoznak a jobb fejezetek a gyarlóbbakkal. A szerkesztő nem egyszer kénytelen volt beérni a megfelelő szakemberek hiánya miatt gyöngébb munkaerőkkel s így a vállalatnak több rendbeli támogatást kellett elszenvednie. De a szerkesztő végre is nem tehet arról, ha családik valamelyik tudományos íróban, vagy ha munkatársai a maguk lelki fegyelmezetlenségével és akaratos külöнкödésükkel nem képesek alkalmazkodni a közös megállapodásokhoz. A szerkesztő azonkívül bajosan bírálhatja felül apró részleteiben is egyes specialisták adatait és fejtegetéseit. Írni pedig — azaz: olvashatóan írni — még kevésbé fogja megtanítani azt a tudóst, aki azt hiszi, hogy munkája csak akkor kellő súlyú, ha minden mondatán kétszer-háromszor kell végig gyötrődnie az olvasónak. Fájdalom, még ma is ott vagyunk, hogy neves tudományos szerzők sem képesek világosan kifejezni gondolataikat. A szakszerű kifejezésekkel zsufolt tekervényes mondatok fölényes göggel nézik le a rövidségével megnyerő és egyszerűségében annál hatásosabban jobban magyar beszédet.

Ebben a vállalatban jelent meg *Heinrich Gusztáv teljes német irodalomtörténete*: az első és mai napig egyetlen magyarnyelvű munka, mely egységes áttekintésben ismerteti a német irodalom fejlődésének fontosabb mozzanatait. A forrásműveknek, segéd munkáknak s általá-

ban a szakirodalomnak felsorolása hiányzik belőle, pontosabb bibliográfiát és adatszerű alátámasztást sem kapunk, de szerzőjének nem is a szigorú tudományos rendszerezés volt a célja, hanem az, hogy egy szellemi kutatásban gazdag emberélet végső eredményeit könnyen élvezhető alakban adja át a német irodalom iránt érdeklődő művelt olvasóknak. Régebbi kétkötetes irodalomtörténeti munkája mellett voltaképpen ez az összefoglalása az, amely legjobban meg fogja őrizni emlékét.

De Heinrich Gusztávban nemcsak nemzetünknek első kiváló modern filológusát — úttörő germanistáját — tiszteljük, hanem az összehasonlító irodalomtörténet magyarországi művelőinek mesterét is. Történeti érzéke megóvta a magnélküli pszichologizálástól, pozitív tudása megmentette a zsurnaliszta esztétizálástól. Ellensége volt a filozófiai mezbe burkolt frázisoknak, megvetette a szellemeskedő irodalomtörténeti tárcaírást. Ahol mások hipotéziseket koholtak és lírizáltak, ott ő összefüggéseket keresett és reális eredmények föltárásával tisztázta a kérdéseket.

Hogy milyen kitünő jártassága volt a magyar irodalom történetében, mutatják többek között ennek a tudományszaknak körébe tartozó bírálatai is. Szilády Áronnak a Régi Magyar Költők Tárában megjelent szövegkiadásairól és magyarázó jegyzeteiről ő írta a legmagvasabb kritikákat. Ezek nemcsak érdemes szakszerű bírálatok voltak, hanem helyenkint egész tudományos értekezéssé bővültek s egyes kérdéseket jelentékenyen továbbfejlesztettek a megoldás felé. A magyar irodalomtörténet elsekélyesedésére s az igazi történeti érzék nélkül szűkülködő tárcaeszerű irányra itt is kitért. «Irodalomtörténetírásunk — úgymond az Egyetemes Philológiai Közlöny 1886. évfolyamában, Szilády Áron egyik kötetének bírálata közben — nagyon siralmas . . . Először úgynevezett irodalomtörténezeinknek nincs semmi filológiai műveltségük s képzettségük ; másodsor túlteng mindenfelé a fecsegő, üres esztétizálás, mely azonban az esztétika legprimitívebb elemeivel sincsen tisztában és a lapos életrajzírás, mely Toldy biográfiai adatait úgynevezett pszichológiai lével föleresztí ; és harmadszor ijesztő az általános irodalomtörténeti tudatlanság, mely valóban hihetetlen gyümölcsöket képes érlelni. Irodalomtörténetírásunk ez állapota, melyet külön e célnak szolgáló folyóirat — a Figyelő — fönttart és még fejleszt, jó részben a kritikának is bűne, mely e tudományszak termékeit sohasem vette komolyan és fölburjánozni, sőt tekintélyre vergődni engedte az üres fecsegőket és nagyszavú ignoránsokat.»

A XVI. századi magyar irodalom ismerete sokat köszön fáradhatatlan olvasókedvének és nyomozó hajlamának. Boccaccio-átdolgozásaink méltatása, Bornemisza Péter Elektra-fordításának mibenléte, a

Theophania forrásának föl kutatása, a Ponciánus Históriájának szövege és több széphistóriánk meséje mellett különösen a Toldi-monda kérdése foglalkoztatta. Az Egyetemes Philologiai Közlöny hasábjain 1879-ben rámutatott a német Kurzibold-mondával való hasonlóságára és arra, hogy az Ilosvai Selymes Péter verses elbeszélésében megörökített magyar bajnok alakja és tettei mindenesetre összeolvadtak idegen hősök tetteivel és alakjaival. A Kurzibold-föltevésre később maga sem helyezett súlyt, elég öröme volt abban, hogy értekezése másokat kutatásra serkentett s ezzel irodalomtörténetünk legérdekesebb problémáinak egyike lassankint kibontakozott a ködös találgatások bozótjából. Az újabb kutatók dolgozatait minden alkalommal mélyrehatóan ismertette s ilyenkor értékes új szempontokat vetett föl. Főleg azzal szerzett érdemeket, hogy tisztázta a történeti és mondai Toldi Miklós alakjához fűződő homályos határkérdést. A monda helyes magyarázatára nézve kijelölte a fő szempontokat, szóval elméletileg rendezte azokat a kereteket, melyeket a gyakorlati mondatutatásnak ki kellett tölteni pozitív megállapításokkal.

Másik kedvelt korszaka volt az *irodalmi megújulás ideje*. A magyar drámatörténeti kutatók útját ő egyengette Dugonics András drámáinak filológiai elemzésével. Ő mutatta ki, hogy Dugonics András drámái csak nyelvükben és hőseik neveiben magyarok, egyébként pedig német színművek átdolgozásai, lévén Dugonics Andrásnak az az álláspontja, hogy idegen regényhősöknek vagy drámái személyeknek ajkára nem lehet magyar beszédet adni. Dugonics András nem azt találta furcsának, hogy a XVIII. századi velencei tábornokot, gróf Loredánót, elkeresztelte Toldi Miklósnak és az egész érzékeny színpadi történetet áthelyezte Corfu szigetéről Szeged városába, hanem az tűnt volna fel előtte kómikusnak, ha a corfui urak és hölgyek történetét magyaritás nélkül mutatja be a magyar közönség előtt. «Nincs előttem nagyobb éktelenség — mondta a lelkes hazafi — mint mikor egy ánglust német ruhába avagy spanyolországi embert széles bugyogójába magyarul szólítani hallok s füleimben a sok Don Pietrók és Don Gonzálek hangzanak.» Heinrich Gusztáv Dugonics-tanulmányai nemcsak tartalmi értékük miatt nevezetesek, hanem azért is, mert mintát adott bennük a módszeres irodalomtörténeti kutatásra. Ezeknek az úttörő módszerű tanulmányoknak kapcsán kezdett lassankint feltűnni és megerősödni az a filológiai irány, amely szembehelyezkedett az addigi esztétizálással és lehatolt minden egyes kérdés gyökeréig. Régebben az divatozott, hogy a irodalomtörténetíró elővette egy-egy régibb író munkáját, figyelmesen végig olvasta s azután elmondta róla, hogy mi a tartalma az illető munkának, milyen az író stílusa és hol vétett a szerkezet szabályai ellen. Heinrich Gusztáv föl-

lépése óta bajos volt ilyen kényelmes módszerrel hozzáfogni egy kérdés megoldásához. Ő annyira beláttatta az írók eredetiségének és az esetleges idegen hatás számbavételének fontosságát, hogy a komolyabb kutatók meg sem indultak az irodalmi összefüggések pontos kiderítése nélkül.

Dugonics Andrásról szóló megállapításai egyúttal irányjelölők voltak a többi régi magyar író szerzői eljárásának nyomozásában is. Világosabb lett számos megújodás-korabeli literátor irodalomtörténeti helyzete. Hogy maga Heinrich Gusztáv milyen nagy kedvvel mélyedt el magyar költők életrajzi adatainak egybeszedésébe és munkáik méltatásába, mutatják többek között az Aranyosrákosi Székely Sándorról, Kármán Józsefről, Berzseuyi Dánielről, Kisfaludy Sándorról és Kisfaludy Károlyról festett írói arcképei s Mészáros Ignác, Versegly Ferenc, Kazinczy Ferenc és Katona József munkáiról írt értekezései.

A *Magyar Remekírók* ötvenöt kötetes gyűjteménye is az ő szerkesztésében jelent meg. Hatalmas költői sorozat ez, a Franklin-Társulat egyik sikerült vállalata. A szerkesztő biztos kézzel dolgozott mind nemzeti klasszikusaink kiszemelésében, mind a bevezetést és jegyzeteket készítő munkatársak egybegyűjtésében. A kötetek során ő rendezte sajtó alá széles látókörű bevezető tanulmányokkal Kármán József, Berzsenyi Dániel, Kisfaludy Sándor és Kisfaludy Károly munkáit.

A millénium idején indította meg a *Régi Magyar Könyvtárt*. Ami Volf György Nyelvemléktára volt a középkori magyar szövegekre nézve, az lett ez a vállalat a XVI., XVII. és XVIII. századiakra vonatkozólag. A nyelvtudós és irodalomtörténetíró egyaránt haszonnal forgathatta, mert a szerkesztő nem az átíró szövegközlés híve volt, hanem betű szerint adatta közre az eredeti szövegeket. Míg a Régi Magyar Költők Tára és számos más kiadvány modernné alakította a régi helyesírást, a Régi Magyar Könyvtár sajtó alá rendezői teljesen megbízható egykorú szövegeket nyújtottak. A vállalat legértékesebb kötetei azok, melyeket Heinrich Gusztáv adott ki szakszerű bevezetésekkel: Aranyosrákosi Székely Sándor eposza, a Poncianus Históriaja, Bolyai Farkas Mohamed-drámája, Kazinczy Ferenc Tübingai Pályaműve és a Szép Magelona. Szövegkiadásai a lelkiismerets filológust, magyarázatai a széleskörű olvasottságú és megvesztegethetetlen ítéletű irodalomkutatót dicsérik.

Eseményszámba mentek Heinrich Gusztávnak a Budapesti Philológiai Társaságban mondott *elnöki megnyitó beszédei*. Ezekben több alkalommal igen behatóan bírálta a filológia és különösen a magyar irodalomtörténet helyzetét hazánkban. A kritika jogcímét senki sem vitathatta el tőle, mert hiszen maga is az irodalomtörténet tanára volt, is-

merte a külföldi tudományosság minden törekvését, sőt végső eredményben a magyar irodalom multjának kutatói között is kiváló érdemeket szerzett.

Aki kedveli az elnöki megnyitó beszédek diplomatanyelvét, mindenestre kifogásolhatja, hogy a tudósoknak még a legkisebb észrevételekre is kényes társadalmában akadt olyan tekintélyes férfiú, aki nemcsak bizalmas körben merészelte tárgyalni a megbotránkoztató jelenségeket, hanem volt bátorsága a nyilvánosság előtt is megmondani az igazságot. Nem a maga érdekében tette, hanem a közjóért. A hallgatás kényelmesebb mesterség lett volna. De azért volt férfi és azért volt igazi irodalmi vezérember, hogy megvesse azt az óvatosságot, mely más tekintélyeknek korlátlan népszerűséget és dicsőséges nyugalmat szerzett ugyan, de irodalmunk számára a bizonytalanságot, elposványosodást, téves utakon való bolyongást és gyászt jelentette. Az ilyen ember természetesen rendbontó, visszavonást szító, bárdolatlan hangú, fékezhetetlen reformdühben szenvedő, szabadszájú, cinikus, tiszteletlen magatartású, a hírlapok gyűlölködő támadásait felkorbácsoló, a magyar irodalmat semmibe vevő, sőt még csak nem is magyar ember. Magától értetődőleg antiszemita is. Ha Heinrich Gusztáv nem lett volna olyan edzett idegzetű ember, hamar elsöpörték volna a szereplés mezejéről. Így azonban meg kellett hallgatni — ha mindjárt méltatlankodva is — fölötte kellemetlen nyilatkozatait.

Heinrich Gusztáv évtizedeken át elégedetlenül szemlélte a magyar irodalomtörténetírók, monografusok, értekezők, bírálók és adatgyűjtők munkáját. A nyelvek és irodalmak egész világát felölelő filológia — szerinte — hiába hozta meg gyümölcseit a magyar irodalom kutatói számára. 1887-ben nagy ingerültséget keltett a magyar irodalomtudomány essayszerű művelőinek sorában az az elnöki megnyitója, amelyben alapos megokolással azt fejtegette, hogy magyar irodalomtörténet volta képen nincs, mert a népszerűsítő, szellemeskedő, szépirodalmi sallangokkal kényeskedő irány teljesen elnyomta ennek a legnemzetibb tudománynak komoly részét és történeti jellegét. A magukat történetíróknak vagy legalább életrajzíróknak képzelő belletristák, zsurnaliszták és dilettánsok megállottak a kezdet kezdetén. Irodalomtörténetünk csak igen csekély részben tudomány, nagyobb része csupán felszínesen hozzászóló alanyi vélekedés. Az üres frázis és az alaposabb képzettség nélkül szűkölködő fecsegő-esztétizálás a magyar irodalomtörténetírás főelemei. Mindenfelé általános szólamokkal és esztelen szellemességekkel találkozunk. Hamis és elavult szempontok minden oldalon.

Mikor a budapesti egyetem filozófiai karának sikerült — jórészt az ő sürgetésére — a második magyar irodalomtörténeti tanszéket

felállíttatn, ia Budapesti Philologiai Társasággal köszönetet szavaztatott a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak. Ekkor mondta el — 1905-ben — azt az elnöki megnyitóját, mely ismét olyan lehangoló bírálata a magyar irodalomtörténetírás akkori állapotának.

Nem nagy a mi irodalmunk — úgymond — és mégis hol vagyunk tudományos tárgyalásában. Helytelenül cselekedtek-e ilyen viszonyok között azok, akik az ország első egyetemén megteremtették a második magyar irodalomtörténeti tanszéket, azt remélve, hogy két szakerő az egyetemi katedra kényelmes helyzetében többet fog alkotni, mint esetleg csak egy? Rosszul gondolkodnak-e azok, akik azt óhajtják, hogy a fiatal nemzedék komoly kiképzésben részesüljön, mert hiszen a mai ütemben megérheti ez a nemzet a XXI. századot is és még sem lesz irodalomtörténete sem a XIX., sem a XX., sem a megelőző századokról. A mai magyar irodalomtörténetben mindenütt hézag tátong. Több mint félszázada, hogy Toldy Ferenc hozzáfogott egy tudományos magyar irodalomtörténet megírásához, de műve töredék maradt. Ma is ugyanott vagyunk, ahol Toldy Ferenc volt, mert ma sincsen irodalomtörténetünk, mely a tudomány igényeinek nemhogy megfelelné, de legalább megfelelni akarna. A legfurcsább, hogy még az anyag kiterjedése tekintetében sem haladtuk meg Toldy Ferencet — az ő középiskolai tankönyvét — s nem akadt magyar ember, aki a XIX. század második felének irodalmát tárgyalni akarta, esetleg merete volna. Kétségtelen, hogy ma többet tudunk, mint Toldy Ferenc, látóköriünk tágasabb, esztétikai műveltségünk értékesebb, de mind ez részlet, mind többé-kevésbbé apróság. Míg a külföldön egyre-másra jelennek meg az összefoglaló tudományos irodalomtörténetek, nálunk erről szó sincsen: amit Toldy Ferenc nem csinált meg, azt az újabb nemzedékek sem csinálták meg. «Nem tudom, van-e még művelt nemzet az öt földrészen ilyen állapotban legfontosabb nemzeti kincsét, költészetét és irodalmát illetőleg; én ilyen nemzetet nem ismerek.»

1907. évi elnöki beszédében olvassuk a következőket. Maholnap harminc esztendeje, hogy Toldy Ferenc elhunyt s mi ma is ott vagyunk, ahol ő megállott. Azóta óriási mértékben bővült az anyag, számos értékes monográfia készült el, egyes becses tanulmányokban sincs hiány, de a forrásoknak és részlettanulmányoknak egységes tudományos munkává való földolgozása még mindig késik és még mindig nincsen magyar irodalomtörténetünk, mely a tudomány igényeinek legalább annyira megfelelné, mint a milléniumi Magyar Történelem a szomszédos szak-tudomány terén. «Ne higgyünk, tisztelt barátaim, azoknak a túlságosan bölcsseknek, akik ilyen vállalatot korainak mondanak, mert irodalmunknak még sok részlete nincsen teljesen föl kutatva és tisztába hozva. E kifogás.

száz esztendő mulva is jogos lesz . . . Ha Koberstein és Gervinus a mult század huszas és harmincas éveiben így okoskodtak volna — pedig lett volna erre alapos joguk, mert mikor hatalmas munkáik megírásába fogtak, a középkori rendkívül gazdag német irodalom nagyrészt csupa megfejtetlen talány volt — ha, mondom, e nagy, lelkes és merész tudósok így okoskodtak volna, valószínűen a németek is ott volnának, ahol ma mi szegény magyarok még mindig vagyunk, hogy t. i. nemzeti irodalmunk tudományos földolgozását szégyenkezve kellene nélkülözniök.»

1910. évi elnöki beszédét Gyulai Pál emlékének szentelte. Ilyen szűk térre szorítva kevesen jellemezték jobban a kiváló kritikust és érdemes költőt. Hogy milyen közvetlen és őszinte, milyen helyesen jellemző és kevés szóval sokat mondó lehet az emlékbeszédíró, a nélkül, hogy kegyeletlen volna, erre ez az elnöki beszéd nem mindennapi példa. Ebben írja Gyulai Párról mint emberről a saját magára is annyira jellemző sorokat: «Mindig meggyőződésének volt az embere és mindig volt bátorsága ezt a meggyőződését nyíltan mindenkinek szemébe kifejezésre juttatni. Ebben annyira ment, hogy valósággal kéjjel ragadta meg az alkalmat, midőn a közfelfogással ellentétes véleményt nyilváníthatott vagy valakinek kellemetlen dolgot mondhatott. A személyes érintkezésben még sokkal erősebb és lelkesebb polemikus és kritikus volt, mint nyomtatásban megjelent polemiái és kritikái alapján gondolhatnók. Innen van, hogy társasága oly eleven, oly ösztönző, oly termékeny volt . . . Vagdalt jobbra és balra és rendkívül örült, mikor nyílt szavával valakit sarokba szoríthatott vagy kényes helyzetbe juttathatott. És e folytonos támadásaiban vagy csipkedéseiben nem vezette rosszakarat vagy a sértés szándéka, hanem egyedül igazságérzete, mely nem engedte, hogy valamit elhallgasson, amit nem helyeselhetett, ha ez másoknak rosszul esett is.»

Heinrich Gusztáv is elemében érezte magát, ha nekitámadhatott egy-egy felületesen dolgozó írónak. Kritikai működése sok keserűséget okozott, tudományos vitái fölingerelték ellene számos kortársát. Véleményét a legkevésbé sem iparkodott enyhe formába öltöztetni. «A szerzőnek — mondja egy tankönyvíróról — fogalma sincs a német grammatika tudományáról, melynek terén annyi tájékozottsága sincsen, hogy helyesen másolni tudjon . . . Hogy azután ilyen könyvek alapján és ily tanárok kezében a német tanítás eredményes nem lehet, azt kár volna bővebben fejtegetni. A tényleges állapotok teljesen fel is mentenek az ily fejtegetés alól.» — Egy másik tankönyvkészítő olvasókönyvéről többek között írja: «Hogy a szerző képes volt a szóban forgó olvasmányt fölvenni, ez az egy adat maga is oly műveletlenségről és ízléstelenségről tanúskodik, mely valóban imponál.»

Effajta bírálatai még a nyájasabb hangúak közé tartoztak. Amint nem fukarkodott a dicsérettel, ha komoly munka került ítélete elé, olyan kegyetlen vágásokkal terítette le a tudományos köpeny alá rejtőző üreséget. Képzeltetni az ingerült fölzúdulást, mikor nem is egy ember ellen, hanem egész csoportokkal szemben foglalt el ellenséges állást. Amikor például így írt az egyik újonnan meginduló kritikai folyóiratról: «Bírálatainak túlnyomó többsége kissé gyarló, üres, kellő szakismeret és találó ítélet nélkül szűkölködő. Ezenfelül nincsen hiány nagyhangzású, de sületlen frázisokban, milyenek eddigelé csak napilapokban voltak olvashatók. Általában feltűnő az új vállalatnak zsurnalisztikai jellege: felületes, kapkodó, semmitmondó, sokszor reklámszerű. Egy pár kitűnő cikk, mely az eddigi számokban megjelent, csak annál kínosabbá teszi a többség laposságát vagy félszeg handabandázását. Az ilyen kritikákból a tudománynak semmi haszna: a szerzők nem tanulnak belőle semmit, az olvasókat pedig félrevezetik, akár a napilapok fecsegései.» (1897.)

A lovagias ügyek, sajtópörök, ingerülthangú válaszok természetesen nem maradhattak el. Akadt ráfogás, rágalom és plágiumvád is a sértettek részéről. A cáfolatokat lehetőleg senki sem akarta tudomásul venni, mert nagy öröm az, ha egy elismert nevű tudóst megtépáz valamelyik elkeseredett tollforgató; de a tudományos világ zárt köre tisztában volt azzal, mit jelentenek az ilyen támadások. Tanultság és elmeél dolgában kevés ember versenyezhetett Heinrich Gusztávval s ezt jól tudták legszenvedélyesebb ellenségei is. De azért mégis áskálódtak ellene, mert jól ismerték az ókori mondás örök érvényét: «Rágalmaz vakmerőn, mert valami mégis csak rajta ragad legtisztább ellenfeleden is.»

Szellemeének frissességét, vidám kedélyét, mohó tudományszomjúságát késő öregkoráig megőrizte. Az ifjúságban vele együtt indulók és a nála jóval későbbben föllépők is régen elhallgattak már, mikor ő még mindig virágában állott, lankadatlan buzgalommal dolgozott, kedélye sziporkáit kedvteléssel szórta. A legnagyobb mértékben optimistának kellett lennie, hogy mindvégig nyugodt idegekkel tudta elviselni az életet a gyűlölködés és rágalmazás bús magyar világában. A pesszimista félreáll, magát marcangolja és átengedi a teret a diadalmas versenytársaknak. Heinrich Gusztáv nem így cselekedett. Őt nem lehetett megtörni, életkedvét nem lehetett embergyűlöletté változtatni. Harcos természete nem tűrte el az érzelmes lelki vonásokat.

*

És most hadd vessek még egy búcsúzó pillantást elköltözött társunk alakja felé.

Gyakran megesik, hogy mikor egy-egy tudós ember megérkezik törekvéseinek célpontjához, a nyugodtabb révben búcsút mond irodalmi működésének. Heinrich Gusztáv tántoríthatatlanul ragaszkodott a tudomány és irodalom műveléséhez mind haláláig. Korán elért mindent, ami a régi Magyarországon megközelíthető volt az ő helyzetében, de az alkotó tudományt sohasem hanyagolta el. Példaadó buzgalma példásan szép eredményekkel párosult.

Van pályájának egy megragadó vonása.

Nemrégiben történt, hogy egy magyar tudós német nyelven adta közre kutatásainak eredményét s tette ezt anélkül, hogy megelőzőleg legalább egy vékony füzetben beszámolt volna munkálkodásáról a magyar tudományos körök előtt. Németországot vaskos kötetten lepte meg, tőlünk néhány lapra terjedő előleges tájékoztatást is sajnált. A magyar tudós ezzel voltaképpen németté lett. Prioritásunkat elvesztettük, szívünket hideg kéz szorította össze. Szegény magyarság! Fölneveli fiait, elhelyezi őket tisztelt állásokba s gyermekei idegen világ kincsházát gazdagítják itthoni munkájukkal.

Mikor Böhm Károly megkezdte filozófiai tanulmányainak közrebocsátását, figyelmeztették őt, hogy miért ír magyarul. Húsz ember sem érdeklődik könyve iránt egész Magyarországon. A német anyanyelvű tudós visszautasította a kísértőket. Pirulna, — így szólt — ha német származása vagy pályájának dicsősége miatt megtagadná azt a hazát, melynek minden kis rögéhez a honfi hűségével tapad. Nem hordok — úgymond — vizet a germán Dunába, inkább vagyok itthon tengerszeme a nyomdokaimon haladó és utánam bizton elkövetkező boldogabb nemzedéknek.

Magasztos szavak! Fennkölt szellemű férfiú!

Heinrich Gusztáv is írhatott volna német anyanyelvén a maga német szaktudományáról s hordhatta volna a vizet a germán Dunába, ha szívét át nem tüzesítette volna a honfiúi hűség lángja. Mikor ő fellépett, akkor még egy művelője sem volt hazánkban az ő szaktudományának, sőt remény sem lehetett arra, hogy valamikor a modern filológia helyet nyerhet Magyarországon. Annál nagyobb érdeme az akkor még vigasztalan helyzetű tudomány megteremtése.

Budenz József, Hunfalvy Pál, Böhm Károly, Heinrich Gusztáv és annyi más a halhatatlanok közül: a mi dicsőségünk. Közelebb állnak ők szívünkhöz és fajunkhoz, vérünkhöz és lelkiségünkhöz, mint azok a fajmagyarok, akik a magyar tudomány kristályitalát a germán Dunába hordják.

Mert a tudományra is elmondhatjuk azt, amit a halhatatlan énekes a költészetre mondott:

Légy, ha bírsz, te «világköltő!»
 Rázd fel a rest nyugatot:
 Nekem áldott az a bölcső,
 Mely magyarrá ringatott;
 Onnan kezdve ezer szállal
 Köt hazámhoz tartalék:
 Pusztá elvont ideállal
 Inkább nem is dallanék.

FÜGGELÉK.

I.

Heinrich Gusztáv életének legfőbb mozzanatai.

Heinrich Gusztáv szül. 1845 március 17-én Pesten, meghalt 1922 november 7-én Budapesten. 1867—1873-ig tanár a pesti evangélikus főgimnáziumban, 1873—1875-ig a tanárképzőintézeti gyakorló-főgimnáziumban, 1873—1905-ig a Pázmány Péter-egyetemen. Az egyetemen eleinte helyettes, majd rendkívüli, 1878-tól kezdve pedig rendes tanári minőségben adta elő a német filológiát s nyugalomba vonulása után is folytatta előadásait nagyszámú hallgatósága előtt. 1905—1920-ig a M. T. Akadémia főtítkára, 1910 óta a főrendiház tagja. — Számos kiténtető tisztséget viselt: a budapesti egyetem rektora, filozófiai karának dékánja, a Magyar Paedagogiai Társaságnak, a Milléniumi Országos Tanügyi kongresszusnak, a Budapesti Philologiai Társaságnak és a M. T. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának elnöke volt. — Szerkesztette számos egyéb irodalmi vállalata mellett az Egyetemes Philologiai Közlönyt, az Ungarische Revue, az Ungarische Rundschau, a Régi Magyar Könyvtárt, a Magyar Remekírókat, az Ál-Shakespearei Drámákat és az Olcsó Könyvtárt.

II.

Heinrich Gusztáv önállóan megjelent munkái.

Deutsche Verslehre. Budapest, 1869. (Utóbb újabb kiadásai.)
 Cæsars Denkwürdigkeiten über den Gallischen Krieg, übersetzt und erklärt. Budapest, 1869. Erstes Bändchen. (Befejezetlen. Több füzete nem jelent meg.)

Deutsches Lehr- und Lesebuch für höhere Lehranstalten. I. Bd. Mit einem Grundriss der Poetik. II. Bd. Mit einem Grundriss der Stillehre. III. Bd. Mit einem Grundriss der Literaturgeschichte. Budapest, 1870—1876. (Utóbb újabb kiadásai ezzel a címmel: Német tan- és olvasókönyv.)

Német olvasókönyv középiskolák számára. Három kötet. Budapest, 1873—1877. (Utóbb több új kiadása.)

Reden und Studien von Aug. Greguss. Zerbst. 1875. (Fordítás.) — M. T. Ciceronis Cato Maior de senectute. Budapest, 1869. (Utóbb újabb kiadása.)

M. T. Ciceronis Lælius de amicitia. Budapest, 1869. (Utóbb újabb kiadása.)

Franz Deák von Anton Csengery. Leipzig, 1877. (Fordítás.)

Német balladák és románcok. Bevezetéssel és jegyzetekkel. I. Bürger és Goethe balladáái és románcai. Budapest, 1878. (Utóbb több új kiadása.)

Kazinczy Ferenc, Bácsmegyei gyötrelmei. Bevezetéssel és jegyzetekkel. Budapest, 1878.

Bánkbán a német költészetben. Budapest, 1879.

Herder Cid-románcai. Budapest, 1879. (Utóbb több új kiadása.)

Mészáros Ignác Kartigámja. Bevezetéssel és jegyzetekkel. Budapest, 1880.

Boccaccio élete és művei. Budapest, 1882.

Etzelburg és a magyar hunmonda. Budapest, 1882.

Hartmann v. Aue, Der arme Heinrich. Bevezetéssel, jegyzetekkel és szótárral. Budapest, 1882.

Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula fölött. Budapest, 1882.

Schiller, Wilhelm Tell. Bevezetéssel és jegyzetekkel. Budapest, 1883. (Utóbb több új kiadása.)

Dugonics András, Kun László. Bevezetéssel. 1883.

Német balladák és románcok. Bevezetéssel és jegyzetekkel. II. Schiller balladáái és románcai. Budapest, 1885. (Utóbb több új kiadása.)

Kudrun, a monda és az eposz. Budapest, 1885.

A német irodalom története. I. köt. Budapest, 1886. II. köt. Budapest, 1889.

Dugonics András, Báthory Mária. Bevezetéssel. Budapest, 1887.

Goethe Faustja. Tanulmányok. Írták Boyesen H. H. és Heinrich G. Budapest, 1888.

Lessing, Minna v. Barnhelm. Bevezetéssel és jegyzetekkel. Budapest, 1888.

A német irodalom rövid története középiskolák számára. Budapest, 1889.

- Dugonics András, Toldi Miklós. Bevezetéssel. Budapest, 1893.
 Ossian. Irodalomtörténeti tanulmány. Budapest, 1903.
 Aranyosrákosi. Székely Sándor. A székelyek Erdélyben. Bevezetéssel kiadta. Budapest, 1897. Régi Magyar Könyvtár I.
 Poncianus históriája. Bevezetéssel kiadta. Budapest, 1898. Régi Magyar Könyvtár V.
 Bolyai Farkas, II. Mohamed. Bevezetéssel kiadta. Budapest, 1900. Régi Magyar Könyvtár XIV.
 Fábrián Gábor Ossian-fordítása. Bevezetéssel kiadta. Budapest, 1903. Olcsó Könyvtár 1275/80. sz.
 Kisfaludy Sándor költői művei. Bevezetéssel kiadta. I. Budapest, 1903. Magyar Remekírók X.
 Kisfaludy Sándor regéi. Bevezetéssel kiadta. Budapest, 1905. Magyar Remekírók XI.
 Kármán József és Berzsenyi Dániel. Bevezetéssel kiadta. Budapest, 1906. Magyar Remekírók IX.
 Kisfaludy Károly munkái II. kötet. Bevezetéssel kiadta. Budapest, 1907. Magyar Remekírók XIII.
 Magyar elemek a német költészetben. Budapest. Olcsó Könyvtár. Szép Magelona. Ford. Tesseni Vencel, 1676. Kiadta. Régi Magyar Könyvtár 32. sz.
 A német végzetdráma. Budapest, 1912.
 Lohengrin. Rege, monda, költészet. Budapest, 1912.
 Shakespeare: A Makrancos Hölgy. Ford. Lévay József. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta. Budapest, 1914.

III.

Heinrich Gusztáv kisebb munkái.

- A budapesti ág. hitv. ev. főgimn. Értesítője. — 1869—70: A germán nyelvcsalád.
 A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. — 1880: Fanni hagyományai eredetéről. — 1883: A műfordítás elméletéhez.
 Abafi Lajos Figyelője. — 1877: Német szemle. Grillparzer Bánk-tragédiája. — 1878: Bácsmegyei levelei. Valkai Bánk-éneke. — 1879: Poncianus históriája. — 1880: Boccaccio XVI. századi költészetünkben.
 Akadémiai Értesítő. — 1883: A germán nyelvek elágazása. — 1884: Jelentés a Karácsonyi-pályázatról. — 1886: Jelentés a Teleki-pályázatról. — 1892: A messinai ara. Az Edda eredetisége. — 1893: Kazinczy levelezése IV. — 1895: Jelentés az 1894-iki Teleki-pályázatról. — 1896: Jelentés az 1895-iki Karácsonyi-pályázatról. — 1900:

A Waltharius forrása. — 1901: Ossián hazánkban. — 1902: Jelentés a Kóczán-pályázatról. — 1903: Magyar elemek a német költészetben. — 1905 és 1906: Főtitkári jelentések. 1906: Jelentés a Wodianer és Kóczán pályázatokról. — 1907: Jelentés a Wodianer-jutalomról. Jelentés a Kóczán-pályázatról. Főtitkári jelentés. — 1908: Jelentés a Wodianer-jutalomról. Jelentés a Kóczán-pályázatról. Főtitkári jelentés. — 1909: Jelentés a Wodianer-jutalomról. Jelentés a Kóczán-pályázatról. Főtitkári jelentés. — 1910: Jelentés a Teleki, Vojnits és Wodianer jutalmakról. Kazinczy Ferenc és az Akadémia. Főtitkári jelentés. — 1911: Stettner György levelei Fábíán Gáborhoz. Jelentés a Kóczán-pályázatról. Főtitkári jelentés. — 1912: Jelentés a Vojnits-jutalomról és a Wodianer-jutalomról. Főtitkári jelentés. Jelentés a Péczely-regény-pályázatról. — 1913: Főtitkári jelentés. Jelentés a Wodianer-jutalmakról. Jelentés a Kóczán-pályázatról. — 1914: Eötvös és az Akadémia. Főtitkári jelentés. Jelentés a Kóczán pályázatról. Jelentés a Wodianer jutalmakról. — 1915: Főtitkári jelentés. Jelentés a Wodianer-jutalmakról. Jelentés a Kóczán-jutalomról. Egy kis jubileum. — 1916: Főtitkári jelentés. Jelentés a Wodianer-jutalmakról. — 1917: Arany János és az Akadémia. Főtitkári jelentés. Jelentés a Wodianer-jutalmakról. Jelentés a Kóczán-jutalomról. — 1918: Főtitkári jelentés. Jelentés a Wodianer-jutalmakról.

Budapesti Szemle. — 1876: Hamerling s legújabb regénye. — 1877: A Tristan-monda Németországban I—IV. Lessing Faustja. Amerikai humoristák. Egy új magyar ismerettár. — 1879: Boccaccio. — 1881: Temesvári Pelbárt. A bolygó zsidó mondája. Kisfaludy K. Irénijének tárgyáról. — 1882: Thackeray mint humorista. — 1883: A Don-Juan monda. — 1884: Ossian. — 1885: Artus király. Blumauer Alajos. — 1886: A szent grál. — 1887: Tannhäuser. — 1889: Argirus. Reuchlin vígjátékai. — 1892: Lenau végzete. Hofmannswaldau. Körner Zrinyije. — 1893: Az Edda eredete. Apáczai mint pädagogus. Heine családi levelei. — 1895: Bédier, Les Fabliaux. Lorelei. Kuno Fischer, Shakespeare és Bacon. B. Litzmann, Das deutsche Drama der Gegenwart. A mai német líra. — 1896: A bolygó hollandi. Deutsche Dichtung in Österreich. Lenau levelei. — 1897: Heine családi élete. — 1898: Faust a Sturm és Drangban. Werthes és a Zrinyi-dramák. A bécsi színházi cenzura a múlt században. A délfancia mondakör. Ekkehard Walthari-dala magyarul. — 1899: A német népdal. — 1901: Gottsched emlékezete. A Bánkban regény. A német lyra a XIX. században. Bodmer emlékezete. A bábjáték hazája. Ossian hazánkban. — 1902: Még egyszer a Bánkban regény. Ördög Róbert. Magyar népmesék német fordításban. — 1905: A német regény Goethe óta. — 1906: Ányos

Pálról. Fanni hagyományairól. Legendák könyve. Bartels műve Heinéről. — 1908: Goethe Caesar tragédiája. — 1909: Heine Faustja. Faust az ókorban. — 1910: Merlin. A Kudrun-eposz. Sarolta és Christiane. A fordítás művészete. Goethe Meister-regénye. Szép Magelona. — 1911: Szép Magelona. Lenau első szerelme. Grillparzer új kiadása. A Tell-mondáról. Lenau mint ember. — 1912: A rege eredete. Demetrius. Az első német Faust-dráma. — 1913: Heine és a zsidóság. — 1914: Heine regénytörredék. Költők mint regényhősök. — 1915: Shakespeare János-királya. Lope de Vega Magelona-drámája. A Don Juan-monda. Marie von Ebner-Eschenbach. Heine végzete. — 1916: A Macbeth-monda. Egy új Heine-regény. Shakespeare János-királya. Lope de Vega Magelona-drámája. — 1917: A Macbeth-monda. Arany János és az Akadémia. — 1921: Goethe legújabb munkája.

Egyet. Közoktatási Szemle. — 1887: A német nyelv tanításához. A közoktatási tanács reformja.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1877: A legrégebb Faust-könyv. Hans Sachs Bánk-tragédiája. Giller-Gillers-Gille. A Nibelung-monda német feldolgozásai. Legújabb Tristan-irodalom. — 1878: Klingsor aus Ungerlant. Nicolay Bánk-balladája. Bornemisza Péter Elektrája. Az ephesusi matróna a magyar irodalomban. — 1879: Mérszáros Ignác Kartigámja. Vitéz Francisco meséje. A Toldi-mondáról. Herder Cidjének magyarázatához. A Cisio Janus történetéhez. — 1880: A magyar Cisiok. — 1881: Az Edda eredetéhez. — 1882: Ráskai Vitéz Franciskójához. Gót költészet és próza. Dugonics Bátori Máriája. Ulflas és a gót nyelvemlékek. A Nibelung-ének jubiläumuma. — 1883: A legrégebb német Tristan-eposz. A Hildebrand-dal. Tell-tanulmányok I—III. — 1884: Muspilli. A Lajos-dal. Faust és rokonai I—IV. — 1885: A merseburgi ráolvasások. A középkori hajnali dal. A wessobrunni imádság. Schiller hazánkban. — 1886: Schiller dráma-tervei. Schiller hazánkban. — 1887: Szegedi Theophaniája. Elnöki megnyitó. — 1890: Boer Sándor Elfridéje. Fayel. Petőfi új kiadása. Mabinogi. Az ófelnémet bölcsődal. Dugonics Toldi-drámája. — 1892: Attila és Atilla. — 1893: Juhász Máté misztériuma. — 1894: Giseke Miklós Detre. Katona József Aubigny-drámája. Rege és monda. A magyar Faust. — 1895: Grillparzer Bánkban drámájához. Német mesterdalnokok kéziratai Magyarországon. A német lovag- és rablóregények. Legújabb H. Sachs-irodalom. Német Bánk-regény. Halszky András Frigyes. — 1896: Angelus Silesius. A frank Trója-mondák. Golther német mythológiája. Kelták és skandinávok. Müllenhoff Károly. Eulenspiegel neve. A történeti Faust. — 1897: Bánkban Collin Máté drámáiban. Ilosvai és Arany Toldija. A mai német költészet. A legrégebb német

farsangi játékok. Az Edda nibelungdalai. Werner Károly. — 1898: Grimm Jakab levele Schédius Lajoshoz. Waltharius-fordítások. Kleist Henrik ifjúkori vígjátékai. Goethe hercege magyar király. Az Igaz Barátság tüköre. — 1899: A tübingai pályakérdés. Lessing hazánkban. Robinson Németországban és hazánkban. Köhler kisebb dolgozatai. A német hősmonda és a kereszténység. Az «Ősanya» színhelye. Német Iréne-regény. — 1900: A Philologiai társaság 1874—99. Egy régi német Attila-dráma. Wieland hazánkban. A német ókor felfogása a XVI. és XVII. században. A latin Nibelung-ének. Faust Komáromban. — 1901: Erbia és Zomilla. Az «Ősanya» forrásai. — 1902: Lessing és a Voss-féle ujság. Heliodor hatása az irodalmakra. Massiliai Pythias. Hilde-Gudrun. A protestáns iskoladrámák. — 1903: Šavonarola a német irodalomban. Az ó-német népeposz. Finn és Hildebrand. — 1904: Barclay János. Goethe Faustjához. Lessing és Goldoni. — 1905: A német dráma a XIX. században. — 1906: A Toldi-mondáról. — 1910: Az ál-shakespearei drámák. — 1911: Klingsor von Ungerlant. A Vineta-mondáról. Elnöki megnyitóbeszéd. Schiller Telljéhez. Lessing Faustja. A legrégebb Faust-könyv. A hollandi Faust-dráma. — 1912: Katona és Grillparzer. A Szilágyi és Hajmási-monda. Goethe Faustjának 356. sora. Carlyle hatása Gyulai Pálra. Shakespeare és Eschenburg. Brentano Kelemen «új» drámája. Három dissertatio. — 1913: Elnöki megnyitó beszéd. Erich Schmidt. Heine új munkái? A Rettungok korához. A Grimm-mesék. Az irodalomtörténet módszeréhez. — 1914: A Toldi-mondához. Megint a Toldi-monda. Ulrich von Thürheim. — 1915: Az Armer Heinrich-legenda. Shakespeare «Szeget szeggel» c. drámája. Emanuel Geibels Werke. Giseke Detre Miklós. Lear király forrásai. — 1916: Shakespeare forrásai. Malory Artur haláláról. A német végzetdráma II. A Toldi-monda alaprétege. A magyar irodalom a külföldön. — 1917: A német végzetdráma. — 1920: Amadis de Gaula.

Fővárosi Lapok. — 1877: Az újkori humoristák. A német regény zsengei I—III. Egy új-görög dráma. — 1878: A humorról. Gogol legszebb beszélye. — 1879: Arany János prózája. Egy német Bánkballada. Egy német Bánk-regény. — 1880: A Pártütők forrása. — 1881: Beethoven magyar operája.

Hunfalvy-Album. — 1891: A német végzettragédia eredete.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1895: Aranyos-Rákosi Székely Sándor — 1916: A Fortunatus mese eredete.

Lőcsei Album. — 1882: Elfrida.

Magyar Pädagogia. — 1893: A zágrábi tanszerkiállítás. Elnöki megnyitó beszéd. — 1895: A harmadik egyetem. Tétélek a tanárképzésről. A debreceni egyetem. Tétélek a tankönyvek engedélyezéséről.

Alsóosztályu német olvasókönyveink. — 1896: Szabályzat a tankönyvek engedélyezéséről. Tételek az érettségi vizsgálatokon. A középiskolai tantervek revíziója. Elnöki megnyitó beszéd. — 1897—1899: Elnöki megnyitó beszédek. — 1901: Középkoláink felügyelete. — 1903: Egyetemi kérdések.

Magyar Tanügy. — 1873: Egyetemi Reform. Az osztrák egyetemek új szigorlatrendje. A tanítóképezdei tanárok képzése. Pædagogia és tapasztalat. Az új bölcsészeti szigorlatrend. Az osztrák egyetemi reform. 1874: A tanárképezde átalakítása. A középkolai tandíj. — 1876: Az új tanárvizsgálati szabályzat. A tandíj kérdése Ausztriában. A bölcsészeti tudorság Németországban.

Nemzeti Hirlap. — 1878: Szegedi Theophaniája.

Országos Középkolai Tanáregyesület Közlönye. — 1867 óta számos cikk.

Pesti Napló. — 1878: Nicolai Frigyes hazánkról 1781. — 1880: Fanni hagyományai eredetéről. — 1881: Lessing.

Szana Tamás Figyelője. — 1870 óta több cikk.

Századok. — 1894: Walther von der Vogelweide hazája.

Tanügyi Füzetek. — 1868 óta számos cikk.

Ersch- és Gruber-féle Encyclopaedia. — 1883: Katona Kazinczy, Kemény.

Literarische Berichte aus Ungarn. — 1877: Die heimgkehrte Bände der Corvina. — 1878: Ungarische Dichtungen in deutscher Gestalt.

Magazin für die Literatur des Auslandes. — 1883: több irodalmi vonatkozású cikk.

Neményi, Das moderne Ungarn. — 1883: Die Epochen der ungarischen Literatur.

Neue Freie Presse. — 1880—1882: Cikkek a magyar közoktatásügy állapotáról.

Pester Lloyd. — 1868 óta sok száz vezércikk, tárcacikk, oktatásügyi szemle és könyvbírálat.

Ungarische Revue. — 1881: Deutsch-ungarische Literatur. Die Gründung der ungar. Akademie. Ungar. Gedichte in engl. Übersetzung. Karl Georg Romy. Deutsche Dichtungen in ungar. Übersetzung. Sprache und Sprachen. — 1883: Ungarische Volksballaden I—XX übersetzt. — 1884: Herr Prof. Sepp. über Ungarn. — 1885: Der erste ungar. kathol. Katechismus. Ungar. Volksballaden XXI—XXII. Madame Adam über Ungarn. — 1886: Der ungarische Faust. Das deutsche Volkslied von des Commandanten Tochter in Grosswardein. Angelo de Gubernatis über Ungarn. Die St. Egidius-Bibliothek zu Bartfeld. —

1887: Das alte und das neue Theater in Pressburg. Isota Nogarola. Das Jubiläum des ungarischen Nationaltheaters. — 1889: Pelbárt von Temesvár. Ungarische Bibliographie. Schwikkers ungarische Literaturgeschichte. — 1893: Werther in Ungarn. Die Quelle von Shakespeares Maass für Maass.

Ungarische Rundschau. — 1912: An unsere Leser. Bánkbán in M. v. Collins Dramen. Nikolaus Dietrich Giseke. Graf Johann Majláth. Die Sage von Szilágyi und Hajmási. Warbecks «Schöne Magelone» ungarisch. — 1913: Ungarn in der «Weltliteratur». — 1915: Der älteste deutsche Dichter Ungarns.

ELNÖKI ÜDVÖZLŐ BESZÉD

Pintér Jenő székfoglaló r. taghoz.

BERZEVICZY ALBERTTŐL.

Tisztelt Társunk egy mindnyájunktól nagyrabecsült, irodalomtörténetünk körül multhatatlan érdemeket szerzett elhúnyt társunkról való kegyeletes, meleg és eszmegazdag megemlékezéssel foglalta el székét körünkben. Legméltóbb beköszöntője ez annak, kit Társaságunk mint az irodalomtörténet kiváló vezérmunkását hívott meg körébe. Legújabb, monumentális műve, a magyar irodalom történetének kézikönyve, méltó megkoronázása volna egy hosszú, munkás életnek, s nagy várakozások teljesítése mellett mégis nagy és biztató ígéret is, egy munkaereje teljében, élete delén álló férfiú részéről. Tisztelt Társunkat e művében, mint egész eddigi munkásságában, nagy tudás és fáradhatatlan szorgalom mellett hivatása tárgyáért, a magyar irodalomért, mint nemzetünk legszentebb kincseért s jövő nemzedékeink legérősebb művelő eszközeért való lángoló lelkesedés jellemzi. Ezekkel a tudósi és írói jellemvonásaival Társaságunk legnemesebb szerepvivőinek nyomdokaiba lép. Becsvágyának dicső példákat, széles teret és bő méltánylást nyújthatunk és fogunk is nyújtani. A Toldy Ferenc, Beöthy Zsolt szelleme fogadja és köszönti itt. Amint Ön, Kedves Társunk, azoknak a nagyoknak méltó követője akar lenni, úgy biztosíthatom, hogy Társaságunk ma is méltó utódja akar lenni annak a körnek, amely a Toldy, a Beöthy irodalmi munkásságát lelkes megértéssel és méltánylással kísérte és támogatta. E reményben, ez ígérettel s legmelegebb üdvözetünkkel adom át hozzánk tartozása jeléül tagsági oklevelünket.

Pintér Jenő válasza.

Nagyméltóságú Elnök Úr! Tekintetes Társaság!

Méltóztassék megengedni, hogy megválasztásomért és a kitüntető elnöki üdvözlésért hálás köszönetet mondjak.

A Kisfaludy-Társaság ügyét a jövőben akként szeretném szolgálni, hogy részletesen földolgozom a magyar irodalom történetét Arany János halálától napjainkig. Ez fő vonásaiban egyúttal a Kisfaludy-Társaság története is. Mert Társaságunk — némi kivételtől eltekintve — mindig magáénak vallhatta a magyarság nemzeti tartalmú szépirodalmának legfőbb vezető szellemeit s mi volna más az irodalom, ha nem a nemes lelki tartalomnak előkelő formában és nemzeti jellemvonásokkal ékes megnyilvánulása?

Ezért a munkáért — hűségemért és igazmondásomért — sok mar-cangolásban lesz részem. S lehet, hogy nemzeti jövőnk szempontjából az egész fáradozás többé-kevésbé hiábavaló. Legföltettebb eszményeink és legkiválóbb férfaink becsmérése újból divattá lett, az erkölcsi züllöttek és nemzeteryesztők tömege egyre nagyobbodik. De ha a reményüket vesztett latin történetírók megírhatták könyveiket a velejéig megromlott Rómában, a reményük törmelékét még őrző elbúsult magyarok miért vetnék el írotollukat ebben a megalázott hazában?

Bűn-e vajjon, hogy elszántságunk sóhajtásba fúlad s bár ajkunk fogadalomra nyílik, lelkünkben a kételkedve hívók kínszenvedései között vergődünk. De álmainkat megrontja Kölcsey Ferenc rettentő jóslata: «És más hon áll a négy folyam partjára...»

Hadd hívjam segítségül, a szomorúság pillanataiban, Heinrich Gusztáv vígasztalását: «Lemondanunk nem lehet és nem szabad, ellenkezőleg: dolgoznunk kell és dolgozni fogunk... Himmünk kell egy jobb jövőben, melyet azonban nemcsak reménylenünk, hanem teljes erővel építenünk is kell. Hagyjuk a nagy szólamokat, melyek csillogó szappanbuborékok és folytassuk munkánkat, ahol elhagytuk. A kétségbeesés, lemondás, rezignáció még mindig rendelkezésünkre van, ha másképp csakugyan nem lehet. Ma még nem vagyunk odáig... Minél kilátástalanabb a helyzet, annál nagyobb erőt kell kifejtenuünk, sőt nem szabad visszariadnunk nagyobb föladatok és célok kitűzésétől sem. Országok elbukhatnak és nemzetek megsemmisülhetnek, de csak akkor, ha fiai gyávák vagy léhák. A bátrakat és munkálkodókat megsegíti a sors.»

1. A LÁTHATATLAN EMBER.

Emlékezés Gárdonyi Gézára.

RAVASZ LÁSZLÓTÓL.

(Elmondotta az 1923 dec. 5-diki ülésen.)

Gárdonyi Gézát test szerint sohasem láttam. Mire megláthattam volna, ő már elvonult költői remeteségébe s csak kiváltságosokat engedett magához. Akik azért mentek hozzá, hogy őt megfigyeljék, lemintázzák, testi ábrázatában közönséggé tegyék : hozzá nem férközhettek semmiképpen. Ő *lenni* akart, nem *látszani*.

Vannak művészek, írók és költők, akiknek szenvedélyük a mindenütt jelenvalóság. Egyéniségük földből való részét szeretik állandóan kirakatban tartani s minden öntudatos percükben modellt ülnek bizalmas vagy ünnepies pillanatfelvételek számára. Azt hiszik, így juthatnak be az irodalomtörténetbe ; pedig oda is csak egy tű fokán lehet által-menni : tehát csak a léleknek van oda bejárása.

Gárdonyi Gézától semmi sem volt annyira idegen, mint ez a magakelletés. Ő elbujt a nyilvánosság elől a maga rózsás barlangjába, életbölcsselete, pipafüstje, helyette beszélő művei mögé. Ő *a magyar irodalom-történet Láthatatlan Embere*.

Láthatatlan ember ő még mélyebb értelemben is. Nincs másik írónk, aki a lelkiség nagy realitását annyira megragadta volna, mint ő. Megragadta és nem bocsátotta el soha. Bár annyira éles és tárgyias a szemléleteiben, hogy amit leír, szinte tapintható : mégis minden, amihez hozzányul, illatossá, nedvessé válik a Lélektől s átmelegedik, mint az amulett az imádkozó szívtől. Ezért ő a lehangulatingosabb magyar író. Költészete olyan, mint a drága kenetek illata : belekap a hajunkba, ruhánkba, betölti a szobát, kicsap az utcára : milyen láthatatlan s mégis milyen erős, milyen testetlen és mégis milyen hű.

— Miután lelkisége ősi és egészséges : szereti a nagy egyszerűségeket. Nagyvárosból menekül a faluba, faluból a szabad természethez, természetből a természetfelettihez. Némelykor úgy *beszél*, mintha a Rousseau cimborája volna, de mindig úgy *érez*, mintha pár órával elébb Assisi Ferenceel találkozott volna. Amint haladunk kígyózó útunkon, ő mindig *szembejön* velünk ; mi befele tartunk a Kultúra deltája felé, ő kifelé megy, ahol a forrás fakad. Ezért néha forradalmárnak tetszik, pedig menekülő ; át akarja menteni szomorú életén — génuszát.

Ő az első magyar szépíró, aki a hitét s éppen a maga hitét : benső, meleg, gyermekeg katolicismusát beleviszi az irodalomba. Eddig csak azt

sírátták, — például Reviczky — hogy az a hit elveszett; büszke fájdalommal epedtek érte — Vajda János, — de senki sem örült annak, hogy van. Gárdonyi úgy örül neki, játszik vele, tapintja, beleheli, mint a szent sír zárándoka a husvétii vigilián meggyújtott gyertyalángokat. Sok mindenben kételkedett és sok mindenből kiábrándult, de az, hogy Isten él, a Gyermeke Jézus aranyvesszeje királyi pálca, amellyel sorsok, szívek felett parancsol, a Boldogasszony szent, égi szomorúságából meghallgatott imádságok nőnek, mint a májusi esőből a gyöngyvirágok: mindez sohasem volt kétséges vagy homályos előtte. Nem költői kép, művészi rekvizitum nála ez a vallás, hanem gyermekségének magával vitt ténye; nem az ígérte meg benne, hogy milyen színes, pompás *költészet*, hanem az, milyen egyszerű, gyermekded *valóság*.

A Gárdonyi hite azonban kinőtt a hagyományos vallásos keretektől, s valami érdekes metafizikává ágazott. Volt neki bizonyos társalkodása a világ titokzatos létalapjával, azzal, aki a Minden és az Egy. Sejtett valami olyat, hogy ez a világlélek öltött múltot s a dolgokban, lényekben zuhog tovább a maga körforgó útján. Te vagy az az Élő — mondotta Kelet rejtelmes bölcsességével fűnek, fának, állatnak, embernek. — minden élő én vagyok, szólott magához. Az élet fájdalom, a földi lét szomorú epizód — ezért húzódik végig a Gárdonyi költészetén valami gyöngéd részvét, amelyet beragyog az édes rezignációjú, nagy kien-gesztelődés. A Gárdonyi poétai ládájában, a fűszerszámos rekesztékben, nemesak rozsmaringot és boldogasszonylevelet találunk, hanem ott van az indiai Kusm növénynek egy-egy száradt virága is.

A leglelkiesebb lévén, legtávolabb áll tőle a testiség. Csak akkor veszi fel az érzékiség vörös palástját, ha inkognitóban jár. Különös, hogy minden nagy szerelmese boldogtalanul szeret és egyik sem bukik el. E ponton új költői kategóriát teremtett: a boldogtalan szerelem boldogságos voltát.

És milyen magyar! Nem tud más embert teremteni, csak magyart, még ha akar is. Meg vagyok róla győződve, hogy még angyalkáinak is mindnek van a ládafiában tulipántos szüre, gyolcsगतyája, árvalány-hajas kalapja s ezt viselik, mikor nincsen szerepük a mennyei deszkákon.

Akarta, hogy magára hagyják. Nem fogadott el más kalauzt, csak a géniuszát. Nem tudom, ki vállalta még olyan teljesen a saját lángelméje kockázatát, mint ő. Minden sikerét felülről kapta ajándékba; tévedései és botlásai a távlatot és méretet adják sikerei és győzelmei nagyságához.

Az egri temetőben talán már áll a sírkő s rajta a maga rendelte felírás: *csak a teste*. A látható Gárdonyi Géza porai ott omladoznak, mint egy eltört, drágakenetes szelence megavuló cserepei. De a Gárdonyi

Géza láthatatlan embere felszabadulva, illattá váltan terjeng a magyar szellemi ég alatt. Királyok és bojtárok, gyermekek és bölesek szívják be illatát s vágyó arccal fordulnak feléje, mint márciusban a rét felé, mikor először legyint arcunkba a tavasz. Ő az örök magyar tavasz izenete és hivatása, a nagy magyar áldozás egyik legdrágább illattétele.

2. MŰALKOTÁS ÉS MŰÉLVEZET.

RAVASZ LÁSZLÓTÓL.

(Felolvasta az 1923 dec. 5-diki ülésen)

Hogyan alkot a művész? Azt hiszem, nincs az esztétikában ennél fontosabb kérdés. Ha ezt megoldottuk, egyszerre föltárul minden más problémának a rejtelve, mert a feleletünk genetikusan megmagyarázná, mi a szép a természetben, mi a művészet lényege, sőt azt is, miféle csodálatos dolog a műélvezet. De ez a kérdés nemcsak a legfontosabb, hanem a legnehezebb is. Csak az tudna rá igazán megfelelni, aki művész is, filozófus is egy személyben. Mert ha *csak* művész, nem tudja elmondani, mit csinál, amikor teremt; ha pedig *csak* filozófus, nincs meg az a titokzatos élménye, amit alkotásnak nevezünk s nincs mit elmondania. Az egyik nem tudja, hogyan mondja el, a másik nem tudja, mit mondjon el. S mégis beszélni kell erről a legnagyobb és legérdekesebb kérdésről, jelen esetben olyan valakinek, aki sem nem művész, sem nem filozófus.

Mióta ezzel a tárggyal foglalkoztak az emberek, mindig érezték, hogy a műalkotásban valami *misztérium* rejlik. «Valami isten képessé tesz elmondani, ami fáj» — ennyit tudott mondani még Goethe is, egyike a világ legöntudatosabb alkotóinak. Minden valamire való művész érezte azt, amit az anya érez magzatával szemben: megdöbbenést a benne jelentkező természetfelettségtől. A gyermek az anya csontja, húsa, vére, s mégis nem az ő akaratának, kedvének, gyakorlatának *ipara*, hanem egy felsőbb erő *műve*. Maga is ajándékba kapta, maga is csak eszköze volt nála sokkal nagyobb erők játékának; olyan ő, mint az ág: azon is csak *megérkezik* az a gyümölcs, amely a föld mélységeiből vagy a Nap tüzes forrásaiból indult útra. A műalkotás útrakelését az Annunciatio kékes fénye világítja meg: a génusz lehajtott fejjel, kiválasztottsága büszke alázatával fogad egy Magasságost, akinek tetszik őt beárnyékozni. Minden igazi műalkotás először magát a művészt lepte meg, s nem egyen örökre rajta maradt ennek a meglepetésnek visszfénye. Minél eredetibb és szuverénebb a lángész, annál alázatosabb és függőbb ezen a ponton: az a lény, aki nem tud hova lenni önnön minő-

sege csodálatától. Az antik világ s általában a régibb, őszinte korok, különös módon érezték a műalkotásnak ezt a babonás oldalát és mythosokká ötvöződő képekben számoltak be arról, hogy a művész csak eszköz, lélekszerszám, amelyen egy daimonion játszik. A műalkotás titka egy darab saisi fátyollal letakarva, ott dereng annak a csodadómnak félhomályos mélyein, amelyben a lét Végső Titkait őrzik.

Az alkotás eme természetfelettsége azonban nem homályosíthat el szemünk előtt egy másik, vele egyenrangú tény, az alkotás *öntudatoságát* és *szabadságát*. Nem úgy megy a dolog, hogy a daimonion megragadja a művészt s általa, mint holt eszköz által, létrehozza a maga művét. A daimonion a művész *szellemében* műveli a csodát: annak alvó erőit ébreszti fel. Az elektromosság szét van oszolva az egész teremtett mindenségben és kiütökzik egy-egy halon, vagy a levágott béka-combon; de ahhoz, hogy tölgyütő villámként kicsattanjon, fellegek, viharok kelljenek; nagy gyűjtőpólusok, amelyekben felhalmozódik ez a csodálatos erő s egyszer váratlanul kisúl, mintha magzatrúgás rándulna végig a mindenség kebelén. A lángész éppen olyan természetes, mint amilyen csodálatos erő.

A művészi lángelme először mennyiségileg, azután minőségileg is más, mint az átlagember. Ha a közepszerűség elmeerejét hatványozzuk, megkapjuk a talentumot, ha a talentumot hatványozzuk, még nem jön ki a teremtő genie. Viszont a lángelmének van egypár olyan vonása, amelyben határozottan csak több, de nem más, mint az átlagember.

Ilyen vonás az, hogy a lángész másképen percipiál, mint a magunkfajta ember. Neki olyan dolgok tűnnek fel, amit más meg sem lát. Hány alma hullott le a fájáról, amíg egy Newtonnak eszébe jutott csodálkozni rajta, s ez a csodálkozás lett a nehézkedési törvény felfedezésének a kezdete. Pusztát télen ezerszer látott minden alföldi tanyás; Petőfi csak egyszer látott s ezt a látását az emberiség soha, sohasem fogja elfeledni. A geniének azért más a perceptiója, mert más az apperceptiója. Neki vannak előítéletei, rögeszméi, sajátságos emlékei, más a lelki-tartalma s ezért ő *egyébre kíváncsi*, mint a közönséges ember. A lángész szakadatlan anyaggyűjtés, úgy szedi fel, amire szüksége van, vagy szüksége lehet, mint a lépvessző a madarakat. A világ rendesen neveti, mert rendszertelennek találja a lángész tanulását, de hát rendesen neveti a tavasi szélben a virágor szétszóródása is s mégis tavasz lesz, mégis gyümölcs lesz belőle. Vannak süldő leányok, akik állhatatosan vakolatot, macskamézet, vagy szenet esznek; de róluk már tudják az orvosok, hogy szervezetük lappangó igényeit elégítik ki. Így fogyaszt a genie tücsköt-bogarat, rémregényeket, ponyvát; szed fel trágár beszédet, begyel be örültségeket vagy gyermekségeket. Neki mindegy; ő a gazból

is tisztabúzáat csépel. A lángész érdeklődése rendszertelen, mert mohó, mint kiéhezett ember falatozása, de azért mégis van benne valami rendszer: *öntudatlanul is a géniuszát táplálja*. Dickenst nem is érdekelte más, csak az, mit éreznek az emberek és azt hogyan fejezik ki. Shakespeare az érdekelte, hogy az emberi akarások hogyan erednek, nőnek, csapnak össze s porzának szét s összetört életsorsok vérvörös szivárványa hogyan íveli át az életnek ezt az örök zuhatagját. Ennélfogva a lángésznek ehhez az egyéni igényéhez igazodik az *emlékezőképessége* is. Meg kell figyelni a született geniet: milyen művész a — felejtésben. Hogy elfelejt mindent, ami géniuszát terhelné vagy gátolná. Társát, az örömet, már féltőn kidobja a léghajó kosarából, csakhogy feljebb szállhasson. Viszont semmit sem felejt el, amire valaha szüksége lehet. A lángész emlékezete pompás hely, olyan, mint a tokaji hegyek pincefolyosói. Vak sötétben, a pincepenész bolyhos bundájában, mint valami alvilági hermelinbe burkolva állanak és várnak az aszús palackok. Nemzedékek jönnek-mennek, tragédiák játszanak le és történelmek nőnek odafenn: az aszú vár. Egyszer aztán megjelenik a napfény és a bánatok világában s hozza magával elmúlt tavaszok illatát, mámorát, költészetét. Jó a nevetésre, profétás, részeges haragra, gyógyító, altató lélekbalsamokra. A lángész emlékezetében is így várnak a titokzatos korsók. Maga sem tudja, mi van odalenn; csak annyit tud, hogy eddig még mindig megcsordultak a homokbaállított, láthatatlan amphorák, valahányszor serlegét az oltár előtt magasra emelte.

Mindezekből következik a lángelme *érzékenysége*. Az érzés az a reflex, amivel képeinket kísérjük. Azt mutatja az érzés, mit jelentenek számunkra ezek a képek; milyen viszonyban vannak a mi életünkkel. Mivel a lángész színezett és fokozott életakarát, azaz ő szenvedélyesen akar látni, hallani, mutatni, kiáltani, minden, ami ebben akadályozza, olyan visszahatást ébreszt benne, mintha legalább is fojtogatnák s minden mozzanat, ami ebben a szenvedélyében segíti, drága küszöb, szíve vérén vásárolt egyszeri alkalom. A lángésznek nagyon kell szeretnie és nagyon gyűlölnie, — nem az embereket és a világot, mert az csak másodrangúan fontos reá nézve, hanem a saját alakjait, álmait, képeit, elvetélt, még meg sem született műveit. Linné felordított egyik felfedezésénél: *numen adest!* Meyer, a fizikus, éjtszaka kirohant az utcára és majd szétpattant a bordája, mikor felfedezte az erő fennmaradásának törvényét, Edison autójába szökött s örült sebességgel száguldotta be parkját, — ne csodálkozzunk tehát Goethén, ha «nagyon sírt», mikor először gondolt az Iphigenia találkozási jelenetére; ha Michel Angelo zokogva és átkozódva fúrta bele arcát kertje homokjába, ha sikerült valami, azért, ha nem, azért; — ha Petőfi olyan hirtelen robbant, mintha

idegei dinamitos zsinórból volnának. Pedig még nem is számítom azt az ingerlékenységi többletet, amivel a művészi izgalmak között lassankint felőrölt idegek kedveskednek. A géniusz feléli a testét, mint a virág-cserép földjét az áloé. A géniusz a test parazitája.

Azonban mindezek a képességek még nem a művészi lángelme, mert minden lángelmének ilyen a természete: a tudományos és a praktikus genieké, a filozófusoké és az államférfiaké, vagy katonáké. A művészi lángelme ott kezdődik, ahol a *teremtő képzelet* megjelenik.

Érdekes, hogy a görög világ, mely egyedül lélektanban volt szegény, nem ismerte a teremtő képzelet fogalmát. Ezért terjedhetett el és verhetett oly mély gyökeret az a platonai gondolat, hogy a művészet utánzás, bár az utánzás-elméletnek még ma is a legmélyebb példánya a Platoné.

A fantázia a képek szabad felújítása és öntudatos kapcsolása. A művészi fantázia nem elvont fogalmakat, hanem szemléleteket újít fel és kapcsol. Ez az egész művelet rendesen két úton megy végbe. Egyik az, amikor a tárgyakat meglelkesíti, a másik az, amikor lelki dolgokat tárgyiasít. Fejlődéstörténetileg amaz az első lépés, de bizonyos, hogy azt a lépést azért teszi meg a művészet, hogy emezt is megtehesse. A művészettörténelem egész folyamán át, le a legparányibb mellékáig, úgy érzik ennek a törvénynek ide-oda lengő üteme, mint az aortákban a szív lüktetése. Amint látja a költő a tárgyakat: esillagot, leányszemet, lovat, szőlőhegyet, gyöngyvirágot, pálmafát, ezt az egész nagy ezerváltozatú mindenséget: mindenikre ráhullat egy darabka lelket, — s erre csoda történik a tárgyakkal. Egyik mosolyog, a másik sír; nézd, ez eped, az meg háborog; mennyire vár ez a kő, mennyire nem ez a hegyi patak; itt ez a tavirózsa, így még nem terült ki a vág, mint ez a nap elé. Ébredsz, támadoz, kél és megindul egy világ: minden dolog hoz egy darab lelket, egy érzést, gondolatfoszlányt, akaratot s mindenik visszaadja a művésznek, mert tőle vette. Elindulnak a tárgyak s mire lehullanak a művész lábai elé, már megannyi lélekdarabok, mosolyok, könnyek, átkok, hahoták, lihegések és haragok. Ezért mondták Rodinról, hogy csak a lába elé kellett néznie s ezer témát látott meg. — Lélekké váltan talán elpárolognék ez a teremtett mindenség, ha ezzel a nagy *apothéozissal* párhuzamosan nem haladna egy másik művelet: az *inkarnáció*. Az emberi lélek minden rezdülése egyszerre dologgá, tárggyá változik. A látható világnál egy sokkal nagyobb és bonyolultabb világ terjeszkedik és hullámszik felettünk: a gondolatok világa. Mindaz, amit éreztek, gondoltak, álmodtak és akartak az emberek, az a lelki atmoszféra, amelyik úgy ködlik a történelem hatalmas folyama felett, mint a Niagara felett porrátört élete szivárványos párája, mindaz *testetlen ige*, amelyik nemcsak azt akarja, hogy gondolják, hanem hogy

lássák és hallják s ezért inkarnálódni kíván. Jön tehát a művész képzelete és megtestesíti, tárgyba helyezi, úgy, mint gyertyát a kifaragott tőkbe: a lángnak arca, mosolya, jelleme lesz. A lélek ezzel a megtestesüléssel instrumentálódik és leli meg a maga tárgyas létformáját. Olyan a képzelet, mint a hindu kép szerint a Brahma öle: egy csatorna, amelyen kizuhog az egész világ s minél távolabb ér a forrástól, annál több benne a test, s annál kevesebb a lélek; egy csatorna, amelynek öblébe azonban *vissza is foly* a lét árja s minél közelebb van az öbölhöz, annál több benne a lélek. Akár jön, akár megy, mindenütt az a törvény: a lélek testté válik, a test lélekké igyekszik. Találkozás, amely örök búcsúzás. Az a test, amelyen átsüt a lélek, az a tárgy, amin átsüt a jelentés, az a *szimbólum*. A szimbólum vagy lefelé, vagy felfelé néz. Lefelé néz, ha az inkarnáció útján támadt, úgy, hogy a jelentés testet öltött; felfelé, ha az apotheózis útján támadt: a tárgy maga telt meg lélekkel.

Azt is érezzük, ugyebár, hogy a képzelet az *egészre* tör, nem nyugszik addig, míg ki nem kerekíti, be nem fejezi a maga alkotását. Ezt pedig csak akkor éri el, ha a képzelet világa *a valóság igényével léphet fel*. Ezért van az, hogy a művész annyira hisz álma realitásában, s olyan komolyan, szinte tragikusan veszi azt. Balzac úgy beszélt a Comédie Humaine alakjairól, mint élő alakokról, ismerőseiről, akikkel állandó baja van; dicsérte, gáncsolta őket, elemezte a jellemüket s szinte tanulmányozta őket hidegen, objektíve, mintha nem is ő teremtetten volna őket. Emlékezünk mindnyáján arra a dallamos búcsúzásra, ahogy Dickens elkészön Copperfieldje alakjaitól. Flaubert pedig maga mondotta, hogy amikor leírta a Bovaryné öngyilkosságát, oly élénk arzenízt érzett a szájában, hogy kétszer is rosszul lett tőle. Így ütik át a művészfantázia képei a valóságot s teremtenek rajta túl érő helyzeteket. Ezen a ponton érinti a teremtetten képzelet birodalma az örülség sötét tartományát. Ez az a mesgye, ahol Don Quijote, az elmés nemes lovag futja hú Rozinantéján a maga tragikomikus pályáját. Don Quijote inkább örült, mint poéta s ezt ujjal mutatja az a tény, hogy a derék de la Mancha *gyakorlati cselekvést* végzett álmoképei nagy előfeltételén. Örült az, aki praktikus magatartás következményeit vonja le képzeletvilágának nagy tényeiből; költő az, aki e világgal szemben megmarad az érdek nélküli, szemlélődő állásponton. Világosan látszik ebből a szögletből, hogy az örülségben éppen az a beteg és visszás, hogy a fantáziaképeket olyan realitásoknak nézi, amelyen a gyakorlati cselekvés nem jár ellenmondással. Nincs nagyobb bántalom az örültre, mint ha rögeszméit művészi ötleteknek tekintjük. Az örülség öntudatlan s kényszerű valóságteremtés, amelynek végzete az, hogy látszat s így a ráépített gyakorlati világ összeomlik; viszont a művészet öntudatos, s így szabad látszat-teremtés,

amelynek igénye az, hogy valóság legyen s a ráépített művészi világ ne adjon ellenmondást. A művészet tragikus, véres valóság, csakhogy egy más dimenzióba helyezett valóság. Az aquarium is egy darab élő tenger, szörnyeivel, titkaival, veszélyeivel, de amíg ott van az az üveggal előttem, ez a darab tenger mégis csak aquarium. Az az üveggal, amelyek ezt a gonosz, kecségetető, csodálatos és szörnyű életet művészetté teszi számomra, az, hogy csak a képzeletemen át jelenik meg nekem. Nincs a képzelet világában semmi más, mint ami a való életben van. Igaza van Schopenhauernek, hogy Dante a pokolhoz a földről vette a mintát, — s milyen nagyszerűen sikerült; de amelyik műtárgyban nincs *több*, mint a valóságban, az csak epitome mundi, mintagyűjtemény a nagy zsbivásárról, de nem műalkotás.

Mindezzel még csak azt mondtuk el, miféle erő és miféle anyagból végzik a művészi teremtést. Most a műalkotás folyamatát kell megtekintenünk; előbb azonban gyujtsuk meg a lámpást, mert mélyre szállunk.

Ne higgye senki, hogy a dolgok csak dolgok. Mindeniknek lényege egy *jelentés*, a logikumá vált életnek egyik ága, rügye. Ez a jelentés szétvetődik s ahol projekciója véget ér, ott van létezésének határa. A forma tehát nem egyéb, mint a megvalósult jelentés végső pontjainak összege. Minden létezőt önnön jelentése, mint belső szabály organizál. Ez tartja össze a naprendszeret és a gránitzseméseket, az óceánokat és az infuzóriumokat. Nem azt kell kérdezni, hogyan került bele a tárgyba, mert nem én vittem bele azzal, hogy megalkottam a tárgynak a képét, hanem azt, hogyan lett tárggyá: virággá, csillaggá, óceánná a gondolat. Erre rendesen az a felelet, hogy a nagy örök szellem testbe, világba öltözött. Elrejtőzött benne, hogy velünk megtaláltassa magát. De ennél sokkal mélyebb és igazabb az, hogy aki teremtette a világot, *gondolatra teremtette*. Igét öntött ki világgá s mint a fogban az ideg, úgy él, lüktet a dolgok mélyében a gondolat. Addig tehát nem ismerem a dolgokat, bármily sokat tudjak róluk, míg ezt a belső jelentésüket meg nem ragadom. Mihelyt azonban a dolgoknak ezt a belső jelentését, azt t. i., amiért vannak, ami a lényegük értelme, megragadom, nemcsak megismerem, hanem teremtem is azt a dolgot, mert a megragadott jelentés a kezem között vetődik szét tárggyá. Minden igazi megismerés lenyúlás a dolgok misztikus idegszáláig: addig a gondolatig, ami teremtésének célja és alapeszméje; amit Az gondolt felőle, aki így szólt: *Legyen!* Ennek a gyökeres, lényeges megismerésnek — kivételes, drága perc ez — az *intuición* nevét adjuk. Az intuitív ismerésnél nem azt kutatjuk, mik a tárgy alkotó részei, hogyan állott elő az a tárgy, nem is azt nézzük, miféle összefüggésben van a többi dolgokkal, minek oka és

minek okozata ; nem keressük, van-e célja és szolgálja-e azt, sőt azt sem, kedves-e nekem, vagy hasznos-e valamire. Az intuicióban a dolgokat külön vesszük, mindentől elvonatkoztatjuk s úgy állunk meg velük szemben, mintha csak az volna és mi volnánk. Az volna csak, de akkor nekem : *minden* ; a legnagyobb kérdés s a legvonzóbb feladat ; parányi ónkarikás ablak, amelyen át a Világtitok mélyébe pillantok. A szemlélő én egy boldog, nagyszerű bűvár-lendülettel elmerül a tárgy tengerré nőtt jelentésében.

Egy egész tengerben egyetlen gyöngyragylót keres. Boldog, ha megtalálja! Megérintette ezzel Istennek a gondolatát, belepillantott az ő terveibe. Ez a találkozás megrendíti. Mély alázatosság veri le, hiszen egy istenbe ütődött bele ; de hirtelen visszapattan s akkorát nő, mint a Végtelenség, hiszen ő is az, amit meglátott! Ertelik ereje tudatával és mámorával s megérzi azt is, mire volna még képes. Felfedezi abban a drága Rokonban a maga életminőségét s ezzel kifogyhatatlan, páratlan érték forrásául ismeri fel önmagát. Boldogan hordozza mélyének erejét s annak folyamokká való kiáradását, csodálkozva önmaga gazdagsága felett.

Az intuíció tehát az ős világjelentéseknek a közvetlen megragadása, e megragadással annak saját alkotásunkként való felismerése, s ez alkotásban önnön minőségünk bírásával való meggazdagodás. Az intuíció a világlényeget érinti meg, abban a világ egy töredékét újraterelemi s e teremtésben önmagát élvezi : tehát fragmentáris világteretetés. Ez az élet csúcspontja. Szemlélni csak genie tud s aki szemlél, addig, amíg szemlél, geniális. Lehet az egy lepkét néző gyermek, a sírdombról utoljára széttekintő vén, egy behúnyt szemű ifjú a szerelem éjtszakáján, a siket Beethoven, mikor belső zenére hallgat, a fügefá alatt ülő Buddha vagy a hegyekről aláereszkedő szőresuhás próféta : mindenikre a kijelentés pillanata ez, midőn a lélek nem kérdez, csak feleletet hall ; nem keres, csak megfogja a megoldást ; tökéletes mértékben szerszám s ugyanakkor istenivé fokozott aktivitás viharos érzetében lángol.

De honnan tudom én, hogy a dolgok lényegét ragadtam meg? Mi a szemlélet igazságának a kritériuma? Az, ami minden teremtésnek a kritériuma : *az alapgondolaton lehetséges egy ellenmondás nélküli világ.* A hazugság azért hazugság, mert egy világot kellene teremteni ahhoz, hogy ellenmondása megszűnjék ; de akkor már igazság lenne. A filozófus a maga szemléletére egy fogalmi világot, a művész egy szemléletes világot képes felépíteni. Ad hoc teremtés mind a kettő, azért, mert emberi ; de a *teremtett világ igazolja a teremtő igét.*

Most már ismerjük az anyagot és erőket, amiből a kristály lesz.

Érintsük meg az anyalúgot egy hajszállal, hadd szökkenjen elénk a kőcsoda : a kristály. A műalkotás tipikus lefolyása ez : először ráborul a lélekre valami különös, felfokozott, határozatlan közérzet, amelyik rendszeren váratlanul szokott beköszönteni, de termékeny és fegyelmezett lángelme meg is idézheti. Ezt nevezte Hartmann produktív hangulatnak. Mintha valami melegebb vérhullám öntené el az arcot, s a torokban megdöbben valami. Jöhet reánk társaságban, kávéházi asztal mellett pipafüstös szürkületben, vonaton, fürdőszobában, bárhol. Wagner egyik legnagyobb alkotásának indítékát akkor nyerte, midőn benyitott egy házba, ahol éppen nagytakarítás volt s a székek egymás tetejére voltak rakva. Viszont évekig tartó munkánál oly fegyelmezhető, hogy minden reggel szinte hivatalos órára kopogtat be, mint egy alázatos, szerelmes kis modell. A százablakos lélekpalatának bármely ablakán bezörgethet ; sokszor vakablakokra csapódik és lehull, mint a várfalhoz vágódó postagalamb. Jöhet valami érzéklet, vagy élmény kocsján ; a csorgó bajszú, mélabús, öreg Arany mellett eldőcög egy alföldi búzás szekér. Mikor éppen mellette halad el, nem látja senki, kiugrik a szekérből a pirosviganós leány, a hangulat s rejtelmes mosolygó arcát ráhajtja az öreg poéta szívére, mint egy antik órára. Máskor temetési menetből válik ki egy ismeretlen, szomorú arcú asszony, s elsietve Petőfi mellett, arcába legyint fátyolával. Nemsokára lepereg a vers :

Temetésre szól az ének . . .

Sokszor a képek tudatalatti élete szüli. Odalenn az alvó világban megfényesedik vagy elhalványodik egy kép, kergetik és elérik egymást, felújul a velük eltűnt érzés és nekünk sokszor fáj valami, azt sem tudjuk, hogy mi. Van rá eset, hogy érzések felújulnak, de az a kép, amelyik valaha szülte, vakon marad ; tehát ott kóvályognak bennünk jelentésten érzések, keresvén valami fénylő képet, amihez hozzátapadjanak, mint az ökörnál az őszi kikericshez. Néha úgy támad, hogy reánk mosolyog egy művészi lehetőség, de csak egy pillanatra, mint a várablakon kitekintő fehérarcú királykisasszony. Akárhogyan támad, az bizonyos, hogy amikor beköszönt, a lélekben forradalmat csinál. A szem, a fül becsukódik, az élet útjai elzártnak s az egész világ forrni, kavarogni kezd. Vissza a kaoszba, a teremtéselőtti zűrzavarba, amelyben minden benne volt s mégis üres és kietlen vala. Ez a belső köd tele van az élet meleg, szinte tropikus fülledtségével. Mintha hangok hallszanának benne, amelyek elhallgatnak, mihelyt fel akarjuk értelmüket fogni ; mintha színek és alakok imbolyognának benne, amelyek összefolynak, elmosódnak, mihelyt meg akarjuk rögzíteni. A lélek próbálja az összes lehetőségeket s ez a kaosz kísérlete arra, hogy kozmosz legyen. Minden

felcseréli a halmazállapotát a művész lelkében, terjeng, folyik a tejút, Himalaja, gyermekszáj, sírkereszt. Ez a kísérletek, abortuszok, újrakezdések és vergődések ideje. Nem szabad sokáig tartania, mert meddővé teszi, kiégeti a lelket. Jönnie kell s jön egy pillanat, mikor fény cikázik ki a ködből és felvillan a Gondolat.

Az intuíció tette ezt. A művész belepillantott a világlényegbe s egy olyan jelentést ragadott meg, ami *él*. Lehet, hogy egy hullámfodrot látott, de benne megfogta, mi az óceán; lehet, hogy egy napsütött háztetőt, de most övé a fény; lehet, hogy csak egy motívum hullott a lelkére, de benne van a világ legnagyobb fájdalma, csendje vagy öröme. Tulajdonképen maga sem tudja még, hogy mit látott, mert a Jelentés tartalma, sok babonás mélysége csak ezután derül ki, sőt az is lehet, hogy nemsokára meghal a művész kezei közt, mint a tenyerére hullott tiszavirág.

Ha él a jelentés, a felvillanó központi gondolat, a drága életcsira, elkezd nőni, ágazni, tagozódni. Az inkarnáció boldog folyamata ez. Olyan ruhába öltözik a jelentés, aminőt ad az illető művész lelke, a teremtő képzelet egyéni minősége. Hangokba, ha zenész, szavakba, ha költő, színhatásokba, ha festő, kővé fagyott mozdulatokba, ha szobrász. Itt aztán kiszámíthatatlan a változat a művészi egyéniségek különbözőzése szerint, még egy művészetben, sőt műfajon belül is.

Ez a testbe öltözés néha a pillanat műve, néha olyan vágató hajsza, hogy a művész alig győzi technikával. Máskor hosszas, szinte kínos folyamat: a Faust szinte félszázadon készült. Rendes menete az volna, hogy először a belső, gondolati alkat, a terv alakuljon ki s azután jelenjék meg külső alakban, végül a külső, végleges alak rögzíttessék. De ez csak elméleti sorrend. A gyakorlatban sokszor külső és belső együtt halad s nem egyszer a rögzítés is. Néha úgy szökken elé, mint a bazalt-kristály a fekete anyaléből, néha keres, próbál alkotás közben s a részleteknél visszavonul a hangulat aranykódéi mögé. Sokszor kiderül, hogy egészen más úton érkezik meg a művész, mint amelyiken elindult, hányszor éri esoda: nagyobbat lel, mint amekkorát keresett. Ujjongva látja, hogy a jelentés munkaközben mint nő, új meg új szépségeket bont ki magából. Sokszor ellene szegül a formáló kéznek, nyög, felsikolt, mert önnön hajíttatása ellenére kényszeríti a művész. A műtárgy jobban tudja önnön törvényeit, mint a művész, s aki e törvényeket megsérti, olyan bűnt követ el, mint az a szülő, aki megnyomorítja önnön gyermekét, hogy pénzt keressen vele. A művész akkor a legszuverénebb, mikor alázatosan megkeresi, merre vetül a jelentés s engedi meglenni azt. A modell tulajdonképen az a szerszám, amellyel kitapasztaljuk a jelentés projekcióit. Pompás megfigyelése Schopenhauernek, hogy az igazi vers

olybá tetszik, mintha a nyelvgéniusz ősméhében kristályként preformálódott volna s a költő éppen csak bányászás közben rátalált.

Koncepció és kivitel tehát úgy viszonylik egymáshoz, mint csira és növény, virtualitás és aktualitás. A kivitel alkotás a részletekben, a koncepció kivitel a fogalmazásban. Sokszor írás közben röppenek fel az igazi szépségek; a sorok között újra apró szemléletek és inkarnációk születnek és röpködik körül a főgondolatot, mint Aphroditét a Charisok. A teremtésnek a kivitel a próbája, tárgyát akkor hódította meg a művész, ha befejezte.

Művész és tárgya két birkózó élet. Érzik, hogy egyiknek végzete a másik. A műtárgy munka közben szakadatlanul ihleti, lelkesíti a művészt, olyan örömmel itatja, amit közönséges halandó nem ízlel soha; ugyanakkor csalogatja. El-elbúvik előle és keresteti magát; az alkotás minden új fordulatanál száz lehetséges utat tár elé s makrancosan nézi, hogy válasszon a művész: szinte örül, ha rosszat választ s ő belehalhat; mindenekfelett gyötri, földre vonja, gátolja, megalázza. Van az alkotásban valami abból az éjszakából, amit Jákob élt át a Jabbok vize partján. Hajnalig küzdött egy láthatatlan istenséggel, aki le akarta őt verni, ott akarta őt hagyni, de ő nem engedett: nem bocsátalak el, míg meg nem áldasz! Hajnalban eltűnik a birkózó Numen, de a Jákob testére rányomja bélyegét: bénává teszi, pusztító ujjá halálos jeggyel eljegyzí magának. A művész élete az, hogy szakadatlanul egy istenséggel birkózzék és haljon bele a győzelmeibe.

A művész tehát a nagy Kivétel, aki éppen azért Egyetemes Szabály. Olyan, mint ő, nincs több s nem is lesz, s mégis: mindenkiben van valami belőle. Ő az a csodálatos lény, akiről Rabindranath Tagore dalol: Én mindig oly fiatal vagy olyan vén vagyok, mint a legifjabb vagy a legidősebb a faluban. A kollektív ember, akiben mindnyájan benne foglaltatunk, vagy az elaprózott ember, akiből mindkinek jut egy darab s ez a darab akkora, mint az egész.

Azért lehetséges ez, mert a műélvezet — *másodlagos teremtés*.

A természeti széppel éppen úgy állunk szemben mi is, mint a művész, azzal a különbséggel, hogy mi sokkal kevesebbet látunk, mint ő s azt a keveset sem tudjuk kifejezni. A művészi széppel pedig úgy áll a dolog, hogy nekünk azt *kell* meglátnunk, amit a művész látott, mert különben a saját felelősségünkre mulatjuk magunkat. *Mást* csak egy valaki láthat: aki még nagyobb művész, s akkor Tinódi fölé fölmagasodik Arany, Marlow fölé Shakespeare, mint a Gellérthegy fölé a Montblanc, ha tetszene neki idetelepedni.

A műélvezet középpontja is az intuitív megismerés: felvillanása a műtárgy belső jelentésének, mikor mint magnéziumfényben az alvó

emberek arca, egyszerre elibénk tűnik, mit látott, mit akart a művész. Ez a látás reánk csaphat olyan hirtelen, hogy szinte lever a lábunkról; voltak már, akik megtántorodtak egy kép vagy szobor revelációjára. Máskor hosszas tanulmány, részletekben dolgozó megértés, a lassú szintézisek eredményeképpen villan ki a gondolat s időbe kerül, míg megbarátkozunk vele. De ha egyszer megláttuk, végig kell követnünk egész genezisüket, amint tárggyá váltak; az igazi műértés mindig genetikus. Azért ne közeledj mohón vagy kihívóan a műtárgy felé, királyi személyek azok, akik előtt sokáig hallgatva kell várnunk, amíg megszólalnak.

Kettős sor ez, fel- és leszálló, mint a fantázia útja. A műtárgy elibénk áll, mint szimbólum: provokáló, hallgató, titokzatos világ. Képzeletünk ráözönlik s azt, ami tárgy benne, kezdi lélekké változtatni át. A szobrok élni kezdenek s szellemmé finomulnak, a palotákból álmok, utópiák, történelmek lesznek, a képekről felröppen és arcunkba csap a sors, a bánat, az öröm. Ez a lökés szalad tovább, mint piramis vonalai a csúcs felé, míg értelmet nyer a felragyogó központi jelentésből. Amint ez a felvillanás megtörtént s a szimbólumból kiugrott az értelem, megindul a fantázia másik útja, az inkarnáció. A gondolat újra testté lesz, visszazárkózik, belekövül a műtárgyba. A rajongó, égbenyúló aszkézis így lesz szemünk láttára gótikává, a transzcendens «oda-oda szenvedély» a Michel Angelo köveivé, a kínótt búcsúzó élet, a letolt falevél rettentő tragédiája a Lear szomorú sorsává, a szerelem önmagát felemészítő életlángja a Romeo és Júlia alakjaivá, a munka egyéniség-törlő, géppé tevő, robusztus súlya a Meunier személytelen vastípusaivá. Az önmagából kilépett s oda visszazárkózott szimbólum kigyúl, mint a transzparens: minden paránya lélektől sugárzik s minden szála az értelemnek tárgyon, szemléleten süt át. Mi pedig elmentünk egy világ-titokig s azt megragadva, magunkkal elhoztuk, mint egy darab világ-értelmet.

Még csak egyet. Mikor a szimbólum előttünk először tárul fel, tehát a műértés első lépésénél, mi azt hisszük, hogy a művészt érezzük, pedig *magunkat érezzük bele* a tárgyba. Mikor a második lépést tesszük meg, azt hisszük, hogy a magunk teremő útján járunk, pedig csendesen haladunk a művész nyomában. A művész az a Testvér, aki előre ment. Mikor egy művész megszületik, útrakelnek azok, akik meg fogják érteni, mert utána mennek. Tehát a művész pluszt ad a világhoz: egy típust teremt, amiben valami új jelenik meg. Mi ez a világmagyarázó plusz? A génusz, az Élet nagyszerű térhódítása, új fejezete az Örök Teremtésnek!

ELNÖKI ÜDVÖZLŐ BESZÉD

Ravasz László székfoglaló r. taghoz.

BERZEVICZY ALBERTTÓL.

Társaságunk nemes hagyományát látom megújulni, mikor tisztelt Társunk személyében, székfoglalója után, az egyik nagy magyar egyház püspökét és ünnepelt hitszónokát avatom föl a Kisfaludy-Társaság tagjává. Társaságunk évlapjai hosszú sorát a fényes neveknek mutatják fel, melyeknek viselői mind a papi vagy főpapi állást kötötték össze a nemzeti irodalom jeles és buzgó szolgálatával. A katolikus főklérus nem egy kitünősége is köztük van, de én e percben csak kettőre kívánok emlékeztetni, kik szintén a reformált egyház főpásztorai voltak s kikkel még mi öregebbek együtt működtünk e körben: Szász Károlyra és Baksay Sándorra. Úgy érzem, mintha az ő szellemök szólalna meg ma ajkaimon, köszöntve méltó utódjukat. Igaz, hogy azok az elhunyt nagy elődök költők voltak a szónak abban a megszokott értelmében, hogy zengzetes versekben beszéltek hozzánk; tisztelt Társunk mint szónok s főleg mint hitszónok tartja bevonulását a Kisfaludy-Társaságba. Azonban ha ők versekben szóló igazi költők voltak, mi, kivált a mai korban, megtanultuk azt, hogy a vers és a költemény fogalma nem mindig és nem teljesen fedi egymást. Teremnek ma versek, melyek formájukra nézve mindenesetre azok, de melyek a helyett, hogy fölemelnék lelkünket, csak még mélyebben süllyesztik le az élet sarába. Viszont teremnek beszédek, melyek a próza egyszerű, igénytelen, komoly mezében a költőiség legderűsebb, legtisztább magasságaiba emelkednek föl. És vajon mikor volt nagyobb szükség a lelkek ily fölemelkedésére, mint mai szerencsétlen napjainkban? Hogy nemzetünket lesujtották a porba, lealázták a porig, az a sors átka és ellenségeink bűne; de ha mi megmaradnánk a porban, hozzászoknánk, sőt kéjelegnénk benne, az a mi saját bűnünk lenne. Ámde minden anyagi és gazdasági, politikai és közműveltségi újraelmelkedésnek előfeltétele a «sursum corda», lelkeink fölemelése. És ki lehet hivatottabb, biztosabb vezérünk ez emelkedésben, mint az, kinek lelkét magas és bátor röptében egyik szárnyként a költőiség, másik szárnyként a vallásosság emeli. Köszönjük Méltóságodnak, tisztelt Társunknak és kedves Barátomnak szép és kegyeletes megemlékezését elhunyt jelesünkről, Gárdonyi Gézáról, köszönjük eszmekeltő fejtegetéseit a műalkotásról s szeretettel üdvözölve körünkben, átadom, hozzánk tartozása jelül és buzgó együttműködésünk zálogául tagsági oklevelét.

Ravasz László válasza.

Nagyméltóságú Elnök Úr! Kegyelmes Uram!

Hálás szívvel köszönöm azokat a szép és meleg szavakat, amelyekkel engem Excellenciád kegyes volt üdvözölni. Kezdetől fogva úgy éreztem, hogy nem érdemeltem meg a Társaság koszorúját. De súlyát könnyebben hordozom, mióta megéreztem Nagyméltóságod beszédéből azt a barátságot, amit úgy sem lehet megérdemelni: ajándékul kapjuk koszorúval, vagy koszorú nélkül. Köszönöm a Társaságnak azt, hogy engem *mint igehirdetőt* választott tagjai közé. Nem tudom, ért-e magyar református prédikátort ezen a címen ilyen kitüntetés? Még minden hívő pap vallotta, hogy az egyházi beszédnek nem a gyönyörködtetés a célja; a prófeta nem művészi céllal szól. Magam ismétlem itt ezer névtelen és neves társam nevében ama Nagynak, Pázmánynak bizonyosságát, aki ezt mondja «írásának feltett céljárul», prédikációi előszavában: «Amit írtam: animis scripsi, non auribus; lelki haszonért, nem fülgyönyörködtetésre írtam. Annak okáért sem ékesen szólásra, sem egyéb cifrára nem szaggattam, hanem amit üdvösségesnek ítélttem, együgyű szókkal gyakran eléhoztam». Én is így cselekedtem, de azért hálás szívvel álmélkodtam el, midőn láttam, hogy az én Igazságom a Szépség királyi köntösébe öltözött. Hiszem, hogy minél többen becsülik meg a királyért palástját, az igazságért a szépséget, annál többen ismerik föl a palástjáról a királyt: a szépségről az igazságot. Életem oltárok körül való forgolódásban telik el s mikor megfáradok, átlépek Önök közé, hogy mirrhámát a lángvödörbe vessem. Füstje úgy keveredjék el hivatott és áldott kezük gerjesztette illatok fényes felhőibe, amint a lelkem eggyé olvadt gyermekségem óta a magyar nemzeti géniusszal. Hűséges, munkás tag akarok lenni, aki itt is szolgál s nem engedi, hogy valami megzavarja, még az a nagy, önvizsgáló kérdés sem, hogy miért is választottak meg engem a Kisfaludy-Társaságba? Fogadja Excellenciád újlag hálás köszönetem kifejezését!

1. SZILÁDY ÁRON EMLÉKEZETE.

HORVÁTH JÁNOSTÓL.

(Felolvasta az 1924 jan. 2-diki ülésen.)

Tisztelt Társaság! 1867-ben, mikor a Kisfaludy-Társaság Szilády Áront megválasztotta, még *tizenöt* volt a vidéki tagok száma; 1922-ben, Szilády Áron halála évében, már csak *hat*; 1923-ra Szilády Áron és Gárdonyi Géza elhunytával mindössze *négy* vidéki tagja maradt a Társaságnak, — kezdetről fogva és állandóan vidéken lakó pedig voltaképp csak *kettő*, s azok is már húsz, illetőleg huszönöt évvel ezelőtt választattak meg!

Időközben Pestből Budapest lett s a főváros felszívta a vidéket. A végek e központi kohóba hordták érceiket, kint pedig bányász nélkül maradtak a tárnák.

Nem látjuk már irodalmi ünnepélyeinken Borsod költőjét, a szelíd aggastyánt, sem Kiskunhalas tudós patriarcháját, s Eger remetéje is örökre elrejtőzött emberi szemek elől.

Van-e még magyar irodalom e nagyvároson kívül? Van-e még odakint ősmagyar erő, eredeti zamat és szín, melyből a jövő irodalmának reménységei integetnének felénk?

Szilády Áron, kinek emlékezetét mély megilletődéssel újítom fel e körben, Kiskunhalasról jött fel székfoglalóját megtartani a kiegyezés évében, s ötvenöt évvel később, 1922 márc. 22-én, ugyancsak Kiskunhalason hangzott el hült tetemei felett Társaságunk titkárának búcsúszózata.

Ő mindvégig megmaradt gyermek-emlékei anya-vidékén; nem ernyesztőnek, hanem örök tanulásra hívogatónak érezte a csaknem falusias csendet, s tudott — távol a főváros tudományos és irodalmi szervezeteitől — nagyot, maradandót, egyénit alkotni. Fészkeről, mint a sas, tudott lélekben messze elrepülni: fel északnak, nyelvrokainak ősköltészetére felé, s el keletnek, tér és idő mesés távolába; vissza a magyar multba, erős hit és zsenge költészet agg századaiba, és szerte a haza téreire, erőteljes, élő magyar szót hallani s naiv költészetet. Egy lelki világbirodalom kincseit hordta össze egyszerű hajlékába, s legmesszebb-ről, keletről hozott szerzeményeivel, török és arab nyelvtudásával, legközelebbi vidékének, a Duna-Tisza közti városoknak hajdani történeti okmányait tárta fel. S míg kutató szemmel a multakat fürkészte, szeretettel figyelte a jövő palántáit s a halasi gimnáziumon, melynek felvirágoztatásában érdemei vannak, holta napjáig szeretettel csüggött.

S méltán. Ott kezdette meg tanuló pályáját maga is, mikor atyja

1848-ban Halasra került református papnak. A somogy megyei ságvári születésű Szilády Áronnak így vált 10—11 éves korától fogva csaknem állandó otthonává a halasi paróchia. Halason végezte el a gimnázium alsó osztályait, és Szilágyi Márton nevű öreg tanárától — mint egy jó ismerőse beszéli — a latin, görög és francia nyelven kívül már akkor kezdte a hébert is tanulni. 1851-ben, a két felső osztály elvégzésére a nagykőrösi gimnáziumba iratkozott be. Jó csillaga vezérelte oda. Ugyanakkor került oda tanárnak Arany János; ott tanított Szász Károly, Mentovich Ferenc és Ács Zsigmond. Költők, gazdag nyelvismerettel bíró műfordítók (Ács Zsigmond tizennégy nyelven tudott!) voltak a már érni kezdő ifjú vezetői, példányképei, s életre szólt a hatás, mit e «nagy» tanároktól, s közülök a legnagyobbtól nyert, valamint a barátság is, mely Szász Károlyhoz fűzte. Itt már németül és angolul is tanult, s állítólag törökül is, Tomori Anasztáz biztatására. A Gondviselés innen is jó helyre vezette. Debrecenben végezte a teológiai tanulmányokat. A debreceni főiskolában tanított ekkor Lugosy József, a kiváló nyelvtudós, a keleti nyelveknek is jeles ismerője. Itt, s kétségkívül Lugosytól is ösztönöztetve, kit viszont Kőrösi Csoma példája lelkesített, — itt vettek határozottabb irányt az ifjú teológus tudós hajlamai. Orientalistának készült, s hogy a török nyelv, sőt nyelvjárások ismeretében tökéletesítse magát, egy évet Konstantinápolyban és Kisásziában, majd pedig egy másodikat a göttingai egyetemen töltött, hol a már akkor is szakállas, szép szál magyar ifjú rendkívüli feltűnést keltett szokatlanul kiterjedt és alapos tudományával.

De itthon is. A gödöllői református pappal, aki mellett a Göttingából hazatért tudós ifjú káplánoskodott, csakhamar — 1862 végén — megesett az az injuria, hogy a M. Tudományos Akadémia nem őt, a principálist, hanem alig 24 éves káplánját választotta meg levelező tagnak, min a derék tiszteletes — az anekdota szerint — nem győzött eléggé méltatlankodni. Egy-két évi káplánoskodás után hazakerült Kis-kunhalasra, egyelőre helyettes, majd 1863 elejétől kezdve rendes lelkésznek, édesatyja helyére. Életrajzában ezzel a nagy és végleges megállapodottság korszakába nyitottunk be.

Csak egyben nem állapodott meg, egyben nem kötötte helyhez magát: tanulmányaiban. A hetvenes évek közepe tájáig a hazai történettudomány számára kamatoztatta nagy nyelvtudását s műfordításokkal is becsültte tette nevét, azontúl pedig a régi magyar irodalom buvárlatába merült el. Élete művének ez utóbbi az ismertebb, s egyúttal kétségkívül a maradandóbb, és legnagyobb horderejű része. Emenek fénye csaknem feledésbe merítette az előbbienét: helyénvaló tehát — bármily futólag — emlékeztetnünk reá.

Az orientalista és általában a nyelvtudós Szilády — úgy látszik — sohasem tekintette öncélúnak a nyelvészetet. Katexochén nyelvtudományi fejtegetést alig találunk tőle; a nyelv neki vagy történeti kútfő volt maga is, vagy történeti megismeréshez vezető eszköz; s történeti vonzalmainak Mekkája mindenkor a magyarság multja volt. Ő nemcsak hangoztatta, hanem meg is valósította azt a követelményt, hogy történetírásnak és nyelvészetnek kölcsönösen közelednie kell egymáshoz. Korunk jeles nyelv- és történettudósai e részben egyik legérdemesebb úttörőjüket tisztelhetik benne. A Török-magyarkori Történelmi Emlékek (1863—72) kilenc kötete számára, melyeket Szilágyi Sándorral adott ki, ő gyűjtötte, fordította, vagy legalább revideálta a Nagykovács, Cegléd, Dömsöd, Szeged, Halas levéltárából származó töröknyelvű oklevélsanyagot, köztük az oly nagyjelentőségű deftereket, hódoltság-korabeli adólajstromokat. Szalay László figyelmeztetésére már 1861-ben kezdett velök foglalkozni s 1868-ban, az Akadémia történelmi bizottságának utasítására, a Budáról származó Marsili-gyűjtemény rokon-anyagának átkutatása végett Bolognába utazott. Három év múlva pedig egy tág alapvetésű, magvas és laikusnak is fölöttébb érdekes tanulmányt mutatott be XVI/XVII. századbeli közállapotainknak e nyelvtörténeti szempontból is elsőrendű, török-arab szövegű kútfőről az Akadémiában. A defterek u. i. helységenként, utcánként, városrészenként lajstromozták az összes adófizetőket, s így a magyar névtörténet számára megbecsülhetetlen anyagot őriztek meg. S. Szilády Áron az elsők között hangoztatta a névtörténet fontosságát. Megtette ezt már 1862-ben, akadémiai székfoglalójában, mely «nyelvészkedésünk célját s eszközeit» — még nehézkes prózában ugyan — de oly sok eredeti szempontból fejtegette. Sürgette pl. a nyelvhasznítás kiterjesztését jelentéstani kapcsolatokra is, sürgette a nyelvjárások összehasonlítását, védte a nyelvészek jogait a nyelvtudós elfogult önkényével szemben, így a magyar időképzés eredeti formáit a latin nyelvtani minták szerint reátukmált paradigmák ellenében, oly finom észrevételekkel, minőket csak egy napjainkban megjelent tanulmányban látunk viszont. De hogy a névtörténetnél maradjak, mihielyt a Nyelvőr megindult, abban is hangoztatta mindenféle nevek gyűjtésének nyelvtörténeti nagy fontosságát, s írt is *A nevekről* egy oly szép, oly sok szempontú és kicsinységében is gazdag tartalmú tanulmányt, mely a névtörténet mai stádiumában is méltán figyelmet kelthetne. Eredetiség, józanság, csaknem mainak mondható tudományos felfogás lep meg ez 50—60 évvel ezelőtt kelt tanulmányokban, s azt a tételét is, hogy történeti szótár a nevek nélkül csonka, csak a most készülő Etymologiai szótárban látjuk megszívvelve. Szófejtegetéseket maga is írt, s e most folyó nagy mű szerkesztői bizonyára

méltányolnák ezekben megnyilatkozó kritikai érzékét és kombináló tehetségét, valamint a puszta alaki egyeztetéssel meg nem elégedő, hanem tárgy történeti és jelentéstani leszámaztatásra is gondot fordító módszerét.

Résztvett — a Nyelvőr lapjain — népnyelvi adalékok gyűjtésében, sőt némely csoportok, így a ráolvasások gyűjtését maga indította meg. Népi szövegek hivatott gyűjtője azonban nem mondhat le hasonló természetű régibb szövegek felkutatásáról, a folklorista az irodalmi hagyomány átbúvárlásáról. S Szilády Áron, Nyelvőr-beli cikkekéskéivel útban volt már az irodalom rokonterülete felé. A ráolvasásokkal s bizonyos népmesei nyelvi adalékokkal kapcsolatban nemcsak a régi irodalomhoz von visszautaló szálakat: népmeseinkésünkben egy hivatott folklorista tájékozottságával mozog s ponyvairodalmi ismereteinek is szokatlan készségével lép meg. Sokkal többet tud, mint amennyit megír, sokkal többre képes, mint amennyiről bizonyosságot ad.

1872-ben teszi közzé Thaly Kálmán az akkor felfedezett Szabács Viadalát. Szilády legott hozzászól. Hibás olvasatokat gyanít Thaly közlésében, egyet-kettőt házzávetőleg ki is igazít, és facsimilét követel az eredeti kéziratról. A jeles filológus — mint előbb nyelv- és történettudomány — most már nyelvtudomány és irodalomtörténet határmegyéjén áll, s a facsimile, az eredeti kézirat követelésével lépett rá. A következő évben a Nyelvelmléktár megindítását határozván el az Akadémia, vezetését és gondozását egy felügyelő szerkesztőségre bízta, melynek Budenz és Szarvas Gábor mellett Szilády Áron is tagja lett. Részt is vett a már 1874-re megjelent első három kötet felügyeletében; mily figyelemmel, — azt már a ráolvasásokról írt cikkekéskéje — a Peer-kódexre utalván — tanusítja.

Ezúttal már oly területen működött közre, melyet nyelv- és irodalomtörténet egyaránt a magáénak tart. Csak egy hívó szó hiányzott még ez utóbbi körből, hogy teljes tudományos fegyverzetével odatörtessen át. Nemsokára elhangzott az is. Kidőlt Toldy Ferenc s az ő munkaörökségének felvételére kellett a megfelelő ember. De mielőtt odakisérnők Szilády Áront, jobban meg kell még néznünk. A tudós férfiú kezében lant is volt eddig: hallgassuk meg előbb annak zengését is.

Arany János és Szász Károly egykori tanítványa kezdettől fogva művelt költői érzékkel járt kelet és észak nyelvterületein; jeles műfordításokkal is ismertté tette nevét. Éppen Toldy Ferenc folyóiratában, az Új Magyar Múzeumban lépett ki velök közönség elé, Toldy Ferenc bevezető ajánlása karján. Van e mozzanatban valami megható sorszerűség. Az Új Magyar Múzeum ugyanazon, 1860-iki évfolyamának

utolsó lapján, melyben Sziládytól Toldy Ferenc bevezető sorai kapcsán egy Firduszi-részlet fordítása napvilágot látott, jelenti Toldy, hogy az «időszaki pályáról» végkép lelép s e folyóirat szerkesztését is leteszi. «Korom int — úgymond — ... intenek még sürgetőbben befejezetlen munkáim, úgy egy az évek hosszú során át előkészített, s ha magamat nem ámítom, jelentékeny vállalat: a XVI. és XVII. század összes magyar költői kiadása.» Nem sejtette a nagyérdemű férfiú, hogy e jelentékeny vállalatot — a Régi Magyar Költők Tárát — az a 23 éves ifjú lesz hivatva majdan örökségként átvenni tőle, kinek ő, a Sáhnáme menél teljesebb átültetését remélvén buzgalmától, ígér bevezetése zársvaiban «hervadhatatlan koszorúkat».

Szilády Firduszi-fordítása valóban szép ígélet volt, s helyt áll róla ma is Toldy Ferenc ítélete, mely szerint «finom s valódi költői érzéssel, meglepő könnyűséggel, biztossággal, s nem elegancia nélkül dolgozik». Költői stílusa mindenesetre sokkal könnyedebb, mint e korbéli prózájáé. Pedig a forma, mely az eredeti versidomhoz, az ú. n. mutakáribhoz híven ragaszkodik, magyarban rendkívül nehezen valósítható meg. Hallva egészen megszokottnak tetszik:

Az elmúlt időkről zeneg most dalom,
A mondák után kell regét mondanom;
Miképen enyelgett a sors Szám felett?...
Dalomból fiú! halld a történetet!

Akárcsak ezt hallanók:

«Búsan, elfelejtve, sasként egyedül,
Puszta sátorában a vén Toldi ül» —

holott a lábak időmértéke (egy rövidre két hosszú szótag, az utolsó lábban csak egy) egészen más és a magyar gyakorlatban teljességgel szokatlan. Szilády a legnagyobb következetességgel végigviszi e szótagmérést, s ha nem csalódunk, fordítmányának elegáns hatása éppen abban áll, hogy sejtelve sem érzik rajta e hallatlan technikai nehézségnek.

A következő években Arany János folyóiratait, a Szépirodalmi Figyelőt és a Koszorút látja el török, perzsa és arab költőkből való kisebb, sokszor igen talpraesett, s némi magyar népies ízt a kellő helyenkedvesen éreztető műfordításokkal.

Egyik itteni közleményében arról is szól, mi haszon várható reánk nézve a keleti költészet tanulmányából. Nemcsak a költői technika szerezhethet abból okulást; ki tudja, nem lappanganak-e ott oly erek, melyek napfényre hozatala történeti viszonyokon alapuló nemzeti

feladatunk? Ép azért fontosnak tartja, hogy ne nyugati közvetítéssel szerezzünk róla tudomást, hanem magunk keressük fel forrásainál.

«Nyugot költői virágainak illatát» — úgymond erre nézve — ellebbenti hozzánk, sőt magvait is szórja közénk a szellő; kelet felől azonban, bár «szentek minden odavezető emlékezeteink» — alig kapunk egyebet annál, melyből a magvat már nyugaton kicsépelék mások, — pedig *ex fonte dulcius.*» Ő csakugyan közvetlen a forrásból merített. Jellemző e részbeni szigorú felfogására egy könyvismertetése, mely 1867-ben jelent meg a Budapesti Szemlében. Schack ismertetett német könyve a spanyolországi és szicíliai arab költészetet tárgyalja s németül szemelvényeket is mutat be belőle. Nos, Szilády is közöl mutatványokat magyarul, de világért sem az előtte levő német átültetésből továbbfordítottakat, hanem maga által e célra külön kikeresett eredetiek nyomán; sőt még ismertetésébe sem vesz be semmit a német tudós műfordításából, mert — azt mondja — nincs módjában azokat az eredetiekkel összehasonlítani. Az *ex fonte dulcius* nemcsak a műélvező jelszava, hanem a mindenkor csak első kézből merítő önálló tudósé is.

Ugyanez év végén rokonaink epikájáról tartván a Kisfaludy-Társaságban székfoglalót, a finn Kalevala és az észti Kalevipoég, s főképez utóbbi köti le figyelmét, s kiváló műfordítási részletekkel szövi át fejtegetéseit. Ősnépköltészetünk s a magyar naiv eposz iránti érdeklődés készteti őt arra, hogy rokonaink e nemű hagyományai közt is szétnézzen. Nem első ízben vehetjük észre e tanulmánya alkalmából, hogy Sziládyt, ki oly szakszerű korlátozással tud és szeret alkalmi tárgya részleteibe elmerülni, magasabb eszmények, távolibb célok tudata lelkesíti. Ezúttal a népköltészet nagy jelentőségének tiszta felfogása élesíti, ösztönzi kutató figyelmét. S lehet-e szebben s igazabban meghatározni a népköltészet lényegét és nemzeti nagy jelentőségét, mint Szilády teszi ez idézendő mondatban, mely voltaképen nem is akart definíció lenni: «Azon hagyományok, mondák s költemények... melyek nem egyesektől származnak, hanem egész embernyomok gyarapító s alakító elbánása által jöttek létre, s melyekhez az anyagot nemzeti hajlam választja s az alakot a nemzeti szellem soha véget nem érő mozgalma idomítja. Egy szóval oly szülöttei a nép összes szellemének, melyeket az a naivság emlőjén növel nagyokká». — Nem csoda, hogy — így látván a népköltészet mivoltát — megütözik Lönnrot eljárásán, ki nem adott megnyugtató felvilágosítást arról, hogy minő eljárást követett a Kalevala egybeállításánál. Szabad-e, veti fel az akkor még kevesek gondolatában megfordult, de tudományos szempontból nagy horderejű kérdést — szabad-e népköltészeti töredékeken változtatni, ha azokat a gyűjtő

«olyanokul kívánja tekintetni, mint amelyek a nép szájából hamisítatlanul vétettek?»

Íme, bármily vázlatosan érintettük mindössze egy évtizedet felölő műfordítói tevékenységét, lehetetlen volt csak egy pillanatra is felejtünk a tudóst, a kritikai önállóságú és lelkiismeretű nagy filológust. Térjünk is vissza hozzá: tudós pályájának második nagy szakasza, életművének legjava áll előttünk.

A hívó szó, melyre fentebb céloztam, s mely őt a nyelvtörténet határmesgyéjéről a szomszédos régi magyar irodalomtörténet mezőire szólította át, az Akadémia részéről hangzott el. Gyulai Pál indítványára még 1872-ben elhatározta az Akadémia a Régi Magyar Költők Tára megindítását, Toldy Ferenc szerkesztésében. Toldy azonban a kiadás előkészületei közben, 1875-ben meghalt, s az Akadémia, körületekintvén, a nagy feladat vállalására nem talált alkalmasabbat Szilády Áronnál. Hívta: jött; s 1877-re megjelent a monumentálisnak ígérkező sorozat első kötete. Innen kezdve régi irodalmunk története néhány évtizeden át a legnagyobb magyar tudósok egyikét vallhatta vezérmunkásának.

Tudós és műfordítói pályájának az imént áttekintett első szakaszára korántsem meglepetésként következett e második, mely már csaknem kizárólag a régi magyar irodalom történetével foglalkozik. Igaz, hogy egyenest e tárgykört felölő tanulmányt nem írt korábban, de folyvást rokonterületeken mozgott s ott oly erudicióról és filológiai hivatottságról, de egyszersmind költői értékek iránt is oly fejlett érzékről adott félreérthetetlen bizonyítékokat, minőkre a reábizott új vállalatnál éppen a legnagyobb szükség volt. Egyébként is a tudóst nemesak írott művei alapján lehet megismerni és méltányolni. Hiszen akkor méltán kérdezhetnők: mi alapon választotta meg a 24 éves ifjút tagjává annak idején az Akadémia? Székfoglalójában maga Szilády Áron, bár túlzott szerénységgel, úgy nyilatkozott, hogy «az érdem legcsekélyebb porszeme nélkül, mely a leírt névre tapadva csilloghatna» választatott meg levelezőtagul. Ne feledjük el azonban, hogy az Akadémia tagjai között többen — köztük volt tanárai — ismerték személyes érintkezésből az ő nagy készütségét; s így, mikor a Régi Magyar Költők Tára szerkesztésével bízták meg, akkor sem pusztán írott művei bizonyosságára támaszkodtak.

Hatalmas monumentumként magaslik fel a Régi Magyar Költők Táranak hét kötete, melyek közül az első öt vagy tíz éven át gyors egymásutánban követte egymást (1877, 1880, 1881, 1883, 1886), míg a hatodik már csak 1896-ra jelenhetett meg, a hetedik pedig csak 1912-re. Az I. kötet a középkori költői maradványokat foglalja magába 1526-ig, a többi hat pedig időrendben haladva közli egymásután a XVI. század-

beli verses műveket, az utolsóval évszám szerint 1566-ig jutván el. A gyűjtemény eredeti célja az volt, hogy a nagy közönséggel ismertesse meg régi költőink műveit; Szilády jegyzetei azonban, melyekkel, a legutolsót kivéve, valamennyi fel van szerelve, főkép szakkörök számára tették sarkalatos becsű kiadvánnyá.

E jegyzetek olykor nevet varázsolnak elő a nértelen művek számára, számtalan esetben élettartalommal töltik meg az addigi pusztá nevet, korviszonyok talapzatára állítják a műveket, meghatározzák szerzetésük idejét, a nem eredetieknek előkutatják eredetijét, tárgyi, nyelvi és alaki tekintetben az értelmező adatok és párhuzamok tömegeivel világítják meg a szöveget. Nemcsak azt a feladatot végzi el páratlan lelkiismeretességgel Szilády Áron, amit reabíztak, nemcsak a kritikai kiadót, hanem elintéz minden fölmerült problémát, maga veti fel a legnehezebbeket, általában elvégzi anyagán az irodalomtörténeti egész, tudományos feladatot. S a kitűnő filológus, ahol csak teheti, jellemez, ítél, megtanít a régi szépségek ízelesére is. Pedig ez anyag pusztá összegyűjtése s időrendi beosztása is nagy feladat volt. Kisebb-nagyobb írói monografiák egész hada vonul fel köteteiben, s nehéz volna közülök egyeseket a többi rovására kiemelni. Mégis lehetetlen legalább a három legnagyobb arányút tisztelettel meg nem említeni: *Tinódi*-kiadása önálló nagy kötet, életrajzi bevezetése a jellemzés művészetével társítja a történettudós erényeit; *Posvai*-jában a legemlékezetesebb szakfeladatok egyikét végzi el, midőn kimutatja a Toldi-monda történeti magvait; de talán Sztárairol írt tanulmánya érdemli meg leginkább a monografia-nevet s kelti fel sokoldalúságával s erudiciójával a legnagyobb mértékben tiszteletünket: a defterek kiváló ismerője azon városoknak — Laskó és Tolnának — még lakóit is névszerint fel tudja sorolni, melyekben a reformátor Sztárai működött, de époly alapossággal és önálló kritikával fejtegeti a primitív drámai fajok hazai előzményeit s világirodalmi kapcsolatait. Mélyen fájjaljuk, hogy kiadványa VII. kötetéhez már nem írhatta meg jegyzeteit; e kötet anyagában Bornemisza Péter — kit nála senki sem ismert jobban — meg a Szendrei névtelen és Karádi névtelenje adott volna neki újabb alkalmat nagy tudománya értékesítésére.

E nagy mű szakadatlan előkészületei közben, s részben azoktól ösztönözötve, ráért még arra is, hogy a magyar középkor egyik, eladdig jóformán csak nevérol ismert hatalmas egyházi írójának és szónokának, Temesvári Pelbártnek megrajzolja, maga által felkutatott adatok alapján, vonzó és eleven képét, mely nagyjelentőségű további kutatásoknak vált ösztönzőjévé, s melybe, teljes joggal, talán legtöbb vonást vegyíthetett

a maga egyéniségéből. Ráért arra is, hogy a M. Történelmi Társulat megbízásából kiadja Balassa Bálint költeményeit, megírja életrajzát, kimutassa humanista, hazai irodalmi és népköltészetbeli kapcsolatait. Csaknem a mai napig egyedüli teljes és kritikai kiadása volt ez az első magyar műköltőnek s nemcsak megindítója, hanem szilárd alapja az újabban föllendült Balassa-irodalomnak.

Ráért arra is, hogy újra kiadjon s kiváló kíséző tanulmányokkal lásson el több, XVI. századbéli ritka magyar nyomtatványt; ráért, hogy az Akadémia irodalomtörténeti bizottságában az előadó tisztségét viselje, s teljes huszonegy esztendőn át szerkessze az Irodalomtörténeti Közleményeket, a magyar irodalomtörténetnek e megbecsülhetetlen adattárát.

Szaktudományunk történetében Szilády Áron az első nagyarányú specialista. Az ő nagy erudíciója nem polyhistoriás, hanem mindenoldalú hozzáértés egy igen kiterjedt ugyan, de magában mégis benső egységet jelentő tárgykörhöz, a régi magyar irodaloméhoz. Theológia és egyháztörténet; antik, középkori és humanista latinság; rokon nyelvek és költészetek; keleti nyelvismeretek és segítségükkel akadálytalan kortörténeti otthonosság; — mindez egyenként is méltó célja lehetne egy emberéletnek. Szilády pályáján azonban mindez csak előkészületnek tűnik fel, az ő szavával mondva: *szerszámkovácsolásnak*, hogy legyen mivel kibányászni a sziklákat élte főművéhez. S valóban nehéz is lesz abból valamit megrendíteni; letördelözhet róla egy és más, de az egész szilárdan megáll.

Már akadémiai székfoglalójában kimondta a nyelvtudományra nézve az elvet, hogy eszközeinek a tárgyból s a tárgyhoz szabva kell készülniök. «Idegen késnek csak éle csorbul, hegye törik e munkában, mégis alig karcol.» Ő maga készítette csákányát; éle egy hosszú élet bányász-munkájában meg nem csorbult, s aki fel bírja emelni, tovább dolgozhat vele. Eljárása módszeres, de módszere nem eltanult sablon, hanem egy erős elme egyéni alkalmazkodása a maga által kitzűzött feladat kívánalmaihoz. Nem mesterember, hanem önálló, hatalmas tudós egyéniség. Stílusa is egészen egyéni; nem zord, hanem komoly; nem nehézkes, de súlyos; nem szenvedélyes, mégis erővel halad; nyelvkincse gazdag, de nem kérkedik, csak él vele; ősi nyelvanyag, népi és irodalmi feltűnés nélkül fog benne kezét egymással; nem idegenkedik a képes beszédétől, de külön s önmagáért sem festeget; nem dísz neki a kép, csak a szabotosság alkalmi eszköze.

Műveiben magáról sohasem beszélt; személyes líraiságának, mi a tudós munkát is sugalmazza vagy kíséri, hangot nem adott. Az

életben sem volt közlékeny. Ő csak dolgozott, folyvást, szakadatlanul; oly természetességgel, olyannyira csak tárgyával törődve, mintha senki sem figyelne, senki sem csodálná; úgy mint a bányász, aki egymagában, és csak keze alá világítva csákányoz éjjel-nappal, lent, a tárna mélyén.

Nagy volt: erős és egyszerű.

Mi, akik őt már fölöttébb ritkán láthattuk, bizonyos fürkésző tisztelettel tekintettünk fel szikár, magas alakjára, mintha nem is egy vidéki jeles kortársunknak, hanem elmúlt századoknak, talán a XVI-iknak ősbibb magyar vonásait kellene keresnünk deres szakállától csaknem egészen benőtt arcán. Valami ótestamentomi és zordonul patriarchális jelenséggént hatott reánk. Emlékezetünk képtárában a Temesvári Pelbártok, a Melius Juhászok, a Szenczi Molnárok, a Pázmány Péterek, a Bolyaiak és Kőrösi Csomák rokoni szomszédságában függ az ő képmása, de közeléből zordonan néz le ránk a «vén sas» Toldi Miklós, egy sarok félhomályából pedig — úgy rémlik — Debrecen tudósa, Hatvani István pillant reánk nagy tudománya rejtélyes fényével.

Jól megnézzük Szilády Áron hatalmas, távozó alakját! Aligha látunk hozzámérhetőt ebben az életben.

*

Tisztelt Társaság! Szilády Áron megüresedett helyére engem méltóztatott megválasztani.

Mély hálával, de a törpe inferioritás világos tudatában köszönöm e nagy kitüntetést. Az ő fegyvereit én el nem bírom, s a magam mezőjének is csak szerény munkása vagyok.

De lelkem mélyéig át vagyok hatva e Társaság hagyományaitól. Szentek előtttem multja nagy nevei, s szerény tehetségem, egész életem arra van szánva, hogy őket s lelki őseiket tanulmányozzam, és ami őnekik olyan drága volt: a magyar irodalmat történelmi fejlődésében megértsem.

Ha a magam elé kitűzött feladatokat Isten segítségével jó végre juttathatom, akkor talán majd az én leírt nevemre is tapadhat «a csekély érdemnek néhány csillogó porszeme», s akkor talán nem fogok e tagsági hely annyira méltatlan betöltőjének mutatkozni, mint most.

De attól még messze vagyok.

Kérem szerény törekvéseim számára a Kisfaludy-Társaság jóakarátú, ösztönző figyelmét.

2. EGY FEJEZET A MAGYAR IRODALMI ÍZLÉS TÖRTÉNETÉBŐL.

(Berzsenyi Dániel.)

HORVÁTH JÁNOSTÓL.

(Felolvasta az 1924 jan. 2-diki ülésén.)

Székfoglalóul bátor leszek bemutatni készülő munkámnak, a magyar irodalom fejlődéstörténetének egy kisebb részletét, abból a fejezetből, mely a Berzsenyi-Kazinczy korszak irodalmi ízlésével foglalkozik. E korszak, az ízlés szempontjából, a romantika előkészületi korának tűnik fel. Benne a legkülönbélebb ízlésbeli áramlatok torlódnak össze, elkéssett régiek és még ki nem forrott újak, s a közöttük meginduló küzdelem végső eredményeként áll majd elő a magyar romantikus ízlés, melynek ragyogó képviselője Vörösmarty Mihály.

Az említett ízlésbeli irányok között az 1770-es évektől kezdve a nemzetközi klasszicizmus is kísérletezik, minden eladdig kiképzett, vagy csak akkor képződő alakjában: mint antik, mint francia, s utójára mint németes klasszicizmus; de nyomatékos megállapodásra egyik sem juthat el, mert eredeti nagy költői tehetségben egyik sem nyer képviselőt.

Azon törekvések pedig, melyek e klasszikaiakon kívül állanak, csaknem mindannyian magukban hordják már a romantizmus csiréit.

A korszak ízlésbeli kiforratlanságát és sokszerűségét kedves, genialis tarkasággal képviseli Csokonai Vitéz, sokszínű költői stíl kiképzésére törekszik céltudatosan az egyébként klasszicista művész, Kazinczy. Az ő sokszerűségükkel szemben áll: Berzsenyi, ki az óklasszikai irányt, akarva, nem akarva, a romantikába hajlítja át; Kölcsey Ferenc, ki ugyanazt teszi meg a modern, németes klasszicizmussal; — s mindkettőt megelőzve Kisfaludy Sándor, ki a századvégi præromantikus törekvések összefoglalójaként tűnik fel.

Legyen szabad e vázlat egyik elemét kiragadnom s bemutatnom azt a néhány lapot, mely Berzsenyi Dániellel foglalkozik, kizárólag a jelzett szempontból.

*

Kazinczynak céltudatos, Csokonainak naivul genialis sokszerűségével szemben Berzsenyi és Kisfaludy Sándor az ízlésbeli egyoldalúságot képviselik: de az utóbbi éppen nem, s Berzsenyi maga sem egészen és tisztán a klasszicizmust.

Berzsenyit az ó-klasszikai irány leghatalmasabb költőjének szokás tekinteni s Virág Benedek egyenes folytatójának. Költőnek valamennyi kortársa közt leghatalmasabb s kiforrottabb, valóban; s az is igaz, hogy ízlése, némi. érzelmes német hatások után, Virág Benedek ihletésére végkép ó-klasszikai mintákhoz fordult, különösen Horatiushoz. De az lett-e, tudott-e az lenni, amivé e minták követésével akart? Ne tévesszen meg az antik versidom, melyet a nemzetin kívül kizárólagosan gyakorolt; ne tévesszen meg antik mythologiai és poétikai kép- és névtára, sem klasszikus emberi eszménye, a Horatiusi középszer és megelégedés, mely költészetének fősugalmazója volt; ne tévesszenek meg antik lírai műfajai: óda, elégia, epistola; s ne művészi, valóban klasszikus fegyelme: szilárd compositiója és tömörsége; főképp pedig a kortársak s mintegy száz esztendő utókor közvéleménye ne. Mert e magyar Horatius erőteljes külsőségei alatt egy modern ember sebzett mélasága sajog; titáni műfegyelme alatt emberi önmegtágadás, antik, pogány bölcsesége alatt keresztyén resignatio borong. Lírájában a megelégedést, a lelki nyugalmat nem a boldog birtokos magasztalja, hanem az utánuk hasztalan epedő. Külszín: a bölcs belátás jelenségei; bent: megbékózott vágyak sajogása; s rendkívüli erő az, mely *ezt* a «nyugalmat», *ezt* a «megelégedést» létrehozta. Líraiságát azonban nem a külszín, mely klasszikus látszatot mutat, hanem a lelki valóság szabja meg: a bölcsen vállalt fájdalom, melyet ama külszínért váltságul fizet. Kazinczy, a klasszikai «szín», a forma-tökély művésze volt; neki a klasszicizmus csak egy tökéletes ízlésformát, iskolát jelentett, melytől művészetet tanulhatni. Berzsenyi azonban ihletett költő; neki a klasszicizmus több pusztá művirágnál: emberi eszmény, melyet elérni vágyik, s érzelmi áldozatot hoz elérhetéseért; szellem, melyet felfogni kíván, de megnyugtatóan nem tud, mert ő más kornak, más világnak az embere: sorsa, vérmérséklete nem engedi, hogy elmerüljön benne. Kazinczy művein a meghasonlottság benyomása nélkül érvényesülhet a «klasszikai szín» még akkor is, ha heterogén (modern) szellem öltötte magára: mert önállóan, önmagáért — *l'art pour l'art* — üzetik, s üzőjét: a pusztá stíl-ihlet művészetét úgyis kielégítheti. Berzsenyi klasszicizmusa azonban nem pusztá stíl-ihlet, hanem kitűzött, sovárgott élet-ideál, melyen benső lírai érdekek csügg; melynek műformái vonzzák ugyan minden más felett, de önmagukban ki nem elégítik. Kazinczy ideálja a klasszikus művész, Berzsenyié a klasszikus műformákban megöröködött ember-típus: a Horatiusi józan, derült, megelégedett élet. Egyszóval nem a maga életformája, hanem egy eszményi, egy költészetbeli, mondhatnám: képzeletbeli, bölcs, nyugodt élet: boldog tagadása a valóságosnak. S ez a líraiság már-már a Kölcseyé, a romantikus

epedőé, de férfias erővel lefojtva, a belátás hatalmával félrehárítva. Mindamellett el nem titkolhatják az óda harsonái sem: ott zeng esendes, búsongó kíséretként szinte minden megnyilatkozásán, s a roppant erő benyomásához társulva ez olykor alig észrevehető elégikus zöngé ad lírájának oly páratlanul egyéni és nemes színezetet.

A böles önmegettagadás melancholikus hangulata s főképp az a líraiság, mely hangulatához való tudatos viszonyában rejlik: nemcsak a pogány Horatiustól, hanem közvetlen magyar elődétől, a szintén Horatiust követő Virág Benedektől is jellemzően megkülönbözteti őt s egyzersmind érezhetőleg eltávolítja a klasszikus szellemtől is, melyet pedig átvenni kívánt.

Egész költészetének ihletbeli egysége egy lírai energiájú életbölcseletben fogantatott, mely a Horatiusinak erkölcsileg elmélyített mása. Használjuk az időt, ragadjuk meg, míg jelen van; mert hirtelen elrepül, s a holnappal törődve elszalasztjuk a mátt. Csak aki ezt meg tudja tenni, lesz megelégedett s várja a jövőt böles nyugalommal, mert nem fél a szerencse kényétől. De a nyugalmat csak az érheti el, ki nem vár sokat az élettől, de kinek maga számára ideálja: szellemekben a virtus, emberekkel való érintkezésben a jámborság, anyagiakban a középszerű.

Ez életbölcselet líraiságát két tényező határozza meg. Egyik: az egytetemes elmúlás szemlélete; másik: törekvés — ennek ellenére — lelki nyugalomra és valami elmúlhatatlan, állandó élet-értékre: a virtus megvalósítására. Elégiai hangulat és ódai gerjedezés ez életbölcselet természetes lírai tartozékai. De amaz ódai fellángolások csak függvényei az elmúlás szemléletéből táplálkozó elégiai hangulatnak: azt megtagadva, abból menekülve csapnak fel koronként, de ismét csak oda hanyatlanak vissza. Mert az elért, vagy elértnek hitt megelégedés is elégikus hangulatban lábbog; nem öröm, nem derű, nem valódi megnyugvás jár e «megelégedéssel», hanem a lemondás tudata, önkéntes vesztések resignatiója s az elfojtott vágyak örökös sajnása, melyekről a szív nem, csak a böles belátás tudott lemondani.

Elégiai hangulat («csendes búsongás», melancholia, örömtelen nyugalom) e lírai rendszer kezdete és vége, s ódai fellángolásain is érzik, hogy két hangulati véglet közeit töltik ki. Berzsenyi első nagy hangulatköltőnk. Elégikus hangulathajlamai vonzották ifjabb korában a német költészethez (főképp Matthissonhoz) s magyar versidomban írt költeményei javarésze (*A szerelem, A melancholia, Életphilosophia, Levél-törödéék barátnéhez, Búcsúzás Kemenesaljától*) e méla borongás gyöngye. Különös ízt nyer a hagyományos nemzeti forma Berzsenyi keze közt; oly gondolati súly s a szóhasználat oly alkalmi tömörsége és teltsége

jellemzi, minők ringatására e lazakötésű hagyományos formák eladdig gyakorlatlanok voltak. Másfelől pedig néha oly szoros lírai compositióval jeleskednek, milyenben azelőtt soha sem volt részök.

Különösen a *Levéltöredék barátnéhez*, az egész magyar hangulat-líranak egyik első remeke, emelkedik ki e tekintetben, s egyébként is a legmodernebb fokozatot képviseli társai között: az önszemlélet hangulati helyzetrajzával. — Beesteledett; a szüreti vígság lármája elesitult; a költő ott ül az agg diófa alatt; gerjeszti időnként a venyige-tüzet, majd ismét rákönyököl az asztalra, s köpenyét összébbvonva, nézi-nézi pislogó kanócát; halkan ciripel körülötte az őszi bogár; — képzelődik, emlékezik: szent óráit éli a lelkesedésnek, s élte eltűnt örömeit idézgeti:

Életem képe ez. — Már elestvéledtem,
Béborúlt az élet vídám álarcája!
Még két műlatótárs van ébren mellettem:
A szelid szerelem, hamvadó szikrája,
S bús melancholiám szomorgó nótája.

Erdélyi János, arról tanakodván, hogy vajon hol kezdődhetett az új, romantikus szellem beszívargása a klasszikai költészetbe, szerencsés tapintattal érinti Berzsenyinek ezt a költeményét, mely már egészen «mai» (modern) hatást kelt. «Mindenki tudja — úgymond igen szépen — hogy a szőlőgerézd függ, noha míg virágzott, fölfelé tartá fejét. Mikor fordul le, még senki észre sem vette, ha mindig szemmel tartotta is.» Kétségtelen, hogy a romantika szőlőgerezdje e költeményben már megtette az érés titokzatos fordulatát.

Ez éber öntudat, a költőnek ez a tudatos viszonya hangulatához: rendkívül jellemző reá; félig élvezi, félig vigyázza, de teljes passzivitással és önfeledten el nem merül belé. A bölcs belátás fékje, a tudatos lemondás önmérséklése ez s a melancholia nyugalmában is nagy erőt éreztet. Kétségtelenül e hangulat az ő legsajátabb lírai állapota, ezért szorítkozik erre az ernyedtséget is megtűrő s lazábban kezelhető magyar formákban. De ugyane hangulatot, mely német rokonaihoz vonzotta, oltja bele Horatiusi átvételeibe is és ha antik formába önti, olyankor a formai fegyelem tömörítésre ihlető kényszere alatt kivételes remekműveket alkot, minők *A közelítő tél*, *Az én osztályrészem* és a *Magányosság*. S e tömör, formailag fegyelmezett, s mégis a hangulatteltség ihletében úszó remekek nosztrifikálták, avatták csakugyan a miénkké, a magyar költészet saját műformájává az antik versidomot. Az életbölcselet pedig, melynek lírai kisugárzása a Berzsenyi-féle hangulat, valóban a Horatiusé ugyan, de maga e hangulat, e lírai érték teljesen egyéni tulajdona a magyar költőnek: a klasszikus, Horatiusi élet-ideál lírai

visszahatása ez egy mélyen érző, de erős önuralmú, modern magyar ember lelkében. Nem pogány nyugalom, mely «bölesen örülni» tud, hanem inkább keresztyén komorság, bölcs, szomorú eltökéltség, mely, bár «szíve óhajt még», átlát az élet «csalárd fátyol»-án, át a külszínen, mely «bíbor állapelben» fedi «a valóság puszta országát», átlát e «játékszin»: az élet «vidám álorcáján», látja a virtust letapodva nyögni, látja a Bűnök koronás hatalmát,

— «Látja és keblét szomorún bezárja». (Barátimhoz.)

Ódái: a fenségeshez, az erkölcsi nagysághoz, az el nem múló értékekhez való lángoló fölemelkedései is többnyire magukkal ragadnak valamit e lehangoltság emlékéből, melynek ellentétét keresik a Virtus magasságaiban. Amiért lelkesedik, az tagadása a közönséges tapasztalatnak, vagy csak kivétel a valóság és ember világában; s e tudat egy-egy elégikus szentenciát lop be az óda hullámverésébe, olykor pedig egészen elsötétíti páthosját. Tiszta erkölcsi forrású líraiság az ő óda-költészete; nem egyéni szenvedelmek, hanem nemes emberiség ihleti, s ez erkölcsi ihlet rendkívüli belső feszültséget nyer az erős fizikum és forró vérmérséklet energiájától, melyet az önuralom parancsszava mintha teljességgel az ő szolgálatába rendelne át. Mert egyszersmind hallatlan *fizikai* erő illuzióját kelti az eszméknek, érzelmeknek ez a koncentrálttsága, mintha nemcsak a lélek, hanem a test roppant ereje s a vérmérséklet lobogása is ez egy, legnemesebb területre korlátoztatnék az önfegyelmézés ellenállhatatlan szorításával.

Ugyanezen életbölcse ség lírai sugalma határozza meg hazafias költészetét is. Annak a történeteszemléletnek, mely szinte a negyvenes évekig ihleti a magyar romantikus lírát, ő már kész költői kifejezést adott. A nemzeti nagyság a múlté, a hazafiúi Virtus kivételesen ragyog fel a jelenben. Múlt, meg a jelen ritka erényei ódára lelkesítik; s az elődeinél gyakran olvasható panegyrisek helyén nála igazi ódát találunk, mely nem a személynek hizeleg, hanem az emberi erény szemléletében magasztosul fel. A hanyatlás szomorú jelenségei viszont elégikus líraiságát foglalkoztatják, többnyire onnét lendülve fel amaz ódai szárnyalásokhoz is.

Az ő «férfias énekei» tehát, mind az ódai, mind az elégiai nemben, önkénytelenül eltávolodtak a klasszikus ideáltól, a «görög együgyűségtől», mely pedig ihletője volt. Éppen férfiassága, mely erkölcsi értelmű, mert önmegtadást s ezáltal kitermelt, de megfékezett szomorúságot jelent, távolítja el tőle, valamely modernebb, komplex-érzelmiség felé. Mint egyik költeményének (*Melisszához*) «romános Tempe» kifejezésében, egész költészetében úgy vegyül valami «romános» színezet klasszikus

kütfőből merített ihletébe. Romantikus hajlamai kétségtelenek; «képzelődés» és «delkesedés» költőjének vallja magát nem egyszer s e romantikus ikertulajdonság nem egyszer együtt jelentkezik költeményeiben, kivált az ifjabbkori, magyar idomúakban, melyek néha — mint a *Mulandóság* című — egészen Himfyes regényesség diszpozícióira vallanak. A «mohosult sírkövek», a «halvány hold s gót falak kormai» őt «mágusi erővel» bájolják. Nem tagadta meg eredeti hajlamait később sem, mikor végkép Horatiushoz s az antik idomhoz szegődött. S Kölcsey nem mindenben találó recenziója helyesen különbözteti meg őt mind Horatiustól, mind «a nyugodtabb római lelkű» Virág Benedektől. «Ő — úgymond — sohasem a tárgytól veszen lelkesedést, hanem önmagától», nála «minden csupa érzés, minden csupa fantázia.» S oly eredeti költői tehetség, mint Berzsenyi, nem is tagadhatta meg magát annyira, hogy mindenestül azonosuljon mintájával.

De nemcsak lírai egyénisége hajlik el a klasszikus mintától, hanem költői nyelve is, mely a magyar romantikus költői nyelv első megállapodását jelenti. Klasszikus magyar költői nyelv idegen formában nem is képzelhető. Ezt már Baróti Szabóval kapcsolatban kifejtettük. Fordítsanak bár híven magyarra egy római klasszikust antik versformában, az a költői nyelv a magyar ízlés szempontjából klasszikusnak nem tekinthető, mert a nyelv költői tökéletességét nem a maga természetes követelményei között keresi. Innen van, hogy romantikus költői nyelvünk éppen az idegen s különösen az antik versformák dajkálásával nőtt fel. Mikor Gyulaival azt mondjuk, hogy Vörösmarty az óklasszikai iskolát saját versformája páncélában verte meg, tulajdonképpen nem egy keresett paradoxont mondunk, hanem magától értetődő valóságot, mert hiszen magyarnyelvű verset antik formában írni: a nyelv szempontjából kész romantika: az antik forma nekünk már kész romantikus páncél. Elég Barótira utalnunk újra. Nem lehet nemzetileg klasszikus nyelvhasználat az, mely idegen hangidomba kényszeríti a nyelvet, ennél fogva természetes szabályaiból kifogatja, szókészletében a hű kifejezésen kívül egyéb, alaki célok szerint válogat s általán oly nagy mértékben szokatlanná formálja a nyelvet, hogy az *önmagában* is mint külön ható tényező érvényesül, mintegy különválnak jelentésétől s mint hangzás, mint fogalmak egymásutánja és egyidejű kísérete folytonos meglepetéssel szolgál. Az ilyen nyelv, még ha nem romantikus hajlam formálta is ki, egyenest nevelőjévé válik a romantikus ízlésnek, mert felhívja a figyelmet arra az esztétikumra, amit a nyelv, jelentésétől függetlenül, vagy: jelentésén kívül is képes kifejezni.

S Berzsenyinek volt érzéke ez esztétikum iránt. Méltán jegyzi meg róla Kölcsey, hogy «stílusa virágos, kifejezései exaltáltak»; és ki-

fogásként említi ugyan, de mi ezt egyenest a stílromantika megállapítása-ként fogadhatjuk, hogy «a poétai kitételekben gazdag Berzsenyi gyakran dagályos, feleslegvaló s értelemtől üres expressziókra téved el»; efféle mondásait, mint: *dithyrambok lángköre; a ragyogó dagályt tarka pórázon nyögni; tünderambroziát hinteni; hamvedrek mohait bíborral festeni; gőztorlatok alpesi*, stb. — oly kinövésekhez hasonlítja, melyeket az élőfán a nedv bősége okoz, de a gondos kertész kímélés nélkül lehány. A klasszikus teóriák gondos kertésze csakugyan nem tűrne, — de azon kezdem: termelni sem tudna ily «kinövéseket»; a nedv bősége, mely ezeket létrehozza, semmi egyéb, mint a nem-szabatost, a feleslegvalót, a dagályost, az értelemtől ürest is nyelvi esztétikumként élvezni tudó antiklasszikus stíl-ihlet. Erdélyi János szerencsés kifejezése: «a magánál többet jelentő szó»: itt alkalmazható igazán helyén.¹

Költőnk nyelvét főképp a páthosz romantikája jellemzi, melyben a kifejezés hullámverése oly erős, hogy túltajtékozik fogalmi magván s túlzásával újabb ihlet-ingerül szolgál. Az a sok antik mythológiai név és általában antik szó-requisitum pedig, mely külön tanulmányt kíván attól, ki a versben mindent *megérteni* kíván: értelmétől eltekintve is, pusztán mint idegen hangzat és távoli sejtelen, stíl-színező hatással vegyül a magyar szövegbe s bár ó-klasszikai mezőkről plántáltatott ide, az exotikum stílromantikájával hat. Mai olvasóra még inkább, mint az egykorúra. Nemcsak mert ily vegyület ma már szokatlan, hanem mert költőnk magyar nyelve, mely ez exotícumnak keretül szolgál, maga is különös izletű. A régi magyar nyelv erőteljes, hangzatos, olykor darabos szavai a nyelvújítás szókészletével mértékletesen vegyítve, ódon erő és előkelő stíl-fegyelem — ízlés — egyidejű benyomásával lepnek meg.

Kölcsey, bár nyilatkozatát, mint kifogást ismét nem írhatnók alá, nagyon találóan jellemzi azt a hatást, melyet Berzsenyi némely darabjai keltenek, mint az *Ajánlás, Török Sophiehez, A sonetthez, A bonyhai grotta*. Teljesek ezek — úgymond — ragyogó kitételekkel (főképp görög-római nevekkel), melyek azonban Kölcsey szerint csak látszanak valamit jelenteni, valósággal azonban üresek; e darabok «hasonlítanak azon alakokhoz, melyek a Laterna magica visszasugárzása által a falon mozogni látszanak ugyan, de valósággal ott nincsenek». Hasonlata egy tekintetben igen találó: jól jellemzi e költői stíl «mágiás», sejtető varázását. Klasszikus szabatosság valóban nincsen benne, de van szuggesztív hatalom, kifejezésbeli túlerő, hangulatos festőiség, gomolygó nagyarányúság, meg harsogni és elmélázni egyaránt tudó zene. Ez idegen nyelvelemek egyébként az idegen versformával együtt kerültek, mint

¹ *Kisebb Prózai* II. 24.

annak stíljellegét konkrét hanghatással is éreztető elemek, költői nyelvünkbe. Némely irodalmakban, így (mint hozzáértők mondják) a tatárokéban, az idegen versforma használata egyúttal idegen (török, perzsa) szavaknak is kölcsönvételével jár együtt. A római költészetben is vannak példák bizonyos versnemekkel (így az ú. n. «spondajcus hexameterrel») együtt járó græcizálásra, minek Némethy Géza Persiuskiadásában is érdekes fejtegetések világítják meg jelentőségét (Akad. felolv., 1923 május 7.). Az antik formák hazai gyakorlatában az idegen (latin, görög) szavak többnyire nevek, s alkalmazásukban sem oly túltengés, sem oly szabályszerű megkötöttség nem található, mint az említett irodalmakban. Kétségtelen azonban, hogy e jelenségben egy idegen stílhatalás érzékeltetésének egyik eszközét kell látnunk.

*

Íme egy magyar költő, ki antik formát ölt fel, de antik lelket nem, csak utána való heves buzogást, s visszahatásként modern szomorúságot tud beléje önteni. A szellem kétfélesége nem tetszik ki a meghasonlás élességével, csak melancholikus árnyalata vall rá. Kifejezése azonban titkolhatatlanul elárulja az érzés túluralmát, mely hatalmas mozdulatokkal lobogtatja a költői nyelv leplét, s annál nagyobb erőt sejtet, mert bölcsesség és műfegyelem fékjei között járdal. *A forma antik, a szellem modern visszahatással klasszikus, a nyelvbeli kifejezés félreérthetlennül, erőteljesen modern: romantikus.* Korfordulatban áll s lélekkel jelzi a változó időt. Ugyane fordulat végső cikkelyén tűnik fel majd nagy utódja Vörösmarty, hogy csakhamar teljesen átlendüljön az újba s ragyogó képviselője, központja legyen a magyar romanticizmusnak.

Berzsenyivel tetőződik az a naiv, lelkes korszak, mely irodalmat akarván teremteni, legott aranykornak hitte magát s Augustusokat, Perikleseket, Horatiusokat látott maga körül. Őt hatották át legintenzívebben a kor főmotívumai: nemes emberi erkölcs és a mult dicsőségén elfogódott hazaszeretet. Legtömörebben, szentenciózan, egy már képzetebb és szuggesztív hatalmú nyelven ő tudta ez eszményeket a fenség körébe emelni, a kor nemesebb törekvéseit felmagasztosultan megörökíteni, lelkére venni, áldozatot hozni érettök. E nemesen eljátszott aranykornak lelkét, erkölcsi lényegét kifejező, valódi nagy költője ő.

De nemcsak korát, ez ideálok mellett nyugodtan meg nem állapodható, sietésre intett magyar időt képviseli ő, hanem egy bizonyos magyar típust is: a kevéstanultságú, de őstehetségű, erős, de zárkózott életmódú, nemesre sovárgó, de magát már sovárgásakor csalódottnak, szebb törekvéseit már csirájukban céltalannak érző magyar inertiót,

ideelőltti rezignációt, melynek lírai visszahatásait, minthogy rejtve maradnak, oly kevesen, idegenek pedig éppen nem tudják megsejteni és méltányolni. Valami speciális magyar hipochondria ez s akiket meglep, időelőtt felőrlí tehetségüket, mely elfárad ellene küzdeni. Berzsenyi is mily korán elnémult! Lantja elhallgatván, az esztétika tanulására adta magát, hogy szigorú recensensének megfelelhessen. Így lett, Arany szavával: «énekelőből énektanár». Énekében e magyar típus rejtett, nemes líraisága, cselekvésbenítő bölcsesége, önmegtagadó férfiasága és szomorú öntudata jutott kifejezésre; esztétikai tanulmányaiiban pedig, bár idegen műelméletek segítségével próbálta igazolni költészetét, s bár végső tétele mindenkor a klasszikus hagyományokra támaszkodott, egy eredeti nagy költő önállóságával tudta érvényesíteni a maga lényegét. S énektanárnak sem lett korántsem olyan szűklátkörű, aminőnek el van híresztelve, s éppen nem meghaladott állásponton rögzött meg makacsul. Kölcsy recenzíójára írt Észrevételei nagyon tanulságosak e tekintetben s a figyelmes olvasót végkép meggyőzhetik a fentebb kifejtettek helyes voltáról.

Hangoztat u. i. klasszikus elveket (de főképp válasza azon részében, mely Kölcsyét támadja) követelményként, mit szerinte Kölcsy nem tartott szem előtt. Észrevételei legnagyobb, védekező részében azonban recensense minden, a klasszikus elméletekre támaszkodó kifogását a szabadság, a megváltozott kor, az új szellem, a képzelet, a poétai festés, sőt egyenest a romantika nevében utasítja vissza és cáfolja. Hasztalan hangoztat klasszikus alaptételeket (józanság, egyetemes emberiség, harmonia, eszményi személyiség, világos kifejezés — és általában a görögöktől messze nem távozás intelve), teljes önérzettel védi s igazolja a maga, bátran mondhatjuk: nem-klasszikus tulajdonságait: a «cifra és fennjáró képletes beszédet», a «cifra ideális stílt», melynek exaltált képeit a felmagasztalt képzelődés hozza magával, a mindennapiból oly mértékben felragadván az olvasót, hogy a legmerészebb képekre is előkészíti; szerinte is: az ily beszéd közel jár a feleslegvalóhoz, de korántsem bélyegezhető üres dagálnak: a kifogásolt epithetonok poétai szint és életet adnak a tárgynak, «poétai festésre» valók, és ha buják is, ez az erősnek a bujálkodása, ki «szereti erejét megfeszíteni» s mindamellet természetes marad; színes, érzéki, speciális, szembetűnő, «szép és sokat jelentő», hangzatos szavak szerinte a Kölcsyétől kifogásoltak s bennök «mindenütt *festve*, nem pedig *mondva* van a gondolat»; céljuk «az érzelmek és gondolatoknak a lehetséges hévvel való kiöntése», maga a «délekfestés», mivel amaz érzelmek és gondolatok hevét «egyedül ezen eleven festés» teszi *láthatóvá*.

Egy nagy költő nyomatékos vallomásai ezek, s bennök a költői

beszéd pszichológiai szabadsága védelmeztetik meg a logikus józanság —, láttató, festő romantikája a szabatos gondolatközlés ellenében; ebbeli szabadságát pedig semmi másra nem alapítja, mint az érzés, az exaltatio, egyszóval az *ihlet* elvitathatlan jogaira, mindenmémú theoria ellenében.

De szól ő még világosabban is. Elismeri, hogy néhány ódájának nyelve eltávozott a görög egyszerűtől, — «*de eltávozott azoknak szelleme is a görög együgyűségtől*, s ha ez változott, természet szerint kellett amannak is változnia». Érti ő is az egyszerűnek kellemeit s lehetőleg követte is; de érzi azt is, hogy «*az egyszerű mellett vagynak másnemű szépek is*». Minden kornak, nemnek, helyhezetnek más-más ruha illik: «*úgy a költemények minden nemei, és szellemei más-más öltözetet vagy stílt kívánnak, de mást még azoknak koraik is, mert természet szerint már mi csupa hellenekké nem lehetünk*». Ne kívánjuk a gazdag természettől, hogy örökre csak egynemű szépet hozzon elő, s theoriánk szegénységéhez alkalmazza magát.

Végül pedig szóljon magáért ez az idézet:

«*A nimbus, lángkör, csillagkorona, Sonnenkrone stb. a romanticában csak az, ami volt a Hellenikában a koszorú, úgy hogy a dithyrámbok lángköre semmi nem egyéb, mint: a dithyrámbok koszorúja. Így változnak az ideák, s így kell a nyelvnek is változnia! . . . Így kell a romanticának egész stíljáról ítélnünk, mert valamint változtak az ideák, aszerint kellett változni az egész költői szellemnek és nyelvnek; sőt így kell azoknak változniok minden eredeti költőnél, mert minden új világ-szemlélettel új ideáknak, új szellemnek s új nyelvnek harmoniája születik, s ahol ez nem születik, ott eredeti sincs. Ugyan azért a költői nyelvet nem a Hellenicához méregetve kell megítélnünk, hanem leginkább az új s individuális szellem természete szerint.*»

«Hellenika» és «romantika»: egyetemes és individuális szellem: e kettő körül forog tehát a Kölcsey—Berzsenyi vita. Mindkettő elismeri a hellenika szabályait s hangoztatja is — a másik ellenében; költői gyakorlatával azonban mindkettő elhajlik tőle, s az ó-klasszikai ízlés legtisztább képviselőjének tartott Berzsenyi Dániel az, ki e romantikus elhajlást a korszellem természetes követelményének vallja, egy, a romantikában nála messzebbre haladott költőtársa avult theoriáival szemben jogosnak hirdeti, s mint saját ihletett gyakorlatát szilárd öntudattal meg is védelmezi.

Romantikus gyakorlata azonban öntudatlan volt (s ebben van korjelző értéke), tudatossá maga számára is csak a védekezés kényszerében vált. Klasszikai elméletében továbbra is elfogult maradt a romantika szélsőbb jelenségeivel szemben. *A két szomszédvárt* pl. «kannibáli műnek» minősítette. De ő még nem kész romantikus, csak a kezdők, átvezetők egyike.

A nemzetközi klasszicizmus egyik válfaját sem képviselte nálunk kimagasló költői tehetség. Az elv hirdettetett, mint mű-technika gyakoroltatott is (s e tekintetben Kazinczy formális művészkedése egész a l'art-pour-l'art klasszikaiatlanságáig elment); de a szellem öntudatlan eltávozott tőle, s ha nem, akkor korszakos költői kifejezésre nem is talált, miről Virág Benedek tisztos szürkesége tanuskodik. Berzsenyi hatalmas költői egyénisége már egy új világé, melynek ihlete nem fér meg a régi formák szabályai között. A klasszicizmus a Bessenyei-Kazinczy kornak legtöbb öntudattal hangoztatott elve s illuziója volt; a gyakorlatban korszakos megállapodásra el sem jutott s világirodalmi nagy reakciója, a romanticizmus, itt hangos ostrom nélkül megvette a várat, mert már az ellenségeskedés kezdete előtt beköltözött oda s ott járt a várbeliek között, azok tógájában, azok páncéljában.

Akivel szemben Berzsenyi vitára kényszerült: Kölcsey: ugyanazon magyar típusnak egy idegesebb, nőiesebb ingerlékenységű s meghasonlottabb egyénítője volt s költői mivoltában is a Berzsenyiben megfigyelt elhajlást folytatta tovább, a hellenikától a romantika felé.

A Kazinczy-kor klasszikus törekvéseit Berzsenyi vezeti át Kölcsey és Vörösmarty romanticizmusa felé.

ELNÖKI ÜDVÖZLŐ BESZÉD

Horváth János székfoglaló r. taghoz.

BERZEVICZY ALBERTTŐL.

Melegen üdvözlöm tisztelt Társunkat a Kisfaludy-Társaság nevében székfoglalója alkalmából. Elődjéről, Szilády Áronról emlékezve meg, mindjárt becses újabb mutatóványával köszöntött be nálunk a Szilády és a saját irodalmi munkakörének, készülő nagyobb művének egy Berzsenyire vonatkozó fejezetét mutatva be.

Tisztelt Társunk aránylag fiatalon emelkedett vezető állásra a maga szakában és gazdagította irodalmunkat valóban hézagpótló művekkel, ami annál dúsabb tevékenységet jelent, mert hiszen életének munkás éveiből hármát a világháborúban, a harctéren töltött, ott ép oly derekasan megállva helyét, mint tanszékén és az irodalomban.

S íme, alighogy mint vitéz katona hazatért, megelőző műveinek mintegy koronájául hatalmas Petőfi-könyvét adta kezünkbe, egyik legteljesebb méltatását a hős és vértanú-dalnak költészetének.

Tisztelt Társunkat, ebben, az Akadémia nagyjutalmával koszorúzott művében még fokozottabb mértékben jellemzi az, ami előbbi munkáit

is kitüntette: a nagy készültség és beható tanulmány, a jellemzendő író valódi átértése, az önálló, határozott, biztos és helyes ítélet és az előadás gondos, művészi formája.

Társaságunk valódi nyereségnek tekinti belépését körünkbe s elismeréssel multja iránt nagy várakozásokkal néz jövője elé. Meleg rokonszenv fogadja itt s csatolja hozzánk a tagtársi viszonyban, melynek jelvényeképen nyujtom át tagsági oklevelét.

Horváth János válasza.

Nagyméltóságú Elnök úr!

Nagyon szépen köszönöm e lélekbeható, meleg, szép szavakat. Fokozottan éreztem ezek velem a kitüntetés nagyságát, mely taggá választással a Kisfaludy-Társaság részéről ért.

Van e Társaságnak egy szép szokása. Évlapjaiban évről-évre közzéteszi halottjainak folyvást szaporodó, egész névsorát. A sor élén Kölcsey Ferenc neve világol. Úgy érzem, e névsoron főképp az új tagnak illik elgondolkoznia. Egyszer az ő neve is oda kerül majd a sor végére; de a sor azzal sem zárul le; szakadatlanul továbbfolytatódik és nő, ma még meg sem születettek neveivel.

Int és buzdít e névsor a történelmi folytonosság fenntartására; holtak, élők és jövődöbeliek nagy, erkölcsi szolidaritásának meleg átérzésére. Int akként élünk és munkálkodunk, hogy nevünk — ha majd szintén befoglalódik láncszemül e sorozat folytonosságába — meg ne szentségtelenítse azt és erős kapocs legyen a maga kijelölt helyén.

Én ez intelmet megszívttem s igyekszem aszerint élni.

V.

BÍRÁLATOK ÉS PÁLYÁZATOK.

JELENTÉS

AZ 1923. ÉVI GREGUSS-JUTALOM TÁRGYÁBAN.

Második Zenei Évkör (1917—1922).

PAPP VIKTORTÓL.

A Kisfaludy-Társaság a Greguss-jutalom kiadásával időnként seregszemlét tart a magyar művészetek felett. Ennek azért is jelentőséget kell tulajdonítani, mert a jutalom kiadását kísérő előadói jelentésekben hat év művészetének történeti vázát találjuk meg s a jelentések sora lassanként művészeti és irodalmi kultúránk tükrévé lesz. Különösen fontos ez zeneművészetünk szempontjából, hol minden iránymutató nélkül botorkálhat a szakember s az alkalmi érdeklődő egyaránt.

Fejlettebb zenekultúrákban régi gyakorlat, hogy statisztikai pontossággal összeállított adatok alapján évente is megméri a zenei események átlagát, súlyát, hatását s magasabb szempontú kritikával összehasonlítják az előzőkkel. Így észrevehetőbbek az elhajlások, ellenőrizhetőbbek a kinövések s tisztább fényben állanak a komoly értékek.

Ilyen részletes kimerítő adattömeget összeállítani ennek a jelentésnek nem feladata, de a zenei anyagnak magasabb nézőpontból való elrendezésével útmutatóul használható.

A Kisfaludy-Társaság zenei alkotásnak ezúttal másodszer ítéli oda a Greguss-alapítvány jutalmát. A díjat olyan műnek kell kiadni, melyet az 1917-tel kezdődő s az 1922-vel végződő évkörben mutattak be. Az alapítólevél nem szól ugyan arról, hogy *csak előadott mű* kaphatja a jutalmat, de az magától értetődő, hiszen olyan művekről, melyek kéziratban vannak, de előadásra nem kerültek, nem szerezhetünk tudomást s az olyat sem tekinthetjük ismertnek, mely nyomtatásban megjelent ugyan, de előadásra vár. A zenemű a bemutatás által válik közismertté. A jelentésben tehát csakis előadott zeneművekről lesz szó.

★

A szemlélődésünk körébe eső évek előrevilágító képe: *gazdag és nagyjelentőségű.*

A művészetek fejlődését bénító politikai és társadalmi akadályok

ellenére kiváló művekből annyi termett, hogy a magyar zene jövőjének optimistáit is meg kell lepnie.

Jelentős az évkör azért, mert erre az időre esik, hogy a *modern magyar zeneművészet elindul világhódító útjára.*

«A zenetörténetben szinte páratlanul álló fordulattal, máról-holnapra, évszázados elmaradottság, bátortalan és tapogatózó nekilendülések, elszórtan felvillanó, de magukra maradt genialis kísérletek után egyszerre készen, felvértezve, a modern kor legteljesebb technikai fegyverzetében pattant ki az új magyar zeneirodalom, alig két évtized terméke» — írja Kern Aurél az első zenei Greguss-jelentésben. Avatott tollal rajzolja meg a magyar muzsika útját a legrégebb időtől a legújabb korig s vizsgálódását azzal végzi, hogy ha tehetségeink csak félig beváltják a hozzájuk fűzött reményeket, zeneművészetünk a magyar kulturális erőik harcában csakhamar az első csatásorba jut.

Máris odajutott! Alig telt el hat év! De a magyar muzsika nemcsak leghatalmasabb kulturális erőink közé került, hanem bámulatos gyorsasággal egymásután hódított országokat és nemzeteket. New-York, London, Párizs, Berlin, Bécs, Lipcse, Frankfurt, München, Salzburg: hangos a magyar művészi zenétől. Szeretik és értékelik zeneműveinket. A legtekintélyesebb angol, francia és német szaklapok külön számokat szentelnek a magyar mesterek művészetének. Állandóan figyelnek bennünket, művészeinket ünnepelek s úgy beszélnek rólunk, mint akikben megvan a képesség, hogy az általánosságban hanyatló zeneművészetbe új erőt öntsünk.

Megesonkult, szegény országunk számára felemelő tudat, hogy szellemiekben a hódítók közé kerültünk. «Az a nép — mondja Mistral, — amely nyelvét s művészetét nem felejtí el, mindig a kezében tartja börtöne kulcsát.»

★

Előzetes tájékoztatásul néhány szóval a módszert említtem, melyet a felsorolandó művek kiválasztásában követtem. Évek szerinti sorrendben először a m. kir. Operaház ujdonságain mentem végig, aztán a zenekari hangversenyeken, a kamarazenei műsorokon s végül a szólókoncerteken. Minden zeneműről nem szólhatok, hiszen az ország évente annyi száz és száz kisebb zenedarabot termel, hogy ezt a tömeget még áttekinteni is a lehetetlenséggel határos feladat volna. Annak azonban, hogy valamit jelentésembe felvettem-e vagy sem, jelentőséget akartam tulajdonítani.

★

Az 1917. év, mellyel a hatusztendő évkör kezdődik, a világháború utolsó erőfeszítésének idejére esik. A legszörnyűbb kockavetés utolsó

felvonása felé közeledtünk s annyi csapás, gond és szerencsétlenség csodálatos forgatagában az emberek mind nagyobb vágyat éreztek a muzsikára. A harci zaj elől áhítózva menekültek a zene zsongító ábrándvilágába.

Ezt az évet a mozgalmasság jellemzi. Az Operaházban négy magyar bemutató volt, a Filharmóniai Társaság is több hazai ujdonságot adott elő, kamarazene-hangversenyeink újra megindultak és sok szólókoncertet tartottak. Olyan művészeink, akiket már évek, évtizedek óta nem láttunk pódiumon, mint pl. két világhírű mesterünk: Hubay Jenő és Szendy Árpád, a közönség elé állanak. Dohnányi Ernő, akit a háború viharja — szerencsénkre — hazavert, harmincnégy hangversenyt ad egymaga. Vecsey Ferenc, Telmányi Emil, Koncz János sűrűn játszik. A külföld legnagyobbjai látogatnak el hozzánk.

Az Operaház ujdonságai közül dr. Gajáry István *A makrancos herceg* című egyfelvonásos vígoperája volt sorrendben az első (március 17-én). Szövegét idegen magból Mohácsi Jenő írta. Gajáry nevével már az első zenei Greguss-jelentésben is találkozunk. Tudása fiatal zeneszerzőink között figyelemreméltó. Operája előző műveihez mértelen fejlődést mutat. Kellemes muzsika, de egyéni szava — még nincs. Sztójanovits Jenő *Otello mesél* című kétfelvonásos dalművéről (május 24-én) nem sok elismeréssel szólhatunk. Szerzője zeneéletünk szorgalmas, sokoldalú művésze volt. *Ninon* című operája és *Csárdás* című balettje értékesebb munka, de ezzel az utóbbi operájával nem szerzett babért. Hasonló sorsra jutott *Ábrányi* Emilnek *Don Quijote* című háromfelvonásos tragikomikus operája is (november 30). Pedig a szövegét Cervantes világirodalmi remekéből a zeneszerző édesatyja, a kitűnő költő, írta. Úgy látszik, a legideálisabb szándékok bolondos lelkű lovagja nem alkalmas operatárgy. Megpróbálkoztak vele számosan, de senkinek sem sikerült, még Kienzlnek, sőt Massenetnek sem. Zeneszerzőnk munkája azért súlyodt bele a sikertelenségbe, mert zenekarából hiányzott a muzsika fölényes humora. Az ilyen rendkívülibb feladatot Strauss Richard, esetleg Bartók Béla talentuma bírná meg.

Bartók igazolta ezt *A fából faragott királyfi* című egyfelvonásos táncjátékával is (május 12). Erről az ujdonságról sokat fog beszélni a magyar zenetörténelem. Ilyen tobzódó, szilaj ritmustömeggel még aligha írtak balettet. A zene egyik legfőbb alkotórészének, a ritmusnak, szédítő, káprázatos kaleidoszkópja. A partitúra a szerzőnek abból a korszakából való, mikor a sajátmaga alkotta zenei nyelvezettel már souverain módon bánik. Ennek a nyelvezetnek főjellemzője, hogy az akusztika törvényeit halomra döntő hangrendszeren áll, tonalitás sehol, a disszonanciák tuskés útvesztőjében eltéved az ember, olyan rej-

telmes hangvilág, melynek szerkezetét, tartalmát, zeneiségét világosan meghatározni, kritikai fogalmak alá fogni: egyelőre igen nehéz feladat. Nem kellemes zene, de azért *zene*, melyet valami belső, titkos rend kormányoz. Felzaklatott lélek legmélyebb érzéseiből fakad. Minden ütemén érezzük, hogy őszinte művész munkája. A táncjáték zenéjének közelebbi megismerésére talán a legcélravezetőbb, ha idézzük Bartóknak a bemutató alkalmából nyilvánosságra adott szavait: «A táncjáték zenéje szimfónikusan kidolgozott *«muzsikaféle»* (!), szimfóniai költemény, amelyre táncolnak.» Hogy a vezérkönyvről hübb képet kapjunk, bővebben kellene vele foglalkoznunk, de most elégedjünk meg annak a megállapításával, hogy Bartók Béla partitúrája egyike a legkülönösebb és legjelentősebb magyar munkáknak.

Feltűnhetett, hogy ilyen nagyértékű termék taglalásakor a szövegíró nem említettük. Nem is fogjuk, mert a proletárdiktatúra alatti viselkedése után erre nem méltó s neve a Bartók Béláé mellett amúgy is jelentéktelen. Minthogy pedig esztétikai álláspontunk szerint *a színpadi zene a szövegtől el nem választható*, Bartók Béla munkáját — legnagyobb sajnálatunkra — jutalmazásra nem ajánlhatjuk.

Az év zenekari hangversenyeinek műsorán több újdonság szerepelt. A Filharmóniai Társaság *Novacek* Rudolf *Idillek* című zenekari szvitjét, *Járay* István *g-moll zongoraversenyét*, *Siklós* Albert *d-moll zenekari szvitjét* és *Dohnányi* Ernő *Egy gyermekdalra írt változatai-t* adta elő. A Filharmóniai Társaság által bemutatott művek már műsorra tűzésükkel bizonyos művészeti rangra tarthatnak számot s mikor *Novacek* és *Siklós* munkáját csak megemlítjük, nem azt jelenti, hogy műveik értéktelenek, hanem azt, hogy az átlagos színvonal fölé nem emelkednek. *Járay* István azok közé a zeneszerzőink közé tartozik, akiktől sok szépet várhatunk. Új zongoraversenye klasszikus alapformáját modern zenész harmóniai és melódikája színesítik. *Járay* nevével már most megemlítjük később bemutatott művei közül a *Tema con variazioni*, *Suite romantique*, *Impromptu*, *Scherzo* című értékes zongoradarabokat és *II. zongoraversenyét*.

A zenekari hangversenyeknek nemcsak ez évi, hanem mind a hat esztendei anyagából kimagaslik zeneéletünk halk vezetőszellemének, *Dohnányi* Ernőnek 25. opusz-számmal jelölt szerzeménye. Teljes címe: *Változatok egy gyermekdalra, zongorára és nagy zenekarra*. A partitúra élére a szerző mottót írt, amely így hangzik: «A humor barátjainak öröme, mások bosszúságára.» A filharmónikusok november 19-iki bemutató hangversenyén maga a szerző, a világhírű zongoraművész, játszotta a zongorarészt. Londonban, Amerikában is megcsillogtatta már művét. *Dohnányi* most új oldalról mutatkozott be, mint finom mosolyú humorista. Halk kacagás, csendes irónia és sokoldalú szelle-

messég teszi vonzóvá és különösen frissé szerzeményét. A sokatmondó mottó mellett is tudni kell, hogy a téma, melyet Dohnányi gazdag fantáziával és zeneszerzői genialitással a legmeglepőbb változatokban formál, egy ismert francia gyermekdal, melynek nevezetessége, hogy kétkezes zongoravariációkban Mozart is feldolgozta volt. Hosszabb zenekari bevezetés után az orchester, majd a zongora hozza a témát, mire tizenkét remek változat következik, melyeket a beethoveni variációk mintájára, belső szellemi kapocs fűz össze. A zongora hol egyenlőrangú tényező a zenekarral, hol alája merül, hol fölébe kerül, százféle hanghatással. A mű zenekari kidolgozása, hangszerelése Strauss Richard magaslatán áll. Dohnányi mesteri alkotásai közül való.

A kamaraművek között egész évben kevés új akadt. A *Waldbauer-Kerpely*-féle vonósnégyest, mely egyetlen állandó és művészi kamarazene társaságunk, a háború szétkergette s tagjai csak hosszas katonaszkodás után kezdhették meg újra működésüket. *Molnár* Antal jelentéktelen vonósnégyesét kivéve, ujdonságot nem hoztak. Az opera tagjából alakult *Fuvós kvintett* kamarazene-estéiről *Krausz* Mihály két kvintett-tételét és *Strasser* István egy Mozart-témára írott variációit említjük. De mind a kettőt csak a tehetségtelenség elrettentő példájául. *Dohnányi* Ernő a bécsi *Fitzner-kvartett*-el új zongoraötöst mutatott be. Előkelő, költői munka, amely mesterének erényeivel ékes.

Nem hagyhatjuk említés nélkül *Kodály* Zoltán és *Bartók* Béla szerzeményeit, melyeket a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület mutatott be. *Kodály* műve: *Zoborvidéki magyar dalok* hat női szólóhangra és női karra a capella. *Bartók*: *Tót népdalok* vegyes karra zongorakísérettel. Mindenik jelentős nyeresége zeneirodalmunknak.

A szólóhangversenyek áradatából csak egynéhányat emelünk ki. *Dohnányi* Ernő magyar szerzőktől több zongoradarabot mutatott be. *Bartók* Bélától vagy tizenkettőt. Ezek közül a *Medvetánc*, *Este a székelyleknél*, *Allegro barbaro*, *Sírató énekek*, *Perpatvar*, *Burlesque* címűek már rég híresek. Különösek, de zseniálisak. A zongorairodalom gyöngyei. *Este a székelyleknél* című nyolc-soros kis műből olyan tipikus falusi magyar este hangulata száll ki, mellyel *Bartók* minden magyar szívet meghódít. *Kodály* *Zongoramuzsika* című nagyon értékes füzetéből is bemutatott *Dohnányi* néhányat. Aztán *Siklós* Albert, *Radnai* Miklós, *Weiner* Leó zongoraszerzeményeiből és *Szendy* Árpád törölmetszett magyar *Aforizmái*-ból. A magyar szerzők új műveiből kötött csokor teljessége kedvéért felemlítjük *Radnai* Miklós *C-dúr rap-szódiáját* zongorára és *Siklós* Albert *b-moll Scherzóját* két zongorára.

A hat év dalirodalmát, összefogva, később fogjuk ismertetni.

1918-ban az előző évi zeneláz emelkedett. Az emberek tülekedve menekültek a zene feledtető birodalmába, aminek az volt az eredménye, hogy a hangversenyek száma megháromszorozódott. Az év új kompozíciókat alig termelt, mert a háború és a forradalom nem kedvez a zeneművészet illanó szépségeinek. Ujdonságban volt azért részünk, de ezek mind régebben születtek és csak most kerültek előadásra.

Az Operaház két művet mutatott be. Egy balettet és egy operát. A balett címe: *Az infánsnő születésnapja*. Zeneszerzője és szövegírója: Radnai Miklós (április 26). A szerző némajátéknak nevezi művét, mely Wilde Oszkár hasonló című meséjéből készült. Radnai fiatalabb gárdánk tehetséges tagja. Kamaramuzsikája, dalai, zongoradarabjai nevét csakhamar becsültté tették. Ez a nagyobbszabású munkája, mely első színpadi műve, jó hírért növelte. A pantomimia vezérkönyve kifejező erejével lep meg. Modern harmoniak és hangszerelési hatások élénkítik. Ritmusai változatosak, drámai ereje figyelemreméltó. Zenekara jól hangzik. Radnai saját zenei nyelvén beszél.

A másik ujdonság: *A kékszakállú herceg vára*. Zeneszerzője a modern magyar zene apostola, Bartók Béla. Május 24-én mutatta be az Operaház. Jóval előbb készült mint *A fából faragott királyfi*, de később került bemutatásra.

Mielőtt az operát taglalnók, közelítsük meg szavakkal Bartók Béla dolgozási módszerét. Bartók stílusa a népdal művészi továbbfejlesztése, modern szimfónikus formákba való öntése, nemzetközi nyelven való feldolgozása. Nem az ismert és meglevő népdalokat dolgozza fel, hanem a magyar népdalok szellemében, hangulatában építi fel kótavárait. Szerzeményei ritmusban, dinamikában különös idegrendszer titkait árulják el. Harmoniaiban bámulatos változatoságú kifejezési lehetőségek vannak. Minden munkája: faji, magyar. Nem magyaros, hanem magyar. Hangulataiban, gondolkodásában, műveinek logikai felépítésében és melódikájában egyaránt. Szarkasztikus, groteszk, keserű, humoros, szertelenkedő, erőszakos s ritkán ellágyuló, ami csaknem mind magyar vonás. Művei nem egyszerűek, de mindig művésziek.

A kékszakállú herceg vára nem műfajszerinti opera. Nincs benne történés. Az egész inkább szimfóniai költeménynek színpadon látható programja. Három énekessel hangversenyteremben is bátran elő lehetne adni. Szimbólikus elbeszélés, melyben lélektani és drámai problémák a zenében élnek ki magukat. Szikrázó drámaisággal telített ez a zene, csaknem robban, olyan feszült. Hét impresszionista kép zenei összekapcsolása az egész, melyekben Bartók csodálatosan gaz-

dag képzeletének minden színe kavarog. Deklamálása újszerű és magyar. A természetes, jól hangsúlyozott énekbeszéd kifogástalanul kapcsolódik a zenekar merész harmóniáiba. *A kékszakállú herceg vára* nagyjértékű munka.

Szövegét ugyanaz írta, aki *A fából faragott királyfiét*, így jutalomra ajánlás szempontjából — sajnos — ugyanolyan elbírálás alá kell vennünk.

A filharmónikusok öt zenekari ujdonságot mutattak be, melyek közül *Molnár Antal Magyar táncok* című művéről, *Rieger Alfréd* két zenekari tételéről s *Zádor Jenő Bánk bán* című szimfóniai költeményéről elismerőt nem mondhatunk. *Buttykay Ákos* három zeneképe *Az ember tragédiája* kísérőzenéjéből: előkelő muzsika. A bemutatott három részből ítélve, ez a kísérőzene méltóan fogja díszíteni Madách grandiózus költeményét. *Gajáry István Öreg cserető* című háromtétéles szvitje tetszetős, hangulatos munka.

Felemlítjük még *Bartók Béla Románvidéki magyar táncok* című vonós zenekarra írott művét, *Perényi Géza Romantikus nyitányát*, *Turry Peregrin A falu hőse* című zenei költeményét és *Siró György Arlequin éjszakája farsang idején* című hegedűszvitjét zenekarkísérettel. Ezeket a Budapesti Ének- és Zenekaregyesület hangversenyein mutatták be.

Az év különösebben kamarazene-ujdonságokban gazdag. A modern magyar zene két vezérének, *Bartóknak* és *Kodálynak*, jelentős műveit hallottuk. *Bartók Béla második vonósnégyese* szertelen, túlhajtottan *Bartók-szellemű* kompozíció. Amennyire a kamarazenejátszás nem tűri az egyénieskedést, éppen annyira kivetkőzteti azt «házigenei» szelleméből a féktelenség. *Bartók* bizonyos fokig neo-impresszionista s kolorista is, de ha ilyen irányú célja elérésére a vonósnégyes négy egyszerű hangszerét akarja felhasználni, megöli a kvartett lelkét.

Kodály Zoltán szerzői estje a magyar muzsikának komoly ünnepe volt. Hegedűre és gordonkára írott *Duo* jából, *gordonkaszóló szonátájából* s *második vonósnégyeséből* a valódi faji, magyar, művészi muzsika szelleme csapott ki. Olyan zene, melynek nemcsak a formája, a külszíne, hanem a lelke, a húsa, a vére: magyar. Ő is, mint *Bartók*, a régi népdal emlídi nőtt fel. Leszállt a legalsóbb réteghez, a néphez, a nótához. Szorgalmasan gyűjtötte, tanulta, formálta azokat s íme, egyszerre beültette a modern zeneművészet színes kertjébe. *Vonóduója* klasszikus hangon történeteket regél. *Adagiója*: a nyári est homályában előmlő végtelen Alföld békéje. *Második vonósnégyese*:

a magyar zenének búzavirága, pipacsa, kökörcsinje és árvalányhaja egybekötve. Gordonkaszóló szonátája: magyar emlékekkel telesírt varrottaskendő.

★

Az 1919. év a legszegyenteljesebb ideje talán az egész magyar történelemnek. A forradalom és a proletárdiktatúra nem lehetett alkalmas talaj művészeti kultúránk folyamatos továbbfejlődésére. Veszedelmekben, viharokban daltalan a liget. Zsarátnokként pislákolt a zeneművészet, úghogy az év ujdonságait könnyű összeszámolni. A hangversenyek elmaradtak, a zavargások miatt nem volt közönségük. Színházba sem lehetett járni. Mindenféle megkötöttség béklyózta a művészet éltető levegőjét: a szabadságot. Az év vége felé, mikor a diktatúra rémületei alól kezdtek felszabadulni a lelkek, a hangversenyélet is némi erőre kapott, de eredeti medrébe csak a következő években tért vissza. Az Operaház egy ujdonságot mutatott be, a proletárdiktatúra tobzódó hatalmaskodásának tetőpontján, a *Marika* című operát (május 22). Szövegét *Földes Imre*, zenéjét *Krausz Mihály* írta. Megesúfolása volt ez irodalomnak, zenének, operának egyaránt.

A zenekari hangversenyek műsorából *Radnai Miklós Orkán vitéz* című *«hósi fejezetek»*-nek nevezett, tenorszóloival nagyzenekarra írott művét emeljük ki. A szorgalmas szerzőnek érdekes kísérlete ez arra, hogy a szimfónikus formát ilyen újszerű beállításban használja. Sokkal jelentősebb esemény volt *Bartók Béla* zongorára és nagyzenekarra szerzett *Rapszódiajának* előadása. Első ópusza ez a mesternek s vagy tizenégy évvel ezelőtt írta. Azért is értékes munka, mert ebben a műben jut először megoldásra a modern magyar muzsika izgató problémája. Természetesen rég túlhaladta már *Bartók* ezt a művet, de az új irány merész, céltudatos kijelölését megtaláljuk benne.

Dohnányi Ernő új hegedűversenyének bemutatása nagyban emelte a zenei esztendőt. A versenyművet az 1918. évi filharmóniai hangversenyek egyikén kellett volna bemutatni, de a forradalmi események s a proletárdiktatúra miatt ez év végére maradt.

A hegedűverseny, mint műfaj, ma már csaknem elavult. A hegedűirodalom régóta semmit sem fejlődik, sőt nem áll magasabban, mint száz éve. Lehet, hogy ennek oka az is, hogy a hegedűművészet nem kapcsolódik annyira bele az életbe, mint régen. A rohanó modernség vágató életkörülményei a halk, szerény hegedűnek szavát vették. A nagy zeneszerzők alig törődnek a hegedű külön életével, a ma nagy hegedűsei közül pedig kevésben él alkotó lélek. A kevesek közt tündöklően áll *Hubay* neve.

Dohnányi versenyművében életre akarta kelteni új módszerrel a régi

formát. Hegedűkoncertje borongós, drámai, tépelődő hangulatú, mint a kor, amelyben született. Értékes alkotás, de nem elég tetszetős, nem eléggé mutatós. Versenyműnél pedig ez is kellék.

A zenekari művek közül még *Selden-Góth Gizella* vegyes karra és zenekarra írott *Temetési karát* s *Perényi Géza* második szimfóniáját említjük meg.

Kamaraművek között csak egy ujdonságot találtunk, *Dohnányi második zongoraötösét*, mely szerzőjének nemes tollát méltóan dicséri.

★

Az 1920-as esztendő művészetén még rajtaül a forradalom és a proletárdiktatúra okozta kábultság. A hangversenyek száma nagyon megcsappan. Ujdonságokat alig hallunk, külföldi mesterek nem keresnek fel bennünket. Kimagasló zenei terméke az évnek nincs.

Az Operaházban egy rövidke operát és egy táncos némajátékot mutattak be. Az opera címe: *Donna Anna* (január 27). Szövegét idegen magból *Mohácsi Jenő* írta, zenéjét *Nádor Mihály*, akit kisebb zenei formákból tehetségesnek ismertünk. A nagy formákat — úgy látszik — nem bírja invencióval. Tanult muzsikus, a modern zene eszközeit ügyesen használja, hangszerelése színes, de vezérkönyvének eredeti szava nincs. Elképzelésében, ízlésében s megnyilatkozásában semmiféle fajtság sem lelhető fel.

A balett címe *Utolsó álom* (január 27). Magas rangra emeltük a pusztá megemlékezéssel is.

A zenekari művek közül *Szeréni Gusztáv* két zenekari szimfónikus tételét, *Horovitz Pál* *Változatait* és *Dohnányi Ernő* német szövegre zenekari kísérettel írott dalait említjük meg.

Sokkal jelentősebbnek tartjuk *Kodály Zoltán* két hegedűre és mélyhegedűre szerzett *Szerenád* című kamaraművét. Két hegedűn és egy brácsán ennyit és ilyen szépen beszélni, ritka hangszerismeretre vall. A trió háromtétéles. Az első szigorú szonátaforma, a harmadik kiszélesített Kodály-féle rondó. E között a két pillér között áll a mű különösen érdekes, önkénykedő *lentója*, mely két magyarnak tempós párbeszédét jeleníti. Nem festi, hanem jeleníti, annyira plasztikus. Megkapó ez a meggondolt, szomorú, majd kitörő és hetyke magyar zenei beszélgetés.

Két szerzői estről is szólhatunk még. *Ticharich Zdenka* nagy zenekarra írott *h-moll szimfoniattája* reményt nyújt a szerző további szép fejlődésére. *Siklós Albert* *kürtszonátát* és egy *triót* mutatott be. Tanári munkák.

★

Az 1921-ik esztendő két nagyjelentőségű ujdonság díszítette. Zenevilágunk vezérének, *Hubay Jenőnek*, *Dante szimfóniája* és *Szabados Bélának Hiszekegye*.

Ezt a két értéket leszámítva, az év zenéje elég szegényes, ami arra vall, hogy a nagy politikai megrázkódtatások után szerzőink még nem találták meg az alkotási vágyhoz szükséges egyensúlyt.

A hangversenyélet ugyan élénk, a koncertek száma ismét nő, mindenki szerepelni akar, mindenki zenére vágyik, de az a baj, hogy *akármilyen* zenére s nem zeneművészetre.

Az Operaház is meghódolt a tömegizlésnek. *Mályvácska királykisasszony* címen *Máder Rezsőnek* olyan balettjét adta elő (december 15), melynek partitúrájára még katonazenekarmesterek sem lehetnek büszkék.

Díszes magaslatról néz az év zenéjére *Hubay Jenő Vita Nuova* című szimfóniája, melyet december 12-én mutattak be a nagynevű szerző vezénylete alatt. A mű a Corvin Mátyás Egyesület által rendezett országos Dante-ünnepélyre készült zeneművészeti adózásul a nagy olasz géniusz hatszáz év óta világító szellemének. *Hubay* munkásságát s zeneköltői nagyságát mindenki ismeri és elismeri, mégis megjegyezzük, hogy ez a szimfónia nagy koncepciójával legkiválóbb művei közül is kiemelkedik. A szimfóniát tenorszólóra, három női hangra, vegyes- és gyermekkarra, orgonára és nagy zenekarra írta a mester. Két főrészből áll és hét tételre tagozódik, melyek közül kettő tisztán instrumentális. A mű *Dante Vita Nuovajának* öt szonettjén épül s az «istení költő» megható líráját, epedését, látomását, szenvedését, végül fanatikus rajongását emelkedett zenei szóval festi. *Hubay*, mint zeneköltő, elsősorban lírai talentum, mindenre megrezzenő érzelmi erejének színes költeménye a *Vita Nuova*.

Büszkén említjük, hogy a Kiszfaludy-Társaság 1917-ben az első zenei Greguss-jutalommal *Hubay Jenőt* koszorúzta meg.

Zenekari hangversenyeink műsorából felemlítjük *Bartók Béla* új átdolgozásban bemutatott *II. magyar szvitjét*, *Weiner* Leó klarinetszólóra és zenekarra írt *Balladáját*, *Beretvás* Hugó zenekari kísérettel írott dalait s kiemeljük *Kodály Zoltán Dalok zenekarral* című vokális művét, melynek szölamvezetése, harmonizálása, hangszerelése mesteri, magyar zenei prozódiaja kifogástalan. Ithetett, nagyértékű, költői munka.

A Budapesti Ének és Zenekaregyesület egyik hangversenyén *König Péter Tisza-kantátéját* hallottuk. *Juhász Gyula* szépszavú versére készült. Magyar folyónknak, a szöke Tiszának, szóló hódolat. Énekbeszéde nem hibátlan, de a vegyeskarra írott részekben hangulatos és erőteljes alkotás.

Kamarazenében csak egy ujdonságot találtunk: *Koessler János*nak, nagynevű zenepädagógusunknak, zongora, hegedű és brácsára írott trió-ját. Előkelő munka.

Másik kimagasló dátuma az évnek: május 21. Ekkor zajlott le lélek-emelő ünnepély keretében a magyar *Hiszkegy* országos pályázati anyagának bemutatója. Papp-Váry Elemérné ódai szárnyalású szövegére háromszáznál több pályamű érkezett be, melyek közül a bírálóbizottság tízet döntés előtt bemutatott a közönségnek. Baritonszólón, majd vegyeskarban énekelték el a pályaműveket. Az országos bírálóbizottság *Szabados Bélának* adta a díjat. Meleg, magyar lélekből, igaz ihlet szerencsés pillanatában fakadt, szárnyaló muzsikája ez az új nemzeti imánk, melynek emelkedett, himnikus ereje bizakodást, hitet, jobb jövő reményét lopja a csüggedő magyar szívekbe. A *Hiszkegy* zeneileg is méltóan áll két nemzeti himnuszunk mellé. *Szabados Béla* sok gyönyörű magyar művel gazdagította zenekultúránkat, de számos érdeme fölött is mindig tündökölni fog neve *Hiszkegy*-ének zenéjével.

A *Hiszkegy* két zenésítésére kell még kitérnünk. Az egyik zene-életünk érdemes nesztorának, *Mihalovich Ödönnek* a műve: a másik a *Dohnányi Ernőé*. *Mihalovich* művét vegyeskarra orgonakísérettel írta. Nagy művészi erényei és tudása előtt most is meghajlunk. *Dohnányi* művét tenorszólóra, vegyeskarra és zenekarra írta. Abban is különbözik a *Hiszkegy* többi zenésítésétől, hogy nemcsak a mottót, hanem az egész költeményt zenésítette meg. Hatalmas munka. A magyar karirodalom egyik dísze.

*

Az 1922-ik évben nagy zenei értékeket kaptunk. Ez az esztendő nemcsak a vizsgálódásunk körébe eső hat év mindenikénél gazdagabb, hanem olyan értékeket termelt, melyek fénye átküllözi az egész magyar zenekultúra egét. Ilyen kincsünk: *Dohnányi Ernő A vajda tornya* című operája és *Szendy Árpád Helikoni szvitje*.

Dohnányi operáját március 19-én mutatta be az Operaház. *A vajda tornya* a magyar opera történetében kimagasló torony. Egy százéves fejlődési vonalnak talán legmagasabb pontja. Az első magyar operát, *Ruzitska Ignác Béla futását*, éppen száz esztendeje adták elő. A magyar dalmű irányvonala *Ruzitska* után *Erkel Ferenc*cel egyszerre magasra ugrott. Dopplerrel és *Mosonyival*, különösen *Mihalovich* és *Zichy Géza* működésével nem esik a zenei grafikon; az utolsó három évtizedben *Hubay Jenő*, *Farkas Ödön*, *Szendy Árpád*, *Szabados Béla*, *Buttykay Ákos* és *Poldini Ede* nagyban emelte a színvonalat, mely az európai magasztatot *Bartók Béla* és *Dohnányi Ernő* munkásságában érte el.

*

Irodalom és zene még sohasem távolodott el nálunk annyira egymástól, mint ma. Íróinkat nem igen érdekli a zeneművészet. Alig akad egynehány, aki művészelelkével érzi vagy szereti a zenét. Arra pedig, hogy tehetségükkel a zene kultúrájának művelői közé álljanak, nem is gondolnak.

Szöveges zenében az írói alárendeltség tulajdonképen Wagnerrel megszűnt. A wagneri «Allkunst» a művészetek egységesítésével törekszik az élet teljes kifejezésére, az egyik művészet eszközeivel pótolván azt, amit a másik sajátosságainál fogva nem tud tolmácsolni. Wagnerig a szöveg nagyobb része csupán ürügy a zenélésre. Íróink zöme nem tudja, hogy *szöveges zenében a szó egyenlő rangú művészeti tényező a zenével.* Ebből a tételből az is következik, hogy operaszöveg írása éppen olyan magasrendű művészet, mint bármely másfajta színműé.

Az írók nemtörődömségénél még nagyobb a zeneköltők irodalmi járatlansága. Nem akarjuk a példák százait felsorolni, csak rámutatunk egynehányra. Rossini genálishan szökellő kótái alá egész nyugodtan más szöveget is írhatunk; Beethoven évtizedekig kereste szövegíróját s végre is egy átdolgozást zenésített meg; Mozart egyenesen könnyelműn vette a nyomtatott betűk zenei szolgálatát. Hogy kit milyen szöveg ihlet meg, abba beleszólni nem lehet. De hogy ki milyen szöveghez nyúl, ezzel elárulta az irodalomhoz való viszonyát.

A legnagyobbak közül csak Liszt és Wagner kivétel. Liszt lakásában Homeros, Platon, Szent Ágoston, Dante, Shakespeare, Lamartine, Pascal, Leibnitz, Locke, Schopenhauer, Voltaire, Rousseau, Kant, Hegel és sok-sok kiváló gondolkodó könyveit mindig meg lehetett találni. A tizenhétéves ifjú tudásszomjára jellemző az a kérdés, mellyel Crémieux ügyvédhez fordult:

— Tanítson meg engem az *egész* francia litteraturára . . .

Muzsikában is csak az lehet korszakalkotó, aki mindent tanult és mindent tud. Ma már a legnagyobb zenei tudás sem elég ahhoz, hogy valaki rendkívüli művésszé váljék. Minden művészetet ismerni kell, mert voltaképen csak egy művészet van, melynek zene, szobrászat, festészet és költészet csak különböző kifejezési módja. Nagyszerűen beszél erről Liszt Ferenc olaszországi útjáról Berlioz-hoz intézett soraiban: «A szépséget, melynek legszebb országa Itália, legtisztább és legmagasztosabb formájában most láttam. Bámuló szemem előtt a művészet egész pompájában bontakozott ki, egész egyetemességében és egységében támadt fel előttem. Érzésem és gondolkozásom mindennap ismételten meggyőzött a génius műveinek titkos rokonságáról. Rafael és Michelangelo segítettek megértenem Mozartot s Beethovent; Giovanni di Pisa és Fra Beato megnyitották szememet Allegri, Marcello, Palestrina számára; Tizian-

ban és Rossini-ben ugyanazon sugártörésű csillagokat ismertem fel. A Colosseum és a Campo Santo nem oly idegenek az . . . Eroica-szimfóniától, mint első tekintetre látszik. Dante művészi visszhangját Orcagnában és Michelangelóban találja meg: talán valamikor zenei echóját is meglesi a jövő egy Beethovenjében.»

★

Erre a kitérésre azért volt szükség, hogy jobban rá tudjunk mutatni arra a művészeti csorbára, mely *A vajda tornyán* esett. Az opera szövegét *Hans Heinz Ewers* és *Marc Henry* írta, magyar színpadra pedig *Lányi Viktor* dolgozta át. Tárgya ősrégi székely népballadánkkal, a *Kőműves Kelemen*-nel azonos. A német szövegírók azonban nem ismerték népi irodalmunk kincsét s nem tudták, hogy az általuk feldolgozott albán legenda a mi költeményünknek csak egy változata. Dohnányi Ernő sem tudta ezt, azért vált ilyen felemás munkává operája. Dolgozás közben azonban belátta a hibát s átformálással, magyar színre való alkalmaztatással megkísérelte érintetlenül hagyni irodalmi népi értékünket. Mégis érzik a szöveggönyvön, hogy nem a *Kőműves Kelemen*ből készült. Magyaros a ruhája, de a lelke, a levegője nem a népballadáé.

A szöveggönyvnek még egy fogyatkozása van. A szereplők mind székelyek. Derék hősök, áldozatkész hazafiak, rettenhetetlen harcosok, szülő- és hitvestisztelők. A székely nő tiszta, magasztos lélek, mintája az ideális anyának és feleségnek. Az egyetlen szereplő, aki fondorkodó, ármányos, szószegő, az életéhez kötött derék embereket elveszejtí, akit bűnéért a saját férje felháborodásában megöl: — Emelka — magyar nő! Nemzeti érzésünket méltán bánthatja ez a — mondjuk — meg gondolatlanság.

Zeneileg *A vajda tornya* egyike a legművészebb magyar vezérkönyveknek. Először azért, mert magyar zenei prozódiaja tökéletes; másodszer azért, mert olyan logikus partitúra, mely távlatokat nyit s példányképe lehet a jövő operaszerzőinek. Ez az opera is mutatja, hogy lehet magyar nyelven operaszerűleg kifogástalanul énekelni és beszélni.

Még nagyobb értéke a vezérkönyvnek a logikusság, mely alatt röviden azt értjük, hogy az operának egyetlen üteme sem indokolatlan. A szövegnek alárendelten, de ahol lehet, minden zenei szép felhasználásával áll a muzsika szolgálatában. Dohnányi nem állít fel magának dolgozási elveket, a zene minden eredményét felhasználja mondandóinak legtökéletesebb eszközzül, de mert azt tartja, hogy a szöveg önmagában is sokat megmond, zenekarának nem lehet más feladata, mint a szöveg értelmének mélyítése. Ahol a szó végződik, ott kezdődik a zene. Ezt a tételt úgy alkalmazza, hogy a fogalmak

értelmét a zene «Ding an sich» erejével fokozza. Főként lélekrajzot ad. De sem többet, sem kevesebbet, mint amennyit a helyzet követel. Partitúrája programzene, de nem az értelem, hanem inkább az érzelem számára.

Amint már reámutattunk, az operazene a szövegtől el nem választható. A zeneesztétika mai álláspontja szerint az opera, mint műfaj, annyira egységes, hogy alkotóelemeinek esetleges hiányosságai az egészre árnyékot vetnek. A mai operákat nem lehet külön a zenéjük révén értékelni, mint a Mozart vagy Rossini idejében írottakat. *A vajda tornyának* egyetlen fogyatékosága: a szövege.

Az Operaház másik ujdonsága a *Jégvirág* című egyfelvonásos daljáték volt (május 10), melynek zenéjét Bahnert József írta. Jelentéktelen, ócska muzsika.

A Városi Színházban is volt operabemutató. *Ábrányi* Emil *Ave Maria* című egyfelvonásosa és *Clement* Károlynak *Trilby* című háromfelvonásos figyelemreméltó operája. Itt került színre Petőfi születésének századik évfordulója alkalmából *Szabados* Béla *Bolond Istók* című értékes zenéjű népies daljátéka is.

Mielőtt rátérnénk az év második nagy ujdonságára, érintsük a figyelemreméltóbb műveket.

Megjegyezzük, hogy annyi hangverseny, mint ebben az évben, sohasem volt még. De értéktelenebbek sem. Humbolt Sándor azt mondta a zenéről, hogy «calamité sociale». Csaknem igaza van. Koncertlázba esett az egész ország. Szegény, elnyomorodott hazánknak sohasem volt annyi baja a zenével, mint ebben az évben. Hangversenydüh fogta el az embereket, mintha a zenélés volna az első és legfőbb boldogság.

Zenekari hangversenyeink műsorából *Bartók* Béla nagyértékű *Négy zenekari darabját* emeljük ki, mely genialis szerzőjének markáns egyéniségét tükrözi, és a legfiatalabb nemzedék figyelemreméltó szerzőjének, *Kósa* Györgynek, *Hat zenekari darab* címet viselő zenepoémáit említjük fel. *Zsolt* Nándor *Szimfóniájáról* sem szabad megfeledkeznünk, mely a fiatal komponistának igen tehetséges munkája.

Kamaraművek közül két ujdonságra kell kitérnünk. Az egyik *Bartók* Béla *I. hegedű-zongora szonátája*. Csaknem elemezhetetlen mű. A másik *Weiner* Leó *fisz-moll vonósnégyese*, mellyel a tehetséges szerző az 1922. évi amerikai Coolidge-pályadíjat nyerte el. Mindenesetre értékes kompozíció, de inkább virtuóz, csillogó és érdekes s nem bensőséges, meleg házimuzsika. Elmésség, ötlet, számító tudás, csipős és éles élcelődés jellemzi. Nincs benne semmiféle faji jelleg.

Fussunk végig a hat év dalirodalmán is. Műdal-irodalmunk nagyot fejlődött ez alatt az idő alatt. Alig negyedszázada, hogy szerzőink a magyar költők verseinek muzsikás sorait figyelni kezdik s elfordulva az idegen, főként német sablontól, magyar lélekkel akarják zenére fordítani a szövegeket. Nagy tusára kelt a zenei szép a magyar prozodiával, míg lassanként a művészi magyar dal megteremtésében megbékültek.

Dalköltőink sorában *Tarnay* Alajost illeti meg az első hely, aki kitűnő tehetségét egészen ennek a műfajnak szentelte. Szerzői estje szép emlékünknél. A centennáriumra szerzett Petőfi-dalaival a grandiózus költő legjobb zenésítői közé emelkedett. Dalszerzőink érdemes csapatának *Székács* Aladár is dísze. Dalai előkelő melódikájukkal és a szavak adta értelem nagyszerű zenei kihegyezésével tűnnek ki. *Hubay* Jenő dalai: irodalmunk büszkeségei. *Szendy* Árpád, *Szabados* Béla, *Kern* Aurél rég elismerten legkiválóbb dalköltőink közé tartoznak. Ki kell emelnünk nemrég elhunyt kitűnő zeneköltőnket, *Kacsóh* Pongrácot, aki a kis zenei formákban mindig nagy értéket adott. *Bartók* Béla a dalban nem olyan hatalmas művész, mint egyéb kompozícióiban. *Kodály* Zoltán dalai: magyar kincsek. *Dohnányi* Ernő magyar népdalfeldolgozásai művésziek. Az *Esterházy Pál* nádor nótáskönyvében talált XVII. századbéli gyönyörű magyar nótanyagot *Kern* Aurél áhítatosan és nagy tudással öltöztette fel. *Mihalovich* Ödön, *Demény* Dezső, *Rékai* Nándor, *Lavotta* Rezső, *Karácsonyi* István, *Lányi* Ernő, *Lányi* Viktor, *Nádor* Mihály, *Dienzl* Oszkár, *Antalfy-Zsiross* Dezső, *Kazacsay* Tibor dalaival találkoztunk még a hangversenyek műsorán, melyek közül *Radnai* Miklós hangulatos «Székely dalai»-t külön ki kell emelnünk. *Balázs* Árpád működése mellett sem mehetünk el szó nélkül. Nótái, ha zeneirodalmilag nem is jelentősek, de népszerűek s nagy érdemük, hogy a magyar zongorákról kiszorították a budapesti aszfalt «léha danái»-t.

*

A március 31-iki *Ünnepi zenekari magyar est* az év zenéjének másik kimagasló dátuma. Itt mutatta be a Zeneművészeti Főiskolának az Operaház zenekari tagjaival kibővített nagy zenekara *Hubay* Jenő vezetése alatt *Szendy* Árpád *Helikoni szvitjét*.

A magyar zene mesterének, *Liszt* Ferenc nagy tanítványának, boldogult *Szendy* Árpádnak, hattyúdálává vált ez a *Magyar Suite*.

A szvit a két évvel az előtt felelevenített helikoni ünnepekre készült. Mikor *Festetics* Tasziló herceg az ünnepély műsorát összeállította, alkalmoszerű zenedarab megíratását is tervbe vette. Ebből a célból

Hubay Jenőhöz fordult. Mikor Hubayék megvitatták, hogy milyen fajta kompozíció volna az ünnepélyre a legalkalmasabb, Szendy Árpád indítványára, igen helyesen, zenekari magyar szvitben állapodtak meg, mert a tárgy szimfónia írására talán nem elég súlyos és a szvit tételeinek változatossága a magyar lélek zenei kedélyvilágának inkább megfelel. A szimfóniánál kissé könnyebb muzsika, de ünnepi alkalomra tetszetős és mégis művészi. Nyilvános pályázat kiírása anyagi akadályokba ütközött, mert a pályadíjat a pályabírák munkája egyedül felemészthette volna. Így hát az indítványozót kérdezték meg, vállalná-e a megbízatást. A herceg Szendyt a szép feladatra felkérte s a mester márciusban munkához is látott. A júniusi ünnepélyre készen volt a mű, de zenekar hiányában csak most adhatták elő.

A szvit zenei váza Berzsényinek *Keszthely* című költeményén nyugszik, amint gr. Festetics György is ebből merítette volt az irodalmunk emelésére 1817-től 1819-ig rendezett öt *Helikoni-ünnep* gondolatát. Négy hatalmas tételből és egy előjátékból áll, mely belefut az első tételbe.

... «a kék Balaton partja virányain,
Hol minden mosolyog — — —
— a keszthelyi zöld parton emelkedik
a csendes Helikon.»

Berzsényi soraira az előjátékban Szendy megkapó motivummal festi a Balatont. Hullámoztatja, símogatja, korbácsolja, majd lecsendesíti a pompázó magyar dallamot, melynek tématorlódásából csaknem ránkfröccsen a puha, kék hullámok szelid, csipkés taraja.

«... — — — — — jöjjetek, ó szelid
Aon szüzei! és verjetez itt lakást!
— — — — — hol ma feketült falak
Látszanak, menedékváratok ott vagon!
Ott vár titeket egy bölcs s kebelébe zár.»

Az első tétel kezdő motivumát úgy értelmezzük, mint önérzetes, hangos felhívást, melyet Georgikon grófja a nemesség összetoborzására közreadott és a magyar szellem és művészet emelésére meghirdetett. Halljuk, amint gyülekeznek a magyarok. Mindenünnen sereglenek, megértették a felhívást s amikor már sokan vannak együtt (az *andantino calore graziosamente nobile* résznel), lelkesen lép be a tétel elbűvölő főtémája. Rá egy magyar *fugató* következik, melyből a főtéma és az előjátékbeli Balaton-motivum hátán hatalmas emelkedés vezet az epizóddal megszakított zárlathoz. Tiszta szimfóniatétel. Iskolapéldája

annak, hogy aki költő, szeplőtlen magyar szonátát tud írni klasszikus szonátaformában. Az előjáték és az első tétel hangneme : A-dur.

«Gyakran mulatoz itt zöld hinarak között
Nereus, sáskoszorus nympa leányaival.»

Amint e szavakból is sejthető, a második tétel *scherzo*. Régi magyar témával kezdődik (*andante con moto*), mely rövid átmenettel kellemes keringőbe visz (a valcer nem indokolatlan, mert a *Helikoni ünnepélyeken* elvétve német irodalmi termékeket is bemutattak s az ünnepi bálokon idegen táncokat is lejuttettek). Jellemző, hogy még a keringőnek is magyar íze van. A valcer a magyar témák erején lassanként megtörik, észrevétlenül elmúlik s szinte látjuk a vízi világ kacagó, hahotázó tritonjainak balatoni bortól részeg, pajzánkodó csapatát. Itt is, ott is cimbalomszó üti meg fülünket, ütőhangszerek előkészítése után megkapó szökkenéssel kápráztató szóló cimbalomfutam ível fel a zenekarból és azután *da capo*. A tétel hangneme : E-dur.

«Gyakran zengeti itt Arion énekét
A hold fénye alatt gerjedező vizen.»

Pasztorálszerű a harmadik tétel. Arion énekénél andalító hegedűszólóval, majd később kedves diákdanával fűszerezve. Mintha Georgikon fenkölt lelkű gazdája gabonaérés idején mezei sétára menne s jóleső megelegedéssel szemlélné, hogy a mag, amit elvetett, szépen megérett. Tűnődés, kétkedésféle is vegyül gondolataiba, vajjon jól csinálta-e? A természet békés harmóniái megnyugtatók. Mind között ez a tétel a legművészebb. A lelki élet legfinomabb szélsőségeit érintő program nélküli programzene. Hangneme : H-dur.

... «a szabadban a 12 juhász táncát
nézték meg a vendégek.»

A negyedik tételnek külön elnevezése : *Toborzó*. Témáját még diákkorában jegyezte fel a mester. A tétel egészében végtelen ügyes rondóformát mutat s közel rokon már a XVI. századból is ismeretes ősmagyar táncsal, a palotással. Méltóságos és előkelő, mint amilyen a *palotás*, vagy más néven *verbunkos*. Végén a tétel az ősi tánc mintájára élénkül, de nagyobb fele lassú *andalgó*ból, *topogó*ból, *dobbantó*ból áll. Az első téma már heves nekilendüléssel (*andante ma poco moto*), a mulatozó jókedv kitörő felkiáltásával indul. Átmeget a lágyabb *trió*ba, melynek basszusmenete : a kótákba fogott eleméntáris magyar erő. Az egész tánc, sőt az egész tétel a daliasságnak hangokban való megtestestítése. A felületen pajzánkodó táncmelódiaik

mélyén, a kürtökön tompa erővel bűg a *Szózat*, majd friss csárdás következik ősi változataival, mely vad élénkségbe fűl (vivace). Záradékul visszatér a lassú csárdás, melyből terebélyes fává nő az orgonaponton tartott *coda*. Lassú csöndesedéssel halkulnak a hangok, mi alatt klasszikus szimfóniák mintájára, a költő összeszedi az előző tételek főbb témáit s méltóságos ívben mártja tollát az ősi kalamárisba, hogy pontot tegyen erre a magyar művészet érdekében írt, ragyogó stílusú fellebbezésre.

Amint látjuk, a szvit tulajdonképen teljes magyar szimfónia. Allegro (I. tétel), Scherzo (II. tétel), Andante (III. tétel) és Finale (IV. tétel) szabályosan következik. Csak a szelleme és tartalma könnyebb egy lehellettel a szimfóniáénál. A tételek egymásutánjában mintha Lisztnek a magyar zenei hagyományokról feljegyzett sorai elevenedtek volna meg: «Magyarország a magyar zenét joggal tarthatja sajátjának. Az ő búzáján nőtt, az ő tőkéből táplálkozott s az ő verőfényén fejlődött. Ő fogadta bámulatába és hála a sorsnak, védelme alatt díszesedett, szépült és nemesedett. Erkölceivel olyan szorosán fonódott össze, hogy a haza legbüszkébb emléklapjaihoz, minden magyarnak legbensőbb emlékeihez kapcsolódik. Hazánk halhatatlan hódítása ez. Hivatott arra, hogy legszebb jogcímei között ragyogjon. Álljon tehát képe ritka, szép, értékes vésetű éremként régi, dicsőségteljes koronájának kincsei között».

Szendy Árpád *Helikoni szvitje* faji zeneművészetünknek maradandó gyöngye. Olyan, mint a békési búza. Ezerszínű, mint a Balaton vize. Megnyugtató, mint a keszthelyi tenger s mindent feledtető, mint a somlói bor. *Elévülhetetlen érdemének: jellemző, nemes, ősmagyar témáit tartjuk.* Olyan mestermű, amely mindig méltóképen fogja képviselni a magyar zeneművészetet. Azt a zeneművészetet, mely Erkelben és Lisztben gyökerezik s a régi értelemben vett zenei formaművészet egyenes, virágos, derűs ösvényein halad. Szendy műve talán az utolsó gyümölcs azon a fán, mely a magyar muzsika talajából száz évvel ezelőtt kezdett kinőni. Tudjuk, számításba vesszük, hogy a modern, hódító, magyar muzsika egészen más, talán nagyszerűbb tájak felé halad, de a régi fa érett gyümölcsét is meg kell becsülni, különösen akkor, mikor az a fa sokat termett, sokat virágozott s a magyar zenekultúra dús kertészetében — míg élt — alig adtak neki egy kanna vizet.

Szendy Árpád *Helikoni (Magyar) Suite* című szerzeményét a Kisfaludy-Társaságnak a zenei Greguss-jutalommal való kitüntetésre tisztelettel ajánlom.

A KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK EZ ÉVBEN LEJÁRT JUTALOMTÉTELEIRE BEÉRKEZETT PÁLYAMŰVEK JEGYZÉKE.

I. Lukács Krisztina-jutalom. *A misztikus elem Arany költészetében.*
Pályamű nem érkezett.

II. Bulyovszkyné-jutalom. *Szaválásra alkalmas lírai költemény.*

1. Mylitta. — Köszönöm, hogy voltál. J. i. Nuance.
2. A mi végzetünk. J. i. Egy a millióból.
3. Rózsét a tűzre: J. i. Szólj, tégy és ne remegd a halált.
4. Nem adom a multat. J. i. Lesz még egyszer ünnep a világon.
5. Hegedüszó. J. i. Erdély.
6. Most magam járok gyalog. J. i. Mind, mind rútol elhagyott.
7. Zsuzsánna. J. i. Múza.
8. Várlak. J. i. Elhull a virág, eliramlik az élet.
9. A megszállott területek magyarjaihoz. J. i. Lesz még egyszer ünnep a világon.
10. A pacifista. J. i. Ember küzdj és bízva bízzál!
11. Mese egy kis madárról. J. i. T. S.
12. Magyar tavasz (és még 15 vers). J. i. Szép csillag a honszeretet.
13. November elsején. J. i. Őszi rózsák.
14. Hiszek! J. i. Hiszek!
15. Panasz. J. i. Sokáig éljen a magyar szabadság!
16. Oh de vágyom itt hagyni az ifjúságom. — Él Hunnia — J. i. Hunnia.
17. Jóvátétel. J. i. Hazát szeretni áldozat.
18. Csüggetegen. J. i. Az Isten szeretet . . .
19. Riadó. J. i. Szabad hazánkat óh add vissza nekünk!
20. Bessenyei emlékezete. J. i. Örök magányod éjjeléből stb.
21. Március riadalma. J. i. Napsugár. Holdsugár.
22. Rapszódia. J. i. Diadal.
23. Szeretnék hatalmas tölgyfa lenni. J. i. A tölgyfa.
24. Ki mondja meg? J. i. Nótáim félve, elfogódva stb.
25. Az ablak előtt. — Én. J. i. Mondottam, ember stb.
26. A rongyos alak. (És még 3 vers.) J. i. A rongyos alak.
27. Kassa városában. J. i. Krasznahorka büszke vára.
28. A szél románca. J. i. Szél-örgona.

III. Széher Árpád-jutalom. *Greguss Ágost esztétikája.*

1. Greguss Ágost esztétikája. J. i. Szép, jó, igaz.

IV. Ifj. Bojári Vigyázó Sándor-jutalom. *Magyar történelmi regény.*

1. Janus bifrons. — A kétarcú. — J. i. E sara mia colpa, se cosi è?

V. Grünwald Vilmos-jutalom. *Prózaí elbeszélés.*

1. Nemestoronny vármegye. J. i. Jaj a legyőzötteknek.
2. A kutya. J. i. Beatus ille.
3. Sötétség. J. i. Sötétség.
4. Tűz van: J. i. Szivem.
5. Egy szomorú téli éjszakám. J. i. Az ifjúság — a jövő!
6. A végzet. J. i. Nincs a világon se jó, se rossz stb.
7. In galea Martis stb. — A sárosi aranyak. (Két elbeszélés). J. i. Palocsay. Grünwald V. díj.
8. Élet. J. i. Odi profanum vulgus et arceo.
9. Az utolsó csók. J. i. Inter arma son semper silent musae.

VI. Franklin-jutalom. *Magyar társadalmi regény.*

1. Visszatérés. J. i. Ich kenne wohl stb.
2. Póncihter földön. J. i. Új honfoglalás.
3. Hullámzik az élet. J. i. Szeretem az igazságot.
4. Ágnes. J. i. Ágnes.

VII. Halmos Izor-jutalom. *Magyarország szellemi, politikai és gazdasági egysége.* Rövid, népszerű essay.

1. Magyarország szellemi, politikai és gazdasági egysége. J. i. Werbőczy.

VIII. Halmos Izor-jutalom. *Ifjúsági olvasmány a világháború anyagából.*

1. Az apa emléke. J. i. Tiszteld, szeresd, imádva-imádjad az Istent, az Embert s Magyar Földanyádat.
2. Apró történetek. J. i. Ne bánts a magyart!
3. Vitéz Barna József (és még 12 olvasmány). J. i. Fortes et fortuna adjuvat.

IX. Franklin-jutalom. *Magyar tört. regény.*

1. Ismeretlen célok felé. J. i. El kelle bukunk stb.

Elnök és titkár a pályaműveket számbavette s a jelíges leveleket az egyes pályakérdések szerint csoportosított külön-külön borítékba helyezve lepecsételte.

Budapest, 1923 november 4.

Berzeviczy Albert,
elnök.

Szász Károly,
titkár.

Bíráló jelentés a Bulyovszky-jutalomról.

(Előterjesztetett az 1924 febr. 5-diki közülsen.)

SÍK SÁNDORTÓL.

A Bulyovszky-pályázat ezidén szavalásra alkalmas lírai költeményt kívánt. A beérkezett 28 pályamű között a bíráló-bizottság egyet sem talált olyat, amelyet közös megegyezéssel jutalomra vagy akár csak dicséretre is ajánlhatna. A beérkezett költemények közt akad nem egy, amelyben figyelemreméltó gondolat, őszintébb hang, vagy egy-egy megkapóbb hely található, de mélyebb költői erőre vagy egészében értékes alkotásra nem találtunk.

Valamennyi pályamű közül kiemelkedik a 12. számú kis versesfüzet (*Magyar tavasz* stb.), amelynek egy bíráló a jutalmat is kiadni kívánta, minthogy azonban a benne lévő versek egy része nyomtatásban is megjelent a szerző nevével, ez a mű kiesett a pályázók sorából.

A többiek közül a bírálók egyike figyelemreméltónak találta a 4. számút (*Nem adom a múltat*), mint amely némi egyszerű erővel, bár kissé kezdetleges formában ad kifejezést mindnyájunk érzésének, (ezt a költeményt a bírálók egyike jutalmazhatónak is találta); — az 5. számút (*Hegedűszo*), mint amelyben van bizonyos eredetibb szín, de az egész homályos és verselése nehézkes; — a 24. számút (*Ki mondja meg?*) a maga intelligens költői retorikájával; — a 25. számút (*Az ablak előtt, Én*), amelyben felesillan némi egyéniség és szín; — a 26.-at (*Intelem, A rongyos alak, A nagyenyedi kollégium, A lévai kálvárián*), mint amelyekben szívhezszóló hangok is megszólalnak; — végül a 28.-at (*A szél románca*), mint amely, bár el van nyújtva és refrénje kissé egyhangúvá teszi, ügyes technikájával és színes nyelvvel költői tehetségre mutat.

A többi pályamunkák közül a bírálók nem találtak kiemelni valót.

A bíráló-bizottság azt javasolja a tek. Társaságnak, hogy a jutalmat ezúttal ne méltóztassék kiadni és a következő alkalommal a Bulyovszky-pályázatot ne méltóztassék kitűzni.

Budapest, 1924 február 5.

Hozzájárultak :

Kozma Andor.

Vargha Gyula.

A Társaság a bizottság többségének javaslatát elfogadván, a jutalmat nem adta ki.

Bíráló jelentés a Széher Árpád-jutalomról.

(Előterjesztetett az 1924 febr. 5-diki közülésen.)

NÉGYESY LÁSZLÓTÓL.

A Greguss Ágost esztétikájának méltatására kitűzött pályadíjért 1 tanulmány pályázott, «Szép, jó, igaz» jeligével. A mű tanult, de nem nagy esztétikai látókörű ember munkája. Egészben inkább kivonatos ismertetés, mint elemző méltatás. Csak a végső fejezet foglalkozik értékeléssel. Azonban hiányzik az összehasonlítás, Greguss rendszerének tudományos egybevetése az egyetemes esztétika előző és egykorú rendszereivel, valamint az egykorú magyar esztétikai felfogásokkal. Így hiányzik az értékelésből a tudománytörténeti távlat. Greguss egyes műveit pedig nem is részesíti kellő figyelemben, pl. mellőzi Poétikáját, verstanait, a «Shakspere pályája» esztétikai vonatkozásait. Azonkívül nem emeli ki Greguss jelentőségét elég magvasan és plasztikusan. A jutalmat a szorgalomért ki lehetne adni, de az eredményért a Társaság kuszorúja sok lenne. Ezért a bíráló bizottság nincs abban a helyzetben, hogy a jutalom kiadását javasolja.

A bizottság azt az előterjesztést teszi a tekintetes Társaságnak, hogy a pályadíjat a legközelebbi évre ne méltóztassék kitűzni, hanem várni, míg valamivel jelentősebb összeg állhat e célra a Társaság rendelkezésére.

Budapest, 1924 február 4.

Hozzájárulnak:

Horváth János.

Papp Ferenc.

A Társaság a bizottság javaslatát elfogadván, a jutalmat nem adta ki.

Bíráló jelentés a Bojári Vigyázó-pályázatról.

(Előterjesztetett az 1924 febr. 5-diki közülésen.)

ANGYAL DÁVIDTÓL.

A díjra csak egy pályamű érkezett, melynek címe: *Janus bifrons. A kétarcú* — és jeligéje: «E sara mia colpa, se così e?»

Kezdő írónak gyöngé próbálgatása. Történeti ismereteit néhány példával jellemezzük: Az 1. lapon olvassuk: «1661-ben II. Rákóczi György felkelése ellen Weber megvédte Eperjes városát.» Pedig Rákóczi

már 1660-ban meghalt és életében sem volt vezére oly felkelésnek, mint aminőről a szerző beszél. A 2. lapon olvassuk: «Szelepcsényi György még egri érsek kancellár». Pedig Szelepcsényi a XVII. században élt, az egri püspökség pedig 1804-ben lett érsekséggé. A 35. lapon olvassuk: «Erdély a Wesselényi összeesküvés örökösének hiszi magát. Nem komoly veszedelem: hogy az a föld új szabad «fejedelmválasztó» joga alapján ma súlyos politikai tényező?» E szerint a XVII. század 70-es éveiben Erdélynek szabad fejedelmválasztó joga «új» lett volna! Pedig ép akkor sorvadott már és nemsokára elenyészett. Súlyos politikai tényezőnek akkor már csak gúnyból volt nevezhető. Szaporíthatnók a példákat, de ez felesleges. A szerző nem költői célból másítja meg a történetet, hanem komolyan hisz tévedéseiben, melyekkel a kort akarja jellemezni. Stílusát is jellemezzük két példával. «Szinültig üritette a billikomot», mondja a 48. lapon. A 83. lapon pedig így beszél: «micsoda harc lesz az, melynek háttérében egy gyanús világ gomolyodik, s annak napját a paroxizmusnak maniakusa keltegeti». A regény meséjét elbeszélteni lehetetlen. Árnyékok imbolyognak előttünk, beszélnek, cselekednek, de nem igen értjük, hogy mit és miért.

A hőse ennek az árnyékvilágnak Weber János, az író, a tragikus hős, egy félelmes alak, aki játszik a császárral, Thökölyvel és az egész világgal. Legalább a szerző ilyen imponáló alaknak hiszi, noha az olvasó nem osztozik a szerzőnek ez őszinte csodálkozásában. Azonban Webernek, a mi regényünk hőseinek, e szertelen kvalitásaiban van valami tanulságos. A mi fiatal szerzőnk bizonyára sok magyar történeti regényt olvasott és jámborúl azt hitte, hogy követnie kell a tekintélyes írók példáját, akik hőseiknek rendszeren csodásan mély intenciókat tulajdonítanak és mesébe illő méreteken igyekeznek azoknak történeti kiválóságát feltüntetni. Gyakorlottabb tollú írók e módszerrel hatást érnek el, de a mi szerzőnknek még sokat kell tanulnia, amíg számbavehető regényt írhat.

A jutalom kiadását nem ajánljuk.

Budapest, 1924 február 5.

Hozzájárulnak:

Surányi Miklós.

Takáts Sándor.

A Társaság a bizottság javaslatát elfogadván, a jutalmat nem adta ki.

Bíráló jelentés a Grünwald-pályázatról.

(Előterjesztetett az 1924 febr. 5-diki közülésen.)

VOINOVICH GÉZÁTÓL.

A Grünwald-jutalomért 9 elbeszélés versenyez. Nem hogy jutalmat, de még csak fölemlítést sem érdemel egyik sem. A 7. sz. pályamű, melyben két elbeszélés foglaltatik, legalább a felvidék hagyományainak ismeretét mutatja, s kegyeletes és hazafias érzést, de viszont előadása oly zavaros, hogy jóformán meséi szálát sem vehetni ki.

A jutalomra a pályázó művek egyike sem ajánlható.

Hozzájárulnak :

Bartók József.

Csathó Kálmán.

A Társaság a bizottság javaslatát elfogadván, a jutalmat nem adta ki.

Bíráló jelentés a Franklin-társulati társadalmi regénypályázatról.

(Előterjesztetett az 1924 febr. 5-diki közülésen.)

KÉKY LAJOSTÓL.

A Franklin-Társulat adományából társadalmi regényre másodízben hirdetett pályázatunkra négy pályamű érkezett. Az eredmény számra nézve kisebb, mint volt az első alkalommal, de érték tekintetében biztatóbb. A pályaművek — a 4. sz., *Ágnes* címűnek a kivételével, mely teljesen kezdetleges, formátlan és nyers, egyes részleteiben szennyesen pornografikus kísérlet — komolyabb írói törekvésnek adják bizonyosságát.

A 2. sz., *Póncihter földön* című (jeligéje : Új honfoglalás) pályamű társadalmi irányregény, mely nagy optimizmussal s talán még nagyobb naivsággal próbál a magyarosítás útjára rávilágítani a lajtavári (könnyen kivehetően : soproni) némettség körében. Nagy fogyatkozása, hogy nem tudja érdekessé tenni történetét, valami laposan kisszerű hatásával van ránk az egész s célzatának költői elburkolása helyett tele van tűzdelve vezércikk-szólamokkal. Szerzője erős magyar érzésű, szép lelkű, tanult ember, elbeszélni is eléggé kellemesen tud, de értékesebb szépírói adományok nélkül. Igazi művészi célt nem tűzött maga elé regényében s ilyenmel nyilván nem is tudna megbirkózni, nagyobb kompozícióhoz észrevehetően nincs sem elég gyakorlata, sem elég ereje. A regény

elég érdekesen indul, de csakhamar elsekélyesedik s érezzük, hogy szerzője képtelen az anyag formálására, valami művészi terv és érdek szerint való alakítására s eleresztvén a gyepplőt, egyre nagyobb teret enged a nem is mindig mulatságosan ható kedélyeskedésnek.

A 3. sz., *Hullámzik az élet* című (jeligéje: Szeretem az igazságot) pályamű tárgya egy művészi hajlamú fiatal leánynak asszonnyáérése s ábrándjaitól való elsodródása a szürke élet kicsinyes viszonyaival való rezignált megalkuvásig. Jeligéjéhez híven őszinte realizmussal, de minden bántó és nyers túlzás nélkül rajzolja az életet. Csupa árny és szürkeség, amit vásznán látunk, de ő maga is csak ezt lát tárgyában: a háború felé hanyatló, háborús, majd a forradalmak izgalmi közt vergődő Pest egyik polgári családjának életében. Témája nem új, de az író elég eredetiséggel nyúl hozzá. Vannak érdekesebb részletei, itt-ott figyelemreméltó érzék nyilatkozik a lélektani finomságok iránt, szerzőjének van elbeszélő készsége, sőt van jellemző ereje is, fölismer az életben helyzeteket, melyekből lehet érdekes művészi feladatokat fejleszteni, de ezeket nem tudja kihasználni. A kompozícióban nagy formátlanságai vannak, nem tud tervszerűen alkotni, a hős körül egész sereg alak mozog, de hiányoznak a kapcsok, melyek sorsukat lélektani érdekekkel a hőséhez fűznék s így az egésznek épülete tele van ilyen málladozó részletekkel. Alakjai egyideig felszínen vannak s aztán ép oly indokolatlanul, mint ahogy felléptek, el is tűnnek. Így a hétköznapi mesét primitív szövése teljesen érdektelenné teszi.

Legtöbb tehetség villan ki az 1. sz., *Visszatérés* című pályamunkából. (Jeligéje: «Ich kenne wohl dein Missgeschick, Verfelhtes Leben, verfehltte Liebe.» Heine.) A hanyatló Versényi-család egy kései geniális sarjának története: hogy' emeli ki a művészi vágy a kiszikkadt ősi talajrögei közül, hogy' roskad hamvába művészi ábrándja, hogyan hívja vissza a világhír útjáról a föld s a magyar büszkeség, hogyan tér vissza a fojtó ködbe, melybe családjá beleveszett s hogy' rázza le ezeket a nyűgöket végül mégis egy szerencsés véletlen. Szomorú regény, nem diadalmas szárnybontással végződik, a hős csak félszívvvel él a megvalósult ábrándnak. Az író kételye általán otthonosabban érzi magát a ködben, az élet sötét oldalainak mutogatásában, a világosságon mintha elvesztené önbizalmát. A munka tagadhatatlan tehetségre vall, sok szép és finom részlete van, stílusa is a kész írókat mutatja, aki tudja, mint kell elbeszélni s föl tudja kelteni az érdeklődést műve iránt. Célja művészi s a lélektani elemzés mellett elég változatos társadalmi rajzot is nyújt, melyen a nyolcvanas évek feltörekvő, boldog lendülete, a rohamosan épülő Pest szépségének s a jövő nagyság mámoros reményének boldog mosolya csillan át. Azonban sok szeszélyesség van a szerkezetben, a

mesevezetésben s elnagyoltság és kapkodás a lélekrajzban. Ahelyett, hogy egységes cselekvényt adna, csak felfűz hőse életének fonalára egy esomó élményt. Mindegyikben van költői mag, mindegyikkel tud hangulatot kelteni, de többnyire hirtelenül, szeszélyesen elmetszi őket s másra csap át. S így bár többnyire helyes lélektani érzéssel rajzolja hőse lelki életének fordulatait, ezek a részletképek nem rendeződnek egy életnek művészettel megalkotott képévé. Nem bontakozik ki teljes gazdagsággal az a viszony sem, mely mégis tengelye volna a regénynek s mely végül is egy meleg, nagy érzés szárnyán viszi egymáshoz a hőst s a hősnőt. Általán az író sokat markol, nagyon sok anyagot présel össze; ha megtanul helyesebb gazdálkodással dolgozni, mindenesetre javára válik. Tehetsége is tisztulhat, fejlődhetik, ha nem lesz hűtlenné ahhoz a komoly becsvágyhoz, melyről e munkája tanuskodik.

A bíráló-bizottság a mű gyöngéi ellenére sem akart ily figyelmet érdemlő tehetség mellett bátorító, buzdító szó nélkül elmenni s a jövő reményében is azt javasolja, méltóztassék a jutalmat e pályaműnek kiadni.

Budapest, 1924 február 5.

Hozzájárulnak:

Szemere György.

Császár Elemér.

A Társaság a bizottság javaslatát elfogadván, a jutalmat az 1. sz. pályaműnek kiadta. Szerzője dr. Térey Sándor, Debrecen.

Bírálati jelentés a Franklin-Társulat adományából kitűzött magyar történelmi regénypályázatra.

(Előterjesztetett az 1924 febr. 5-diki közülésen.)

JAKAB ÖDÖNTŐL.

A pályázatra csak egy regény érkezett be. Címe: *Ismeretlen célok felé*. Jelígeje:

«El kelle bukunk...

Meg kelle törnöd...

Hogy romjaidra s romjainkra hullván,

Adjunk, Igaz, tenéked igazat»

Ez a regény egy orosházi előkelő, birtokos család fiának, Tormássy Jánosnak, az élettörténetét beszéli el, kis gyermekségétől egészen odáig, míg meglett legénnyé serdült fel. Még kilenc éves se mult, mikor a regényben élénk lép, mint szemtanúja az anyagilag lejtőre jutott család gondjainak és meddő küzdelmeinek. Később a sárospataki iskolába

kerül, honnan egy barátjával kiszökik Lengyelországba, hogy ott felkeresse atyját, ki időközben a szabadságharcukat vívó lengyelek segítségére ment. Atyját valószínűtlen könnyűséggel és gyorsasággal meg is találja ott s mivel sebesülten fekszik: ép oly gyorsasággal hazaszállítja Orosházára s aztán dolgavégezetten ismét Sárospatakra tér vissza. Most azonban az 1831-iki cholera zavarja el onnan. Bolyongása alatt megfordul Regmecen s a fiatal költőnél, Szemere Miklósnál, Lasztócon. Majd a szomorú emlékű Lovassy Lászlóval találkozik Debrecenben, aki onnan magával viszi vendégül erdőgyoroki otthonukba. Erre is, arra is, ahol így időzik, heves politikai vitatkozások, elégedetlenkedő panaszok fűtik a lelkét mindenütt s az Ausztria által gúzsba kötött s e miatt fejlődni nem tudó magyar nép keserűségével telik meg a szíve csordultig. Nem is megy Erdőgyorokról Orosházára a szüleihez, hanem Pestre irányítja a további útját, hogy ott hírlapíró legyen s tollával terjessze a magyar nyelvet és megteremtse az állandó, magyar teátrumot. Pesten be is áll rögtön a Helmezy Mihály által akkor megindított Jelenkor szerkesztőségébe, de türelmetlen vágyait ott se tudván megvalósítani: szárnyaszegetten utazik le szülőihez, kiktől nemsokára a békésmegyei követ a pozsonyi diétára viszi fel magával. Ott aztán végképen el is dől a sorsa. A diétai, lelkes fiatalság forradalmi mozgalmában ugyanis vezérszerepet visz Lovassy Lászlóval, míg végre többet magával elfogják s elítélik másfélévi börtönbüntetésre. Büntetését Spielberg várában kitöltvén, sok bolyongás, szenvedés és csalódás után véglegesen odahagyja a zajos világot s hazatelepszik az akkorra már elárvult családi kúria magányába, hogy ott aztán szomorú emlékein borongó, csendes ember legyen mind halálig. Egy szóval: afféle magyar Karthauzivá lesz.

Dióhéjba fogva körülbelől ennyi volna a különben eléggé terjedelmes regény fontosabb eseménye, nem számítva az epizódokat, melyek amúgy sem valami számosak s egy-kettő kivételével éppen nem okvetlen szükséges részei a regénynek. Ezek a henye epizódok gyakorlatlan író tollára vallanak, noha a szerző egyébiránt több tekintetben elég intelligens embernek mutatkozik. Szereplő személyei közül egyiket-másikat kellően megvilágított egyénné tudja jellemezni. A pozsonyi diétára felgyült ifjúság forrongó életéről eléggé hű és hangulatos képet állít elénk. A vidéki összejövetelek és politizáló vitatkozások nincsenek eleve ség és korfestő szín nélkül. A Helmezy Mihály ujdonsült szerkesztőségének tapogatózó, bátortalan, sok tekintetben még laikus és nehézkösen végzett munkálkodása szintén érdekesen van megrajzolva. Az a részlet pedig, melyben Fekete Pista, egy bujdosó, szökött katona, elbeszéli, hogy Szalontán hogyan fogták be katonának s mit szenvedett

aztán Gácsországban az idegen-nyelvű ezredben és mért szökött meg onnan, tősgyökeresen népies, zamatos előadásával becsületére válnék akármelyik jobb, magyar írónak.

Sajnos azonban, hogy a regény gyengeségei jóval bokrosabbak az érdemeinél! Először is baj az, hogy a regény egészben vett eseménye szaggatott, hézagos, nem természetesen előttünk fejlődő egység; egyes részei oki és okozati összefüggés nélkül csak úgy mozaikszerűen vannak egymás mellé rakva. Néhol az esemény előttünk egyszerre csak váratlanul félbeszakad a nélkül, hogy folytatásáról, természetes következményéről többé hallanánk valamit. Ilyenkor setétben maradunk, mint mikor egy földalatti folyosón a kézilámpánk hirtelen elaludt. Néhol meg azt vesszük észre, hogy bevégzett tények előtt állunk, de nem tudjuk, hogy miként jutottunk a bevégzett tényekig. Az is baj, hogy a szerző nem egyszer a gyakorlati élet igazságainak teljes mellőzésével dolgozik. Tormássy János pl. az addig sohase látott Pálffy Fidél grófot Pesten egy éjjeli találkozás alkalmával brutálisan lefordítja az utcán, elhalmozva a leggorombább sértésekkel, amiket a gróf azonban nemcsak szó nélkül vág zsebre, hanem gyáván még szolgálatára is áll ismeretlen sértegetőjének. Így egy mágnás aligha szokott valahol viselkedni! És Tormássy később ezt a Pálffy grófot, aki vele egyazon színésznőnek udvarol, felkeresi a saját palotájában s ott addig fojtogatja, veri, míg a berohanó inas az idegen bántalmazót lenem üti a lábáról. S ezzel ez az ügy be is van aztán fejezve, minden további következmény nélkül.

Látni, hogy a szerző néha nem sokat törődik a valószínűséggel. Hát még ha hozzávesszük a következőket! A regény kezdetén ugyanis a még nem egészen kilenc éves Tormássy Jánoskát egy este gondosan lefekteti az édesanyja s a kis gyerekek való mesék helyett komoly, családi bajokat, sőt féltve őrzött családi titkokat mesél el, kérve fiacskáját, hogy titoktartó legyen. És a kis gyerek minden családi bajt és titkot tüstént alaposan megért s egész férfiasan titoktartást fogad, amiben az édes anya boldogan megnyugszik. Itt az anya úgy cselekszik, mintha éretlen gyerek, a gyerek pedig, mintha érett ember volna. Ez a gyerek továbbá csodálatosan mohó érdeklődéssel lesi és hallgatja ki a házuknál titokban folyó politikai vitákat, megbeszéléseket, melyekben a múlt század harmincas éveinek stílusa szerint csak úgy hemzsegsenek a megyei élet és a jogászvilág latin műszavai. S a szerzőnek eszébe se jut, hogy egy kilenc éves gyerek aligha érthet e vitákból valamit, még ha érdeklődni tudna is az ilyes komoly dolgok iránt. Sőt a szerző még azt is elhithetni véli az olvasóval, hogy ugyanez a kilenc éves gyerek egy vele egyidős pajtásával egyik fergeteges, fagyos téli éjszakán első-

kik hazuról ki a hófúvásos pusztára — farkaslesre! Igaz, hogy a kis pajtása, akinél puska van, olyan legényke, aki — ugyancsak a szerző állítása szerint — röptükben szokta a fecskéket leparittyakövezni!

Minden egyebek mellőzésével, már csak az eddig mondottak után is megállapíthatjuk, hogy olyan ez a regény, mint a termés a rossz gazda földjén, melyen foltonként van itt-ott egy bokor jócska istenáldás, de másutt mindenfelé gyér a gabona szalmája s a csenevész kalászkok többnyire jóformán üresek.

Ennélfogva ezt a pályaművet szórványos érdemei elismerése mellett sem ajánlhatom sem a jutalomra, sem a kiadásra.

Budapest, 1924 január 31.

Hozzájárulnak :

Császár Elemér.

Herczeg Ferenc.

A Társaság a bizottság javaslatát elfogadván, a jutalmat nem adta ki.

Bíráló jelentés a Halmos Izor-féle essay-pályázatról,

(Előterjesztetett az 1924 február 5-diki közülésen.)

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

Pályázó a kérdésre (*Magyarország szellemi, politikai és gazdasági egysége*) öt gépirásos ívlapon felel. A művecske nem áll a bírálóbizottság többségének véleménye szerint egy jobban megírt vezércikk színvonalán sem. E mellett a kis művön némi ellentmondás vonul végig. Ugyanis azt mondja, hogy Magyarország egységét «a természet őserői» hozták létre s mégis alább ezt a magyar nemzeti összetartásnak tulajdonítja. Bizonyára mindkettő hozta létre ezt az egységet, mint az természetes s így e kettőt párhuzamosan, egységbe hozva kellett volna kifejtetni; mert az utóbbi az elsőől hatást és ösztönt kapott s ez magyarázza meg az 1000 év alatti egységet a nemzetiségi különbségek ellenére. Ennél harmadéve alaposabb munka sem kapta meg a díjat. Ezért a bírálóbizottság két szóval egy ellen a díj ki nem adása mellett foglalt állást.

Budapest, 1924 február 5.

Hozzájárulnak :

Kenedy Géza.

Szász Béla.

A Társaság a bizottság javaslatát elfogadván, a jutalmat nem adta ki.

Bíráló jelentés a Halmos Izor-féle ifjusági olvasmány-pályázatról.

(Előterjesztetett az 1924 febr. 5-diki közülésen.)

SAJÓ SÁNDORTÓL.

Pályatétel volt: kisebb terjedelmű ifj. olvasmány a világháború anyagából a magyar hősiség példázására. Három pályamunka érkezett. Az 1. számú *Az apa emléke* című s a 2. számú *Apró történetek* című munka egyaránt érdektelen, nem is jól írt s nem is nevelő hatású próbálkozás. A 3. számú *Magyar vitézek a világháborúban* című pályamunka valóban megtörtént harcéri hőstetteket mond el; ezek egyike-másika, az egyik bíráló szerint, éppen az elmondott hőstett valóságában rejülő nevelő hatásnál fogva meg is felelne a pályázat céljának. E nevelő hatást a másik két bíráló is elismerte; viszont azonban mindhárom bírálónak egyhangúan meg kellett állapítania azt is, hogy e kis elbeszélések, bár helyenként lendülettel, egészben azonban nagyon is vázlatosan, kellő megelevenítő erő nélkül vannak írva, valójában nem irodalmi, nem költői termékek, tehát nem jutalmazhatók.

A bíráló-bizottság a jutalom ki nem adását javasolja.

Hozzájárulnak:

Jakab Ödön.

Pintér Jenő.

A Társaság a bizottság javaslatát elfogadván, a jutalmat nem adta ki.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

(Kihirdették az 1924 február 10-diki ünnepélyes közülésen.)

I. SOMOGYI DEZSŐ-PÁLYÁZAT: Tolnai Lajos vers-költészete. (Kitűzetett 1922 január 31-én.) Jutalma 10,000 korona.¹ Benyújtásának határideje 1924 október 31-dike.

II. RADÓ ANTAL-PÁLYÁZAT: Kívántatik három kisebb költemény fordítása **XIX. századbeli angol költő vagy költők műveiből.** (Kitűzetett 1922 január 31-én.) Jutalma 10,000 korona.¹ Benyújtásának határideje 1924 október 31.

¹ Részint az *Erzsébetvárosi Kaszinó* adományából, részint a *Társaság* egyéb jövedelméből fölemelve.

III. SZILASI NELLI-PÁLYÁZAT: 6—14 éves gyermekeknek való, rövidebb elbeszélő költemény. (Kitűzetett 1923 febr. 6-án.) Jutalma Szilasi Béla gyarigazgatótól felesége nevének megörökítésére tett alapítványból 100,000 korona.¹ Benyújtásának határideje 1925 október 31.

IV. FRANKLIN-PÁLYÁZAT: Kívántatik 12—15 nyomtatott ív terjedelmű magyar történelmi regény. Jutalma 300,000 korona. Benyújtásának határideje 1925 október 31.

(Kitűzetett a Franklin-Társulat adományából 1924 februárius 5-én.)

Az e jutalommal kitüntetett mű kiadói joga a Franklin-Társulaté. Kiadás esetén külön írói tiszteletdíjat fizet a Társulat a szerzőnek.

V. HALMOS IZOR-PÁLYÁZAT: Kívántatik középiskolai ifjúsági olvasmány a világháború anyagából, mely a magyar hősiességet nevelő hatással példázza. Terjedelme legfeljebb két nyomtatott ív lehet, s vagy egy hosszabb olvasmány legyen, vagy néhány rövidebb. (Kitűzetett 1924 februárius 5-én.) Jutalma 100,000 korona. Benyújtásának határideje 1924 október 31.

VI. A KISFALUDY-TÁRSASÁG EGYKORI MÁSOD-ELNÖKÉNEK, GREGUSS ÁGOSTNAK ÉS FELESEGÉNEK, SZÜLETETT KEMÉNY MÁRIÁNAK ALAPÍTVÁNYÁBÓL 1924 december 29-én, vagyis az alapítók egybekelésének napján 40,000 koronával fogja jutalmazni az 1918/1923. évkörben felmerült legjelesebb építészeti művet.

* * *

A pályamunkák gépirással vagy idegen kézzel, *tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapszámozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében*, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához küldendők.

Megjegyzendő, hogy mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem amelynek önálló bece is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák — a Franklin-félének kivételével — a szerző tulajdonában maradnak. A Társaság fenntartja magának, hogy azokat Évlapjaiba tiszteletdíj mellett fölvehesse, sőt ha szerzőjük egy év lefolyása alatt ki nem adná, *külön is*, — tiszteletdíj mellett — közrebocsáthassa.

A pályaművek a Társaság levéltárában maradnak.

¹ A kiegészített alapítvány kamataiból fölemelve.

VI.
TÁJÉKOZTATÓ KÖZLÉSEK.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

1924-İK ÉVI FEBRUÁR 13-ÁN.

Elnökség és tisztviselők:

Elnök BERZEVICZY ALBERT.
Másodelnök VARGHA GYULA.
Titkár SZÁSZ KÁROLY.
Másodtitkár KÉKY LAJOS.
Pénztárnok MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
Ügyész DR. SZŐCS FERENC.

Rendes tagok:

	AMBRUS ZOLTÁN	1899	Budapest.
	ANGYAL DÁVID	1910	Budapest.
	APPONYI ALBERT GRÓF	1893	Budapest.
	BARTÓKY JÓZSEF	1922	Budapest.
5	BÁNFFY MIKLÓS GRÓF	1916	Budapest.
	BÁRD MIKLÓS	1905	Budapest.
	BÁRSONY ISTVÁN	1898	Budapest.
	BENEDEK ELEK	1900	Kisbácsonban.
	BERZEVICZY ALBERT	1899	Budapest.
10	CSATHÓ KÁLMÁN	1921	Budapest.
	CSÁSZÁR ELEMÉR	1913	Budapest.
	CSENGERY JÁNOS	1904	Szegeden.
	FERENCZI ZOLTÁN	1903	Budapest.
	FRAKNÓI VILMOS	1903	Budapest.
15	HEGEDÜS ISTVÁN	1893	Orosházán.
	HEGEDÜS LORÁNT	1920	Budapest.
	IFJ. HEGEDÜS SÁNDOR	1921	Budapest.
	HERCZEG FERENC	1893	Budapest.
	HORVÁTH JÁNOS	1923	Budapest.
20	JAKAB ÖDÖN	1895	Budapest.
	KENEDY GÉZA	1921	Budapest.
	KÉKY LAJOS	1917	Budapest.

	KOZMA ANDOR	1893	<i>Budapesten.</i>
	LŐRINCZY GYÖRGY	1924	<i>Budapesten.</i>
25	LYKA KÁROLY	1924	<i>Budapesten.</i>
	MOLNÁR FERENC	1917	<i>Budapesten.</i>
	NÉGYESY LÁSZLÓ	1904	<i>Budapesten.</i>
	NÉMETHY GÉZA	1922	<i>Budapesten.</i>
	PAPP FERENC	1920	<i>Budapesten.</i>
30	PEKÁR GYULA	1901	<i>Budapesten.</i>
	PETROVICS ELEK	1922	<i>Budapesten.</i>
	PINTÉR JENŐ	1923	<i>Budapesten.</i>
	RADÓ ANTAL	1895	<i>Budapesten.</i>
	RAVASZ LÁSZLÓ	1923	<i>Budapesten.</i>
35	RÁKOSI JENŐ	1869	<i>Budapesten.</i>
	SAJÓ SÁNDOR	1917	<i>Budapesten.</i>
	SEBESTYÉN GYULA	1909	<i>Budapesten.</i>
	SÍK SÁNDOR	1923	<i>Budapesten.</i>
	SURÁNYI MIKLÓS	1922	<i>Budapesten.</i>
40	SZABOLCSKA MIHÁLY	1899	<i>Temesvárott.</i>
	SZÁSZ BÉLA	1921	<i>Budapesten.</i>
	SZÁSZ KÁROLY	1916	<i>Budapesten.</i>
	SZÁVAY GYULA	1910	<i>Budapesten.</i>
	SZEMERE GYÖRGY	1917	<i>Budapesten.</i>
45	TAKÁTS SÁNDOR	1917	<i>Budapesten.</i>
	VARGHA GYULA	1883	<i>Budapesten.</i>
	VÉGVÁRI	1921	
	VOINOVICH GÉZA	1912	<i>Budapesten.</i>

Levelező tagok:

	BRÁBEK FERENC	1899	<i>Prágában.</i>
	GRAGGER RÓBERT	1923	<i>Berlinben.</i>
	JONES HENRIK	1893	<i>Mumby Vicarageben (Alford, Lincolnshire).</i>
	KALUZA MIKSA	1911	<i>Königsbergben.</i>
5	KROHN KÁROLY	1913	<i>Helsingforsban.</i>
	MADLUNG AAGE	1916	<i>Berlinben.</i>
	MOLDOVÁN GERGELY	1909	<i>Kolozsvárott.</i>
	NORSA UMBERTO	1913	<i>Mantovában.</i>
	SCHUMACHER SÁNDOR	1898	<i>Kopenhágában.</i>
10	STEINBACH JÓZSEF	1912	<i>Bécsben.</i>
	YOLLAND ÁRTUR	1909	<i>Budapesten.</i>

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

BIZOTTSÁGOK :**Greguss-bizottság :**

BERZEVICZY ALBERT, elnök.

ANGYAL DÁVID, BÁNFFY MIKLÓS GRÓF, LYKA KÁROLY, PETROVICS ELEK,
VOINOVICH GÉZA.**Shakespeare-bizottság:***Elnök:* BERZEVICZY ALBERT.*Igazgató:* FERENCZI ZOLTÁN.*Előadó:* RADÓ ANTAL.*Szerkesztő:* FERENCZI ZOLTÁN.*Belső tagok (a fentiekén kívül):* AMBRUS ZOLTÁN, ANGYAL DÁVID,
APPONYI ALBERT GRÓF, BÁNFFY MIKLÓS GRÓF, CSATHÓ KÁLMÁN, CSÁSZÁR
ELEMÉR, CSENGERY JÁNOS, HEGEDÜS ISTVÁN, KOZMA ANDOR, PEKÁR
GYULA, RÁKOSI JENŐ, SZÁSZ BÉLA, SZÁSZ KÁROLY, VARGHA GYULA,
VOINOVICH GÉZA, YOLLAND ARTUR.*Külső tagok:* BODROGI LAJOS, GÁL GYULA, GYENES LÁSZLÓ, HEVESI
SÁNDOR, LATZKÓ HUGÓ, MIHÁLYFI KÁROLY, RÓZSA DEZSŐ, RUSZT JÓZSEF,
SEBESTYÉN KÁROLY, TÓTH IMRE, IFJ. WLIASSICS GYULA BÁRÓ.**Gazdasági bizottság :**

BARTÓKY JÓZSEF, KENEDY GÉZA, NÉGYESY LÁSZLÓ.

Könyvkiadó-bizottság :

BERZEVICZY ALBERT, elnök.

ANGYAL DÁVID, ANTAL GÉZA, BALOGH JENŐ, FERENCZI ZOLTÁN,
HERCZEG FERENC, KLEBELSBERG KUNÓ GRÓF, KOZMA ANDOR, ORMODY
VILMOS, RADÓ ANTAL, SZÁSZ KÁROLY, SZÉKELY FERENC, VADÁSZ LIPÓT,
VOINOVICH GÉZA.**SZERKESZTŐK :****A Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztője :**

SEBESTYÉN GYULA.

A Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtárának szerkesztői :

NÉGYESY LÁSZLÓ és CSÁSZÁR ELEMÉR.

A Költők és Írók című életrajz-vállalat szerkesztője :

FERENCZI ZOLTÁN.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG TISZTVISELŐI

a Társaság alapítása óta.¹**Elnökök :**

JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ (1841 okt. 12—1848 febr. 6.)
 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ (1860 máj. 24—1866 febr.)
 KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ (1866 febr.—1873 jan. 29.)
 TOLDY FERENC (1873 jan. 29—1875 dec. 10.)
 LUKÁCS MÓRIC (1876 jan. 26—1879 febr. 19.)
 GYULAI PÁL (1879 febr. 19—1899 okt. 18.)
 BEÖTHY ZSOLT (1900 febr. 14—1922 ápr. 18.)
 BERZEVICZY ALBERT (1923 febr. 14—).

Másodelnökök :

SCHEDIUS LAJOS (1841 okt. 12—1847 nov. 12, helytartó
 elnök néven.)
 CSÁSZÁR FERENC (1847 nov. 12—1858 aug. 17, hely-
 tartó elnök néven.)
 TOLDY FERENC (1860 aug. 1—1873 jan. 29. 1865-ig
 alelnök néven.)
 GYULAI PÁL (1873 jan. 29—1879 febr. 19.)
 GREGUSS ÁGOST (1879 febr. 19—1882 dec. 13.)
 SZÁSZ KÁROLY (1883 febr. 7—1900 febr. 14.)
 BERZEVICZY ALBERT (1900 febr. 14—1923 febr. 14.)
 VARGHA GYULA (1923 febr. 14—).

¹ A Kisfaludy-Társaság élén első szervezete szerint az igazgató állott, kinek az ügyek intézésében a jegyző volt segítségére. A jegyző egy ideig nem is volt tagja a Társaságnak. 1841 okt. 12-én választja a Társaság, új szervezeti szabályzatának megfelelően, első teljes tisztikarát: elnököt, helytartó elnököt (1860-tól alelnök, 1865-től másodelnök elnevezést nyer), igazgatót (ez a tisztség 1865-ben megszűnt), titoknokot (1860-tól titkár néven), segédtitoknokot (1865-től másodtitkár elnevezéssel). A Társaság működése 1848 febr. 6—1860-ig szünetel; a tisztviselők megbízatása forma szerint ugyan nem szűnt meg, de voltaképpen ez idő alatt a Társaság ügyeit egyedül Toldy Ferenc vitte. Greguss Ágost első titkári jelentésében (1862 febr. 6) a fent kimutatott tisztviselőkn kívül említi Hunfalvy Pált, mint az 1860 máj. 24-én tartott ülés titoknokát. Gyulai Pál lemondása után a tisztújító közülésig (1899 okt. 18. — 1900 febr. 14.) Szász Károly másodelnök vezette a Társaság ügyeit. — 1920 febr. 4-én Császár Elemér választott meg másodtitkárrá, de pár nap múlva leköszönt e tisztségről. Beöthy Zsolt elnök halálától, 1922 ápr. 18—1923 febr. 14-ig Berzeviczy Albert m. elnök vezette a Társaság ügyeit.

Igazgatók:

- FÁY ANDRÁS (1837 febr. 6—1840 febr. 1.)
 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ (1840 febr. 1—1841 okt. 12.)
 TOLDY FERENC (1841 okt. 12—1860 aug. 1.)
 ARANY JÁNOS (1860 aug. 1—1865 jan. 26.)

Titkárok:

- TÓTH LŐRINC (1841 okt. 12—1843 aug. 1. Ugyanő volt
 1837 febr. 6—1841 okt. 12-ig a Társaság jegyzője.)
 ERDÉLYI JÁNOS (1843 aug. 1—1848 febr. 6.)
 GREGUSS ÁGOST (1860 aug. 1—1879 febr. 19.)
 BEÖTHY ZSOLT (1879 febr. 19—1900 febr. 14.)
 VARGHA GYULA (1900 febr. 14—1920 febr. 4.)
 SZÁSZ KÁROLY (1920 febr. 4—.)

Másodtitkárok:

- NAGY IGNÁC (1842 jan. 23—1844 ápr. 21. segédtitoknak
 néven s egyszersmind pénztárnok is.)
 GARAY JÁNOS (1844 ápr. 21—1848 febr. 6.)
 TÓTH KÁLMÁN (1860 aug. 1—1876 jan. 26.)
 BEÖTHY ZSOLT (1876 jan. 26—1879 febr. 19.)
 CSIKY GERGELY (1879 febr. 19—1891 nov. 19.)
 VARGHA GYULA (1891 nov. 25—1900 febr. 14.)
 KOZMA ANDOR (1900 febr. 14—1920 febr. 4.)
 KÉKY LAJOS (1920 márc. 3—.)

A Greguss-jutalom nyertesei:

- Első műkritikai évkör (1906—1911): Angyal Dávid (*Gyulai Pál*).
 Első festészeti évkör (1907—1912): Benczur Gyula (*Millenaris hődotlat*)
 és Szinyei-Merse Pál (*Thuja*).
 Első színművészeti évkör (1909—1914): Jászai Mari (egész színmű-
 vésznői pályája).
 Első szobrászati évkör (1910—1915): Csikász Imre (*Ifjú nő*) és Sza-
 movolszky Ödön (*Saját sírszobra*).
 Első zenészeti évkör (1911—1916): Hubay Jenő (1914. c. symphoniája).
 Első műépítészeti évkör (1912—1917): A *Széchenyi-híd* átépítését ter-
 vező bizottság (Beke József, Eckerman Ede, Gállik István, Gott-
 lieb Ferenc, Hartig Sándor, Kherndl Antal, Szántó Albert és Zie-
 linski Szilárd).

- Második műkritikai évkör (1912—1918): Beöthy Zsolt (*A magyar irodalom kistükre*, 5. kiadás).
- Második festészeti évkör (1913—1919): Dudits Andor (Kassai *Rákóczi-emlékfresco*).
- Második színművészeti évkör (1914—1920): P. Márkus Emilia (egész pályája, különösen kiemelve *Stuart Mária*) és Szentgyörgyi István (egész pályája, különösen kiemelve *Peleskei nótáriusa*).
- Második szobrászati évkör (1915—1921): Strobl Alajos (*Génius*).
- Második zeneművészeti évkör (1916—1922): Szendy Árpád (*Helikoni Magyar Suite*).

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI.

AZ 1921-IK ÉVI FEBRUÁR HÓ ZÁRTÁIG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak, 1848-ig *munkás tagok*-nak nevezve, 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

- 1838 KÖLCSEY FERENC aug. 24.
- 1841 CSATÓ PÁL febr. 15.
- 1842 DESSEWFFY AURÉL GRÓF febr. 9.
- 1844 KISFALUDY SÁNDOR okt. 28.
- 1846 ⁵ VAJDA PÉTER febr. 10..
KIS JÁNOS febr. 19.
- 1847 SCHEDIUS LAJOS nov. 12.
- 1849 PÉCZELY JÓZSEF máj. 23.
- 1851 HAZUCHA FERENC (KELMENFI LÁSZLÓ) ápr. 21.
- 1852 ¹⁰ HELMECZY MIHÁLY dec. 1.
- 1853 GARAY JÁNOS nov. 5.
- 1854 NAGY IGNÁC márc. 19.
- 1855 VÖRÖSMARTY MIHÁLY nov. 19.
- 1857 SZENVEY JÓZSEF jan. 22.
- 1858 ¹⁵ BAJZA JÓZSEF márc. 3.
- 1858 BÁRTFAY LÁSZLÓ máj. 12.
SZONTÁGH GUSZTÁV jún. 7.
CSÁSZÁR FERENC aug. 17.
- 1860 SZENCZY IMRE febr. 2.
- 1861 ²⁰ SZEMERE PÁL márc. 18.
VACHOTT SÁNDOR ápr. 9.
SÁROSY GYULA (LAJOS) nov. 16.
- 1864 KAZINCZY GÁBOR ápr. 18.
SZALAY LÁSZLÓ jul. 17.

- 25 FÁY ANDRÁS, *a társaság első igazgatója*, jul. 26.
 KUTHY LAJOS aug. 27.
 MADÁCH IMRE okt. 5.
- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, *a társaság első elnöke*, febr. 27.
- 1866 KISS KÁROLY febr. 17.
- 30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
 EGRESSY GÁBOR júl. 30.
 ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
 CZUCZOR GERGELY szept. 9.
- 1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
- 35 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* dec. 11.
- 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
 TOMPA MIHÁLY *belső tag* júl. 30.
- 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
- 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, *a társaság második elnöke*, febr. 2.
- 1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
- 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márc. 26.
 SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jún. 4.
 TOLDY FERENC, *a társaság negyedik elnöke*, dec. 10.
 KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, *a társaság harmadik elnöke*, dec. 22.
- 1876 45 TÓTH EDE *belső tag* febr. 26.
 SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* júl. 29.
- 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* jan. 8.
 STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jún. 7.
 FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* dec. 10.
- 1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
 HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
- 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* dec. 6.
- 1880 CSENGERY ANTAL *rendes tag* júl. 13.
- 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
- 55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
 LUKÁCS MÓRIC *a társaság ötödik elnöke*, nov. 5.
- 1881 DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
- 1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
 GREGUSS ÁGOST *rendes tag* dec. 13.
- 1884 60 FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* júl. 3.
 SZŰCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
- 1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
 GYÓRY VILMOS *rendes tag* ápr. 14.
- 1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
- 65 KOVÁCS PÁL *rendes tag* aug. 13.

- IPOLYI ARNOLD *rendes tag* dec. 2.
 1887 BALÁZS SÁNDOR *rendes tag* aug. 1.
 1888 RING MIHÁLY *lev. tag* okt. 4.
 HENSZLMANN IMRE *rendes tag* dec. 5.
 1891 ⁷⁰ P. SZATHMÁRY KÁROLY *rendes tag* jan. 15.
 PACHLER FAUST *lev. tag* szept. 5.
 CSIKY GERGELY *rendes tag* nov. 19.
 HUNFALVY PÁL *rendes tag* nov. 30.
 1892 SZABÓ ISTVÁN *rendes tag* márc. 24.
 ⁷⁵ SALAMON FERENC *rendes tag* márc. 11.
 1894 PAULAY EDE *rendes tag* márc. 11.
 1895 STIER TEOFIL *lev. tag*.
 PHILLIPS HENRIK *lev. tag*.
 1896 GR. SZÉCSEN ANTAL *rendes tag* aug. 23.
 ⁸⁰ DEGRÉ ALAJOS *rendes tag* nov. 1.
 1897 VAJDA JÁNOS *rendes tag* jan. 17.
 PULSZKY FERENC *rendes tag* szept. 7.
 PÁLFFY ALBERT *rendes tag* dec. 22.
 1898 SAYOUS EDE *lev. tag* jan. 19.
 ⁸⁵ ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.) *rendes tag* ápr. 28.
 ZICHY ANTAL *rendes tag* máj. 19.
 SZÁSZ BÉLA *rendes tag* júl. 7.
 ARANY LÁSZLÓ *rendes tag* aug. 1.
 HORVÁTH BOLDIZSÁR *rendes tag* okt. 28.
 1899 ⁹⁰ BARTALUS ISTVÁN *rendes tag* febr. 8.
 PATTERSON ARTUR *lev. tag* szept. 29.
 PÉTERFY JENŐ *rendes tag* nov. 5.
 1900 IMRE SÁNDOR *rendes tag* dec. 21.
 1901 SAISSY AMADÉ *lev. tag* április.
 1902 ⁹⁵ SZIGETI JÓZSEF *rendes tag* február 26.
 TOLNAI LAJOS *rendes tag* március 19.
 DOBSA LAJOS *rendes tag* július 8.
 VADNAY KÁROLY *rendes tag* július 27.
 KELETI GUSZTÁV *rendes tag* szeptember 2.
 ¹⁰⁰ MÜNTZ JENŐ *lev. tag* december.
 BARTÓK LAJOS *rendes tag* december 31.
 1903 TÓTH LŐRINC *rendes tag* március 17.
 1904 JÓKAI MÓRÉ *rendes tag* május 5.
 JOVANOVICS JÁNOS *lev. tag* június 13.
 ¹⁰⁵ ÖMAN VIKTOR EMANUEL *lev. tag* augusztus 23.
 1905 SZÁSZ KÁROLY *rendes tag* október 15.

- 1906 BACHAT DÁNIEL *levelező tag* április 13.
HANDMANN DÁNIEL *levelező tag* december 8.
- 1907 VULCANU JÓZSEF *levelező tag* szeptember 9.
- 1908¹¹⁰ SZANA TAMÁS *rendes tag* február 11.
- 1909 STURM ALBERT *lev. tag* február 14.
JALAVA (ALMBERG) ANTAL *lev. tag* július 3.
SZÜRY DÉNES *rendes tag* október 28.
GYULAI PÁL, *a társaság hatodik elnöke*, november 9.
- 1910¹¹⁵ HEVESI LAJOS *lev. tag* február 27.
MIKSZÁTH KÁLMÁN *rendes tag* május 28.
CASSONE JÓZSEF *lev. tag* július 31.
BIGAULT DE CASANOVE KÁROLY *lev. tag* október 23.
- 1911 VÉRTESI ARNOLD *rendes tag* augusztus 1.
¹²⁰JÁNOSI GUSZTÁV *rendes tag* augusztus 15.
- 1912 VRHLICKY JAROSLAV *lev. tag* szeptember 9.
KONT IGNÁC *lev. tag* december 23.
- 1913 DE GUBERNATIS ANGELO GRÓF *lev. tag* február 24.
ÁBRÁNYI KORNÉL *rendes tag* március 11.
- 1914¹²⁵ LECHNER GYULA *lev. tag* június 10.
- 1915 GENETZ ARVID *lev. tag* május 13.
FIÓK KÁROLY *rendes tag* május 21.
BAKSAY SÁNDOR *rendes tag* június 18.
- 1916 HADZSICS ANTAL *lev. tag* január 16.
¹³⁰SEBŐK ZSIGMOND *rendes tag* június 4.
DALMADY GYŐZŐ *rendes tag* június 30.
SOMLÓ SÁNDOR *rendes tag* szeptember 2.
ÁGAI ADOLF *rendes tag* szeptember 22.
- 1917 PONORI THEWREWK EMIL *rendes tag* február 24.
- 1918¹³⁵ LÉVAY JÓZSEF *rendes tag* július 4.
TISZA ISTVÁN GRÓF *rendes tag* október 31.
- 1919 BERCZIK ÁRPÁD *rendes tag* július 16.
DÓCZY LAJOS BÁRÓ *rendes tag* augusztus 27.
- 1919 ZEMPLÉNI ÁRPÁD *rendes tag* október 12.
¹⁴⁰NEUGEBAUER LÁSZLÓ *lev. tag* december 4.
BAYER JÓZSEF *rendes tag* december 12.
- 1920 SIROLA FERENC *lev. tag*.
ÁBRÁNYI EMIL *rendes tag* május 20.
ENDRÓDI SÁNDOR *rendes tag* november 7.
- 1921¹⁴⁵ SCHNITZER IGNÁC *lev. tag* június.
HARASZTI GYULA *rendes tag* július 15.
RIEDL FRIGYES *rendes tag* augusztus 7.

- JÁNOSI BÉLA *rendes tag* szeptember 12.
 ORSZÁGH PÁL *lev. tag* november 8.
 150 KISS JÓZSEF *rendes tag* december 31.
 1922 SZILÁDY ÁRON *rendes tag* március 19.
 BEÖTHY ZSOLT, *a társaság hetedik elnöke*, április 18.
 GÁRDONYI GÉZA *rendes tag* október 30.
 HEINRICH GUSZTÁV *rendes tag* november 7.
 1923 155 VÁRADI ANTAL *rendes tag* március 5.
 RÁKOSI VIKTOR *rendes tag* szeptember 15.
 1924 GR. ZICHY GÉZA *rendes tag* január 15.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÚJ ALAPÍTÓI.

Az 1924. évi február hó zártáig¹.

Biztosító Intézetek Országos Szövetsége (25,000 K), Budapest-Kőbányai Szt. László főgimn. tanárai és növendékei (150,000 K), Erzsébetvárosi Kaszinó (200,000 K a Beöthy-alapra s 200,000 K Madáchkiadványra), Franklin-Társulat (tavalyi 130,000 K-s alapítványához 600,000 K), Halmos Izor (alapítványúl 1.000,000 K), Imreh Béla (5000 K), Jánosi József (régibb, 700 K-s alapítványához 1300 K), Jeszenszky Pál (5000 K), Jeszenszky Pál és neje Gulácsy Margit (alapítványúl 100,000 K), Kaszab Aladárné (5000 K), Lázár Piroska (régibb, 3000 K-s alapítványához 15,000 K), Mándy Samu (100,000 K), Meskó László (20,000 K), MOKTÁR (évi 1000 K), Névtelen (3500 K), Perlik Lajos (500 K), Pester Lloyd kiadóhivatala (a Radó Antal-alapítvány gyarapítására 3000 K), Rév Zsigmond (50,000 K), Rhédey Aladár (500 K), Rose Henrikné (1000 K), Szabó Béláné (1000 K), Szász György (1000 K), Szilasi Béla (régibb, 10,000 K-s alapítványának gyarapítására 490,000 K), TÉBE (100,000 K), Vargha Gyula (régibb, 23,400 K-s alapítványához 100,000 K), Várady Miklós (régibb, 500 K-ás alapítványához 9500 K).

¹ A rendkívüli nyomdai viszonyok lehetetlenné teszik az alapító tagok névjegyzékének teljes egészében való közlését. E névsor az alapító tagok utolsó névjegyzékeinek (*Évlapok* LI. k. 295—302., LII. k. 114., LIII. k. 183., LIV. k. 168., LV. k. 110. l.) kiegészítéseül szolgál.

KIVONATOK A TÁRSASÁG JEGYZŐKÖNYVEIBŐL.

1923 március 14.

1. Titkár a folyóügyek során mindenekelőtt arról a szomorú eseményről emlékezik meg, mely miatt ülésünket is el kellett halasztani egy héttel. Ravatalon feküdt egy régi társunk s kedves barátunk, Váradi Antal, kit ezelőtt 34 évvel választott tagjai sorába Társaságunk. Mint lírai költő, műfordító és drámaíró aratott sikereket és nyert babérokat; tisztult ízlés, jeles készség s nemes idealizmus jellemezték munkásságát. A veszteség fájdalmát annál bensőbben és mélyebben érezzük, mert mi nemcsak a jeles író, hanem a kedves barátot is gyászoljuk benne, aki megértő szívvel és az ő egyéniségét jellemző nagy lelkesedéssel vett részt tevékenységünkben. Munkássága egy kiadványunk által is hozzákapcsolódik Társaságunkéhoz: a *Régi magyar színészvilágról* szól e könyve, arról a régi magyar színeszetről, melynek olyan lelkes kutatója, megértője s oly kitűnő tolmácsa volt. Pályája emlékeit s kedves egyéniségének emlékezetét kegyelettel őrizzük. Koporsójára koszorút helyeztünk, ravatalánál Társaságunk gyászának elnökünk adott kifejezést. Kéri elhunyt társunk emlékének jegyzőkönyvbe iktatását; a tett intézkedések tudomásulvételét s az elnökség felhatalmazását, hogy a Társaság részvétét az elhunyt özvegyéhez intézendő meleghangú levélben fejezze ki. A Társaság boldogult társunk elvesztése felett érzett fájdalmának a mai ülés jegyzőkönyvében kifejezést ad s az özvegyhez részvét-íratot intéz.

2. Titkár jelenti, hogy Fraknoi Vilmos r. t. munkában és sikerekben gazdag életének nyolcvanadik évéhez jutott. Születésnapján az elnökség meleghangú levélben üdvözölte, utalván arra, hogy e forduló egyszermind társasági tagságának is 20. évfordulója. A Társaság meleg együttérzéssel járul hozzá az elnökség által tolmácsolt üdvözlethez s megemlékezését a mai ülés jegyzőkönyvébe is iktatja.

3. Titkár a következő megemlékezést terjeszti elő: «Társaságunk régi tagjának, irodalmunk érdekes alakjának, kit a pirkadó alkotmányos élet szép idejében választott meg Társaságunk, hogy néhány év múlva örökre távozzék: Pákh Albertnek márc. 11-én volt születése százéves fordulója. Ez az év a nagy világszellemek — Petőfi és Madách — ünnepi esztendeje, de a magyar égbolt gazdagsága nemcsak abban áll, hogy örök időkre világító nagy állósillagok ragyognak rajta, hanem sok kisebb csillag tábora is hozzájárul fényessé tételéhez. Ezekhez tartozik Pákh, aki közpályára lépve két osztályrészt hozott a sorstól: egy fényeset és egy sötétet, egy szellemit és egy testit. A fényes szellemit

ajándék pazar humora volt, melynek első megvillámlásai azt a reményt keltették a Petőfi korának költői nemzedékében, hogy Pákh lesz a várt nagy humorista, — a szomorú testi osztályrész pedig egy ifjúkori rosszul gyógyított betegség súlyos terhe, mely egész, egyébként rövid életén fájdalmasan nehezedett rá. Pályája legjelentősebb emlékei két ujsággal kapcsolatosak, melyeknek szerkesztője volt: a *Szépirodalmi Lapok*, — kitünő erőktől támogatva — 1853-ban, mely a költészetünkben erőre kapott s már Tompával, Petőfivel és Arannyal fényes diadalokhoz jutott nép-nemzeti irány mellett küzdött, de ízléssel és józansággal küzdött annak elburjánzani kezdő kinövészei ellen, — a másik a *Vasárnapi Ujság*, melynek megindítása valósággal műveltség-történeti esemény volt, s ápolva a nemzeti érzést és terjesztve az ismereteket, nagy közönséget teremtett melléklapjával, a *Politikai Ujdonságokkal* együtt. E lapokat a Pákh eleven, de mély hazafias érzése mellett is higgadt, józan szelleme vezette s hatotta át. Ez az irányítás volt életének legnagyobb munkája, pályájának legjelentősebb sikere és emléke. Írói egyéniségének kedves emlékét Társaságunknak egy kiadványa is őrzi, mely már halála után jelent meg: *Pákh Albert humoros életképei* címmel s mely e nemű legjobb alkotásait foglalja magában. Pákh írói alakja és pályája megérdemlik, hogy a centennárium ne múljon el anélkül, hogy a hálás visszaemlékezés egy babérlevelével ne díszítsük az ő kora sírját. Kérem, foglaljuk e megemlékezésünket jegyzőkönyvünkbe.»

A Társaság így határoz, kegyelettel osztozván azokban az érzelmekben, melyeket a titkár kifejezésre juttatott.

4. Titkár az újabb adományokról és alapítványokról tesz jelentést. A vallás- és közokt. miniszter úr államsegély fejében egy millió K-t, a Shakespeare-bizottság javára 6000 K-t engedélyezett, Beöthy Zsolt síremléke javára Balogh Jenő 2000 K-t adományozott, Sikabonyi Antal pedig Riedl Frigyes *Petőfijének* sajtó alá rendezéseért kiutalt 10,000 K tiszteletdíját azzal a kívánsággal bocsátotta a Társaság rendelkezésére, hogy ez Riedl Frigyes síremlékére fordíttassék. Egy a nyilvánosság előtt ismeretlenül maradni akaró barátja Társaságunknak értesülvén arról, hogy Társaságunk foglalkozik azzal a gondolattal, hogy megirattja a Nemzeti Színház történetét, az írói tiszteletdíjhoz való hozzájárulásul 50,000 K-t ajánl fel. Kaszab Aladárné 5000 K-t adományozott, alapítói díjúl pedig Szabó Béláné, Rose Henrikné és Szász György 1000—1000 K-t fizettek be. A Társaság a vallás- és közokt. min. úrnak valóban nagylelkű adományát örömmel fogadja s őszinte hálóját az elnökség megfelelő formában fogja kifejezésre juttatni. A többi nagylelkű adományt is hálával fogadja.

9. Titkár jelenti, hogy a V. K. Min. 1171—1923. sz. a. megerősíti

Berzeviczy Albertnek elnökké s Vargha Gyulának m.-elnökké választását és jóváhagyja Gragger Róbertnek lev. taggá választatását. Tudomásul van.

10. Titkár bemutatja az újonnan választott r. tagoknak a titkári felszólításra küldött válaszát. Tudomásul szolgál. Elnök örömmel üdvözli az ülésen is jelenlevő új tagokat.

1923 április 4.

16. Titkár a folyó ügyek során jelenti, hogy a) Jeszenszky Pál úr 5000 K befizetésével alapító tagjaink sorába lépett; egy névtelenül maradni akaró barátunk pedig, kinek ez nem első adománya, 3500 K-t adományozott Társaságunknak. Az elnökség már mindegyiknek kifejezte a Társaság köszönetét írásban. Örvedetes tudomásul szolgál.

23. Voinovich Géza r. t. hivatkozván arra, hogy Magyarország mostani gyászában ritkán érkezik hozzánk lélekemelő hír, ilyenek mondja azt, mely Bazelből érkezett, hol elnökünk a magyarságnak tisztességet és megbecsülést szerzett. Indítványozza, hogy hazatérte alkalmából hálás üdvözlőtinket foglaljuk jegyzőkönyvünkbe. — A Társaság nagy együttérzéssel és lelkesedéssel emeli határozattá az indítványt.

1923 április 22.

(Rendkívüli ünnepélyes közülés Beöthy Zsolt emlékezetére.)

24. Elnök elődjéről szóló kegyeletes megemlékezéssel megnyitván az ülést

Szász Károly titkár felolvassa *Beöthy Zsolt a Kisfaludy-Társaságban* c. tanulmányát,

Rákosi Jenő r. t. felolvassa Bárd Miklós r. t.-nak *Beöthy* c. költeményét,

Kozma Andor r. t. felolvassa *Beöthy Zsolt* c. emlékbeszédét. A Társaság s a közönség kegyeletes megilletődéssel hódolván elhunyt elnökünk dicső emlékének, elnök köszönetet mond a megjelent előkelőségeknek, köztük a kormányzó úrnak, József főhercegnek, a kultuszminiszter úrnak, az elhunyt gyászborult családjának s az egész közönségnek.

1923 május 2.

25. Titkár jelenti, hogy dr. Lázár Piroska úrhölgy, Beöthy Zsolt halálának évfordulója alkalmából tavalyi 3000 K-ás adományát 5000 K-val gyarapította azzal a rendeltetéssel, hogy fordíttassék Beöthy Zsolt életrajzának kiadási költségeire; Rév Zsigmond úr 3000, Jónás Károly úr 200 K-val járult hozzá Beöthy Zsolt síremlékéhez. Halmos

Iszor úr 12,000 K-t fizetett be azzal a rendeltetéssel, hogy ebből a már harmadizben az ő nevével meghirdetett essay-pályázat jutalomdíja 5000 K-val emeltesék fel 10,000 K-ra, az ifjúsági olvasmányé hasonlóképen; 2000 K pedig fordíttassék a bírálóbizottság díjazására; néhai Meskó László úr végrendeletében 20,000 K-t hagyományozott Társaságunknak, ez azonban csak az özvegy halála után fizetendő be. — Az összes adományok köszönettel fogadtatnak. Köszönetét a Társaság jegyzőkönyvében fejezi ki.

27. Titkár bemutatja Társaságunk legújabb kiadványát: Beöthy Zsolt *Romemlékeinek* két kötetét. — A Társaság az értékes kiadvány megjelenését örömmel üdvözli.

31. Vargha Gyula m. elnök jelentést tesz arról, hogy a Társaság képviselőjében megjelent Abonyban s beszédet mondott az Abonyi Lajos elhunyt tagtársunk halálának negyedszázados fordulója alkalmából rendezett emlékünnepen. — A Társaság köszönettel fogadja.

1923 június 6.

33. Titkár a folyó ügyek során jelenti, hogy a) Teles Ede, a kiváló szobrászművész, attól a nagyrabecsüléstől és tisztelettől vezetettve, mellyel Beöthy Zsolt emléke s Társaságunk iránt viseltetik, Társaságunknak ajándékozta a boldogult elnökünkről általa még 1908-ban készített plakettet. A Társaság a legmelegebb köszönettel fogadja a kiváló művész becses ajándékát s ezt levélben a titkár közli vele. A plakett elhelyezésére vonatkozólag zárt ülésen úgy határoz a Társaság, hogy megfelelő keretbe foglaltatja. b) Az Erzsébetvárosi Kaszinó vezetősége a Beöthy Zsolt emlékére rendezett estélyen bejelentette, hogy 200,000 K-val járul a Beöthy-alaphoz, azzal a rendeltetéssel, hogy ennek jövedelme mindig a pályadíjak fölemelésére szolgáljon, s 100,000 K-t ad Beöthy Zsolt síremlékére. A Társaság hálás köszönettel veszi s ezt a titkár levélben is kifejezi. c) A Társaságunk támogatására megindult akció folytatásául a TÉBE 100,000 K-t, Imreh Béla úr 5000 K-t adományozott, Csanád vármegye befizette 40,000 K-s adományának első részletét, 20,000 K-t, Rhédey Aladár úr 500, Perlik Lajos úr 500 K-val alapító tagjaink sorába lépett, Jánosi József úr újabb 300 K-val gyarapította régibb alapítványát; Beöthy Zsolt síremlékére Berzeviczy Albert elnök úr és családja 5000, Jónás Károly úr 200 s Tirnauer Ervin úr 1000 K-t adományozott. Örvendetes tudomásul szolgál s a Társaság az összes adományokért jegyzőkönyvi köszönetet mond.

35. Elnök a Shakespeare-Bizottság nevében jelenti, hogy a Bizottság kívánatosnak tartaná a megüresedett 3 belső tagsági hely közül legalább kettőnek betöltését s erre nézve indítványozza, hogy válassza meg a

Társaság Császár Elemért és Csengery Jánost; külső tagúl pedig az elhunyt Ivánfi Jenő helyére Mihályfi Károlyt óhajtja megválasztani s kéri, hagyja helybe a Társaság e választást. A Társaság a Bizottság belső tagjai sorába egyhangulag megválasztja Császár Elemér s Csengery János r. tagokat s jóváhagyja Mihályfi Károlynak külső taggá választását.

36. Titkár jelenti, hogy a Beöthy Zsolt síremlékére való gyűjtést engedélyező belügyminiszteri leirat az elnökségben nagy aggályokat kelt a gyűjtésnek a leiratban engedélyezett módon való sikeres megvalósíthatása tekintetében. A leirat azonosítja kérésünket a könyöradománygyűjtéssel s olyan cautelákkal kapcsolja, melyek a Társaságra nézve egyenesen megalázók. Felolvassa teljes egészében a leiratot. Javasolja, hogy a Társaság ez engedélyt ne vegye igénybe, hanem az ujságok révén forduljon szózatallal a nagy közönséghez s levélben egyesekhez és testületekhez, szólítsa fel őket adományozásra, azzal a kéréssel, hogy adományaikat juttassák el a Földhitelintézethez. Ehhez nem kell miniszteri engedély. A Társaság így határoz s kívánatosnak tartja az akciónak mennél hamarabbi megindítását. Egyszersmind felkéri a titkárt, lépjen érintkezésbe Strobl Alajos mesterrel s ha ő vállalja az emlék elkészítését, fordítsák a már begyűlt összeget az anyag megvásárlására.

37. Titkár jelenti, hogy a Társaság képviselőjében résztvevő Acsádon a Rákosi Jenő szülőházán elhelyezett emléktábla leleplezési ünnepélyén. Tudomásul szolgál. A Társaság köszönetet mond a képviselőjért.

38. Titkár bemutatja Csonka Szatmár vármegye meghívóját a jún. 9—10-én Mátészalkán és Csekén rendezendő Kölcsey-emlékünnepre. A Társaság Ferenczi Zoltán r. tagot kéri föl képviselésére, ki erre készséggel vállalkozik.

40. Titkár jelenti, hogy Gragger Róbert hálás köszönetet mond levelező taggá választásáért. Oklevelét is megkapta. Tudomásul szolgál.

41. Titkár jelenti, hogy Papp Viktor úr a Greguss-bizottság zene-művészeti előadói tiszttét, melyre az elnökség a Társaság határozata értelmében fölkérte, e megtiszteltetés fölött érzett örömmel és köszönettel elfogadta. Örvedetes tudomásul szolgál.

44. Titkár jelenti, hogy a Társaság meghívót kapott a Beöthy László-jubileumra, melyen az elnök úr volt szíves megjelenni. Tudomásul szolgál.

1923 október 3.

50. M. elnök az ülést megnyitván, hálás szívvel emlékszik meg elnökünkről, ki a nagy nemzetközi areopag előtt a magyar nemzet ügyének ékesszólása erejével olyan nagy szolgálatokat tett. Tartsa meg a Gondviselés még sokáig őt nekünk és a hazának.

A Társaság meleg együttérzéssel fogadja.

51. A titkár megindult lélekkel jelenti, hogy mult hó 15-én elhalt Rákosi Viktor r. tagtársunk. Temetésén ő tolmácsolta a Társaság fájdalmát. Őt elvesztvén, benne nemcsak mi s az egész magyar irodalom gyászolja a maga feledhetetlen halottját, hanem az egész magyar közélet is, mert az a szív, melyből írásaihoz az érzés sarjadt, magyar szív volt, amely a magyar dicsőségen és gyászon, multon és jövődön egyforma ragaszkodással csüggött s átérezvén a magyar multnak minden keservét, szakadatlanul, igazán élete utolsó alkonyatáig dolgozott a magyar jövődön. Kéri, hogy kedves társunk elvesztése fölött érzett fájdalmának adjon kifejezést a Társaság s emlékét örökítse meg jegyzőkönyvében, a temetés körül tett intézkedéseket vegye jóváhagyó tudomásul s hatalmazza fel az elnökséget, hogy az elhunyt özvegyéhez, ki neki a szó legigazabb és legnemesebb értelmében őrző angyala volt, részvétiratot intézzen, csatolva a jegyzőkönyvi kivonatot. A Társaság megindult lélekkel járul hozzá a titkár javaslataihoz.

52. Titkár jelenti, hogy Telcs Ede szobrászművész úr a Beöthy-plakettet, melyet Társaságunknak ajándékozott, egyszerű, ízléses kerettel is ellátta. A Társaság köszönettel fogadja.

53. Titkár bemutatja a kultuszminiszter úrtól megküldött azon emléklakettet, melyet elnökünk születésének hetvenedik fordulója alkalmából és ünneplésére készítettet. A Társaság köszönettel fogadja, s kegyeletes megőrzés céljából ereklyetárában helyezi el.

54. Titkár lelkes szavakkal emlékszik meg arról, hogy szept. 22-én Herczeg Ferenc illusztris tagtársunk hatvanadik életévéhez érkezett. Szűkebb körben ez évfordulónak országos megünneplését tervezték, de ez elől Herczeg Ferenc kitért. Azonban nincs módja kitérni a mi szeretetünk spontán megnyilatkozása elől. Kéri a Társaságot, hogy ez évforduló alkalmából adjon kifejezést jegyzőkönyvében annak a büszkeségnek és boldogságnak, hogy ő körünkben él, munkásságunkban élénk részt vesz, s annak a reménységünknek, hogy a magyarok Istene őt még sokáig élteti ereje teljességében s még sok fényes siker vár reá. Indítványozza, hogy a Társaság szívből fakadó, szeretettel teljes, meleg üdvözlétét jegyzőkönyvi kivonatban juttassuk el kiváló társunkhoz. A Társaság nagy lelkesedéssel fogadja s illusztris társunkat meleg szeretettel üdvözli.

55. Titkár az újabb adományokról tesz jelentést. A Pester Lloyd kiadóhivatala a Radó Antal-alaphoz 3000 K-t küldött. A Biztosító Intézetek Országos Szövetsége 25,000 K-t adományozott. Új alapítványokul Halmos Izor 1.000,000 K-t fizetett be, Jeszenszky Pál és neje, Gulácsy Margit 100,000 K-t ajánlott fel. A Beöthy-síremlékre a követ-

kező adományok érkeztek: Faragó Zs. 1000, Vida Károly 200, Szász Károly 5000, Horánszky Lajos 50,000, Wolfner Gyula 25,000, Jeszenszky Pál 2000, Kovács Aladár és neje 2000, dr. Rott Jakabné 3000, Verebély Nándor 50, Feltóthy Anikó 1000, Harsányi Frigyes 1000, Dóczy Imre 200, Györgyi Kálmán 1000, Petrovics Elek 5000, Sass Béla 110, Fésüs György 10,000, Fejér Gyula 5000, Vargha Gyula 5000, br. Podmaniczky Pálné 1000. Ez együtt 117,560 K s az eddigi 611,200 K-val összesen 728,760 K. Az adományozóknak a Társaság jegyzőkönyvében mond köszönetet.

57. A felolvasások során

a) Sik Sándor r. t. székfoglalóul *Megemlékezést* olvas fel *Kiss Józsefről*, majd *Verseket* mutat be (*Harangvirág, Ének egy rút arcról, Folyók megálljatok . . . , Áldás, Alszik a sátor*). Elnök a székfoglaló r. tagot beszéddel üdvözölve, átnyújtja neki tagsági oklevelét, mit ez köszönő szavakkal vesz át. A Társaság a székfoglaló dolgozatokat s a nyomukban elhangzott beszédeket tetszéssel fogadja.

58. Titkár bemutatja legújabb kiadványainkat: Riedl Frigyes *Petőfijét, Évtapjaink* LV. kötetét s új Ügyrendünket. Örvedetes tudomásul szolgál.

62. Titkár előterjeszti az Erzsébetvárosi Kaszinó levelét, melyben írásba foglalva is közlik azokat, a titkár által már tudomásra juttatott módokat, melyekkel néhai elnökünk emlékezetét óhajtják szolgálni:

a) a Beöthy-alaphoz és síremlékhez való hozzájárulásukat;

b) egy Beöthy-serleg készíttetését, melyet minden évben rendezendő Beöthy-ünnepünkön feledhetetlen elnökünk emlékére fognak emelni.

A Társaság köszönettel veszi tudomásul.

Ugyancsak az Erzsébetvárosi Kaszinó 200,000 K-t ajánl fel Madách valamely kiadatlan művének kiadására vagy a költő emlékének valamely más szolgálatára. Mivel a felajánlott összeggel a Társaság a rendkívüli nyomdai árak mellett nem kezdhet semmit, nem hoz határozatot, hanem a titkár magánúton érintkezésbe lép az összeg felhasználása tárgyában.

Ugyancsak az Erzsébetvárosi Kaszinó elhatározta, hogy minden évben 100 kötet Petőfit fog szétosztani a tanulóifjúság között s ez akcióban való részvételre Társaságunkat is felkéri. A Társaság készséggel vállalkozik ez akció támogatására. Négyesy László r. t. örömmel látja, hogy a Kaszinó így ismeri meg hivatását, s így tiszteli meg Társaságunkat, mikor ennek jelentősége kezd elhomályosulni a köztudatban.

63. Titkár Halmos Izornak a nyílt-ülésen bejelentett 1.000,000 K alapítványára vonatkozólag közli, hogy ebből 700,000 K kamataiból pályázat lenne hirdetendő hazafias olvasmányra a középiskolai ifjúság számára, 300,000 K kamatai pedig a pályázat költségeire szolgálnának.

Mivel a zárt pályázatok célra egyáltalán nem vezetnek, javasolja, kérjük meg az alapítót, hogy alapítvány-levelében ne kösse meg kezünket, hanem bízsa a Társaságra, hogy az ő intencióinak megfelelő olvasmányokat a leginkább célravezetőnek látszó módon szerezzze meg. A Társaság így határoz.

64. A másik bejelentett alapítványra vonatkozólag titkár közli, hogy Jeszenszky Pál a maga és felesége, szül. Gulácsy Margit nevében bejelentette, hogy nevüket viselő alapítványképen 100,000 K-t helyez el gyümölcsözőleg s a kamatokat minden év dec. havában a Társaság rendelkezésére bocsátja, a Társaság által meghatározandó irodalmi célra. Örvendetes tudomásul szolgál.

68. Titkár jelenti, hogy Társaságunk egy barátja, ki a tavasszal 50,000 K-t ajánlott fel a Nemzeti Színház történetének megiratására, ezt az összeget 200,000 K-ra emelte fel. Köszönettel tudomásul szolgál. Felhasználására vonatkozólag a már kiküldött bizottság fog javaslatot tenni.

1923 október 14.

(Rendkívüli ünnepélyes közlés Madách Imre születése százados fordulójának ünneplésére.)

72. Elnöklő másodelnök hosszabb beszéddel megnyitván az ülést, Sajó Sándor r. t. előadja *Madách-ünnepen* c. költeményét,

Voinovich Géza r. t. felolvassa *Madách és műve* c. tanulmányát.

Kegyeletes érzéssel s lelkes tetszéssel fogadtatván az előadások, elnök köszönetet mond az ülésen megjelent kormányzó úrnak s a nagyszámú, díszes közönségnek.

1923 november 7.

78. Titkár a folyó ügyek során jelenti, hogy

a) a mult ülés határozatának megfelelően Herczeg Ferenc r. taggal levélben közölte hatvanadik születésnapja alkalmából a Társaság jókívánatait s megküldötte neki az erre vonatkozó jegyzőkönyvi kivonatot. Herczeg Ferenc ezt levélben köszönte meg, melyet egész terjedelmében felolvas. Örvendetes tudomásul van.

b) Újabb adományokul érkeztek: dr. Várady Miklóstól 9500 K (alapítói tagdíjának gyarapítására), Vargha Gyulától 100,000 K, Jánosi Józseftől 1000 K (alapítói tagdíjának gyarapítására), Jeszenszky Páltól és nejétől, Gulácsy Margittól 100,000 K (alapítványúl). A Beöthy Zsolt síremlékére érkezett újabb adományok: Lándor Tivadar 5000 K, Porcsalmi Kiss Antalné 1000 K, Egy irodalomkedvelő hölgy 2000 K, Halmos Izor 100,000 K, Hettyey Aranka 10,000 K, dr. Nadányi Emil 10,000 K, br. Ullmann Adolf, a Hitelbank nevében 1.000,000 K, a Hitelbank

igazgatósága nevében 500,000 K. Az adományok örvendetes tudomásul szolgálnak s az adományozóknak a Társaság jegyzőkönyvében legmelegebb köszönetet mond.

74. A felolvasások során a) Pintér Jenő r. t. székfoglalóul felolvassa *Heinrich Gusztáv emlékezete* c. tanulmányát. Elnök a székfoglaló r. tagot beszéddel üdvözölvén, átadja neki társasági oklevelét, melyet ez köszönő szavak kíséretében vesz át. A székfoglaló tanulmányt kegyelettel, a nyomában elhangzott beszédeket tetszéssel fogadja a Társaság. b) Elnök a halottról való megemlékezés után egy élőről való megemlékezéssel óhajtja rövid időre megakasztani a tárgysort. Meleg szavakkal, lelke mélyéből üdvözli Vargha Gyula másodelnököt, ki a napokban töltötte be hetvenedik esztendejét s kinek költői lénye egészen összeforrta a mi Társaságunk legszebb hagyományaival. Biztosítja őt Társaságunk s a nemes költészetért mindig lelkesülő magyar közönségünk nevében, hogy amint lelkében — mint hisszük — soha ki nem fog aludni a költészet életadó tüze, úgy ősz fejről sem fog soha elfogni a koszorú, melyet köréje a magyar nemzet megértése és szeretete fon. Vargha Gyula meghatott szavakkal mond hálás köszönetet ez üdvözlésért. A Társaság s a nagyszámú közönség lelkes együttérzéssel fogadja az elnöki üdvözőlő szavakat s hosszan, melegen ünnepli másodelnökünket. c) Kozma Andor r. t. felolvassa *A löbi gazda* c. költeményét, mely szintén m. elnökünket ünnepli.

75. Titkár jelentést tesz az okt. 31-én lejárt pályázatokról :

I. Lukács Krisztina-jutalom. (A misztikus elem Arany költészetében.) Pályamű nem érkezett.

II. Bulyovszkyné-jutalom. (Szaválásra alkalmas lírai költemény.) Érkezett 28 pályamű. Bírálnak Vargha Gyula, Kozma Andor és Sík Sándor r. tagokat javasolja.

III. Széher Árpád-jutalom. (Greguss Ágost esztétikája.) Érkezett 1 pályamű. Bírálnak Négyesy László, Papp Ferenc és Horváth János r. tagok.

IV. Ifj. Bojári Vigyázó Sándor-jutalom. (Magyar történelmi regény.) Érkezett 1 pályamű. Bírálnak Angyal Dávid, Takáts Sándor, Surányi Miklós r. tagok.

V. Grünvald Vilmos-jutalom. (Prózai elbeszélés.) Érkezett 9 pályamű. Bírálnak Voinovich Géza, Bartóky József, Csathó Kálmán r. tagok.

VI. Franklin-jutalom. (Magyar társadalmi regény.) Érkezett 4 pályamű. Bírálnak Császár Elemér, Kéky Lajos, Szemere György r. tagok.

VII. Halmos Izor-jutalom. (Magyarország szellemi, politikai és gazdasági egysége.) Érkezett 1 pályamű. Bírálnak Ferenczi Zoltán, Kenedy Géza és Szász Béla r. tagok.

VIII. Halmos Izor-jutalom. (Ifjúsági olvasmány a világháború anyagából.) Érkezett 3 pályamű. Bírálók Jakab Ödön, Sajó Sándor, Pintér Jenő r. tagok.

79. Titkár bemutatja a Nemzeti Színház meghívóját nov. 10-én rendezendő Madách-matinéjára s szoborleplezésére. A Társaságot Herczeg Ferenc r. t. lesz szíves képviselni.

86. Pintér Jenő r. t. előterjeszti, hogy Bartóky József r. t. egy beszélgetésük alkalmával felvetette azt az eszmét, hogy a tanulóifjúságot kellene megnyerni nagyjaink elhanyagolt sírjai gondozásának. Ezt az eszmét ő felkarolta s a tanker. főigazgatóság a kezdeményező lépéseket már megtette. Addig is, míg bővebb jelentést tehetne, közli, hogy Társaságunk minden elhunyt tagjának sírját gondozásba véteti az ifjúsággal s a vidéki iskolákat is meg fogja keresni ez irányban. A Társaság hálás köszönettel veszi Pintér Jenő kegyeletes buzgóságát.

1923 december 5.

90. Titkár a folyó ügyek során jelenti, hogy a) a Kőbányai Serfőző R.-T. díszes emléktáblával jelölte meg a tulajdonában levő házat, melyben Kiss József elhunyt tagtársunk huzamosabb ideig lakott s ennek leplezése múlt hó 30-án történt. Az ünnepélyen Társaságunknak több tagja jelen volt s a Társaság kegyeletének a titkár adott kifejezést. Tudomásul szolgál.

b) Kegyeletes szavakkal megemlékezik a Magyar Hiszekegy szerzőjének, Pap-Váry Elemérnének haláláról s indítványozza, hogy a Társaság adjon kifejezést jegyzőkönyvében részvétének. A Társaság fájdalmas kegyelettel iktatja ülése jegyzőkönyvébe a Magyar Hiszekegy elhunyt szerzőjének emlékét.

c) Jelentést tesz az újabb adományokról. A Beöthy-síremlékre adakoztak: a budapest-kőbányai Szt. László főgimn. tanárai és növendékei 200,000 K-t, Négyesy László és családja 100,000 K-t, Singer és Wolfner könyvkeresk. 100,000 K-t, Lázár Piroska iskolája 190,000 K-t, Szöcs Ferenc 1000 K-t, Németh József 200,000 K-t, V. ker. áll. főreálisk. 20,000 K-t, Kéky Lajos 5000 K-t. A Társaság részére: Franklin-Társulat 600,000 K-t, Lázár Piroska 10,000 K-t, a budapest-kőbányai Szt. László főgimn. tanárai és növendékei alapító-díj 50,000 K-t. Örvedetes tudomásul szolgálnak s a Társaság jegyzőkönyvében ad kifejezést hálás köszönetének.

91. A felolvasások során a) Ravasz László r. t. székfoglalóul *Megemlékeztetést mond Gárdonyi Gézaról*, majd felolvassa *A műalkotásról* szóló tanulmányát. Elnök a székfoglaló r. tagot beszéddel köszönti s átnyújtja neki tagsági oklevelét, melyet ez köszönő szavak kíséretében vesz át.

A Társaság a székfoglaló megemlékezést kegyelettel, a tanulmányt s a nyomában elhangzott beszédeket tetszéssel fogadja.

92. Elnök az idei Greguss-jutalomra vonatkozólag jelenti, hogy a Greguss-Bizottság kiegészítette magát Papp Viktorral, kit előadónak kértünk fel, Kerner Istvánnal, ki részt is vett a tanácskozásokon s Kern Auréllal, ki azonban betegsége miatt akadályozva volt a tanácskozásokon való részvételben. A bizottság teljes egészében magáévá tette az előadó javaslatát, mely nagy alaposággal méltatván ez évkör zenei termését s elismeréssel emlékezvén meg több kiváló alkotásáról, a jutalmat néhai Szendy Árpád *Helikoni (Magyar) Suitejének* javasolja kiadni s az erre vonatkozó részletét az ülésen jelenlevő szerző fel is olvassa. A Társaság egyhangulag magáévá teszi a bizottság javaslatát s az idei Greguss-díjat Szendy Árpád *Helikoni (Magyar) Suitejének* ítéli. Határozatát azonban csak dec. 29-én fogja nyilvánosságra hozni. Egyben hálás köszönetet mond az előadónak szíves készségeért s nagyértékű jelentéseért.

94. Titkár intézkedést kér a megüresedett 3 r. tagsági hely betöltésére vonatkozólag. A Társaság úgy határoz, hogy ez alkalommal két r. tagsági hely töltessék be, még pedig egy költővel, egy íróval.

95. Titkár jelenti, hogy a Franklin-Társulat történeti regény-pályázatára egy pályamű érkezett s bírálókul javasolja Császár Elemér, Herzeg Ferenc és Jakab Ödön r. tagok kiküldését. Helyeslő tudomásul szolgál.

96. Titkár bemutatja Borsod vármegye és Miskolc város meghívóját a miskolci kőszínház megnyitásának százéves fordulója megünneplésére dec. 11-én rendezendő ünnepélyre. A Társaság úgy határoz, hogy ha Kozma Andor r. t. az Akadémia képviselőjét vállalja, a mi képviselőtünkre is felkérendő. Ha ő nem vesz részt az ünnepen, a titkár üdvözlő iratot küld.

1923 december 29.

(Rendes ülés a Greguss-jutalom kihirdetésére.)

104. Az ülés egyetlen tárgya Papp Viktor felkért szakértő és előadó jelentése a Greguss-jutalom zenei díjának odaítéléséről. A jelentést Voinovich Géza olvasta fel. A jutalom, mint azt a meghívott másik zenei szakértő, Kerner István úr javasolta, s mint azt a Greguss-Bizottság s aztán a Kisfaludy-Társaság is elfogadta: Szendy Árpád: *Helikoni (Magyar) Suitejének* adatik ki. Elnök a határozatot kimondja.

1924 január 2.

109. Titkár jelenti, hogy Beöthy Zsolt síremlékére az I. ker. Szilágyi Erzsébet leánygimn. Petőfi-önképzőköre 57,600 K-t gyűjtött s fizetett

be Társaságunk pénztárába. A Társaság jegyzőkönyvében mond köszönetet a lelkes önképzőkörnek.

110. A felvonások során Horváth János r. t. székfoglalóul *Megemlékezést* olvas fel *Szilády Áronról*, majd *Egy fejezet a magyar irodalmi ízlés történetéből* (*Berzsenyi Dániel*) c. tanulmányát olvassa fel. Elnök a székfoglaló r. tagnak üdvözlő beszéd kíséretében adja át tagsági oklevelét, melyet ez köszönő szavakkal vesz át. A Társaság a megemlékezést kegyelettel, a tanulmányt s a nyomában elhangzott beszédeket tetszéssel fogadja.

111. Titkár jelenti, hogy a betöltendő két r. tagsági helyre a kitűzött határideig 3 ajánlás érkezett, még pedig: a) az írói helyre *Lyka Károlyt* ajánlják: Berzeviczy Albert, Petrovics Elek, Pekár Gyula, Vargha Gyula, Bartóky József, Voinovich Géza, Csathó Kálmán és Szász Károly r. tagok; b) a költői helyre *Lőrinczy Györgyöt* ajánlják: Szász Béla, Szász Károly és Rákosi Jenő r. tagok; *Harsányi Kálmánt* ajánlják: Sik Sándor, Pekár Gyula és Sajó Sándor r. tagok. Az ajánlások felolvasatnak s a szabályoknak mindegyik megfelelően, az ajánlottak jelöltékül elfogadtatnak.

114. Titkár bemutatja özv. Beöthy Zsoltné levelét, melyben ő s családja készséges hozzájárulását fejezi ki ahhoz, hogy Kovács Ferenc 4 kéziratos könyve Társaságunk ereklyetárában helyeztessék el Társaságunk tulajdonaként. Köszönettel veszi a Társaság s köszönetét a titkár fogja kifejezni.

117. Elnök jelenti, hogy a Társaság képviselőjében Sajó Sándor és Sik Sándor r. tagokkal együtt megjelent a Szent István-Akadémiának dec. 30-án Ipolyi Arnold, nagyérdemű elhunyt tagtársunk emlékezetére tartott ünnepi ülésén. Köszönettel tudomásul szolgál.

119. Sajó Sándor r. t. bejelenti, hogy kőbányai polgárok adakozásából a kőbányai főgimnáziumtól alapítói díjul befizetett 50,000 K-t 150,000 K-ra gyarapítja. — A Társaság az adományért jegyzőkönyvi köszönetet mond s felkéri Sajó Sándort, hogy az adakozók előtt tolmácsolja ezt.

1924 február 5.

(Tagválasztó és előzetes közülés.)

121. Elnök az ülést megnyitván, megállapítja, hogy az ülés kezdetén megjelent tagok száma 27, tehát a választáshoz megkívánt számot meghaladó, s elrendeli a tagválasztást. Felolvasatja mindenekelőtt a másodtitkárral az alapszabályoknak s az ügyrendnek a választásokra vonatkozó pontjait. Az ajánlások, minthogy nyomtatásban szétküldettek, felolvasottaknak tekintetnek. Sorshúzás útján a szavazást először a költői helyre rendeli el. Betöltendő egy hely, melyre Harsányi Kálmán és

Lőrinczy György van ajánlva. Beadatott 27 szavazat, így az abszolút többség 14. A beadott szavazatokból Lőrinczy Györgyre esett 16, Har-sányi Kálmánra 6, üres volt 4, érvénytelen 1. Lőrinczy György megkapván az abszolút többséget, elnök őt a Társaság megválasztott r. tagjának jelenti ki.

Elnök az írói helyre rendeli el a szavazást. Betölthető egy hely, melyre egyedül Lyka Károly van ajánlva s így a szavazás igennel vagy nemmel történik. Beadatott 31 szavazat, így az abszolút többség 16. A beadott szavazatokból 27 igen, 2 nem, 2 üres. Lyka Károly az abszolút többséget megkapván, elnök őt a Társaság megválasztott r. tagjának jelenti ki.

122. Titkár javasolja, hogy Lyka Károly Beöthy Zsoltnak, Lőrinczy György Rákosi Viktornak megüresedett helyére mondassék ki megválasztottnak. A Társaság így határoz s eszerint székfoglalása alkalmával Lyka Károly Beöthy Zsoltról, Lőrinczy György Rákosi Viktorral tartozik megemlékezni.

123. A lejárt pályázatok eldöntésére s az új pályázatok megállapítására térve át:

a) A Bulyovszky-jutalom (*Szavulásra alkalmas lírai költemény*) bírálóbizottsága (Kozma Andor, Sík Sándor és Vargha Gyula) többségének nevében Sík Sándor r. t. a díj ki nem adását javasolja. Mivel Kozma Andor hajlandó lett volna a *Nem adom a multat* . . . c. pályaműnek kiadni, e pályamű felolvastatik. A Társaság a bizottság többségének javaslatát elfogadván, a jutalmat nem adja ki s ez alkalommal a pályázatot sem írja ki.

b) A Széher Árpád-jutalom (*Greguss Ágost esztétikája*) bírálóbizottságának (Horváth János, Négyesy László, Papp Ferenc) nevében Négyesy László r. t. tesz jelentést s a jutalom ki nem adását javasolja. A Társaság a javaslatot elfogadván, a jutalmat nem adja ki s a pályázatot sem írja ki.

c) A Vigyázó-jutalom (*Magyar történelmi regény*) bírálóbizottságának (Angyal Dávid, Surányi Miklós, Takáts Sándor) nevében Angyal Dávid r. t. a jutalom ki nem adását javasolja. A Társaság a javaslatot elfogadván, a jutalmat nem adja ki s ezt a pályázatot sem írja ki.

d) A Grünwald-jutalom (*Prózai elbeszélés*) bírálóbizottságának (Bartóky József, Csathó Kálmán, Voinovich Géza) nevében Voinovich Géza r. t. a jutalom ki nem adását javasolja. A Társaság a javaslatot elfogadván, a jutalmat nem adja ki s ezt a pályázatot sem írja ki.

e) A társadalmi regényre kitűzött Franklin-jutalom bírálóbizottságának (Császárs Elemér, Kéky Lajos, Szemere György) nevében Kéky Lajos r. t. tesz jelentést s a jutalom kiadását javasolja az 1. sz. *Vissza-*

térés c. «Ich kenne wohl dein Missgeschick Verfehltes Leben, verfehlte Liebe — Heine» jeligéjű pályaműnek. A Társaság a bizottság javaslatát elfogadván, a jutalmat az 1. sz. *Visszatérés* c. pályaműnek ítéli.

f) A *történelmi regényre* kitűzött Franklin-jutalom bírálóbizottságának (Császár Elemér, Herczeg Ferenc, Jakab Ödön) nevében Jakab Ödön r. t. a jutalom ki nem adását javasolja. A Társaság a bizottság javaslatát elfogadván, a jutalmat nem adja ki. Titkár közli, hogy a Franklin-Társulat a pályázatnak újból való kiírását kívánja s a pályadíjat 300,000 K-ra emeli fel azzal a megjegyzéssel, hogy a pályanyertes művet kiadása esetén külön írói tiszteletdíjban is fogja részesíteni. A Társaság e feltételeket elfogadván, a pályázatot 1925 okt. 31-iki határidővel ismét meghirdeti.

g) A Halmos Izor-féle essay-pályázat (*Magyarország szellemi, politikai és gazdasági egysége*) bírálóbizottságának (Ferenczi Zoltán, Kenedy Géza, Szász Béla) nevében Ferenczi Zoltán r. t. a jutalom ki nem adását javasolja. A Társaság a javaslatot elfogadván, a jutalmat nem adja ki. A tétel már háromszor tüzetvén ki eredménytelenül, a Társaság felkéri a titkárt, lépjen érintkezésbe Halmos Izor úrral s ha ő ragaszkodnék e tétel megiratásához, kérje tőle a jutalom jelentékeny felemelését, s ez esetben megbízás útján próbálja a Társaság e feladat megoldását.

h) Az *ifjúsági olvasmányra* kitűzött Halmos Izor-jutalom bírálóbizottságának (Jakab Ödön, Pintér Jenő, Sajó Sándor) nevében Sajó Sándor r. t. a jutalom ki nem adását javasolja. A Társaság a bizottság javaslatát elfogadván, a jutalmat nem adja ki. Mivel pedig Halmos Izor úr 1.000,000 K-s alapítványt tett ifj. olvasmányra, titkár javasolja, hogy ennek kedvező gyümölcsöztetéssel könnyen elérhető 100,000 K kamatja ifj. olvasmányra tüzessék ki 1924 okt. 31-iki határidővel. A Társaság így határoz.

126. Titkár előterjeszti a pénzügyi bizottság jelentését, a költségvetési előirányzatot 1924-re s az ügyészi jelentést. A Társaság a bizottság részéről előterjesztett kérésekre vonatkozólag következőképen határoz:

I. Az 1923. évi vagyonmérleget és zárszámadást tudomásul veszi és jóváhagyja s ehhez képest a felmentvényt a pénzeinket kezelő Magyar Földhitelintézetnek megadja, egyben az intézetnek készséges közreműködéséért köszönetet mond s megköszöni az intézet kebelében ügyeinkkel éveken át foglalkozott, de azoktól most másféle hivatali beosztása folytán visszavonuló Rhédey Aladár igazgató úrnak buzgó munkásságát.

II. A bizottság által előterjesztett 1924. évi költségvetést, a kiadások 11. pontját (Bírálok díjazására) 40,000 K-ról 100,000 K-ra emelvén, 9.107,140 K bevétel és 5.789,850 K kiadással és így 3.317,290 K pénztári maradvánnyal megállapítja.

III. Jóváhagyja, hogy meglevő értékpapirjainkat megtartsuk, úgy, hogy a kisorsoltak sem váltandók be, — és hogy a búza-záloglevelekre vonatkozó elhatározás függőben tarttassék.

IV. Jóváhagyja az ügyészi jelentésben megjelölt alapítványok törlését, — s egyben dr. Szócs Ferenc ügyész úrnak buzgó és lelkiismeretes tevékenységeért köszönetet mond.

V. A titkárnak a kézipénztár kezelésére vonatkozólag a felmentvényt az 1923. évre köszönettel megadja.

A jelentés letárgyalása után elnök a Társaság köszönetét fejezi ki a titkárnak és másodtitkárnak szíves áldozatkészségükért, mellyel fizetésükről a Társaság javára lemondottak.

128. Titkár megilletődéssel jelenti, hogy gróf Zichy Géza r. t., kinek tehetsége és lelkessége előkelő helyet biztosított a szellemi arisztokrácia körében is, ki Társaságunknak is buzgó, kedves tagja volt, jan. 15-én meghalt. Ravatalára a Társaság nevében koszorút helyezett, fájdalmunknak elnökünk adott kifejezést búcsúztató beszédében. — A Társaság a tett intézkedéseket jóváhagyó tudomásul veszi s elhunyt társunk emléket jegyzőkönyvben örökíti meg s ugyanitt ad kifejezést régi kedves társunk elhunyt fölértett fájdalmának.

129. Titkár bemutatja özv. Szendy Árpádné levelét, melyben meleg köszönetet mond azért, hogy Társaságunk elhunyt férjét tüntette ki a Greguss-jutalommal. — Tudomásul van.

130. Titkár az újabb adományokról tesz jelentést. Schmidt József 5000 K-t adományozott Beöthy Zsolt síremlékére, ugyanez adta Papp Viktor a Greguss-jutalom előadói tiszteletdíjával utalványozott 10,000 K-t, ugyancsak e célra a budapesti I. ker. Szilágyi Erzsébet leánygimn. Petőfi önképzőköre 47,100 K-val gyarapította régibb adományát, a MOKTÁR évi hozzájárulásul 1000 K-t fizetett be, Szilasi Béla 490,000 K befizetésével félmillióra egészítette ki régibb 10,000 K-s alapítványát, Mándy Samu 200,000 K-t adományozott felerészben a Beöthy-síremlékre, felerészben a Beöthy-életrajz költségeire. — Hálás köszönettel fogadtatnak s köszönetét a Társaság jegyzőkönyvében juttatja kifejezésre.

1924 február 10.

(Ünnepélyes közülés.)

133. Az ünnepélyes közülés tárgysora :

a) *Elnöki megnyitó beszéd* Berzeviczy Albert elnöktől.

b) *Szász Károly titkári jelentése.* A jelentés után a jutalmazott *Visszatérés* c. pályamű jelígis levele felbontatván, szerzőjéül dr. Térey Sándor (Debrecen) tűnt ki.

c) *Erdély és a magyar költészet* (tanulmány) Papp Ferenc r. tagtól.

d) *A második Holubár* (költemény) Kozma Andor r. tagtól.

e) *A szent tűz* (legenda) Bartóky József r. tagtól.

f) *Tündéralom* (költői elbeszélés) Némethy Géza r. tagtól.

Tetszéssel fogadtatván, elnök köszönetet mond az ülésen megjelent József Ferenc kir. herceg őfenségének s a közönségnek szíves érdeklődésükért.

1924 február 13.

(Tisztújító közülés.)

134. Elnök megnyitván az ülést, jelenti, hogy az elnökség három tagjának s több bizottságnak megbízatása letelt s köszönetet mondván az eddigi bizalomért, megállapítja, hogy a tagok az alapszabályoktól megkívánt számban jelen vannak s így a tisztújítás megejthető. Felkéri Herczeg Ferencet, mint legidősebb rendes tagot, a korelnöki szék elfoglalására, ami megtörténvén, korelnök felszólítja a titkárt javaslatételre.

Titkár ismertetvén az alapszabályoknak s az ügyrendnek a tisztújításra vonatkozó rendelkezéseit, közli, hogy nem kerül választás alá az ügyész, a Greguss-bizottság, mely esetről-esetre csak kiegészítettik, a Költők és Írók szerkesztője s a Nemzeti Könyvtár szerkesztő-bizottsága. Ez Beöthy Zsolt életében 3 tagból állott, azonban kiegészítésére nem tesz javaslatot, mert a vállalat most szünetel s a két szerkesztő egyébként is teljes biztosítékot nyújt. A választás alá eső tisztségekre és bizottsági tagságokra az eddigieket ajánlja a Gazdasági Bizottság kivételével, hol a fővárostól távol lakó Hegedüs István s a súlyosan beteg Hegedüs Lóránt helyére Bartóky Józsefet és Kenedy Gézáat ajánlja. A Shakespeare-bizottságba az elhalt Várad Antal helyére Szász Bélát, a Greguss-bizottság kiegészítésére Beöthy Zsolt helyébe Lyka Károlyt ajánlja.

Négyesy László a Gazdasági Bizottságban maga helyett hozzátérőbb tagot óhajtana jelölni, de titkár kérésére e kívánságától eláll.

Más ajánlás nem tétetvén, korelnök elrendeli a cédulákkal történő titkos szavazást.

Beadatott 20 szavazat s ezek alapján *elnökké* választott Berzeviczy Albert (19 sz.), *másodelnökké* Vargha Gyula (20), *másodtitkárrá* Kéký Lajos (20), a *Gazdasági bizottság* tagjaivá : Bartóky József (20), Kenedy Géza (20), Négyesy László (19) ; a *Könyvkiadó-bizottság* tagjaivá : Angyal Dávid (20), Ferenczi Zoltán (19), Herczeg Ferenc (20), Kozma Andor (20), Radó Antal (20), Voinovich Géza (20) ; a *Shakespeare-bizottság* tagjaivá : Ambrus Zoltán (20), Angyal Dávid (20), gróf Apponyi Albert (20), gróf Bánffy Miklós (20), Berzeviczy Albert (20), Csathó Kálmán (20), Ferenczi Zoltán (19), Hegedüs István (20), Kozma Andor (20), Pekár Gyula (20), Radó Antal (20), Rákosi Jenő (20), Szász Béla (20), Szász Károly (20).

Vargha Gyula (20), Voinovich Géza (20), Yolland Artur (20); a *Greguss-bizottságba*: Lyka Károly (20); a *Népköltési Gyűjtemény* szerkesztőjéül: Sebestyén Gyula (20). Korelnök lelkes szavakkal üdvözlővén az elnököt, átadja neki az elnöki széket. Elnök köszönetet mond a maga és tisztársai nevében a Társaság megtisztelő bizalmáért. Kora miatt többet nem ígérhet jóindulatnál és buzgóságnál s ennek ígéretével kéri a Társaság jóindulatát továbbra is. A Társaság az elnök szavait meleg ünnepléssel, lelkes éljenzéssel fogadja.

BÚCSUZTATÓK.

Váradí Antal ravatalánál.

Berzeviczy Albert búcsuztató beszéde 1923 márc. 8-án.

A Kisfaludy-Társaság nevében búcsúzom Váradí Antaltól, a régi, kedves, lelkes, munkás társtól, aki majdnem hét lustrumon át tartozott hozzánk s a mi körünkben is az volt, ami mindenütt: a fáradhatatlan, önzetlen munka embere. Szinte csodálatos az a tevékenység, amelyet ő tölal és szóval a magyar szellemi életben kifejtett és az a termékenység, amellyel irodalmunkat gazdagította. Szívvel, lélekkel dolgozott és ezért, ha szapora volt is, nem vált felületessé; elméje, szíve, képzelete gazdag volt s így, ha pazarolt is, volt mindig értéke annak, amit adott. A szeretet, amely környezte, csak viszonzása volt annak a rajongó szeretetnek, amellyel ő az irodalmon és mindenekfölött a magyar játékszínen csüngött. Egészen sajátyszerű, életére nézve elhatározó volt viszonya a színpadhoz. Ő a maga költészetének talán legjavát a színpadnak szánta, tudásának legjavával színészeket nevelt; s azután viszont a színpad életét, a régi és új magyar színészetet küzdelmeit, keserveit, örömeit vitte be az irodalomba. Így kétszeres, háromszoros kötelék csatolta a színpadhoz. Emlékszem a könnyekre, melyeket a Színészakadémia távozó növendékeinek szemében fölszillanni láttam, mikor igazgatói búcsúszózatát hallgatták; azok mind az ő lángoló lelkesedését vitték magukkal pályájokra. És emlékszem a hatásra, melyet az ő könnyen gördülő, csillogó, gyújtó versei idéztek föl a közönségben, mikor egy felvidéki városban — mely most idegent ural, — a felépült magyar színházat az ő prólógjával nyitották meg. Amit munkás életében vetett, annak az aratása még nincs befejezve; annak a termésében még a jövő nemezedékeknek is részők lesz. Elhoztuk fájaldalmunkat, mellyel tőle válunk, hálánkat, mellyel végzett munkájáért adózunk és hűségünket, mellyel emléket őrizni, ápolni fogjuk. Kedves társunk, Isten veled.

Rákosi Viktor ravatalánál.

Szász Károly búcsuztató beszéde 1923 szeptember 18-dikán.

Tisztelt gyászoló közönség!

Ha koporsó mellett csak igazságoknak szabad hangzaniok — akkor itt most mindenekelőtt azt állapítsuk meg, hogy e koporsó lakója, egykor annyi vidám történet szerzője, annyi kacagató tréfa kigondolója, annyi bohókás ötlet gazdája: egyike volt a legkomolyabb íróknak. Mert hiszen az írónak és munkájának komolysága nem a tárgy választásán s nem is a feldolgozás módján és formáján fordul meg. Komolyan kell vennünk és értékelnünk azt az író-t, aki komolyan veszi a maga gyönyörű hivatását, aki megbecsüli tollát, akit munkájában eszmények vezetnek. S vajjon nem tudjuk-e mindannyian, hogy ezek közé az igen komoly írók közé tartozott Rákosi Viktor, a páratlanul kedves humorista!?

S összeomlott földi porhüvelyének e szűk házacskája mellett mutasunk rá egy másik igazságra is. Szinte közkeletű szólammá lett, hogy ő benne voltaképpen két, egymástól különböző írói egyéniség élt, dolgozott és hatott: az *Elnémult harangoknak* és a *Korhadttal fakeszteknek* lelkeket megrázó írója, Rákosi Viktor, — és a verőfényes novellák, tréfás tárcák, csattanós humoreszkek szerzője, Sipulusz. Pedig munkássága csak látszólag volt kettős és különböző. Az igazság az, hogy fényes talentumának gazdag megnyilatkozásai gyönyörű harmóniában olvadtak össze lelkének szinte ritka egységében. Az emberi lélek mélyébe tekintő szemének egyike sírt, a másik nevetett ugyan, s egyik munkájával bennünket is könnyekre indított, míg másikával megkacagtatott — de ne feledjük, hogy az igazi könnynek és az igazi mosolynak, az igazi fájdalomnak és az igazi örömmel egy a forrása: a szív. A *Korhadttal fakesztek* néma gyászában és az *Elnémult harangok* emésztő keservében éppen úgy benne volt, benne sajgott, benne vonaglott a Rákosi Viktor szíve, mint ahogy a humoreszkek ragyogó verőfényében ott mosolygott, ott pajzánkodott az emberi gyöngeségeket kifigurázó, de még a gyönges emberi lelket is szerető Sipulusz.

Az ő szíve általában telve volt szeretettel, de különösen gazdag volt szeretetben a magyar föld, a magyar ég és a magyar lélek iránt. Szerette őket, boldog volt velük és büszke volt rájuk. És akármennyire szívünkbe markolt is az ő sötét háttérű, szomorú tárgyú munkáinak fájdalmas hangja — éreztük, hogy a könny, ami írójuk szemén fakad s mely a mi szemünket is előnti: az az a könny, amely fáj ugyan, de mégis boldogít, — éget, de tündöklök is, — mert szülője az a szent fáj-

dalom, amely lesújt ugyan, de föl is emel. Az ezeresztendő magyar keservnek könnyei ezek, történelmi kincsházunk legdrágább igazgyöngyei — mik, ha rettenetes veszteségeinket és szörnyű gyötrelmeinket juttatják is eszünkbe : ezt a jóleső fájdalmat s ezeket a drága könnyezemeket, gyászos, de dicső multunk e gazdag emlékeit s szebb jövődönk e biztos zálogait oda nem adnók semmi áron és senkinek.

Ezeket a könnyeket, mikben szép lelked optimizmusának szivárványa ragyogott, ejtegetted Te, megrikáto munkáidban. És ugyanez az optimista lélek dobálta a mosolygó rózsákat s árasztotta a verőfényt vidám humoreszkjeidben. S mikor most Te, kedves barátunk, aki a szíved melegével szóltál és írtál mindenkor, elhagysz bennünket, író-társaidat, kik a Kisfaludy-Társaságban annyi szeretettel övezünk Téged s a fájdalom — melynek Társaságunk nevében tolmácsa vagyok — lesújt mindnyájunkat : lelkünket nyomban fölemeli az erős hit és biztató tudat, hogy ráléptél a halhatatlanság útjára, bevonultál az irodalomtörténet fényes csarnokába, ahol csak azoknak ércalakjai világítanak, akik — mint Te is — az igaz érzések tiszta tüzében izzóvá váltak.

Elköltözéssel megkevesbedik az igaz magyarok száma a földön. De egy hűséges szószólóval többje lesz a mennyországban a magyar feláradás szent ügyének, amit életed mécsének olajafogytáig rendületlenül szolgáltál.

Szeretetet árasztottál magad körül, amíg éltél. Szeretet kísér sírodba — szeretet fogja őrizni kedves emlékedet, felejthetetlen társunk, édes jó barátunk, Rákosi Viktor! Isten veled! . . .

Gróf Zichy Géza ravatalánál.

Berzeviczy Albert búcsuztató beszéde Budapesten 1924 jan. 17-én a Szt. Domonkos-rendűek templomában.

Az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság nevében veszek búcsút e szent helyen ettől a néma koporsótól, mely oly ékesen beszélő életet zárt magába.

Gróf Zichy Géának a Gondviselés már bölcsőjébe tette mindazt, ami közönséges halandók legmerészebb vágyainak és álmainak tárgya szokott lenni : nagyúrnak született, akinek meg volt adva az életélvezet, a társadalmi és közéleti érvényesülés minden lehetősége. De ő valami egészen más, ennél — szerinte — sokkal több akart lenni : művész és költő is egyszersmind. S a kegyes Gondviselés az ehhez való adományokat sem tagadta meg tőle, ő pedig természeti adományait kiegészítette valmivel, ami ezzel a költőileg lágy és gyöngéd lélekkel szinte ellentéttesnek látszik : vasakarattal.

Mikor serdülő korában egy véletlen baleset megfosztotta őt jobbkarjától, testén valósággal zsarnokoskodva, vasakarattal rákényszerítette balkezét, hogy pótolja a jobbat még a zenében is és lett a világhírű félkezeű zongoraművész, aki e tüneményes művészetét körülhordozta a világban, elismerést, csodálatot szerezve nemzetének s magának is. De csak elismerést, mert ő művészetét egészen a nemes, emberbaráti jótekonyság szolgálatába állította.

Azalatt kedves költői műveiért magukhoz csatolták őt irodalmi Társaságaink, az Akadémia, zenészi és zeneszerzői hírneve legrégibb zeneiskolánknak s egy időre Operaházunknak is élére állította őt, s az idő múlt fölötté, anélkül, hogy fiatalos lendülete valaha meghajolt volna a kor súlya alatt.

Mikor a háború kitört, új tere nyílt nemes emberszeretetének: ami fogyatkozás volt, az kiváltsággá lett nála: kiváltságos oktatója és példaadója lett a háborúban megesonkult vitézeknek.

Azt hittük, reméltük, hogy az ő lángoló hazaszeretete és mély válasos hite mindig ifjú lelkét keresztül fogja vezetni hazánk mostani rettentő megpróbáltatásán is, jobb, boldogabb időbe. De nem úgy lett: a fáradt test fölmondta a szolgálatot és Zichy Géza is odaállott azoknak a — fájdalom, igen számos — nagy magyaroknak a sorába, akik az egykori nagy, dicső, boldog Magyarország sírjába temetkeztek.

Az ő hívő lelkének ismerete ellentmond annak a föltevésnek, hogy ő a reményt is magával ne vitte volna a sírba. Amint hitt a saját feltámadásában, úgy hitt bizonynyal a hazáéban is! Sírhintod fölött, drága halottunk, föl fog virulni még egyszer a porbaomlott szép haza is és ez a haza, a mostani, szenvedő és a majdani boldog egyaránt áldani fogja emlékedet, Isten veled!

ÜDVÖZLŐ BESZÉDEK.

Berzeviczy Albert elnök köszöntése

születésnapjának hetvenedik fordulóján, 1923 jún. 7-én.

VARGHA GYULÁTÓL.

Nagyméltóságú Elnök Úr! Tisztelt és szeretett Barátunk!

A Kisfaludy-Társaság képviselőtében eljöttünk, hogy üdvözlőnk születésed hetvenedik évfordulóján s kifejezést adjunk Irántad érzett tiszteletünk-, szeretetünk-, nagyrabecsülésünknek. Tudjuk, hogy az üdvözlésnek ez az egyszerű formája nem felel meg az alkalom jelentőségének, de Te már jóleleve magad háritottad el a nyilvános ünneplés

gondolatát. Bizonyára az a meggyőződés vezetett, melyet boldogult elnökünk annyiszor hangoztatott, hogy a Kisfaludy-Társaság baráti kör, melynek ünnepe csak meghitt családi ünnep lehet, s mely a nagy nyilvánosság elé vive csak veszihet bensőségéből.

Életednek e nagy határkövenél hálásan gondolhatunk a Gondviselés kegyelmére, mely nemcsak nekünk adott, hanem meg is tartott nekünk. Sokan meg sem érik ezt a kort, mások meggyöngülve vonulnak félre. Te testi és szellemi erőid teljességében. lelked tartalmát folyvást gazdagítva, a korral együtt szinte nőni látszol szemünk előtt. Oly család sarja vagy, mely hét század óta előkelő szerepet játszik hazánk történetében. Ily hosszú idő alatt a legtöbb család kihal, vagy kimerül, a Berzeviczy-család ellenben éppen Tebenned hajtott a legszebb virágát.

A Te hetven évéd különösen gazdag, mert kora ifjúságotól kezdve a magyar kultúra szolgálatában töltötted azt. Tehetséged, szorgalmad s egyéniséged vonzó előkelősége a közpályán gyorsan vitt előre. Korán tagja, még pedig előkelő tagja lettél a magyar parlamentnek. Fiatalon már vezető állásokba kerültél, fölemelkedve egészen a csúcsig, éppen ama nagy magyar államférfinak bizalmából, kinek bukása egyúttal a magyar nemzetnek is bukása lett. De Te nemcsak politikus, nemcsak államférfi voltál, hanem író is, megáldva gazdag művészlélekkel a Gondviseléstől. Lelkedben az örök szép eszménye él, ez vezetett a renaissance művészetének tanulmányozásához, s ez tette a művészet hazáját, Olaszországot jóformán második hazáddá.

Azt hiszem, a renaissance szelleme ihletett meg nemcsak akkor, midőn az olasz művészetet tolmácsoltad a magyar közönségnek, hanem akkor is, midőn megírtad nagy történeti művedet Beatrix királynéről. Sőt talán ennek köszönhetjük, hogy hazánkban a Shakespeare-kultusznak élére állottál. De lelked mélyen gyökerezik a hazai földben is. Gyermek- és ifjúkori emlékeid ide csatolnak s megrajzoltad nekünk az abszolútizmus korát, mintegy arra intve bennünket, hogy csüggednünk a legnehezebb viszonyok közt sem szabad.

Irodalmi működésedhez hasonlólag nagyértékű az a fáradhatatlan tevékenység is, melyet irodalmi és közművelődési intézményeink élén kifejtettél. Elég akadémiai elnökségedre s a Kisfaludy-Társaságba betöltött vezető szerepedre mutatnom. Bölcsőbb, tapintatosabb s kötelességtudóbb elnököt képzelni sem lehet. Mi hálával gondolunk rá, hogy midőn mint másodelnökünket boldogult királyunk, Ferenc József a magyar közoktatásügy élére állított, Te akkor sem hagytad el nagy állásodban szerénynek látszó tisztetted, hanem megtartva azt, ugyanazzal a kötelességtudással, ugyanazzal a szeretettel töltötted be, mint korábban.

Nem akarok visszaélni türelmeddel, de lehetetlen, hogy egy nagy

érdemedet említetlenül hagyjam. A magyar nemzetnek az volt a szerencsétlensége, hogy a nyugati nemzetek nem ismerték s gonosz rágalmak alapján a civilizált nemzetek közé betolakodott barbárnak tekintették. Nincs senki, aki a nemzetközi gyülekezetekben ennek a balvéleménynek eloszlatásán annyit és oly odaadólag működött volna, mint Te. Sikert még nem értünk, de a sikernek előbb-utóbb be kell következnie, s hogy bekövetkezzék, tartson meg az Isten még sokáig. Folytasd fáradhatatlan munkásságodat künn és benn a hazában s vezesd bölcsességgel a Kisfaludy-Társaságot, hogy minél jobban betölthesse nagy nemzeti hivatását.

Berzeviczy Albert válasza.

(Kivonatos közlés.)

Válaszában elsősorban utalt arra, hogy milyen régi szálak fűzik a Kisfaludy-Társasághoz, mely őt az irodalom számára fölfedezte s ennek köszönheti, hogy a politikai életben mind kevésbé és kevésbé véve részt, mindinkább irodalmi tevékenységet igyekszik kifejteni. Nem titkolja, hogy ez a munka neki sokkal inkább kedvére van, az irodalomban jobban megtalálva lelke harmóniáját, mint a politikában. Melegen emlékezett meg aztán Beöthy Zsoltról, — hű barátjáról s elődéről az elnöki székben — kinek emléke még szorosabbá fonja a kapcsolatot közte és a Társaság között, ami azt jelenti, hogy Beöthy szellemét, hagyományait kell követnünk, amikben benne van minden, ami csak szép és nemes van irodalmunkban. Kéri továbbra is a Kisfaludy-Társaság tagjainak sokszor érzett meleg barátságát.

Vargha Gyula másodelnök köszöntése,

születésnapjának 70. fordulója alkalmából, 1923 nov. 7-én

BERZEVICZY ALBERTTŐL.

Mielőtt tárgyorunk következő pontjára térnénk át, úgy érzem, csak t. Társaim s a mi, a nemes költészetért mindig lelkesülő közönségünk érzelmeinek és óhajának felelek meg, ha megemlékezem itt, az elnöki székben is arról, hogy az én nagyérdemű elnöktársam és kedves, régi barátom, Vargha Gyula e napokban töltötte be életének hetvenedik esztendejét. Az ő egész életét végigkísérő, mindig igaz, mindig tiszta, mindig nemesen emelkedett és mindig minden ízében magyar költészetének örökifjúsága nagy vigasztalása lett mai szomorú korunknak és biztató szimbóluma nemzetünknek. Mert amint költészete haja megfehéredtével is ifjú maradt hevében, lendületében, úgy hiszünk mi benne

megnyilatkozó nemzeti lelkünk örökifjúságában is. És amint az ő költészetének gyöngyeit, a tengermély nemes gyöngyéhez hasonlóan, többnyire a fájdalmas behatások ellen lázadozó, küzdő lélek hozza létre, úgy hisszük és reméljük, hogy imádott nemzetét is a szenvedések csak fennköltebb, tisztább, szilárdabb elhatározásokra fogják edzeni. Lelkem mélyéből üdvözlöm tisztelt Barátomat, kinek költői lénye egészen összeforrt a mi Társaságunk legszebb hagyományaival és törekvéseivel, és biztosítom őt Társaságunk, magyar közönségünk nevében, hogy amint lelkében — mint hisszük — soha ki nem fog aludni a költészet életadó tüze, úgy ősz fejről sem fog soha elfogyni a koszorú, melyet köréje a magyar nemzet megértése és szeretete fon.

Vargha Gyula válasza.

Kegyelmes Uram, tisztelt és szeretett Barátom!

A Te meleg, elismerő, nagyon is érdemem felett kitüntető megemlékezésed részint örömmel, büszkeséggel, részint szomorúsággal tölt el. Örömmel és büszkeséggel, mert lehet-e magyar íróra nézve szebb jutalom, mint ilyen elismerést nyerni ezen a helyen, ilyen ajkáról. De szomorúsággal is, mert Te az eszményt rajzoltad, melyet el kellett volna érnem s én nagyon is érzem, hogy milyen messze maradtam el attól.

Életem javarésztét egészen más téren töltöttem, nem ott, ahová talán hivatásom utalt. Későn, nagyon későn próbáltam pótolni az elmulasztottakat. De ősz fejjel, a késő ősz legvégén ez hiábavaló igyekezet. Ez méltán szomorít. De viszont megnyugtat az, hogy a Gondviselés ha más helyet jelölt is ki munkálkodásom teréül, iparkodtam azt is becsülettel betölteni. Egy célom volt: hazánnak szolgálni; egy eszmény élt lelkemben: nemzetem nagysága. Erről álmodoztam, ezért küzdöttem a magam szűk körében.

Sajnos, azok az álmok, melyeket nemzetem nagyságáról szőttem, üres álmok maradtak s ma sokszor úgy érzem, hogy egész életem hiábavaló volt. De ez csak a csüggedés óráiban történik. Azt a hitet, hogy ez a nemzet mély süllyedéséből ismét fölemelkedik, elveszíteni egy magyar embernek sem szabad s küzdenünk kell érte még nekünk öregeknek is koporsónk bezártáig.

Kegyelmes Uram, tisztelt Barátom, nagyon mélyen, szívem szerint köszönöm meleg szavaidat. Tudom, hogy ebben nem csekély része van annak, hogy Hozzád több mint egy félszázad tisztelete és barátsága fűz. Kérek, tarts meg továbbra is kitüntető nemes barátságodban.

Abonyi Lajos emlékünnepe Abonyban.

VARGHA GYULÁTÓL.

Midőn Abony lelkes közönsége egy negyedszázad óta porladozó jelesünk, Abonyi Lajos emlékét ünnepli, erről a szép ünnepélyről a Kisfaludy-Társaság sem maradhatott el, melynek a boldogult hosszú évtizedeken keresztül tisztelt, szeretett, nagyrabecsült tagja volt. Ezzel mintegy arról is tanúbizonytságot kívánok tenni, hogy Abonyi Lajos emléke nemcsak szűkebb hazájában él, hanem az első magyar irodalmi társaság is becsben tartja.

Ünnepeltünk ezt valóban megérdemli, mert úgy is mint elbeszélő, úgy is mint színműíró, értékes munkákkal ajándékozta meg irodalmunkat. Munkáinak maradandó becsét különösen az a meleg szív kölcsönöz, mely minden sorából kisugárzik s az a tősgyökeres magyarság és erős fajszeretet, mely fő-fő jellemvonása irodalmi munkásságának. Nem a divat, hanem belső sugallat vezette rá, hogy a magyar népben, a magyar nép lelkében keresse azt a kincsesbányát, melyből az arrahivatott író színaranyat hozhat napvilágra. Népdalainkat senki sem szerette, senki sem ismerte jobban mint ő. A Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjteményében a legszebb darabok az ő gyűjtéséből valók. Kinek ne dobbanna meg a szíve, olvasva a siroki erdő románcát, vagy azt a csodaszép kis dalt: «Nagyabonyban csak két torony látszik.» Nincs a világnak olyan népköltészete, mely ezeknél szebbet tudna felmutatni.

Abonyi Lajos sok ihletet merített a népköltészetből, ebből az ősforrásból, melyhez költőinknek úgy kellene elzarándokolniok, mint az örök ifjúság vizéhez. Fogékony lelke gyorsan megtalálta, hogy egy-egy népdalban mi az az egészséges mag, melyből irodalmi mű sarjadhat. Példa erre legjobb népszíműve, *A betyár kendője*.

Ünnepeltünk nem a nagy szenvedélyek, hanem a szív titkos rezdüléseinek tolmácsa volt. Tehetségének egész iránya, de különösen gyöngésséggel és szeretettel teljes szíve erre utalta őt.

Írói pályáját a maihoz hasonló nagy nemzeti gyászban, a szabadságharc leveretése utáni időben kezdte. Ahhoz az írói nemzedékhez tartozott, mely a vak éjtszakában híven táplálta a hazaszeretet szent tüzét. Munkájuk nem volt hiába, megérték a nemzet feltámadását. Magyarország visszanyerte újra önállóságát s a fejlődésnek és haladásnak addig nem ismert lehetősége nyílt meg a nemzet előtt.

Most megint romok közt járunk. Várjuk megint a feltámadást. Várjuk, de sajnos, nem úgy, mint az a nemzedék várta. A szabadságharc leveretése után szegény és gazdag, úr és paraszt, a kézimunkás és a szellem munkása egy gondolatban, egy érzésben, egy vágyban forrt

össze, Magyarország egységének, a magyar alkotmány visszaállításának gondolatában, a magyar hazafiságnak mindennél erősebb érzésében, s abban az elszánt akaratban, mely Vörösmarty Szózatából, mint a pünkösdi szentlélek zúgása, csapott minden szívbe. Hű maradt ehhez az irányhoz az irodalom is. Szent volt a hagyomány s a régi nagyok példája. Az irodalom akkor nyelvében, érzésében s egész eszme körében magyar volt. Ha külföldi példákra tekintett magyar író, a legnagyobbakat s legnemesebbeket vette mintául.

Sajnos, mai napság azokból az erényekből, melyek ama szomorú időkben a magyar nemzetet megtartották s diadalra segítették, alig van meg valami. Az egyetértés helyét gyűlölködő pártoskodás foglalja el. Az egységes magyar nemzet helyett, látunk farkasszemet néző felekezeteket, társadalmi osztályokat, politikai pártokat, s az a lelki mérgezés, melyet hamis próféták évtizedek óta folytatnak, nagyon sok ember lelkéből végkép kiirtotta a hitet és hazaszeretetet.

S ha nézzük az irodalmat, ott is magtaláljuk a végzetes szakadást. Nagyon sokan, még tehetséges írók is; a helyett, hogy nemzeti alapon igyekeznének továbbfejleszteni irodalmunkat, erkölcsileg romlott és beteg idegen irányok szolgálivá szegődtek, megrontva vele legdrágább kincsünket, nyelvünket, rontva a jó ízlést, jó erkölcsöket s kiirtva lassanként a lelkekből a hazafias érzést. Hatása annál veszedelmesebb, mert az újság ingerével hat s rabjává teszi az ifjú lelkeket.

Midőn egy hű és igaz magyar író emlékének áldozunk, kívánhatnánk-e mást, mint azt, hogy szálljon le mindnyájunkra a Szentlélek kegyelme, irtsa ki közülünk a gyűlölséget, tegyen erősekké a kísértésekkel szemben, s oltsa szívünkbe azt az erőt és elszántságot, mely végre is meghozza a porig alázott s keresztre feszített magyar nemzet diadalmas feltámadását.

A csekei Kölcsey-ünnepen.

Ferenczi Zoltán r. t. beszéde 1923 jún. 10-én.

Megdicsőült halott!

Mély meghatottsággal állunk földi poraid sírja mellett, hogy elmondjuk Neked köszönetünket és hálánkat azért, mert ránk hagytad hazaszereteted, életműved és e csodás költeménynek, a Himnusznak birtokát, mely száz év óta e sokat szenvedett nemzetnek sóvárgó imája, nemzeti dala és templomi éneke lett. Néha megesis a nemzetek életében, hogy egyetlen költeményben a nemzet lelke csodálatos kifejezésre jut. Midőn a költő mélyen, elválaszthatatlanul egyesül nemzete egész lényegével, történelmével. Midőn így évszázadok történelmét éli a költő lelke és szívének és agyának alkotása már nemcsak költemény, hanem egy

nagy tett, mely az idők méhéből látszik születettnek, mint azok a nagy emberek, akiket a Gondviselés a nemzetek megmentésére, új idők bevezetésére küld el. Ilyenkor a költő az Isten hárfájának hangjait pengeti. Egy ilyen csoda az nagy költemény, melynek ez évben a nemzet százéves emlékét ünnepli, mely a Te szíved, a Te hazaszereteted, a Te nemzetteddel való összeolvadásodnak, lelki egyesülésednek emléke. Századoknak leszűrt lényege ez. Amit a nemzet évszázadok alatt érzett: mindannak egyszerű, tömör és tökéletes kifejezése. Benne összesűrítve ott van a sokat, a bűneinél jóval többet szenvedett nemzet fohásza, esdekése az Isten örök könyörületéhez; benne van tömören a nemzet egész története, azok a javak és áldások, melyekkel Isten elhalmozta, azoknak a büntetéseknek átszenvedett sora, melyekkel Isten bűneink miatt ostorozott, amelyek bizonyítékai annak, hogy igenis, többet szenvedtünk, mint vétkeztünk s ez ebben a nagyszerű gondolatban nyer kifejezést: «M megbühödte már e nép a multat s jövendőt.» Igen, e költemény nemzetünk összesűrített története. Egy költemény, melyben egy nemzet érzése, gondolkozása, élet- és történelemfelfogása egyesül, melynél összefoglalóbban ekkora lényeg, melynél tömörebben, rövidebben ekkora tartalmat soha sehol nem fejeztek ki. Az ily műnél a költőt nemcsak saját ihlete, hanem nemzetének lelki összege, vagy egyenesen az égi sugallat vezeti, midőn egyszerre a szavak örök érzéseknek, a rövid, egyszerű mondatok eszméknek képviselői, hirdetői lesznek, egyszersmind imává magasulnak s a zsoltárok nyelvén szállnak az égi trón zsámo-lyához. De, halhatatlan szellem, gondolhattad-e, hogy műved egy évszázad alatt még igazabb lesz, mint mikor nemzeted ügyén kétségbeesve, vérző szívvel, esengő sóvárgással, mély könyörgéssel művedet elimádkoztad? Vajon, gondolhattad-e, hogy most, ha egyáltalán lehetséges, egy még megdöbbentőbb kijelentést kellene szavakba foglalnod nemzeted szenvedéseiről és veszteségeiről? Bizonyára nem. Mindenesetre tudjuk, hogy nemzeted sorsán kétségbeesve szálltál sírodba, hit és remény nélkül végezted földi küzdelmes pályádat. Ámde azóta tudod, hogy mi van rólunk az örökkévalóság könyveiben megírva. Kétség nincs előtted. Ha jó és vigasztaló az, küldd el nekünk ezt nagy szellemeket sugalmazva szóban, kijelentésekben; ha nem vigasztaló és föl-emelő, képviseld ügyünket a mennyei láthatáron és kövess el mindent, hogy a kemény ítélet megváltoztassék. Mi pedig emlékedet, életed példáját, küzdelmeid, szenvedéseid, hazafi érzelmeid fölemelő példáját őrizni fogjuk, követni próbáljuk, s midőn a Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság nevében mondom itt a hála és emlékezés e szavait, elmondom sírodnál, melyet íme nemzetünk legjobbjai állanak körül, biztositlak róla, hogy mi is ugyanazon szőlőben való munkások akarunk

lenni, mint Te voltál; halhatatlan emléked érzése él szívünkben s minden alkalommal, ahol nemes érzésekben együtt vagyunk, fölhanganak halhatatlan költeményed igéi reménykedve esengő ajkainkon: «Isten, áldd meg a magyart!» és a Te meggyőződéseddel rebegegjük: «Megbűnhődte már e nép a multat s jövődöt.» Adja az Egek ura, hogy végre úgy is legyen és emléked legyen örökre áldott!

TAGAJÁNLÁSOK

a Társaságnak 1924. évi február 5-én tartott tagválasztó ülésére.

I.

A költővel betölthető egy rendes tagsági helyre:

1. **Harsányi Kálmán**-t ajánlják Sík Sándor, Pekár Gyula és Sajó Sándor r. tagok.

Tekintetes Társaság!

A költővel betölthető rendes tagsági helyek egyikére tisztelettel ajánlom *Harsányi Kálmán* állami tisztviselőt, a Petőfi-Társaság tagját, a jeles lírikust, elbeszélőt, drámaíró, műfordítót és dramaturgot.

Harsányi Kálmán megválasztásával a Kisfaludy-Társaság több mint húszéves költői pályát koszorúzna elismerésével. Harsányi 1903-ban lépett fel, egyszerre két kötetrel, melyeknek nem csekély sikerét Rákosi Jenő és Tóth Béla feltűnően elismerő kritikáján kívül az is bizonyítja, hogy mindkettő még azon évben újabb kiadást ért. (*Költemények. 1903., Tölgylevél. 1903.*) 1906-ban megjelent *Új Versek* című költeménykönete és 1910-ben megjelent «apró drámái» (*Páter Benedek*) tehetségének elmélyülését jelzik. *A Kristálynézók* című regénye (1914), valamint a *Homo és Homunculus* (1908) és *Napi témák, örök problémák* (1911) című komoly prózai művei ismét újabb oldalról mutatják be érdekes egyéniségét. Műfordításai is — főleg a spanyol líra, románc és dráma köréből — legjelesebb verses műfordítóink egyikének bizonyítják.

Harsányi Kálmán elsősorban mindenesetre lírikus. Már első kötetiben néhány nagyobb szabású, szélesebb lendületű költeménnyel (*Búcsú a rengetegtől, Pathétique, Ősz, Téli est* stb.) esendíti meg legigazibb, legegységibb hangját, mely a monumentális líra, az egyén legmélyebb élményeiből táplálkozó, de az egyénin messze túlemelkedő filozófiai költészet súlyos, de tiszta dallama. Nem tartozik a könnyen olvasható, magukat az első találkozásra megszerettetők közt: bonyolult, sokrétű, forrongó, egészen különálló egyénisége egy eruptív erjű líra súlyos sorai mögé rejtőzik, de a mélyebb lelkeség iránt fogékony, a nehezebb fajsúlyú költészetet szerető léleknek annál érdekesebb, szokatlanul eredeti és egyéni gyönyörűséget kínál. Ennek a lírának leghatalmasabb alkotásai (a *Tuba Mirabilis*, a *Varjak*, a *Harang* stb.), valamint a nagy háborút végigküzdött költőnek háborús élményeit megéneklő,

a háborús költészet ismert színvonalából toronymagasan kiemelkedő költeményei még csak a folyóiratok hasábjairól ismeretesek.

De ha Harsányi Kálmán nem volna is költőnk lírikus, akkor is méltán foglalhatna helyet a Kisfaludy-Társaságban, mint a Nemzeti Színházban ez év folyamán oly öröndetes sikerrel előadott *Ellák* című jeles tragédia költője.

Ez a hatalmas dráma, melyet közönség és kritika egyaránt szokatlan lelkesedéssel fogadott, kétségtelenül az utóbbi évek magyar drámaírásának legjavához tartozik és nem egy hozzáértő szerint hely illeti meg a legmagasabb mértékkel mért magyar drámai költészet fejlődésében is. A kritika nem egy kisebb-nagyobb hibát hozott fel e mű ellen, de tagadhatatlan, hogy felfogásának mélységére, tragikumának tisztaságára és erejére, feszülő drámaiságra és költői lendületre nézve ez a tragédia igazi drámai értékekben amúgy sem túlságosan gazdag drámairodal munk javát juttatja eszünkbe; főként második felvonását érzik sokan remekbe-készültnek.

Harsányi Kálmán azok közül a költők közül való, akik a népszerűséget és az elismerést sohasem keresték. Puritán egyszerűségben, a nagyközönség és az eleven irodalom felszíni hullámaintól visszavonultan él «keble istenségének». Jellemző, hogy drámájának előadására húsz évig kellett várnia, az utolsó másfél évtizedben írt költeményeit pedig maig sem gyűjtötte sajtó alá. Méltó volna a Kisfaludy-Társasághoz, hogy ezt a kevesek előtt igazán ismert, de annál értékesebb eredeti egyéniséget tagjai sorába hívja.

Mély tisztelettel

Budapest, 1923 december 29-én.

Sik Sándor
rendes tag.

Az ajánlást magukévá teszik:

Pekár Gyula.

Sajó Sándor.

2. **Lőrinczy György**-öt ajánlják Szász Béla, Szász Károly és Rákosi Jenő r. tagok.

Tekintetes Társaság!

A költővel betölthető helyre rendes tagnak ajánlom *Lőrinczy György* széppróza-író és költőt.

Lőrinczyt Társaságunkba már többször ajánlották, többek közt maga Beöthy Zsolt is. Ennél többet talán nem is lenne szükséges a Lőrinczy ajánlására felhoznom.

Lőrinczy György már több mint harmincöt év óta szorgalmas és tiszteletreméltó munkása a magyar irodalomnak, de ily hosszú munkásság után is költői ere nemhogy ki nem apadt, sőt meg sem fogyatkozott, de legújabb munkáiból éppen az látszik ki, mintha írói és költői munkakedve és munkaereje most volna tetőpontján, mintha tehetsége mind- eddig csak izmosodott, fejlődött, növekedett volna.

Ami a Lőrinczy munkáiban engem legjobban megragad, az meleg, néha szinte izzó, majdnem fanatikus fajszeretete, a magyar nép gondolkozásmódjának, érzésvilágának, egész lelkének szerető megértése. De ő

megérti nemcsak a magyar nép, hanem a magyar földnek lelkét is, hallgatja mindkettőnek szívverését és mind a kettőnek hú és igaz magyarázója, szeretetteljes tolmácsa.

Van benne valami a bús, sokszor elégedetlen, sőt lázongó magyar őstípusából is, a Petúrok fajtájából. Ezért sok dolgot sokszor még sötétebbnek lát, mint amilyen valóban. De kérdem, csoda-e és főként megérthetetlen és megrovandó-e, ha korunkban és körülményeink közt bármely jó magyar is bússá, sokszor elégedetlenné, sőt lázongóvá lesz? És ne feledjük, hogy Lőrinczy György számos ifjúsági iratában megmutatta, hogy az ifjúságnak is lelkes, odaadó, buzdító, lelkesítő, nevelő barátja, aki pedig az ifjúságot megérti, jóra, szépre, nemesre neveli és szeretni tudja — rossz ember nem lehet. Mintha saját magát rajzolta volna a «Fekete-lelkű» Karvaly Ambrusban, aki komornak, nyersnek, durvának mutatkozik, de lelke és szíve mélyén szelíd, szerető és gyöngéd.

De a Lőrinczy György munkáinak esztétikai értéke sem csekély és nem köznapi talentumra mutat. Beöthy Zsolt a maga ajánlásában különösen kiemelte előadásának művészetét, kiváló stíljét, mely magyarosságával és gyökeres eredetiségével lendületet és numerositást tud párosítani.

De emellett, — hogy csak néhányat említsek a sok közül — a magyar asszony reális és mégis poetikus szeretetének, kemény és mégis gyöngéd elhatározásainak képéül szolgáló *Dobaréti asszonyok*, — a *Szűr* — ez a szinte szívbemarkoló kis történet, a megható *Néma szüret*, a föld és ember örök szerelmét jelképező *Hajnácska szobra*, a kissé dévaj, de mégis szűziesen ártatlan *Bossányi lilíomok*, az érzelmes, finom kis elbeszélés arról, *Ami nem füst*, és a magyar ember gondolkozását kitűnően jellemző *Köztársaság* — mind egy-egy olyan remekbe készült darab, melyért készítőjüket bármikor is szívesen vették volna be a mesterek céhébe.

De — ismétlem — Lőrinczy György régebbi munkásságát — *A magam földjén*, *Megtépett fészkek*, *Gereblyém alól*, *A rések lelke*, *Kis falum*, *Kortársaim*, *A kavai fűzfák* című és még vagy húszonöt kötetét — az ő róla szóló és nálam sokkal avatottabb és illetékesebb műértők által elmondott ajánlatok után felesleges is bővebben méltánylanom. Újabb munkásságáról pedig elég talán annyit említenem, hogy ma is egyik legelső rangú és legelterjedtebb hírlapunk állandó tárcaírója és költő-munkatársa, aki tehát folytonos összeköttetésben van a művelt és igazán magyar lelkű olvasó közönséggel, ahhoz szólni tud és arra hatni képes, és már ezért is felettébb alkalmas lenne arra, hogy Társaságunk és a nagy közönség közt az állandó kapcsolatot fenntartsa, a teljes megértést lehetővé tegye. Ezen munkái közül különösen néhány elhalt kortársáról írt visszaemlékezései azok, melyek méltán sorakoznak a remekbe-készült régebbi darabokhoz. Ezek közül itt csak kettőt emelek különösen ki, a br. Kürthy Lajosról és a Tuba Jánosról írtakat.

Ezek után ajánlásomat megújítva, vagyok

tisztelettel

Budapest, 1923 karácsony.

Szász Béla
rendes tag.

Az ajánláshoz hozzájárulnak :

Szász Károly
rendes tag.

Rákosi Jenő.

II.

Az íróval betölthető egy rendes tagsági helyre:

Lyka Károly-t ajánlják Berzeviczy Albert, Petrovics Elek, Pekár Gyula, Vargha Gyula, Bartóky József, Voinovich Géza, Csathó Kálmán és Szász Károly r. tagok.

A Kisfaludy-Társaság rendes tagjai sorában megüresedett és most betölthető írói helyre tisztelettel ajánljuk *Lyka Károlyt*, az Orsz. Magy. Képzőművészeti Főiskola tanárát és prorektorát, a művészeti irodalom nagyérdemű és régi művelőjét.

Bátor, erővel és hévvel teljes tolla, a képző- és iparművészet körében végzett lelkes irodalmi propagandája, a XIX. századi hazai művészet multjának felderítésére irányuló buzgalma olyan ismeretese, hogy szinte felmentenek a tüzetes megokolás kötelessége alól.

A 90-es évek elejétől kezdve legbuzgóbb irodalmi képviselője volt ő azoknak a törekvéseknek, amelyek a kor szellemében gyökerező naturalizmus elvei számára igyekeztek utat törni a képzőművészet területén, s ezt a küldetését a művészet és természet kapcsolatának kifejtésében olyan kitartással és odaadással végezte, hogy átalakító hatással volt közönségünk egész felfogására. Ha ma, a harci hangulat szünetével, a tárgyilagos ítélet némi revíziót is lát szükségesnek e részben, nevezetes érdeme marad a mozgalom akkori irodalmi előharcosainak, köztük első-sorban Lykának, hogy a tartalmi kapcsolatok egyoldalú kultuszával szemben közönségünk figyelmét felébresztették a képzőművészet leg-sajátosabb elemei, a szín, a rajz, a festői és szobrászi mesterség természeté, az előadás módja és egyéni érdekessége iránt is. A közönség nevelése arra, hogy a képzőművészet alkotásait elsősorban ennek a művészetnek törvényei és életfeltételei szerint nézze és értelmezze, Lyka Károly irodalmi működésének egyik legfőbb és legemlékezetesebb jellemvonása. A napi jelenségeket bíráló és értelmező dolgozataim kívül főként ebből a szempontból tartott szemlét a modern festészet fejlődése felett is *A képzés újabb irányai* című hosszabb lélekzetű munkájában, amelyet a Kisfaludy-Társaság a Lukács Krisztina-díjjal jutalmazott (1906). Kapcsolatos ezzel a működésével az a felvilágosító és propagatív munka, amelyet a modern iparművészet elveinek megértetése körül végzett, s amelynek körében hathatósan egyengette azoknak a törekvéseknek útját, amelyek a magyar népies művészet kincseinek művészi feldolgozását célozzák. Általánosabb természetű képző- és iparművészeti dolgozatait *Kis könyv a művészetről* című munkájában gyűjtötte össze, mely mintegy kátéja a közönség művészeti nevelésének.

Az újabb művészi törekvések lankadatlan irodalmi szolgálata mellett Lyka Károly a történeti összefoglalások terén is buzgólkodott. *A képzőművészetek történeti és technikai fejlődése* című munkájában, mely a Műveltség Könyvtárának X. kötetében jelent meg, egyéni és érdekes kísérletet tett arra, hogy a művészeti stílus alakulására ható tényezők közül minden korszakban annak a szerepét tegye különös vizsgálat tárgyává, amelynek legelhatározóbb jelentősége volt az illető kor művészetének kialakításában. Különösen érdemes működésének az az ága,

mely a XIX. századi magyar művészet adatainak gyűjtésére és összefoglalására irányul. Már mint a *Művészet* című folyóiratnak 16 éven át (1902—1918) szerkesztője, nagy súlyt vetett a hazai művészetünk multjára vonatkozó adatok közzétételére, azonban legtöbbet végzett e téren ő maga azzal, hogy 20 éven át fáradságtalanul gyűjtögette az egykorú irodalmi forrásokban, levelezésekben található anyagot XIX. századi művészetünk ismeretéhez, s az anyagnak egy részét *A táblabíró-világ művészete* (1800—1850) című négykötetes munkájában fel is dolgozta (1922). E munkájának anyagát a jövő — főként levéltári kutatások alapján — bizonyára ki fogja még egészíteni, egyben-másban ítéleteit is átértékelheti, azonban mindig Lykái marad az az érdem, hogy egy szerény, de küzdelmeiben érdekes és vonzó korszaknak eddig sokban homályos képét nemcsak adatokkal, hanem étellel is kitöltötte, s a fejlődési folyamat rendszeres tárgyalásának lehetőségét derekasan előmozdította.

Minden munkáját kiváló írói erények tüntetik ki: az előadás világossága, a logika ereje, a stílus velőssége, fordulatossága és nyelvi gazdagsága. A pedáns és lapos oktató hangot éppen úgy el tudta kerülni, mint a mindenáron való, erőszakolt «színességet», mely legtöbbször csak arra szolgál, hogy a tartalom banalitását leplezze.

Ennyi hasznos szolgálat és ennyi írói jelesség éppen elég arra, hogy Lyka Károly megválasztásától nemcsak feladataink előmozdítását, hanem Társaságunk dízének öregbedését is várjuk.

Budapest, 1923 december 29.

*Berzeviczy Albert,
Petrovics Elek,
Pekár Gyula,
Vargha Gyula,*

*Bartóky József,
Voinovich Géza,
Csathó Kálmán,
Szász Károly.*

A TÁRSASÁG VAGYONA

1923. évi december 31-én.

I. Saját vagyona :

1. Künn fekvő alapítványokban	8,600 K
2. Értékpapirosokban névérték szerint	1.547,110 «
3. A Magyar Földhitelintézet folyó számláján	5.941,692 «
	Összesen 7.497,402 K
II. A Shakespeare-Bizottság vagyona	21,000 K
	Mindössze 7.518,402 K

(Ez összegből 1923. évi tiszta vagyonszaporulatra esik : 1.829,063 K.)

Ezen kívül telekkönyvi tulajdonosa a Kisfaludy-Társaság a dobozi (Békés m.) határban fekvő *Aszalay-alapítványi* 75 kat. hold területű földbirtoknak, melynek haszonélvezete azonban ezidőszerint még az örökhatályú rokonait illeti.

